

BUSHIDŌ I KATANA: DUH I TIJELO RATNIKA

Tomaš, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:863351>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

***BUSHIDŌ* I KATANA:
DUH I TIJELO RATNIKA**

MARIN TOMAŠ

Split, svibanj 2023.

Odsjek za povijest

Diplomski dvopredmetni sveučilišni studij povijesti i hrvatskoga jezika i književnosti

Vojna povijest Dalekoga Istoka, filozofija Dalekoga Istoka

Vojna povijest Japana, filozofija Japana

***BUSHIDŌ* I KATANA:
DUH I TIJELO RATNIKA**

Student:

Marin Tomaš, *bacch.*

Mentor:

Josip Vrandečić, prof. dr. sc.

Split, svibanj, 2023.

Department of History

Dual graduate course for History and Croatian language and literature

Military history of Far East, philosophy of Far East

Military history of Japan, philosophy of Japan

***BUSHIDŌ* AND KATANA:
SOUL AND FLESH OF A WARRIOR**

Student:

Marin Tomaš, *bacch.*

Mentor:

Josip Vrandečić, prof. dr. sc.

Split, May, 2023.

ZAHVALE

Zahvaljujem samotnome samuraju, ocu mača Neba i Zemlje, koji mi je pokazao kako uistinu postoji više puteva do vrha planine, ali samo jedan Put do Istine.

Zahvaljujem caru filozofu koji me je uputio kako slomiti slabosti u sebi i otkriti snagu koja je dotada bila okovana.

Zahvaljujem mentoru, prof. dr. sc. Josipu Vrandečiću, na vodstvu i savjetima.

Zahvaljujem Nicku s YouTube kanala *The Shogunate* na slikovnim priložima za izlaganje.

Konačno, zahvaljujem i dragome kolegi Iliji Tekliću, na savjetima i literaturi potrebnoj za dio o filozofsko-religijskoj tradiciji Japana, te obitelji koja je, uglavnom bez prigovora, svakoga dana strpljivo slušala o samurajima i pružala mi prijeko potrebnu potporu.

Hvala vam!

POSVETA

In honore magister qui scribit τὰ εἰς ἑαυτόν.

一人で歩いてきた先生へ。¹

Za 48. rōnina koji se nikada nije prestaō boriti.

¹ *Hitori de aruite kita sensei e.*

Sadržaj

Napomene.....	3
Uvod.....	7
I. DIO: KOLIJEVKA RATNIKA	12
1. Nihon – zemlja izlazećega sunca.....	13
2. Oni koji služe i oni koji vladaju: kopija feudalizma ili svijet za sebe?	17
2.1. Ratnici i civili – japansko društvo u vrijeme samuraja	39
3. <i>Bakufu</i> sustav i vladarske kuće.....	43
II. DIO: TIJELO RATNIKA	48
4. Samuraji	49
4.1. Osvit ratnika	49
4.2. Zenit ratnika.....	58
4.3. Suton ratnika.....	77
5. Umijeće ratovanja	87
5.1. Bambus ne uzvraća udarac: trening i vještine	87
5.2. Razdor u <i>shōgunovu</i> šatoru: sukobi na otočju	88
5.2.1. Analiza bitki.....	94
6. Darovi smrti.....	110
6.1. Hladna oružja.....	110
6.2. Vatrene oružja.....	113
7. Odijelo (ne) čini ratnika: oklopi, maske i oprema.....	114
8. Katana – tijelo ratnika	117
8.1. Povijest	118
8.2. Dijelovi	119

8.3. Izrada	120
8.4. Simbolika.....	121
III. DIO: DUH RATNIKA	123
9. <i>Bushidō</i> – duh samuraja, duh Japana.....	124
9.1. Put ratnika.....	124
9.1.1. <i>Seppuku</i> – „smrt je Put ratnika“	152
9.1.2. <i>Dokkōdō</i> – Put samosti.....	166
10. Zaključak.....	170
Riječnik	171
Sažetak	176
Summary	176
Bibliografija	177

Napomene

Osobna imena, redosljed pisanja:

Dvije su tradicije pisanja japanskih imena: domaća (istočnjačka) i strana (zapadnjačka).

U domaćoj tradiciji – kojom se ovaj rad služi – japanska imena pišu se tako da osobno ime slijedi obiteljsko, tj. prvo se piše prezime, a zatim ime.

Primjer: Taira no Kiyomori.

* Kiyomori Taira zapadni je način pisanja kojega se, iz poštovanja prema japanskoj tradiciji i radi razumljivosti literature i spomenutih (povijesnih) osoba, neće koristiti u radu.

** Kiyomori no Taira i sintaktički je i semantički nepravilan oblik.

Sklonidba imenica:

Iako je u nekim djelima prisutno, ovaj rad će izbjegavati sklanjanje imena zbog drugačije fonetike i fonologije jezika. Dakle, intervokalno /j/ se izostavlja.

Npr. N Kiyomori → G Kiyomoria, ne Kiyomori**ja**

Ako ime završava na /u/, dočeci se dodaju normalno.

Npr. N Antoku → G Antokua, D Antoku**u**, itd.

Sklonidba stručnih izraza:

Osim osobnih imena, u radu se neizbježno pojavljuju i mnoge „stručne“ riječi i izrazi. Iako su neke poznate, sve ih (izuzev 'samuraja' i 'katane') ostavljam u *romanji* obliku, ukošene (*italic*).

Npr. *sesshō* – savjetnik malodobnim vladarima, *katana gari* – lov na mačeve i sl.

Sklanjanje ovih riječi i izraza izbjegavalo se gdje god je bilo moguće. Ondje gdje se koristilo, ostaje izvorni oblik kojemu je dodan dočetak SAMO radi prepoznavanja termina.

Npr. N *sesshō* → G *sesshōa*, ne 'sessha' ili 'sesshā'

Izgovor:

Fonemi, tj. glasovi japanskoga jezika izgovaraju se slično hrvatskim glasovima:

/j/ - /đ/, /dž/;

/ch/ - /č/, /ć/;

/sh/ - /š/;

/y/ - /j/

*vokali se izgovaraju isto; /ō/, /ū/ - produljen izgovor vokala

Iz ovoga razloga sklanjanje se nije koristilo jer, primjerice, kod riječi 'uji' genitiv se piše 'ujija' pri čemu se dva /j/ čitaju različito. Da se ti problemi izbjegnu, sklanjanje je izostavljeno.

Prijer: N *uji* → G *ujia* ≠ *ujija*

Usvajanje i grafija imena i naziva:

Japanske riječi i izrazi zapisani su u *romanji* obliku te su ukošeni (*italic*).

Primjer: *bushidō*, Miyamoto Musashi

„Prijevodi“ 'bušido' ili 'Mijamoto Musaši' nekvalitetni su, semantički pogrešni i ne pripadaju hrvatskome standardu, a naročito im nije mjesto u akademskim tekstovima. U konačnici, prevođenje mijenja sem imena: Miyamoto Musashi i Mijamoto Musaši NISU ista osoba.

/m/ ili /n/ u riječima:

Ovisno o literaturi, neki izrazi koriste /m/ ili /n/ za istu riječ. Tako imamo leksem 'kanpaku', odnosno, 'kampaku', a oba su ustvari jedno te isto – regent malodobnim carevima. Mišljenja

sam da je ispravnije 'kanpaku' zbog japanskoga fonema /n/ koji se javlja unutar i na kraju riječi, dok fonem /m/ ne stoji zasebno. Isto vrijedi za Gempei, tj. Genpei rat.

Prijevod izraza:

Za različite izraze i sintagme korišteni su prijevodi iz literature koje sam preveo na hrvatski. Tako je *katana gari* – 'sword hunt' – postao 'lov na mačeve', a *teppō* – 'matchlock gunner' – 'arkebuzer', i sl. Negdje će prijevodi biti nezgrapni zbog korištenja stručne terminologije ili zbog uopćenosti naziva, npr. 'Put ratnika'. Ne radi se o jednome izrazu, već je to lepeza izraza, datiranih od srednjega vijeka do modernoga doba.

Japanska razdoblja:

Jōmon razdoblje (do cca. 6./5. st. pr. Kr.)

Yayoi razdoblje (cca. 5. st. pr. Kr. – pol. 3. st.)

Yamato razdoblje (pol. 3. st. – 710.)

Kofun period (cca. 250. – 645.)

Asuka period (645. – 710.)

Nara razdoblje (710. – 784.)

Heian razdoblje (784. – 1185.)

Kamakura razdoblje (1185. – 1333.)

Muromachi razdoblje (1333. – 1600.)

Nanboku-chō period (1336. – 1392.)

Sengoku period (1467. – 1567.)

Azuchi-Momoyama period (1568. – 1600.)

Edo razdoblje (1600./1603. – 1867.)

Meiji razdoblje (1868. – 1912.)

Taishō razdoblje (1912. – 1926.)

Shōwa razdoblje (1926. – 1989.)

 Shōwa imperijalizam (1926. – 1945.)

 Shōwa demokracija (1945. – 1989.)

Heisei razdoblje (1989. – 2019.)

Reiwa razdoblje (2019. –)

Uvod

Japanski ratnički sloj, samuraji, uz antičke Spartance i srednjovjekovne vitezove, najpoznatiji su ratnici u povijesti. O njima su pisane pjesme, priče i legende, stvarani zapisi, dokumentacija, slikovni prikazi, podizani kipovi u čast najslavnijima od njih, a u suvremeno vrijeme njihov ugled i slava osvježeni su preko novih medija – videoigrica, filmova i serija. Nijedan drugi stalež/sloj u povijesti čovječanstva, osim već spomenutih Spartanaca i vitezova, nije toliko golicao maštu običnoga čovjeka. Priče o njihovim bitkama, o njihovu odijevanju, držanju, taktikama, ratnim i „mirovnim“ sposobnostima (poezija, kaligrafija, slikanje i sl.) ostavljale su slušatelja u stanju ekstaze. Neizostavan dio priče o samurajima svakako je i najreprezentativnije oružje ikada – katana. Gotovo produžetak samog samuraja, kako ga je opisivao najslavniji samuraj Musashi, u rukama iskusna ratnika postao je nadnaravno oružje od kojeg nije bilo spasa.

Ovaj diplomski rad uzeo si je u zadatak još jednom približiti ove legendarne junake današnjem čitateljstvu. Rad će uvesti čitatelja u svijet nalik fantastičnom, svijet kakav je odavno nestao i sada preživljava u pjesmama, pričama i sjećanju. Čitatelj će upoznati Japan i njegove najvažnije karakteristike (geografski položaj, geostrateški značaj, geopolitiku koju su provodili njegovi vladari, smjene vlasti i sl.). Zbog potrebe konteksta, prikazano je i društvo, ali nije se ulazilo u suviše detalje. Kao posljednji naslov prvoga dijela rada, prikazan je *bakufu*, u kojem se nešto izravnije govori o politici samuraja.

Drugi dio rada daje prikaz samuraja – od njihova prvoga spomena u pisanim izvorima do konačnog ukidanja 1868. Predviđena je analiza samuraja, a koja uključuje definiranje ovog staleža i njihov razvoj kroz povijest. Nastojati će se pružiti analiza ratovanja, struktura vojske, oružje koje su koristili te taktike, a da se ne opterećuje rad suvišnim detaljima.

Treći i završni dio rada, bavi se analizom samurajskoga kodeksa časti, filozofije i stila života – *bushida*. Ovdje će autor nastojati sažeti ključne karakteristike te filozofije te koji su ključni elementi samurajske psihe (čast, odvažnost, odanost i sl.) uključujući i tragični ritual – *seppuku*.

S ovakvim pregledom, rad će nastojati u zaključku procijeniti značaj samuraja za Japan i Daleki Istok, koliki je utjecaj to ostavilo na buduće generacije i naciju u cjelini te kako se to odrazilo na Zapad (u obliku ljubitelja japanske kulture i povijesti, popularnosti u novim

medijima – videoigre, anime, manga – te percepcije Japana u očima zapadnjaka kao nečega mističnog, čarobnog, epskog).

U konačnici, rad je za cilj postavio prikazati samuraje i njihovo ratovanje, kako su se razvijali i na koji se način to odrazilo na bojištu. Uvođenje novoga oružja i razvoj filozofije ratnika značajno će obilježiti formacije, taktike, opremu, oklop i mentalitet samuraja što se može proučavati na primjerima bitaka. Preko tih analiza, nastojati ćemo izvući zaključak da li se radilo o savršenim ratnicima ili ratnicima savršenima za svoje vrijeme.

Za potrebe pisanja rada, korištene su različite metode i postupci. Navodim sve koje su korištene, počevši s najočitijima i najučestalijima.

1. Metoda iščitavanja i prevođenja literature

Sva literatura korištena za ovaj rad, izuzev par popratnih djela (npr. Biblija), napisana je na engleskome jeziku. Zbog ovoga je bilo potrebno prevesti svu građu. Istovremeno s čitanjem i prevođenjem, građa je sažimana koliko je bilo moguće.

2. Metoda usporedbe

Kako ova metoda predstavlja postupak uspoređivanja istih ili sličnih podataka te utvrđivanje njihove sličnosti i razlike, uspoređivana je različita literatura, razlike o istome događaju, osobi ili razdoblju. Uspoređivalo se i različite interpretacije istoga događaja ili pojma. Metodom se nastojalo približiti povijesnoj istini koliko je god moguće, pazeći da detalji ne nadvladaju.

3. Historijska metoda

Ovom se metodom prikazalo Japan povijesnom kontekstu, nastojeći pružiti geopovijesni, geopolitički i geostrateški značaj. Također se nastojalo osigurati jasan i precizan odnos Japana i kopnenih susjeda (Kina, Koreja). Neizravno, metodom se može objasniti kada, gdje, kako, zbog čega i u kojim okolnostima se nešto dogodilo.

4. Metoda analize i sinteze

Ovom se metodom htjelo interpretirati i analizirati, tj. objasniti neki pojam ili događaj. Analizom se raščlanjivalo neke složenije ideje ili pojave na sastavne elemente, a sintezom se jednostavnije misaone tvorevine ili pojedinačne dijelove spajanjem povezivalo u cjelinu. Zaključno se ovime, na kraju poglavlja ili paragrafa, usustavljalo rečeno.

5. Metoda deskripcije

Ova metoda podrazumijeva postupak opisivanja pojava i predmeta, kao i njihovih veza i odnosa, uglavnom bez detaljnijega znanstvenoga objašnjavanja ili tumačenja. Korištena je za opisivanje tijeka bitki, dijelova oklopa i opreme samuraja, korištenih taktika i strategija te proučavanje njihovih veza i odnosa (koliko je jedna bitka utjecala na drugu ili koliko je oprema bila ključna za pobjedu i sl.).

6. Metoda apstrakcije i konkretizacije

Kako se apstrakcija temelji na analizi, predstavlja izdvajanje pojedinih značajki i svojstava od ostalih; s druge strane, konkretizacija predstavlja postupak kojim se nešto opće uvjetuje (determinira) posebnim odredbama. Ova se metoda koristila pri zaključivanju o stilu ratovanja za svako od tri navedena razdoblja, temeljem navedenih bitki i njihovih osobitosti. Primjerice, uvođenje vatrenoga oružja donosi korijenite promjene u načinu ratovanja, a ova nam metoda omogućuje da izvedemo zaključak kako je uvođenje arkebuze u jednoj bitki dovelo do njenoga korištenja u narednim bitkama, a time i do izmjene ratovanja. Osim oružja, moguće je ovu metodu koristiti za proučavanje mentaliteta ratnika, u nadi da se otkriju tragovi filozofije ratnika i kako se ona oslikavala na bojištu (npr. časna borba, požrtvovnost i sl.).

7. Induktivna i deduktivna metoda

Metoda indukcije omogućuje nam uopćavanje, odnosno spoznaju novih činjenica i zakonitosti na temelju pojedinačnih slučajeva i saznanja. Dedukcija je postupak zaključivanja koji polazi od općih stavova i načela i na temelju kojih se dolazi do pojedinačnih i posebnih

spoznaja. Dedukcija zapravo znači sagledavanje cijele slike, ideje, pojave ili predmeta i donošenje posebnog suda o njemu ili više njih.

Slično prethodnoj metodi, pomoću pojedinačne bitke ili događaja, zaključiti o općoj stvari. Primjerice, što je pobjeda kod Nagashina značila za daljnji tijek ujedinjenja Japana, za daljnji razvoj vojnih strategija i sl.; s druge strane, pomoću dedukcije možemo sagledati čitav tijek ujedinjenja Japana (od Nobunage do Ieyasua) i zaključiti da li je odmah iz njihovog djelovanja bilo jasno da će Japan biti ujedinjen ili, ako uzmemo za primjer *bushidō*, kako je baš ta filozofija i stil života zaslužan za uspjeh samuraja (i.e. što bi bilo da su imali neku drugu filozofiju ili da su bili sličniji Spartancima).

8. Metoda klasifikacije

Kao postupak kojim se neki opći pojam sustavno i potpuno dijeli, tj. klasificira na posebne pojmove koje početni opći pojam obuhvaća, korištena je za sustavno raščlanjivanje samurajskoga oružja, npr. mačeva (katana, *wakizashi*, *tempō*).

9. Statistička metoda

Temeljem obilježja manjega broja entiteta skupine ili uzorka, zaključuje se o zakonitostima i pravilnostima cijele skupine ili uzorka. Korištena je za izradu statističkih podataka i grafova o omjerima, učestalosti i uspješnosti korištenja vatrenog oružja među samurajima, primjerice, broj arkebuza kod Nagashina u odnosu na mačeve, koplja i strijele.

10. Metoda kompilacije

Ovom se metodom iznosi literatura koja je korištena za pisanje ovoga rada. Kako je navedeno ranije, literatura je gotovo isključivo na japanskome i engleskome jeziku, a uključuje monografije, zbornike i serije (npr. Osprey serijal za bitke). Dostupni su i neki prijevodi izvora, npr. prijevodi *Heike monogatari*, tj. *Zapisa o građanskome ratu*, ali opet su to engleski prijevodi, uglavnom starijega datuma, a nerijetko dolaze samo u izvadcima unutar nekoga drugoga djela. Primjerice, *Sources of Japanese Tradition* donosi razne izvore, ali uvijek samo ulomke kojima se nešto opisuje ili koji dodatno objašnjava prethodni tekst.

U radu su korišteni najviše naslovi Stephena Turnbulla, stručnjaka vojne povijesti Japana; neki od naslova su *Nagashino 1575*, *Samurai Armies 1467 – 1649* i *Samurai Warfare*. Osim Turnbulla, učestali su i ključni radovi Williama Waynea Farrisa te Karla F. Fridaya, obojice stručnjaka samurajskoga ratovanja i društva. Osobito je korisna bila Farrisova knjiga *Heavenly Warriors* koja objašnjava postanak i razvoj samuraja do 14. st. Za dio o Sengoku razdoblju, najkorisnija je bila monografija *Sengoku jidai*, Dannya Chaplina. Za prvi dio rada, neizostavni naslovi bili su *A History of Japan* Conrada Totmana te *A History of Japan* Masona i Caigera, dok je Jeffrey P. Mass omogućio lakše razumijevanje politike samuraja svojim *The Bakufu in Japanese History*. Posljednji dio ne bi bio moguć bez Inazovoga *Bushida*, svojevrsnoga uvoda u temu, te puno zrelijega i ispravnijega razumijevanja filozofije prisutnoga u Beneshevom maestralnom djelu *Inventing the Way of the Samurai*. Spominjem ovdje i Alexandra Bennetta te njegove izvrsne prijevode za *Hagakure* i *Gorin no Sho*.

Na kraju se nalazi rječnik stručnih izraza i nepoznatih riječi, nakon kojega donosim sažetak. Poslije ovoga, navodi se korištena bibliografija (monografije i članci) te internetski izvori (Britannica, YouTube).

I. DIO

KOLIJEVKA RATNIKA

1. Nihon – zemlja izlazećega sunca

„Kokoro ni mo

Arade uki yo ni

Nagaraeba

Koishikaru beki

*Yowa no tsuki kana.*²

~ Sanjō-tennō (r. 976. – u. 1017.; vl. 1011. – 1016.)

Geografski smještaj nekoga naroda određuje njegovu sudbinu. Nije svejedno nalazi li se narod u plodnoj ravnici, gdje žitarice rastu u obilju, ili je „zatvoren“ na planinama „načičkanom“ otoku koji stoji na liniji Pacifičkoga vatrenoga prstena. S razlogom Marshall govori o „zarobljenicima geografije“, jedan od kojih je i Japan. Sastavljen je od četiri velika otoka i tisuće manjih,³ u liniji koja spaja jug otoka Sakhalina i Kurilske otoke (na sjeveru) s Okinawom i sjeveroistokom otoka Taiwana (na jugu). Nekoć spojen na jugu s korejskim poluotok i na sjeveru sa Sibirom, Japan je od azijskoga kopna odvajalo „japansko jezero“. Rastom razine mora, prije 13 tisuća godina, posljednje kopnene spone nestaju i Japan postaje otok. To se poklapa s pojavom neolitske kulture, prepoznatljive po kvalitetnoj i detaljnoj lončarskoj proizvodnji – Jōmon – ali o tome će biti riječi kasnije.

² *Premda mi dijelom srca nije, / ako u ovom svijetu boli / moram ostati, onda / bez sumnje nježno ću se sjećati / sjajna mjeseca ove mračne noći.* Alternativan prijevod glasi: *Ako mi je ostati / u nemirnu svijetu ovu, / jedini prijatelj bit' će mi mjesec, / koji moju žalost obasjaše / kada svi su drugi otišli.* Pjesma se nalazi u zborniku iz Heian razdoblja, *Hyakunin Isshu*. <https://100poets.wordpress.com/2013/06/11/not-quite-done-yet-poem-number-68/> (pristupljeno: 22. 11. 2022.) i <https://www.sacred-texts.com/shi/hvj/hvj069.htm> (pristupljeno: 22. 11. 2022.)

³ Glavni otoci današnjega Japana su Hokkaidō, Kyūshū, Shikoku i Honshū. Kadšto se u glavne otoke ubraja i Okinawa arhipelag. Ovakva podjela relativno je nove provenijencije (od Meiji razdoblja).

Rečeno je da je Japan „zarobljenik“ geografije, smješten na „vatrenoj liniji“ Pacifika. Površinom jednak Njemačkoj, broji neznatnih 13% obradive površine,⁴ ali tu su „neravnu, siromašnu, kamenitu i brdovitu“ zemlju, neumornim radom, Japanci učinili plodnom.⁵

Kad već spominjemo otoke, Kaempfer donosi zanimljive podatke o njihovim imenima pa je tako „glavni“ otok – Honshū – nazvan Nippon; Kyūshū i Shikoku doslovno su prevedeni kao otok „devet područja“, odnosno, otok „četiri područja“. ⁶ Čitatelj može primjetiti da Kaempfer ne spominje Hokkaidō; otok je bio „izvan“ Japana (u užem smislu) te ga je nastanjivao Ainu narod.⁷ Tek je za Meiji razdoblja, u 19. stoljeću, otok postao dijelom Imperija.⁸ Osim navedenih otoka, u „glavne“ otoke Japana zna se uvrstiti i Okinawa-jima, najveći otok Okinawa otočja unutar Ryūkyū arhipelaga. Taj arhipelag, Ezo otok⁹ i Chōsen, „treći dio korejskoga poluotoka“, čine japanske (povijesne) „prekomorske posjede“.¹⁰

Osim manjka zemlje potrebne za proizvodnju hrane, Japan je „zarobila“ i potreba za sirovim materijalima, ponajviše naftom, prirodnim plinom i raznim metalima. Jasno je da, s takvim „minusima“, Japan mora tražiti alternative; zbog toga razvija trgovinu s Kinom i Korejom, uvozi velike količine prirodnoga plina i nafte, kao i razne metale i druge sirovine. Iz istih je razloga Japan i napao ove dvije zemlje u 20. st.¹¹ Kako izgleda, ono čega Japan ima u izobilju jest sumpor, a nalazi se na raznim lokacijama – od planina do otoka. Čak i u izvorima vode. Od ruda, vade se željezo, srebro i zlato, a najzastupljeniji metal je bakar. Prisutni su i

⁴ Od 378 000 km² ukupne površine, 56 000 km² obradiva je zemlja. Ostalo je pokriveno planinama, šumama i gradovima. Totman, Conrad D.: *A History of Japan*, 2nd Edition, 2005., Blackwell Publishing, str. 12.

⁵ Kaempfer, Engelbert; Bodart-Bailey, Beatrice M.: *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed*, 1999., University of Hawai'i Press, str. 55.

⁶ Za Kyūshū se nudi i ime Saikoku. *Kyū* – devet; *koku* = zemlja; *sai* = zapad; *shi* = četiri. Kaempfer, Engelbert; Bodart-Bailey, Beatrice M.: *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed*, 1999., str. 41.

⁷ Kaempfer izričito i spominje da „Englesku čine tri kraljevstva, a Japan tri otoka.“

⁸ Iako su Japanci bili prisutni na otoku od 17. st., za Meiji razdoblja otok je okupiran i pripojen ostatku države. Domaće stanovništvo, koje su „površno čisti Japanci“, piše Kaempfer, opisivali kao „prljave grubijane“, prisilno je asimilirano, japanizirano i raseljeno. Ainu jezik i kultura već tada su bili ozbiljno ugroženi nametanjem „japanstva“, a danas su gotovo izumrli.

⁹ Stari naziv za Hokkaidō. Kadšto u inačici Yezo ili Yesso. Naziv datira iz vremena Ainu naroda, prije japanske okupacije i asimilacije domaćega stanovništva.

¹⁰ Ryūkyū otoci, Ezo otok i Chōsen imali su određeni stupanj autonomije. Ryūkyū otoci plaćali su danak *shōgunu* preko Satsume, dok ih nije podredio u 17. st. Chōsen područjem upravljao je Sō *daimyō*, vladar Tsushime. Bodart-Bailey navodi kako je Kaempferov podatak o „trećini korejskoga poluotoka“ pretjeran jer se radilo o krajnjoj točki poluotoka, a ne čitavom dijelu. Pored toga, Chosōn dinastija ujedinila je Koreju pod svojom vlašću krajem 1392. godine, zbog čega je daljnje širenje Japana bilo onemogućeno. U suštini, Chōsen je služio samo kao punkt za japanske trgovce s Korejom i Kinom. Kaempfer; Bodart-Bailey: *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed*, str. 42. – 44.

¹¹ Marshall, Tim: *Prisoners of Geography: Ten Maps That Tell You Everything You Need to Know About Global Politics*, 2015., Elliott and Thompson Limited, str. 225. – 232.

mjed i kositar, ali u manjim količinama. Od ostalih materijala, zastupljeni su kruti ugljen, biseri, nafta i sol.¹²

Od biljaka, neizostavno je stablo murve čijim lišćem se hrani dudov svilac, od kojega dobivaju svilu za izradu čvrste, ali grublje odjeće. Od *kazō* stabla, iz porodice murve, radi se papir, dok se *urushi* stablo koristi za vađenje smole koju se prerađuje u zaštitni lak. *Cha no ki* grmoliko je stablo čije lišće služi za pripremu čaja,¹³ a prisutna su razna stabla voća (npr. *kaki*). Važno je mjesto stabla bambusa, kao i simbolične *sakure* – stabla trešnje. Središnje mjesto zauzima *gokoku* – „pet voća polja“: *kome* (riža), *ōmugi* (ječam), *komugi* (žito, pšenica), *daizu* (soja) i *azuki/shōzu* (soja, lupina).¹⁴ Za životinje ne treba puno pisati, jer obitavaju poznate vrste poput zečeva, vukova, divljih svinja, lisica, itd. Prisutna je raznolikost insekata, letećih i gmizavih, kao i ptica te riba i ostalih morskih bića.

Što se tiče putovanja, ono je bilo drastično drugačije. Nije bilo jednostavno prelaziti s otoka na otok, čak i ako se radilo o kakvom otočiću neposredno uz obalu! Putovanje je ovisilo o više čimbenika, najviše vjetrovima, razini mora, godišnjem dobu i sl. Unutrašnjost sâmih otoka, pak, nerijetko su ispunjavali planinski lanci koji su otežavali naseljavanje, ali i komunikaciju sve do u kasno moderno doba. Jedan takav lanac razdvaja Honshū na sjeverni i južni dio, odnosno, na „obalu uz Japansko more (sjever) i obalu uz Istočno kinesko more i Tih ocean (jug)“.¹⁵ Rijeke, inače plovne rute u unutrašnjosti mnogih zemalja, u Japanu se nisu koristile za te svrhe. Razlozi tomu su neprikladno korito, silovitost te „prevrtljivost“. Kaempfer izdvaja tri takve rijeke: Ōigawa ili Ōi, „opasna i divlja“ rijeka; Ōmi, „mistična“ rijeka legendarnoga postanka te Akusagawa, „čudnovata“ rijeka koja mijenja dubinu.¹⁶

Spomenuo sam kako je maleni dio Japana zapravo obradiva zemlja, pa su ravnice – Kantō, Kinai, Nobi – vrlo brzo postale žarišta naseljenosti i gospodarskoga razvoja. Da su to zaista područja pogodna za život i razvoj govori i podatak da se u Kantō ravnici, na istočnoj strani Honshūa, smjestio Tokyo, danas najveći grad i metropolitansko središte svijeta – s više od 39 milijuna stanovnika!¹⁷ Geografija Japana, osim prirodnih resursa, diktirala je jedinstvo i

¹² Kaempfer; Bodart-Bailey: *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed*, str. 57. – 63.

¹³ Čaj zauzima zanimljivo mjesto u japanskome društvu. Od pripreme do konzumiranja, postoji određena etiketa ponašanja, skup pravila, unutar te tzv. čajne ceremonije. Ukratko o ovome, vidi II. dio, paragraf 'Umjetnost čaja'.

¹⁴ Kadšto u *gokoku* spada i *awa* (dugozrnati proso) ili *kibi* (obični proso). Kaempfer; Bodart-Bailey, str. 64. – 69.

¹⁵ Chaplin, Danny: *Sengoku Jidai – Nobunaga, Hideyoshi, and Ieyasu: Three Unifiers of Japan*, 2018., CreateSpace, str. 2.

¹⁶ Kaempfer; Bodart-Bailey: *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed*, str. 55.

¹⁷ Osim Tōkyja, u takvim ravnicama razviti će se, između ostalih, Ōsaka, Nagoya, Sendai i Fukuoka. Chaplin, Danny: *Sengoku Jidai – Nobunaga, Hideyoshi, and Ieyasu: Three Unifiers of Japan*, str. 2.

integriranost njegovih regija, pokrajina i prefektura. Kako El Baghdadi piše, pozivajući se na Totmana, „civilizirani zapadni dio“ Japana smatrao je sjeverni dio „barbarskim“.¹⁸

Takvo mišljenje, nastalo pod utjecajem Zapada (naročito SAD i Britanije), kao da je pratila klima: na J-JZ nalazi se suprotropska, dok je na S-SI umjereno hladna klima. Snažan i uvijek hladan vjetar donosi snijeg u zimskim mjesecima, a zagrijavanjem zraka, u proljetnim mjesecima, nastaju kiše (*baiu*) nakon kojih stižu „pasje vrućine“ bez vjetrova i padalina. Završetkom ljeta počinje monsunska sezona koja, uz snažne vjetrove, donosi obilne padaline (*shū*), praćene grmljavinom (ciklonalne oluje, tajfuni). Takvi ciklusi potiču bujnu vegetaciju i obilje hrane. Kaempfer spominje i „japansku Scilu i Haribdu“, vrtloge Hayasaki i Naruto¹⁹ o kojima moreplovci trebaju voditi računa ukoliko ne žele završiti na dnu mora.²⁰

Za kraj općih razmatranja ostaje da se osvrnemo i na sâmo ime zemlje. Više se naziva koristi za Japan, naročito među domaćim stanovništvom. Termin 'Japan', 'japanski' i 'Japanci' zapadnoga je podrijetla, dok Kinezi i Japanci koriste sljedeće nazive: *Nippon*²¹ – „sunčev bedem“,²² *Hi no moto* – „korijen sunca“, *Tenka* – „pod nebom“,²³ *Awajishima* – „otok zemljane pjene“,²⁴ *Shin koku/ Kami no koku* – „zemlja bogova“,²⁵ *Akishima/ Akitsu shima* – „vretenčev otok“,²⁶ *Wa*²⁷ – kineski naziv za Japan (arhajski),²⁸ *Yamato* – prenes. Japan i dr.²⁹

¹⁸Uvjeren sam da El Baghdadi, a time i Totman, aludiraju na Ainu ljude iz Hokkaida. Inače nesklad među samim Japancima ne bi imao smisla. El Baghdadi, Ali: „Društvo Japana u ranom novom vijeku“, *Rostra*, vol. 3., br. 3., 2010, str. 156. – 157. (<https://hrcak.srce.hr/170062>) (Preuzeto: 04. 11. 2022.)

¹⁹Hayasaki se nalazi kraj Amakuse, u blizini Shimabare, dok se Naruto nalazi pokraj Awe. Ovaj drugi svoje ime – Awa no Naruto – dobio je zbog neprestane buke i sile kojom udara o otok koji okružuje (*naruto* = buka).

²⁰Klimatski ritam katkada se naruši, dolaskom hladnoga zraka iz Sibira (*yamase*). To može umanjiti urod riže i uzrokovati glad u zemlji, kao one zabilježene 1780ih i 1830ih. Kaempfer; Bodart-Bailey: *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed*, str. 55.; Totman, Conrad D.: *A History of Japan*, 2005., str. 16. – 18.

²¹Kadšto u inačici 'Nihon' ili 'Nifon'.

²²Po Kaempferu, južni Kinezi, osobito oni iz područja oko Nanjinga, izgovarali su *Nippon* kao 'Sjippon'.

²³Implicira se narod, ne toliko „izabrani“ narod, koliko „jedini“ narod pod nebom (i.e. drugih nema).

²⁴Riječ je o kreacionističkome mitu stvaranju svijeta i sâmoga Japana. Izanagi i Izanami, jedni od prvotnih bogova *shintō* vjerovanja, uronili su nebesko koplje u iskonski ocean. Kada su ga izvukli, s oštrice su pale kapi koje su stvorile japansko otočje.

²⁵*Shin* = *kami* = bog, božanstvo; *koku* = zemlja (i kao agrar i kao politički subjekt).

²⁶*Akitsu* = vretence; *shima* = otok. Arhajski naziv, korišten u kronikama. Naziv je vezan uz anegdotu o caru Jinmu koji je promatrao izgled Japana s planine i vidio „vretence koje liže svoju zadnjicu“.

²⁷Kaempfer donosi i inačicu 'Ka'.

²⁸Wa je bilo jedno od više „plemenskih kraljevstava“ unutar Yayoi razdoblja (300. pr. Kr. – 300.). Chaplin tvrdi da se naziv odnosio na najjače kraljevstvo kojim je vladala carica Himiko (Pimiko), najvjerojatnije s područja sjevernoga Kyūshūa. Mišljenja sam da ne možemo govoriti o kraljevstvu u punom smislu riječi, jer te su državnice bliže kakvome kneževstvu – vojnom moći, političkom snagom, ekonomskim razvojem i sl. – a k tomu ti „kraljevi“ traže legitimitet kod kineskoga cara (i.e. traže da prepozna njihovu titulu).

²⁹Yamato se odnosi i na pokrajinu i na carski dvor, a preneseno je na cijeli Japan. Yamato razdoblje nastavlja se na Yayoi razdoblje i traje do 8. st. Izvedeno je od imena Yamamoto, a koje znači „onaj koji živi u podnožju planine“. Mason, R. H. P.; Caiger, J. G.: *A History of Japan*, revised edition, 1997., Tuttle, str. 23. – 24.; Chaplin, Danny: *Sengoku Jidai – Nobunaga, Hideyoshi, and Ieyasu: Three Unifiers of Japan*, str. 3. – 4.; Kaempfer; Bodart-Bailey: *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed*, str. 40.

2. Oni koji služe i oni koji vladaju: kopija feudalizma ili svijet za sebe?

„Vješamo sitne kriminalce,

dok velike postavljamo u državne urede.“

~ Ezop (620. pr. Kr. – 564. pr. Kr.)

Kako je dosada objašnjena geografija Japana, vrijeme je da se konačno osvrnemo na ljudski čimbenik povijesti. Moderni čovjek (*H. sapiens*) na Dalekome Istoku pojavio se pred 100 tisuća godina, a do 11. tisućljeća pr. Kr. razvile su se razne paleolitske kulture lovaca, sakupljača i ribolovaca. Walthall smješta razvoj jezika upravo u to dugotrajno razdoblje, izdvojivši tri skupine: uralo-altajsku skupinu (japanski i korejski), sino-tibetsko-burmansku (kineski) te australo-azijsku skupinu (zemlje II Azije i australsko otočje).³⁰ Najranija zabilježena kultura, o kojoj imamo materijalne dokaze, jest prijespomenuta Jōmon kultura (cca. 14 000 pr. Kr. – cca. 400. pr. Kr.).³¹ Jōmon društvo se bavilo sakupljanjem, lovom i ribolovom; od 5. tisućljeća pr. Kr. razvija se i agrikultura. Ono po čemu ih se prepoznaje jest lončarija – najstarija u Japanu i među najstarijima u svijetu – a koju su detaljno ukrašavali.³² Jōmon su bili neolitsko polunomadsko društvo i, kako izgleda, njegovali su kult plodnosti.³³ Prema Kaempferu, precij Japanaca „ne duguju ništa Kinezima kada je u pitanju podrijetlo“.³⁴

U istome razdoblju, u Kini, diferenciraju se različite neolitske kulture koje, kao Jōmon u Japanu, izrađaju lončariju, razvijaju agrikulturu, uzgajaju životinje za rad i hranu, itd. I u Koreji vidimo istu praksu: prvo kultura Chulmun, slična Jōmon kulturi, a nakon nje Mumun. I

³⁰ Klasifikacija jezika predlaže barem tri migracijska pravca, a koji uglavnom prate smjer sjever-jug. U Japan su, po ovome, migracije stizale sa (1) sjevera Azija te (2) jugoistoka Azije i Mikronezije. Walthall, Anne: *Japan: A Cultural, Social, and Political History*, 2006., Charles Hartford, str. 1.

³¹ U nekih autora Jōmon traje do kraja 4. st. pr. Kr.

³² Istodobno, u Koreji, trajala je Chulmun kultura (8000. – 700. pr. Kr.) s vrlo sličnim karakteristikama.

³³ Oktriveni su reljefi (rani Jōmon) i figurice (kasni Jōmon) s prikazima žena i njihovih atributa. Figurice su vrlo vjerojatno imale magijsku svrhu zaštite pri porodu ili od bolesti i smrti. Totman: *A History of Japan*, str. 26.

³⁴ Kaempfer razdvaja genealogiju Japanaca od one Kineza. Kaempfer; Bodart-Bailey: *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed*, str. 50.

jedna i druga izrađivale su lončariju i koristile brončano oruđe, dok je potonja krajem 5. st. pr. Kr. koristila željezo. Za razliku od japanske neolitske kulture, kineske i korejske bilježe izradu i uporabu predmeta od žada, kao i sarkofage.³⁵ Ono što nas zanima ovdje nije razvoj kulture u Kini i Koreji – mada bi njihovo poznavanje pojasnilo neke karakteristike japanske povijesti – već „neolitski trendovi“ koji su stigli iz te dvije zemlje u Japan. Osim spomenute lončarske radnje, prakse pripitomljavanja životinja, ishrane ili načina stanovanja, za nas je najvažnije uočiti da dvije nezamjenjive novine stižu u Japan iz Kine i Koreje: kultivacija riže i jezik (pismo).³⁶ Totman razdoblje nakon 400. pr. Kr., kada se riža i počinje uzgajati,³⁷ zove „neintezivnim uzgojem“, odnosno, „raspršenom poljoprivredom“.³⁸ Time Japan prestaje biti „barbarski istok“ i postepeno postaje civilizacija nalik kineskoj.

Zemljište se nalazilo u rukama elite, tj. dvora i plemićkih obitelji. Rano su uočili dva tipa zemljišta: obradivo i neobradivo. Kako je jezgra društva ranoga Japana poljoprivreda, elita se posvetila prvome tipu. Jasno da plemstvo nije obrađivalo tu zemlju, zbog čega su je „posuđivali“ puku, kao i alate ili sjeme riže (*suiko*). Da bi prihodi pratili razvoj i produkciju, poduzimali su mjerenja zemljišta, radi lociranja obradivih površina, i broja proizvođača na pojedinome zemljištu. Zemljišta su varirala u veličini, ovisno o dobi i spolu zemljoradnika, od 1/5 ha (2000 m²) pa nadalje. No, izgleda kako parcele nisu popisane u svojoj stvarnoj veličini, nego su zabilježene u „predviđenim veličinama, oblicima i rasporedu“. Obradivo zemljište je tako zamišljeno kao „šahovnica od kvadrata veličine 45 ha pojedinačno, svaki od kojih je bio podijeljen na manje komade od 1.25 ha svaki. Potonji su bili podijeljeni na zamišljene pravokutnike, zvane *kubunden*, ograđene nasipima, zidićima i sustavom navodnjavanja.“³⁹

Krajem 6. st. pr. Kr. stižu novi val migracija s kontinenta, uglavnom preko korejskoga poluotoka. Velike promjene najavljuju kraj Jōmon kulture i početak novoga razdoblja. Umjesto kostiju i kamenoga oruđa, koristi se željezo i druge kovine; novost je i uzgoj riže te usavršavanje agrikulture. Za potrebe kultivacije riže osmišljen je složen sustav navodnjavanja, a sve to rezultiralo je potrebom za koncentriranim društvom i precizno podijeljenim radom. Ova nova kultura nazvana je Yayoi, po lokalitetu kraj Tokyja. Osim sustava navodnjavanja, ključna novost ovoga razdoblja jest pismo. Ovisno o autoru, prihvaćanje i razvoj pisane riječi

³⁵ Walthall, Anne: *Japan: A Cultural, Social, and Political History*, str. 2., 3., 5.

³⁶ Kako su Jōmon neolitsko društvo, ova se izjava ipak odnosi na Yayoi ljude.

³⁷ Ovo ne isključuje prisutnost riže (npr. trgovinom) u ranijem razdoblju (kraj 6., početak 5. st. pr. Kr.).

³⁸ Odras je to načina uzgoja kulture, kao i njene distribucije, konzumerskih navika stanovništva, demografije i sličnih trendova 4. st. pr. Kr. Takvo je stanje potrajalo do 13. st. kada Totman prepoznaje drugi tip uzgoja – intezivni. Totman: *A History of Japan*, str. 34.

³⁹ Totman, str. 79. – 80.

u Japanu bilježi se od kasnoga Yayoi ili ranoga Yamato razdoblja (3. – 4. st.).⁴⁰ I dok se prije priznao samo (izravan) utjecaj Kine, danas je prepoznata ključna uloga Koreje pri prilagođavanju kin. kulture Japanu.⁴¹ Bilježi se i demografski prirast, uvjetovan prethodnim napretkom i stabilnijim političkim uvjetima od onih na kopnu, zbog čega je došlo do stratifikacije društva s različitim ulogama (svećenici, ratnici, umjetnici...) i prelaska na sjedilački način života. Lončarija postaje jednostavnije, bez ukrasa, a brončano oružje koje su izrađivali služilo je kao simbol moći, ne za ratovanje. Zanimljivo je promotriti i demografiju stanovništva, koliko je to moguće. Jōmon i Yayoi razdoblja imaju niske stope nataliteta i mortaliteta. Tijekom srednjega vijeka, natalitet raste, a mortalitet uglavnom stagnira (osim razdoblja rata i bolesti), da bi početkom Edo razdoblja (17. st.) Japan doživio manji demografski uzlet kojega će zasjeniti „baby boom“ industrijskoga (kraj 19. st.) i poslijeratnoga Japana (2. pol. 20. st.).⁴²

Primjetno je da migracija s kontinenta, kao i politički utjecaj Kine, znatno utječu na formiranje Japana. Migranti – većinom Korejci, iako se radilo o mješavini srednjoazijskih naroda – više puta prelaze korejski tjesnac i naseljavaju Japan (uglavnom sjever Kyūshūa i zapadnu obalu južnoga dijela Honshūa), ali ostaju raštrkani. Migranti su sa sobom donijeli kulturu, jezik, običaje, politiku i sukobe, što je imalo za posljedicu razvoj političkoga razvoja po uzoru na kineski. Totman spominje diplomatske misije iz sredine Yayoi razdoblja, koje su imale „zadatak danka“, tj. održavanja političkih odnosa Han Kine i Japana. I kasniji politički odnosi dočaravaju komuniciranje Sung dinastije i Yamato vladara kada Bu, moćnik iz Kinai regije traži Sung cara titulu jednaku korejskome vladaru; car Liu Sung je dijelom to i učinio.⁴³

Kako sljedeće, Yamato razdoblje (3. – 8. st.), bilježi prve državne tvorevine, povjesničari se s pravom pitaju: koliki je utjecaj Kine bio na taj razvoj? Štoviše, s obzirom na to da država neminovno upućuje na elitni sloj društva – vladar, aristokracija – pitanje je i

⁴⁰ Anthony J. Bryant donosi da je 513. godine Paekche kraljevstvo (Koreja) poslalo konfucijanske učitelje s darovima na Yamato dvor. Darovi su uključivali konfucijanističke spise (kasnije i budističke sutre i kipiće Buddhe) čime „otočje upoznaje pisanu riječ.“ Isti autor donosi da je početkom Asuka perioda (kraj 6. st.) prihvaćeno kinesko pismo, kultura, uređenje, itd. Bryant, Anthony J.; McBride, Angus: *Early Samurai: 200 – 1500 AD*, E35, 1991., Osprey, str. 8. – 9., 10.

⁴¹ Nerijetko se spominje „koreanizacija kineske kulture“, tj. kin. kulture i jezika koji su poprimili snažna obilježja Koreje prije nego li su ih Japanci usvojili. Kako se ovdje ne može ulaziti u detalje o povijesti japanskoga jezika, upućujem čitatelja na studiju o njegovu razvoju u Frellesvig, Bjarke: *A History of Japanese Language*, 2010., Cambridge University Press.

⁴² Populacija raste s manje od milijun stanovnika sredinom Yayoi razdoblja na 5 milijuna početkom 8. st. Walthall dodaje kako je dioba zaduženja dovela do „nasljednoga klasnoga sustava“ i nejednakosti. Mason, R. H. P.; Caiger, J. G.: *A History of Japan*, str. 20. – 24.; Totman, Conrad D.: *A History of Japan*, str. 7., 47.; Walthall, Anne: *Japan: A Cultural, Social, and Political History*, str. 8.

⁴³ Bu (Yūryaku) nije bio prvi Wa vladar koji je tražio legitimitet od kineskoga cara. Radi se o nizu „pet Wa kraljeva“ koji je započeo Nintoku (421). Totman: *A History of Japan*, str. 39., 41., 52.

koliko ta grupa ljudi na vrhu hijerarhije nasljeđuje od kopna? Jedan primjer „kopiranja“ kineskoga sustava je i funkcija cara. Na stranu fiktivnost nekih tvrdnji o carevima u stoljećima prije nove ere, sama funkcija odaje razvoj političke misli ranoga Japana u okružju susjedne Koreje i Kine. Chaplin spominje epizodu kasnoga Yamato razdoblja, iz Asuka perioda (538. – 710.), kada poslanik japanskoga cara odlazi na kineski dvor s pozdravima „Sina Nebesa gdje sunce izlazi, Sinu Nebesa gdje sunce zalazi“.⁴⁴ Želja da se izjednače s Kinezima bila je prisutna vrlo rano u Japanu koji u to vrijeme jedva zadovoljava uvjete kraljevstva.⁴⁵ Još raniji primjer nastojanja da ostvare priznanje kineskoga dvora, koji spaja Yayoi i Yamato razdoblje, vidi se u tituli „carice-čarobnice“ Himiko, vladarice Wa kraljevstva iz kasnoga Yayoi razdoblja.⁴⁶ Osim kontradiktorne sintagme „carica kraljevstva“, ovo se nastavlja na raniju rečenicu gdje tvrdim kako Japan Yamato razdoblja „jedva zadovoljava uvjete kraljevstva“, a kamoli carstva.⁴⁷ Totman spominje istu vladaricu, služeći se s *Wajinden*,⁴⁸ kronikom s kraja 3. st. *Wajinden* spominje poslanstvo Wei caru 238. god. koji je Himiko nazvao „Wa kraljicom i Wei prijateljem“.⁴⁹ Mason & Caiger također spominju „više kraljevstava“, tj. mini-država od kojih ona kojom vlada Himiko Kinezima bila samo „najzanimljivija“ upravo zato što vladala žena (bez muškarca).⁵⁰ Chaplin, pak, govori o „kralju Wa države“ i kako je ta funkcija nasljedna. Držim da se ta funkcija 'kralja' ipak treba mijenjati onom 'poglavara' ili, u najboljem slučaju, 'kneza'. U isto su vrijeme postojale i druge države, jednako moćne ili moćnije od Yamataikokua,⁵¹ npr. Izumo ili Kibi. Karl F. Friday, u djelu *Hired Swords*, i

⁴⁴ Radi se o Shōtokuu. Još jedan zapis donosi „pozdrave Istočnoga cara Zapadnome caru“. Nije poznato radi li se o „nepoznavanju procedure“ ili je Shōtoku htio uvjeriti kin. cara da nije „jedan od barbara“. U svakome slučaju, kin. car nije bio zadovoljan. Chaplin, Danny: *Sengoku Jidai – Nobunaga, Hideyoshi, and Ieyasu: Three Unifiers of Japan*, str. 6.; Tsunoda, Ryusaku; de Bary, Wm. Theodore; Keene, Donald: *Sources of Japanese Tradition*, vol. 1., 2015., Columbia University Press, str. 37.

⁴⁵ Yamato dvor nije vladao cijelim Japanom (sjeverna polovica Honshūa i Hokkaidō bili su van utjecaja). Da je Japan i bio ujedinjen, i dalje ne bismo govorili o jap. caru, nego kralju, jer ne vlada s više naroda, već s jednim.

⁴⁶ Himiko je „vladala“ preko brata, ali takvu funkciju mnogi odbacuju kao „obično šamanstvo“. Doduše, kako Walthall ističe, u to vrijeme „politika i religija ista su stvar“.

⁴⁷ Chaplin tvrdi, s čime se donekle slažem, da je to zbog nastojanja da se „izbjegne državna razjedinjenost“ i ostvari „djelomično nacionalno jedinstvo“ i „nacionalni ugled“. S jedne strane, točno je da vladar nastoji ujediniti narod svim sredstvima, makar i legendarnim pričama, ali ne mogu se složiti s „nacionalnim“ elementom budući da za takvo što treba postojati svijest o naciji, a u to rano vrijeme sumnjam da su Japanci o sebi imali svijest kao zasebnoj naciji. Realnija je slika „plemenskoga faksionalizma“ kojega su jači vladari (kao Wa vladarice) nastojali ukloniti ili barem umanjiti kako bi osigurali svoju vlast i kontrolu. Moje se mišljenje podudara s onim Josepha Kitagawe koji, u *Razmatranjima o Shintōu*, kaže da je „Yamato kraljevstvo bilo konfederacija poluautonomnih kneževstava koja su posjedovala i vladala zasebnim područjem.“ Razlog Yamato primata je, izgleda, bio vezan uz tvrdnju da su Yamato vladari potekli od boginje Amaterasu. Chaplin, Danny: *Sengoku Jidai – Nobunaga, Hideyoshi, and Ieyasu: Three Unifiers of Japan*, str. 4.; Kitagawa, Joseph M.: „Some Remarks on Shintō“, *History of Religions*, vol. 27, br. 3, 1988., str. 234.

⁴⁸ Prijevod: „Zapisi o ljudima Wa [države/ kraljevstva]“ ili „Komentari o Wa ljudima“. Autor je kineski kroničar.

⁴⁹ Totman: *A History of Japan*, str. 48.

⁵⁰ Ovo ipak nije potpuno točno jer Himiko je, kako mnogi autori ističu, „vladala“ preko brata dok se ona bavila „religijskim“ poslovima.

⁵¹ Dosl. „Yamato država“, „Yamato zemlja“; *koku* = zemlja (agrar, politički subjekt).

spominje kako se vlast Yamato kraljeva nije „temeljila na vojnoj moći ili podčinjavanju drugih *uji* glavara“ jer su mnoge druge državnice (Izumo, Hi, Kibi...) bile „uglavnom nezavisne te su čak konkurirale Yamato državi u važnosti.“⁵² Sukob s njima bio je neizbježan što potvrđuje mišljenje kako se nije radilo o kraljevstvu koje predstavlja Japan, niti o vladaru koji zastupa sve Japance, već je riječ o jednoj od nekoliko snažnih i donekle ujedninjenih država japanskoga otočja.⁵³

Zanimljivo je za japansku vojnu povijest kratko se osvrnuti na Koreju koja je od 3. st. bila razjedinjena na tri kraljevstva – Koguryō, Paekche i Silla – te Kayu, savez lokalnih zajednica.⁵⁴ Do kraja 4. st. Koreja je tonula u neprestani sukob između tih kraljevstava; Wa je pri tome bila u slabom savezu⁵⁵ s Kayom i Paekche kraljevstvom kako bi zadržala autonomiju nad Minama područjem na samome jugu poluotoka. Usprkos savezu, Wa i Paekche pješaka vojska gubi u sukobu s Koguryō konjicom, početkom 5. st. Poraz je uzrokovao migracije iz Koreje, a time i priljev novih znanja koja će najbolju primjenu naći u vojsci. Taj poraz će, piše Totman, „navjestiti budući vojni razvoj na otočju“. U istom stoljeću, u Japanu počinje izrada mačeva u „korejskome stilu“.⁵⁶ Sredina 5. st. donosi primjenu korejskoga stila ratovanja: uvoze se konji i oprema za konjanike. Kinai moćnici vježbaju vojnike za novi, „korejski stil ratovanja“, koji je započeo utrku u naoružanju. Ovo je, kako donosi Totman, preobrazilo izgled Japana: „više različitih regionalnih politika koje su obitavale u uzajamnoj izolaciji“ zamjenio je „jedinstveni posjed političkoga djelovanja na kojemu ima mjesta samo za pobjednike i gubitnike“.⁵⁷

Neovisno o tituliranju Yamato vladara, nedvojbeno je činjenica da su ti vladari bili u sukobima jedni s drugima, a najjači od tih vladara držali su da im moć daje pravo vladati nad čitavim Japanom. Sukobi su potrajali sve do početka 8. st. kada pobjednici uspostavljaju statutarni aristokratsko-politički poredak“ zvan *ritsuryō seido*, tj. „sustav kazneno-pravnih zakona“. Zakon se odnosio samo na uže područja oko Kinai područja,⁵⁸ gdje je bilo sjedište Yamato vladara, iako su danak plaćala područja od sjevera Kyūshūa do Kantō regije.

⁵² Friday, Karl F.: *Hired Swords: The Rise of Private Warrior Power in Early Japan*, 1992., Stanford University Press, str. 10.

⁵³ Chaplin, Danny: *Sengoku Jidai – Nobunaga, Hideyoshi, and Ieyasu*, str. 3.; Mason, R. H. P.; Caiger, J. G.: *A History of Japan*, str. 26. – 27., Walthall, Anne: *Japan: A Cultural, Social, and Political History*, str. 9., 11.

⁵⁴ U Turnbulla stoji Goguryō, Baekche i Silla. Turnbull ne spominje Kayu.

⁵⁵ Savez je uglavnom bio ekonomske prirode, a uključivao je diplomaciju i trgovinu.

⁵⁶ Totman: *A History of Japan*, str. 49.

⁵⁷ Totman, str. 52.

⁵⁸ Današnja Nara prefektura, južno od Biwa jezera, ispod Yamashiro i Iga provincija. Povijesna je Yamato provincija samo uži dio te prefekture.

Uspostavom *ritsuryō* sustava završava Totmanova „faza rasta“ (započela 5./4. st. pr. Kr.), a započinje „faza stagnacije“, obilježena centralizacijom moći. Novi se sustav inherentno nije razlikovao od ranijega, Yayoi sustava, iako su uvedene institucionalne izmjene radi sakupljanja danka.⁵⁹ Elita *ritsuryō* sustava opstala je upravo zbog brojnoga poljoprivrednoga sloja koji je plaćao danak. Osim danka, pred kraj Yayoi razdoblja počinje praksa posudbe rižinoga sjemena (*suiko*), ali elita je to koristila za lihvarenje velikim kamatama otkupa sjemena.⁶⁰

Jačanjem Yamato vladara, razvija se i osobit stil ukopnih objekata oblika ključanice, tzv. *kofun* („stare grobnice“). Krajem 4. st., ulaz u *kofun* obilježava se keramičkim figurama i cilindrima zvanima *haniwa*. Izgled figura, koje su bile visoke 1 – 2 m, odražavao je tadašnje društvo: konji, ratnici, sokolari, lađe, kuće i sl. U ovome razdoblju religija zauzima središnje mjesto u društvu; njome se objašnjava svijet, društvo, običaji. U svemu se tražila životna sila, što pokazuje prakticiranje animizma,⁶¹ a kreiranje hijerarhije bogova od kojih vladajuća obitelj vuče podrijetlo, predstavlja začetke *shintō* vjerovanja.⁶²

Daljnja konsolidacija moći, tijekom 6. st., u rukama Yamato vladara omogućila je vladavinu kakva konačno nalikuje monarhističkoj. De Bary spominje caricu Suiko (kraj 6. i poč. 7. st.), odnosno, njenu vladavinu kao „jednu od najveličanstvenijih“, unatoč japanskome porazu i teritorijalnim gubicima u Koreji, valu migranata s kopna i suprotstavljenim falcijama moćnih obitelji oko religije.⁶³ Bila je potrebna reforma zemlje koja je i provedena – po uzoru na Kinu. Ali, kako de Bary donosi, iza svih reformi carice Suiko stajao je njen „regent“, princ Shōtoku.⁶⁴ Njegovo poznavanje konfucijanizma i otvorenost prema budizmu,⁶⁵ omogućili su mu uspostavu središnje vlasti u stilu kineskoga „mandata Neba“.⁶⁶ Najvažnija od reformi koje Shōtoku donosi jest „Ustav“ u 17 članaka. Članci otkrivaju što je stvaralo probleme u zemlji tako što zabranjuju prakse prisilna rada (čl. 16) i korupcije (čl. 2). Najpoznatiji je ipak čl. 3

⁵⁹ *Ibidem*, str. 34.

⁶⁰ *Ibid.*, str. 47.

⁶¹ Vjerovanje da sva bića, čak i nežive stvari, posjeduju „životnu energiju“, duh, kojim postaju živi.

⁶² Mason; Caiger: *A History of Japan*, str. 29., 30.; Walthall: *Japan*, str. 12.

⁶³ Tradicionalna je religija bio *shintō*, ali pola stoljeća prije carice Suiko (prva četvrtina 6. st.), budizam stiže u Japan kao „strana i opasna religija“.

⁶⁴ Shōtoku je pripadao Soga obitelji. Njegova vladavina navjestila je skorašnji uspon Soga na političkoj sceni.

⁶⁵ U sekularnim pitanjima (vlast, sukobi), primat je imao konfucijanizam, a za duhovna pitanja budizam.

⁶⁶ Konfucijanizam uči o tri kraljevstva: Neba, Zemlje i Ljudi. Kraljevstvo Ljudi je središnje kraljevstvo koje spaja druga dva. Sva vlast, pak, proizlazi od Neba; suveren je zadužen da vlada u skladu sa zahtjevima Neba, inače slijedi raskol kraljevstva. Tsunoda, Ryusaku; de Bary, Wm. Theodore; Keene, Donald: *Sources of Japanese Tradition*, vol. 1., str. 34. – 35.

koji kaže: „Gospodar je Nebo, sluga je Zemlja; Nebo prekriva, Zemlja podržava. Dok bude tako, godišnja doba slijediti će u harmoniji, a moć Prirode razvijati se učinkovito.“⁶⁷

Dinastičke borbe postaju izvor unutarnjih nemira i sukoba. Krajem 6. st., dolazi do izmjena u vladajućoj eliti. Obitelj Mononobe, koja je do tada djelovala kao saveznik dvora, gubi primat u sukobu sa Soga obitelji. Uzlaz Soga obitelj počinje stvarati predispozicije prakse koju će usavršiti Fujiware, a to je ženidba u carsku obitelj.⁶⁸ Osim naglog uspona, Soge obilježava i pristajanje uz budizam i konfucijanizam koje po njima drže primat nad drugim religijama i filozofijama. To ih dovodi do sukoba s drugim obiteljima koje vojno poražavaju krajem 6. st. Ali, primat Soga ipak nije bio dugotrajan jer već polovinom 7. st. na njihovo mjesto dolaze Fujiware. Najznačajniji događaj s kraja Yamato razdoblja su Taika reforme 645. god.⁶⁹ Izvršili su ih princ Kōtoku, nasljednik prica Shōtokua, i njegov suradnik Nakatomi Kamatari, rodonačelnik Fujiwara obitelji. Reformama se htjelo redistribuirati zemlju, tj. vratiti je u vlasništvo dvora te umanjiti moć snažnih obitelji. Reforme su zamijenile dotadašnju klasnu strukturu, temeljenu na krvi i podrijetlu, pojednostavljenom dihotomijom društva na vladajuće i puk. Uzor promjenama bila je Tang reforma, naročito njezin sustav trostrukoga oporezivanja (zemlja, rad, proizvod).⁷⁰

Početak 646. godine, izdan je edikt koji u četiri članka uređuje odnose između vladara i podanika, uglavnom vezano uz zemlju i poreze, a koji je najavio kasniji, administrativno-kazneni Taihō edikt, iz 701./702. Povjesničari drže da je upravo tim drugim ediktom započela prava centralizirana država.⁷¹ Osim tih izmjena, spomenuo bih novi poraz u Koreji, 663. godine, najveći u dva stoljeća. Tenji-*tennō*⁷² sukobio se s ujedinjenom vojskom Tang dinastije i kraljevstva Sille pri čemu je izgubio 400 brodova. Poraz je još jednom prisilio japanskoga vladara da napusti ratnu politiku i usredotoči se na diplomaciju i domaće probleme. Ovaj poraz kao da je bio uvertira u daljnje dinastičke nemire, a sve je kulminiralo 672. godine tzv. Jinshin incidentom (*Jinshin no ran*). Dinastički sukob oko nasljeđivanja prijestolja nije bio nešto novo, ali je surovost sukoba odražavala politiku i ratovanje

⁶⁷ Tsunoda, Ryusaku; de Bary, Wm. Theodore; Keene, Donald: *Sources of Japanese Tradition*, str. 35. – 36.

⁶⁸ Soge predstavljaju osobitu prekretnicu u japanskoj povijesti jer zamjenjuju Mononobe obitelj koja je tvrdila da ima božansko podrijetlo, dok su Soge počeli kao činovnici.

⁶⁹ Taika prevode kao „Velike promjene“. Taika razdoblje trajalo je 645. – 650. g.

⁷⁰ Izgleda kako reforme nisu uspjele spriječiti „krvavi fakcionalizam“ pa su preimenovane u *Hakuchi* („Bijeli težak“) što je trebalo donijeti sreću (650. – 654.). Chaplin, Danny: *Sengoku Jidai – Nobunaga, Hideyoshi, and Ieyasu*, str. 7.; Totman: *A History of Japan*, str. 54. – 55.; Tsunoda; de Bary; Keene: *Sources of Japanese Tradition*, str. 53.; Walthall: *Japan*, str. 15.

⁷¹ Mason; Caiger: *A History of Japan*, str. 38. – 39., 42. – 43.

⁷² Dosl. „Nebeski suveren“ zbog tradicije da je car sin bogova i veza između njih i smrtnika.

prethodnih razdoblja, kao i nedavne poraze i promjene u zemlji. Iz sukoba je kao pobjednik izašao Tenmu, Tenjijev mlađi brat, uklonivši njegova sina. Tenmuova je pobjeda time navjestila razdoblje političke konsolidacije moći kao i reforme koje će se ogledati u *ritsuryō* sustavu imperijalne vlasti.⁷³

Ritsuryō seido („sustav kazneno-pravnih zakona“) razrađeni je, nasljedni aristokratski režim kojim se upravljalo iz carske središnjice putem činovnika; ti poslušnici dvora sakupljali su od populacije poreze te održavali red i mir. *Jinhin no ran* iz 672., kojim možemo označiti početak ovoga sustava vladavine, velika je završnica procesa različitih političko-gospodarskih promjena koje su se odvijale kroz prethodna stoljeća. Sustav je to kojega karakterizira vlast elite (dvor i aristokracija) te činovništvo tj. poslušnici postavljeni na ključne pozicije u državi (npr. sakupljanje poreza, nadzor nad nekim područjem, diplomacija i sl.). Ti procesi, uvelike preuzeti (da ne kažemo kopirani) od kineskih i korejskih tijela vlasti, odredili su budući smjer razvoja Japana za nekoliko stoljeća; Totman procjenjuje važnost 672. na jednaku onoj završetka Gempejskoga rata (1185.), bitke kod Sekigahare, tj. početka Edo razdoblja (1600.), sloma *shōgunata* i uspona cara (1868.) te pad Imperijalnoga Carstva i početka zapadnjačke okupacije (1945.).⁷⁴

Ritsuryō država razgranata je i organizirana struktura koja povezuje dvor i podanike preko hijerarhije lokalnih, područnih, regionalnih i centralnih organa vlasti. Ovaj je sustav zaslužan za nastanak *tennō* funkcije kojom vladar postaje apsolutni monarh, potomak bogova. Nedugo nakon Taihō zakonika izrađen je novi, Yōro zakonik (*Yōro ritsuryō*) koji je predvidio dva dijela središnje administracije: *jingikan*, koji se bavio državnom religijom, i *daijōkan* ili Državno vijeće za sve ostale poslove. *Daijōkan* su sačinjavali „premijer“ ili kancelar (*daijō daijin*), ministar Ljevice (*sadaijin*), ministar Centra (*naidaijin*) i ministar Desnice (*udaijin*) te razni savjetnici – viši savjetnik (*dainagon*), „središnji“ savjetnik (*chūnagon*) i niži savjetnik (*shōnagon*). Ovi su pojedinci, s vladarom na čelu, bili povezani preko više „ureda“ s osam ministarstava središnje vlasti. Sva je vlast bila u rukama paukalne elite ispod koje se nalazilo preko 10 tisuća činovnika i drugih zaposlenika državne vlasti. Nara je imala metropolitke urede, dok su za Dazaifu i slične granične regionalne centre (npr. sjevernih teritorija) radili specijalizirani uredi graničnih poslova. U centru su, osim vladara i njegove obitelji, obitavali samo aristokracija i administracija; obična populacija nastanjivala je unutrašnjost, obitavajući u „općinama“ (*gō*) kojima se upravljalo iz provincijskih sjedišta (*kokufu*) i 500-ak

⁷³ Totman: *A History of Japan*, str. 55. – 56.

⁷⁴ *Ibidem*, str. 60.

distriktičkih ureda ispod njih. Na čelu provincije nalazio se guverner koji je, preko grupe podređenih činovnika, vodio računa o urodu riže, porezu, sukobima na granici, statusu slobodnih i neslobodnih, o hramovima i redovnicima; također se brinuo za vojsku (oprema, oružje, borbena spremnost) i životinje, obrambenu infrastrukturu, nodalna čvorišta svojega područja, napuštena dobra i dr.⁷⁵

Tenmu je, svjestan kaotične smjene vlasti, radio na unutarnjoj i vanjskoj politici: održavao je mir s kontinentom, a na otočju je uredio institucije vlasti, poslušno činovništvo te je podupirao budizam i *shintō* kao izvore svetoga prava na vladanje. Naredio je izradu zakonika kojim će njegova vlast biti legalna, a administracija jasna i uređena; nastojao je i urediti da buduće izmjene na vlasti budu mirne. Manjak središnjice iz koje bi vladao rješila je njegova udovica Jitō, 694. god., izgradivši Fujiwara-kyō.⁷⁶

Kaempfer piše da je car Sushun prvi izveo podjelu zemlje, tzv. *goki shichi dō*, što je uredilo pet carskih provincija – Yamashiro, Yamato, Kawaguchi, Izumi i Settsu – te sedam glavnih cesta.⁷⁷ Daljnju podjelu je nastavio car Tenmu. Podjelu se smješta u vrijeme *ritsuryō* sustava u 8. st.⁷⁸

Jitō, kao i njena mlađa sestra Genmei, vladale su Japanom od posljednjih desetljeća 7. st. do prvih desetljeća 8. st. Njihova vladavina iznimno je produktivna; Jitō je nastavila gdje je njen muž Tenmu stao, izdajući Taihō zakonik 702., netom prije svoje smrti. Zakonik je trebao regulirati čitav *ritsuryō* sustav, po uzoru na kineske zakonike. Genmei je vladala kao regentica malodobnog sina Monmua, a nakon njegove rane smrti 707., samostalno kao *tennō*. Njena vladavina, kao i ona sestre Jitō, dodatno je učvrstila strukture vlasti. Osim jačanja dvora, radila je na prvome monetiziranju državne blagajne (i.e. precizno određivanje prihoda od poreza i podavanja naroda), započela premjeravanje zemalja u svojoj vlasti i dr.⁷⁹

Prebacivanjem sjedišta u Naru, odluke edikta postaju jasne: stari *uji – be* odnosi⁸⁰ više ne postoje; zemlja postaje vlasništvo države kojom vladar raspolaže i dodjeljuje po zaslugama; stara aristokracija, iako nije ukinuta, gubi nekadašnju moć i okupira pozicije upravljanja

⁷⁵ *Ibidem*, str. 76. – 77.

⁷⁶ *Ibid.*, str. 61.

⁷⁷ *Go* = pet; *shichi* = sedam; *dō* = put. Kako *ki* najčešće označava „unutarnju energiju živoga bića“, „duh osobe“ i slično, moguće je da *goki* predstavlja „unutarnju energiju zemlje“, tj. pet izvornih područja Japana.

⁷⁸ Kaempfer; Bodart-Bailey: *Kaempfer's Japan*, str. 41.

⁷⁹ Totman: *A History of Japan*, str. 62.

⁸⁰ *Uji* su bili glavešine moćnih obitelji (npr. Fujiwara-*uji*) koje su kontrolirale *be*, udruge obrtnika. Taika reformama, *be* prelaze pod kontrolu dvora. Izgleda kako je dvor nešto kasnije ipak ukinuo *be*.

distriktima (*gun*, *kōri*), manjih teritorijalno-upravnih jedinica.⁸¹ Nova aristokracija, pak, upravlja provincijama (*kuni*) koje su sastavljene od tih distrikata. Ali, njihova moć bila je ograničena jer pravi je gospodar ljudi i zemlje od tada bio car. I dok je novo stanje bilo relativno pozitivno primljeno u narodu, aspekt obaveznoga vojnoga roka za sve muškarce do 60 godina starosti, stvarao je probleme poput dezertiranja ili napuštanja zemljišta. Novačilo se po omjeru jedan vojnik na kućanstvo,⁸² kojima je zapovijedao lokalni moćnik, a sve je nadgledalo Ministarstvo vojnih poslova. Vojsku su činile jedinice sastavljene od nižih plemića ili od pješaka iz različitih bataljona, ali pješaci su se pokazali neučinkovitima pa se prednost dalo konjici.⁸³ Osim agrikulture, za vojnike je problem bila obveza financiranja vlastite opreme.⁸⁴ Potreba za velikom vojskom javila se zbog želje dvora da pripoji sjeverne pokrajine (sjeverni Honshū i Hokkaidō) u čemu su ih zaustavljali napadi „sjevernih barbara“ (*emishi*) čije podrijetlo i dalje nije jasno.⁸⁵

Shōmu je nasljedio majku Genshō 724. god., ojačan savezom s Fujiwarama. Njegova vladavina obilježena je jačanjem budizma, ali i osvajanjem Tōhoku regije te sukobom s *emihima*. Regija je bila izvan ovlasti Yamato vladara, nerazvijena i slabo nastanjena. Njeni stanovnici zadržali su neolitska obilježja (oruđe, oprema, odjeća, običaji), a izgleda kako su se udruživali u plemena i zajednice kojima je na čelu bio poglavar. Razlog sukobima je očit: Yamato dvor širio je svoje posjede prema istoku i sjeveru, poglavito radi stjecanja nove i plodne zemlje, ali i zbog poreza. *Emishi* su se pomicali prema sjeveru, jer su odbijali podčiniti se vladaru s juga, ali su poduzimali ofenzive. Vladarice Genmei i Genshō poticale su gradnju i razvoj regije, što je u početku značilo ceste i stambenu infrastrukturu; kasnije, zbog sukoba, to zamjenjuje vojna infrastruktura. Shōmu je nizao uspjehe u Tōhoku regiji, ali u Kinai regiji divljala je bolest (uglavnom ospice ili boginje) koja ga je natjerala da se usredotoči na Kinai. Okružen problemima, Shōmu je ipak uspješno slomio pobunjenike s Kyūshūa, a pokušao je

⁸¹ Distrikte tvore gradovi (*shi*), naselja (*chō*) i/ili sela (*mura*). U Japanu se grad razlikuje od naselja po tome što je grad izdvojena („autonomna“) lokalna administrativno-upravna jedinica, dok je naselje nužno dio distrikta. Totman donosi da je naselje (*gō*, *chō*) prije, i za vrijeme, *ritsuryō* sustava bio izolirani zaselak koji broji 20-30 kućanstava (*ko*), svako po pet do deset pripadnika (katkada i više), jer je broj članova zavisio o više čimbenika. Kasnije je taj broj udvostručen, zbog poreza i nadzora nad populacijom. Totman, str. 77. – 78.

⁸² Omjer 1: 4 – 1:8, a kasnije omjer 1:10 – 1:20. Kasniji omjer uključuje širu obitelj: roditelje roditelja, rođake...

⁸³ Kao i na zapadu, istočnjačka konjica postaje elitna vojna postrojba koju su pratili pješaci i ostali vojni odredi. Na zapadu ona će proizvesti arhetip ratnika koji će se idealizirati i razvijati kroz naredna stoljeća – viteza. U Japanu, to će postati samuraji.

⁸⁴ Vojnik se morao opremiti kao streličar i kao mačevalac. Ostala oprema uključivala je slamnatu kacigu, torbu riže, par kožnih hlača, slamnate cipele i sl. Totman, str. 78.

⁸⁵ Uglavnom se povezuju s Ainu, tj., Jōmon skupinom zbog načina obrade usjeva i stila života. Mišljenja sam da su *emishi* većinski bili ostaci Yayoi naroda budući da s njima i započinje razvoj oružja i ratovanja, ne s Ainu/Jōmon ljudima. Ne samo da se oružje razvija s Yayoi ljudima, već i prvi obrambeni sustavi pa me to navodi na zaključak da su *emishi* Tōhoku područja (barem većinom) Yayoi ljudi, uz ostatke Ainu (Jōmon) ljudi i raznih migrantskih skupina.

izgraditi i novi grad, no morao se vratiti u Naru.⁸⁶ Nakon smrti 756., naslijedila ga je kći Kōken *tennō*, snažna vladarica koja je vladala u stilu ranih *ritsuryō* vladara.⁸⁷

Totman razdoblje 750. – 1250. dijeli na četiri faze;⁸⁸ prva, 750. – 850. obilježena je snažnim carevima (*tennō*), koje su u razdoblju 850. – 1050. zasjenili Fujiware. Njihova je „vladavina“ u stvari bila regentura (*kanpaku*). Još jednom carevi preuzimaju kontrolu nad državnim poslovima, u razdoblju 1050. – 1180., vladajući i nakon abdikacije kao „umirovljeni carevi“ (*in*), u tajnosti, „iza kulisa“. Posljednja faza trajala je od 1180. – 1250., a obilježila su je udruženja ratničkih obitelji (*buke*) koja su, u carevo ime, gušila vladareve neprijatelje po otočju. Djelovali su iz Kantō regije, sa sjedištem u Kamakuri, u razdoblju oslabljenoga *ritsuryō* sustava.⁸⁹ Oslabljeni sustav, već od kraja Gempejskoga rata, omogućio je uspon novoga sloja ljudi koji će proširiti svoj utjecaj nad otočjem i vladati njime *de facto* sve do ujedinjenja 1600. god., a *de iure* do 1868. i novoga uspona cara. Taj sloj su *bushi* – ratnici.

Kada su u pitanju ratnici, ranija praksa „prisilnoga novačenja“ je napuštena; plemstvo se postepeno udaljava od bojišta, a ratovanje preuzimaju profesionalni ratnici (*bushi*) koji će raditi na očuvanju mira i stabilnosti zemlje, jačajući pri tome svoj položaj i ugled. Čak su i fiskalni poslovi prešli iz ruku vladinih ureda, dakle, činovnika, u ruke upravitelja hramova, aristokratskih obitelji i, konačno, ratničkih obitelji. Slabljenje središnje vlasti u korist ratnika označio početke promjena tipa vlasti, jer sloj koji je postepeno jačao i zauzimao najvažnije poslove u državi nije imao razloga održavati *ritsuryō* sustav koji je favorizirao pojedince. Pet stoljeća će protjeci do sloma staroga sustava i ukidanja stare elite. Razlozi su razni: promjene u poljoprivredi i pokrajinskoj organizaciji, intelektualne i ekonomske novine i utjecaji s kopna te vojni sloj koji nije priznavao primat aristokracije. To će prouzrokovati val sukoba između ratnika za kontrolu nad proizvodnjom i političkim utjecajem, daljnjim širenjem granica prema sjeveru te fragmentaciju zemlje koja će potrajati do 17. st. i konačnoga ujedinjenja.⁹⁰

⁸⁶ Gradnja novih gradova rezultat je čitavoga *ritsuryō* sustava, ali i političkih promjena. Nekoć su vladari držali više palača, a sâm dvor bio je mobilan (nakon smrti vladara, dvor se selio na „nezagađeno“ mjesto). Širenjem dvora (više činovnika, birokratizacija) postalo je nepraktično seliti se nakon smrti svakoga vladara pa se radilo na uređenju trajnoga grada-sjedišta. Genmei je, primjerice, bila svjesna skupoće i nepraktičnosti takve prakse, ali je ipak pod pritiskom prebacila dvor iz Fujiware-kyōa u Heijō-kyō (Nara), 710. god. Totman, str. 67. – 68., 70.

⁸⁷ Kōken je vladala dva puta, drugi put kao Shōtoku (do 770.). Nakon toga, žene nisu više vladale. Totman, str. 63. – 64.; Walthall: *Japan*, str. 17.

⁸⁸ Mason & Caiger Heian razdoblje dijele na tri dijela, barem što se politike tiče. Za razliku od Totmana, njihova podjela završava stogodišnjom vladavinom *in careva*. Mason; Caiger: *A History of Japan*, str. 64.

⁸⁹ Totman, str. 87.

⁹⁰ *Ibidem*, str. 88.

Kako smo spomenuli, Kōken je naslijedila oca Shōmua (756.) u vrijeme snažnih političkih faksija i sukoba. Iako snažna vladarica, Kōken *tennō* nije imala potpunu kontrolu nad zemljom; to će se promijeniti usponom Kanmua 781. g. Prvi potez bio je premještanje prijestolnice, simbola njegove vlasti. Izabrana je Nagaoka, ali faksijski sukobi i poplave rano su ga natjerale da napusti grad i novo sjedište postaje Heian-*kyō*, 794. god.⁹¹ Novo razdoblje, nazvano po centru moći, obilježiti će uspon Fujiwara obitelji koja će „ženidbenom politikom“ držati stvarnu moć u zemlji. Osim izgradnje Heiana, Kanmu i sin mu Saga zaslužni su za davanje potpore budističkim hramovima (Tendai i Shingon tradicije) kao što su Tōdaiji i Kōfukuji. Uveli su promjene u administraciju; postala je jednostavnija i učinkovitija. Osobito je važan bio ured kraljevske riznice (*kurando-dokoro*), 810. god., kojega su činili povjerljivi savjetnici izravno odgovorni caru. Također su izveli vojne reforme zahvaljujući kojima su uspješno odbili *emishe* dalje na sjever. U ovome razdoblju bilježe se prvi *shōguni*, Otomo no Otomaro i, daleko slaviji, Sakanoue no Tamuramaro koji je nastavio i dovršio Otomarov zadatak pokoravanja *emisha*. Godine 820. izvojevana je velika pobjeda na sjeveru Honshūa čime su „sjeverni barbari“ potisnuti na sâm vrh otoka; od kraja stoljeća *emishi* nastanjuju samo Hokkaidō.⁹²

Problem Kammuove vladavine je taj što je toliko pojednostavio rad vlade da je to dalo mogućnost jačanju Fujiwara. Oni već od kraja Nara razdoblja uživaju „dvojnu vlast“ s carem, a od 850. čak postaju „suparnička dinastija“ koja dominira svojim pozicijama i bogatstvom. Uji „sjevernih (Hokke) Fujiwara“, Yoshifusa, 858. godine zauzima poziciju regenta, odnosno, „savjetnika“ malodobnoga cara Seiwe, svojega unuka. Titula regenta (*sesshō*), dotada u rukama isključivo dvora, prešla je u ruke Fujiware no Yoshifuse kojemu je „naređeno“⁹³ da „vlada državom“. Imajući takvu moć u rukama Yoshifusa, razumljivo, predaje titulu svome sinu Mototsuneu koji nastavlja očevu politiku „savjetovanja cara“; štoviše, Mototsune ostaje „savjetnikom/ regentom“ i odraslome caru, a ta se titula nazivala *kanpaku*. Sljedeća stoljeća označena su vladavinom Fujiwara *sekkanke* („Kuća *sesshōa* i *kanpaku*“) i njihovom „ženidbenim politikom“.⁹⁴ Moć *sekkanke* navela je neke careve na uspostavu saveza s drugim

⁹¹ Njegov nasljednik Heizei namjeravao se vratiti u Naru, ali Heian-*kyō* (Kyōto) ostao je prijestolnica sljedeće tisućljeće (do kraja Edo razdoblja i prebacivanja prijestolnice u Tokyo). Kanmu se pobrinuo da kompleks bude izgrađen i od recikliranih materijala, a unatoč poteškoćama, graditelji su uspjeli dovršiti sve nužne građevine – palaču, plemićke nastambe, dvije tržnice i Suzaku Ōji, 4 km dug bulevar koji je završavao glavnim ulazom, Rajō vratima (*Rajōmon*).

⁹² Chaplin, Danny: *Sengoku Jidai*, str. 7. – 9., 15.; Mason; Caiger: *A History of Japan*, str. 67. – 68., Totman: *A History of Japan*, str. 88. – 89.

⁹³ Totman aludira na ilegitalan čin, tj. da je Fujiwara no Yoshifusa sâm sebe postavio kao *de facto* vladara.

⁹⁴ Tijekom dva stoljeća političke dominacije, Fujiware su ženili svoje kćeri za vladare kako bi osigurali svoje interese. Mason; Caiger, str. 69. – 70.

plemićkim obiteljima, u nastojanju da se oslabi utjecaj Fujiwara na vladara.⁹⁵ Strategija Fujiwara je bila nastaviti *sekkanke* praksu, tj. manipuliranje mladim carevima.⁹⁶ Osim kontrole nad vladarem, Fujiwara su radili na uvećanju posjeda; u tome su i uspjeli, postavši većinski zemljoposjednik Yamato provincije i snažan politički čimbenik.⁹⁷ Naredili su reviziju *ritsuryō* ustava kako bi administrativni organi (*mandokoro*) aristokracije dobili veći utjecaj na zaseoke u svojoj ovlasti. Takvo nastojanje stjecanja apsolutne vlasti nad zemljom i njenim stanovnicima doveo je do nastanka *shōena*, u srži privatnih posjeda velikaša.⁹⁸ Prvi *shōeni* nastaju tek nakon polovine 12. st., unatoč ranijim pokušajima Fujiwara da osiguraju nasljedna prava nekih zemljišta „po uzoru na druge provincije“.⁹⁹ S ovim tipom zemljišta, a samim time i udaljavanjem od centralizirane vlasti, počinje „feudalizam“ u Japanu. Koristim navodnike zbog upitne primjenjivosti izraza na japansku povijest. Feudalizam se obično odlikuje trima aspektima: agrarna ekonomija, vojna elita koja dominira društvom te postojanje veza – ženidbenih ili vazalnih – među vladajućom elitom. William W. Farris, u monografiji o razvoju japanske vojske, te aspekte uzima za odlike feudalizma općenito, ali ih „u Japanu 12. i 13. st. ne nalazi.“¹⁰⁰ Sve do kraja 13. st., prisutna je nasumična i neintezivna obradnja zemlje što je u kontrastu s europskim „agroceničnim društvom“ istoga razdoblja. Ne samo to, kada je u pitanju vojna elita – koja po Farrisu čini određeno društvo feudalnim – nastaje problem jer je potrebno definirati tko je ratnik (*bushi*). U slučaju Japana, rasprave su usmjerene na vojne vještine ili ekonomsku moć ratnika, što Farris nastoji obuhvatiti u jednu definiciju koja uključuje i društvenu organizaciju te političku moć. Da je to bio dugotrajan proces, postati će jasnije u II. dijelu rada o usponu ratnika.

⁹⁵ Jedan od tih saveznika bio je i pjesnik Sugawara no Michizane koji, nakon gorkoga poraza od Fujiwara, postaje deificiran kao *shintō* bog učenja Tenman-Tenjin.

⁹⁶ Ovo je razlog zbog kojega se prestaje kruniti žene vladara ili njihove majke: jednostavnije je kontrolirati djecu.

⁹⁷ Velikom dijelom su se obogatili manipuliranjem sustava preko *kishin* prakse – oslobađanje plaćanja ili plaćanje smanjenoga poreza. Jedinim suparnikom ostaju „umirovljeni“ carevi koji također kupuju zemljišta preko svojih ureda – *insei*. Za Masona & Caigera, *insei* jesu „umirovljeni carevi“ ili „prikrivena vlada“. Chaplin, pak, za te careve koristi izraz *ho-o*.

⁹⁸ Totman opisuje *shōen* kao „korporacijski posjed ili manorijalno zemljište“. To hoće reći da je *shōen* legalno promatran kao zemlja u europskom manorijalnom, tj. vlastelinskom sustavu. Taj sustav, ekonomske i političke naravi, nije identičan feudalizmu koji predstavlja vojno-politički sustav između sâmihi vladara. Jednostavno, feudalizam je uređivao zakonske obveze kmetova i vazala, dok je vlastelinski sustav uređivao proizvodnju i raspodjelu zemlje, predviđenu zakonskim dogovorom. Za Masona & Caigera, *shōen* je „veliko pokrajinsko vlastelinstvo s financijsko-administrativnim povlasticama“. Više o odnosu feudalizam – manorijalizam na <https://www.britannica.com/topic/manorialism>.

⁹⁹ Mass piše da su Fujiwara pokušali osigurati privatno i nasljedno zemljište 1139., ali da nije zabilježen nijedan *shōen* prije 1154. godine. Mass, Jeffrey P.: *Lordship and Inheritance in Early Modern Japan: A Study of the Kamakura Sōryō System*, 1989., Stanford University Press, str. 29.

¹⁰⁰ Farris, William Wayne: *Heavenly Warriors: The Evolution of Japan's Military, 500 – 1300*, 1995., Harvard University Press, str. 373.

Jeffrey Mass postavlja nekoliko pitanja, u nastojanju da dokuči što je utjecalo na zemljišne odnose, tj., pod kojim uvjetima i kada je započela praksa privatizacije i iznajmljivanja zemlje. Njegovo istraživanje otkriva prve pokušaje prijenosa privatne zemlje već u 10. st., zvane *shobunjō*.¹⁰¹ Uglavnom su to bili prijenosi unutar obitelji, npr. ostavština djeci. Za Massa ovo razlikovanje privatnoga od državnoga zemljišta predstavlja odmak od politike Nara razdoblja; zemljište se moglo kupovati i prodavati, a žene su imale jednaka prava kao i muškarci. Zbog „nasljedne zemlje“, piše Mass, „postalo je jasno da neka središnja vlast, koja će biti arbitrar između kupca i vlasnika, mora postojati.“¹⁰² Kao poluautonomno središte moći, *shōen* je imao političke, društvene i ekonomske funkcije.¹⁰³ *Shōen* je, zbog svoje naravi privatnoga zemljišta, izuzet iz poreznoga sustava,¹⁰⁴ iako je ekonomija većinski bila u naturi.¹⁰⁵ Obrađivali su ga bogati seljaci (*myōshu*), a katkada i nižerangirani samuraji pri čemu nije jasan položaj tih bogatih seljaka. Pierre François Souryi, u monografiji *The World Turned Upside Down*, postavlja pitanje: odgovara li *myōshu* „slobodnjaku“, robu ili kmetu? Da li je *myōshu* posjedovao zemlju ili ju je samo obrađivao? Odgovora za sada nema zbog manjka pisanih izvora.¹⁰⁶ Kako kovani novac uglavnom nije korišten, „plaćanje“ i drugo darivanje za usluge ispunjavalo se zemljom.¹⁰⁷ Souyri piše da je „godišnja renta ovisila o funkciji statusa zemljišta, odnosima moći, pohlepi zemljovlasnika, uspješnosti udruživanja seljaka te proizvodnji.“¹⁰⁸ Zemlja se mogla naslijediti (kao nadarbina), ali njena je kakvoća i veličina bila proporcionalna društveno-funkcijskoj poziciji vlasnika.¹⁰⁹ Zemljovlasnika su legalno štitili posebni dokumenti (*shiki*);¹¹⁰ ti dokumeti su određivali dužnosti svih na

¹⁰¹ Od 11. st., javlja se dodatan tip prijenosa zemljišta – *yazurijō*. Razlika je bila što je *yazurijō* uključivao i zemljišna prava (*shiki*), dok ih *shobunjō* ne spominje.

¹⁰² Mass, Jeffrey P.: *Lordship and Inheritance in Early Modern Japan: A Study of the Kamakura Sōryō System*, str. 12. – 13.; 14.

¹⁰³ Kako su vlasnici *shōena* bili hramovi i plemstvo, nominalno je priznavana vlast dvora, ali su pitanja poreza, obrađivanja, uzgoja kulturā (osim riže) ili pozicije težaka bili privatna stvar, neovisna o dvoru.

¹⁰⁴ *Shōen* nije od početka bio neoporeziv niti je bio privatno zemljište. Sve do kraja Nara razdoblja, slobodna i neobrađena zemlja davana je hramovima i plemićima na obrađivanje po povoljnijim cijenama. Očekivano, ovi su neprestano tražili veće porezne olakšice sve dok, početkom Heian razdoblja, zemlja nije prešla u njihove ruke. Mason & Caiger ipak spominju „neke dadžbine“, ali to se nije odnosilo na „porez na rižu“.

¹⁰⁵ Ovo znači da novčano oporezivanje nije bilo norma, već su se podavanja vladaru obavljala praksom sličnoj europskoj desetini. *Shōen* je i davan kao „religijska zemlja“ kako bi se redovnici mogli uzdržavati, a zauzvrat su vladaru plaćali od uroda.

¹⁰⁶ Souryi, Pierre François; Roth, Käthe (transl.): *The World Turned Upside Down: Medieval Japanese Society*, 2001., Columbia University Press, str. 85.

¹⁰⁷ Mason; Caiger: *A History of Japan*, str. 74.

¹⁰⁸ Souryi, Pierre François; Roth, Käthe (transl.): *The World Turned Upside Down*, str. 85.

¹⁰⁹ Očevi su mogli ostaviti svoj *shōen* sinovima, ali ukoliko je sin zauzimao nižu funkciju od oca, ne bi naslijedio čitav očev *shōen*. Darivanje se, pak, nije odnosilo na vladine dužnosnike, iako su i oni isposlovali te privilegije.

¹¹⁰ U Mason & Caiger (nav. dj.), *shiki* se odnose na zemljišna prava općenito, dok su u Mass i Walthall (nav. dj.) *shiki* i služba (ured, funkcija) za prava svih stranaka vezanih uz *shōen*. Krajem Heian razdoblja, *shiki* se usredotočuju na sakupljanje poreza i na utvrđivanje ovlasti nad zemljištem.

shōenu.¹¹¹ Još za Heian, a naročito za Kamakura razdoblja, *shiki* postaju „vrijedniji od zemlje“, piše Mass. Više se nije nasljeđivala samo zemlja, već i položaj. Ipak, ističe Mass, unatoč lokalnoj i nasljednoj posebnosti, „[*shiki*] ostaju u nadležnosti pravosuđa“ koje dodjeljuje spomenute titule te legalizira prijenos.¹¹² *Shōen* je stvarao probleme za državu, ne samo zbog manjka poreza koji je stizao u blagajnu, već i zbog nezadovoljnih seljaka i ratnika koji su prelazili u razbojnike i borili se za zemlju. Njihovo egzistiranje unutar sustava donijeti će ozbiljne posljedice za državu.¹¹³ Zenit moći *sekkanke* Fujiwara bio je u 11. st.; u to vrijeme zemljom su upravljali Fujiwara no Michinaga i njegov sin Yorimichi, a sve je opisano u povijesnoj kronici *Ōkagami*. Iz kronike saznajemo da je Michinaga, postavši *kanpaku*, „vladao samovoljno“, a potom je preuzeo titulu *sesshōa* za vladavine svojega unuka, cara Go-Ichijōa.¹¹⁴ Njegov status uzdignut je na onaj „triju carica“, a kroničar hvali njegovo „carsko potomstvo“ i buduću proslavu njegova rođendana.¹¹⁵ Iz opisa je jasno da Fujiware uživaju status i moć jednaku vladaru, no ne zadugo. Za njihov položaj bore se drugi plemići, prelati hramova, ambiciozni vojskovođe te, ponajviše, carska obitelj.¹¹⁶

Moć *sekkanke* prvi je put ozbiljnije ugrožena usponom cara Go-Sanjōa 1068., za regenture Fujiware Yorimichija.¹¹⁷ Fujiwarama „ponestaje kćeri za udaju“, uzdižu se dvije snažne ratničke obitelji – Minamoto (Genji) i Taira (Heike) – a carem postaje energični Go-Sanjō. Novi car poduzima nekoliko krucijalnih poteza koji će umanjiti moć Fujiwara, a prvi je bio uspostavljanje „zapisničkoga ureda“ (*kirokusho*) koji je provjeravao diplomatsku i notarsku građu *shōena*. *Kirokusho* je ustanovio da su mnogi dokumenti, uključujući one Fujiwara obitelji, „manjkavi ili plagijat“ zbog čega je Go-Sanjō zaplijenio *shōene* darovane

¹¹¹ Uključuje, ali nije ograničeno na, pravo korištenja, pravo iznajmljivanja, pravo uzgajanja kulture, skupljanje poreza, itd. *Shiki* se se mogli prodati, kupiti ili naslijediti, pri čemu su žene uživale jednaka legalna prava kao i muškarci. Taj prijenos zva se *yazurijō* i samo ga je ovo razlikovalo od *shobunjōa*. *Shōen-shiki* odnos osigurao je prilagodljivost i fleksibilnost unutar *ritsurijō* sustava.

¹¹² Mass, Jeffrey P.: *Lordship and Inheritance in Early Modern Japan*, str. 24.

¹¹³ Nasuprot *shōena*, kao preostala (oporeziva) zemlja, bilo je tzv. provincijsko vlastelinstvo (*kokugaryō*) koja je tvorila 50% – 60% ukupne zemlje. Izgleda kako su pokrajinski vlastodršci bili nezadovoljni takvim stanjem, budući da su trebali plaćati porez, pa je došlo do zavisnosti o eliti i vlasnicima *shōena*. I težaci su nastojali izbjeći poreze. „Iznajmljivanjem“ *kokugaryō* zemlje eliti (*honke*), koja je mogla biti plemićka obitelj (npr. Fujiware) ili neka ustanova (npr. veliki hram), težaci su izbjegavali pretjerane porezne namete na legalan način. Zauzvrat, težak plaća dio nature vlasniku zemlje.

¹¹⁴ U kronici stoji „trenutni vladar“ kojemu je Michinaga bio *sesshō* u 51. godini života. Tri godine kasnije se zaredio, tj. 1019. Dakle, „trenutni car“ stupio je na prijestolje 1016., a to je Go-Ichijō koji je vladao do 1036. g.

¹¹⁵ Nije jasno na koje carice se misli, ali nije riječ o Jitō, Genmei i Genshō jer one su živjele puno prije njega. Ne samo to, kroničar piše i da su „sve tri njegove kćeri postale carice odjednom“. Mason & Caiger spominju da je Michinaga 1017. vjenčao četvrtu kći za cara Go-Ichijōa pa su „tri carice“ Michinagine kćeri. Craig McCullough, Helen: *Ōkagami, The Great Mirror: Fujiwara Michinaga (966 – 1027) and His Times*, 1980., Princeton University Press, str. 84., 190. – 191.; Mason; Caiger: *A History of Japan*, str. 73.

¹¹⁶ Mason; Caiger, str. 44. – 45., 46., 74. – 76.; Totman, str. 91. – 92., 101. – 103.; Walthall, str. 44.

¹¹⁷ Go-Sanjō nije imao Fujiwara majku što ga je „oslobodilo“ obveze da podilazi Fujiwarama i omogućilo mu da vlada samostalno.

nakon 1045. g. Drugi, jednako važan potez, ticao se pokrajinskih namjesnika; Fujiware su postavljali sebi odane ljude, a Go-Sanjō je odlučio dokinuti tu praksu i vratiti mandat od 4 godine.¹¹⁸ I kao *ho-o* („umirovljeni car“), Go-Sanjō nastavio je dokidati moć Fujiwara. Iako ga je iznenadna smrt spriječila u provođenju svih zamisli, nastavio ga je jednako sposoban i energetičan sin Shirakawa, 1073. god. Zavadio je Fujiware jedne s drugima, ispunio vladine urede drugim plemićkim obiteljima i uvećao broj *insei* ureda čime je broj carskih *shōena*, do njegove abdikacije 1086., porastao. Shirakawa je naslijedio Toba koji nastavlja politiku oca i pradjeda, ali raskošan život, osobni sukobi i oporezivanje *shōena* preko *inseia*, doveli su do „otrovne atmosfere u Heianu koja je politički život učinila nasilnim“, piše Totman.¹¹⁹

Carevi Sutoku i Kanoe, koji su vladali nakon Tobe, nisu uspjeli izvući državu iz krize. Ratničke obitelji Minamoto i Taira jačali su nauštrb cara i Fujiwara i postali *kuge* – „dvorsko plemstvo“.¹²⁰ Sljedeći car, Go-Shirakawa, gubi kontrolu; godine 1156. suparništvo između Minamoto i Taira obitelji dovelo je do prvoga u nizu sukoba – Hōgenskoga nemira (*Hōgen no ran*).¹²¹ Go-Shirakawin nasljednik, Nijo-*tennō*, nije prošao ništa bolje jer za njegove vladavine, 1160. god., izbio je drugi građanski rat – Heiji sukob (*Heiji no ran*) – u kojemu Taire postaju *de facto* gospodari zemlje.¹²² Državu je zahvatio val nemira i razdora, a za vladavina Go-Shirakawina sina Takakurea i unuka Antokua utonula je u surovi građanski rat 1180. god., nakon kojega *insei* carevi više nikada nisu dosegli utjecaj kao za Heian razdoblja. Jedan od problema ovoga razdoblja bila je institucija *insei*, koja je potkopavala *ritsuryō* sustav, ali i čitava praksa oko *shōena*.¹²³ Zabilježeni su i sukobi Tōhoku regije, krajem *sekkanke* vladavine, što je odvojilo čitavu regiju od imperijalne vlasti dvora. Nemire su stvarali i naoružani redovnici različitih hramova (Kōfukuji iz Nare, Enryakuji i Onjōji kraj Heiana) te pirati (*wakō*) s Unutrašnjega mora koji su postali takav problem da su vlasti 1130-ih morali angažirati profesionalne vojnike (*bushi*) da ih suzbiju. Izgleda kako je uspon *bushi* sloja kao političkoga čimbenika, sredinom 12. st., postao najveći problem *ritsuryō* sustava. U

¹¹⁸ Ovi potezi jasno su pokazali namjere novoga vladara, ali i opći „sumrak moći“ Fujiwara.

¹¹⁹ Iako su Shirakawa i Toba uspješno zauzdali moć Fujiwara, sami nisu imali pretjeranu moć pa ih Mason & Caiger drže za „jednu od moćnih obitelji u sukobu s ostalim obiteljima“. Osim manjka prave moći, više *in* careva nastojalo je uspostaviti svoj utjecaj na vladajućega što je dovelo do faksijskih sukoba. Mason; Caiger, str. 77. – 79.; Totman, str. 93.

¹²⁰ U *kuge*, osim spomenute tri obitelji, ubrajaju se i Tachibane.

¹²¹ Hōgenska pobuna ili Hōgenski građanski rat kraći je vojni sukob nastao zbog nesloge oko izbora novoga vladara. Iako je carem postao Go-Shirakawa, prikriveni bivši car Sutoku okupio je vojsku i napao Shirakawu, ali je izgubio. Shirakawu je pomagao Taira no Kiyomori koji je uspostavio svoju dominaciju u politici, zamijenivši „nesposobne“ Fujiware.

¹²² Heiji sukob bio je pokušaj Minamoto obitelji da uklone Taire. Minamoto gube u sukobu pa su Taire stekli svu vlast u zemlji, baš kao Fujiware i Soge prije njih.

¹²³ *Insei* su prisvajali zemljišta za vladare, čime su bili izuzeti od poreza, dok su *shōeni*, kao privatno zemljište, trebali biti neoporezivi.

tom razdoblju, proliferiraju se dvije ratničke obitelji, Minamoto i Taira, čije obitelji i dužnosnici drže pozicije u vladi, posjeduju *shōene* te zapovijedaju brojnim vojnicima. S vremenom, obitelji Minamoto i Taira ulaze u sukob; kako im se obiteljska imena čitaju i kao Genji (Minamoto), odnosno, Heike (Taira), građanski rat koji su započeli zvati će se Gempejski rat.¹²⁴ Do rata dolazi ambicijom Taira, osobito Taire no Kiyomoriya koji se nametao vladarskome vrhu¹²⁵ zbog čega princ Mochito, sin Go-Shirakawe, počinje s planovima njegova uklanjanja.¹²⁶ Mnogi su se odazvali pozivu, od ratnika do redovnika, ali su ih Taire porazili prije konsolidacije i planiranoga napada.¹²⁷ S druge strane Kinai regije, Minamoto no Yoritomo, Seiwa Minamoto-*uji*, okupljao je vojsku, spreman uništiti Taire prije nego oni unište njega. U tome je uspio, protjeravši Taire do obala Unutrašnjega mora i uništivši ostake njihove vojske na Kyūshūu. Kao pobjednik krvavoga građanskoga rata, Yoritomo je odlučio osigurati svoju vlast uklonivši opoziciju i u vlastitoj obitelji, ponajviše brata Yoshitsunea.¹²⁸

Nova je vlast nalikovala dijarhiji jer je Yoritomo imao vlastitu vojsku, kontrolirao je Kantō regiju iz vlastitoga sjedišta u Kamakuri, održavao je red i mir u državi, kontrolirao *shōene*, bez da je doveo u pitanje carsku vlast. Vladar je zadržao vlast nad porezom i „civilnim *shōenima*“. Sâm Yoritomo stekao je, osim moći i vlasti, prikladne titule; najviša je bila *sei-i-tai-shōgun*, tj. „vrhovni general udarnih jedinica protiv barbara“ pri čemu su barbari bili *emishi* Tōhoku regije. Njegovo sjedište u Kamakuri određeno je da bude *bakufu*, tj. „vladavina šatora“ što je dodatno potvrdilo o kojemu se tipu vlasti radilo: trenutnoj vojnoj vlasti. Naravno, nijedan vladar ne želi „trenutnu“ vlast pa tako ni Yoritomo koji je odlučio titulu *shōguna* učiniti nasljednom. Kako nije imao živih potomaka, Hōjō su, preko Yoritomove žene, osigurali svoju poziciju kao „regenti *shōguna*“ (*shikken*) koje su sami birali. Nadgledali su brojne *shōgunove* vazale (*gokenin*), kojima je dodijeljena zemlja oko

¹²⁴ Alternativna obiteljska imena imaju korijen u tradiciji njihova „carskoga podrijetla“. Minamoto su isticali da im je *uji* bio Seiwa-*tennō*, a Tairama je *uji* bio Kanmu-*tennō*. U stvari se radilo o „višku“ carske djece koja su „promaknuta“ u plemstvo kako bi se izbjegle dinastičke borbe za prijestolje.

¹²⁵ Taira no Kiyomori optuživan je za niz prijestupa koji su okretali sve moguće protivnike protiv njega: uplitanje u državne poslove i manipulacije dvora, zatvaranje cara Shirakawe, prisiljavanje cara Takakure na abdiciranje, postavljanje kćeri kao *sesshōa* novoga cara – svoga unuka – Antoku-*tennōa* i dr.

¹²⁶ Proklamirao je svoje žaljenje na ponašanje Taira, navodeći njihove „zločine“ protiv krune, vlasti, hramova, redovnika, bogova i naroda te je pozvao sve „oštećene“ – plemstvo, redovnike, narod, bogove, Buddhu, preminule careve Shōtokua i Tenmua – da mu se pridruže u uklanjanju Taira.

¹²⁷ U napadu, Taire su spalili i hramove Tōdaiji, Onjōji i Kōfukuji.

¹²⁸ Mnoge indicije idu u prilog tezi da je ustvari Minamoto no Yoshitsune „pravi junak“ Gempejskoga rata, a ne njegov stariji brat Yoritomo. Prema toj tezi, Yoritomo je bio ljubomoran pa je uklonio brata.

Kyōta (Heian); vojne poslove obavljao je *shugō* – „vojni guverener“,¹²⁹ a posjedima je upravljao *jitō* – „zemljišni namjesnik“. ¹³⁰ No, carevi nisu namjeravali dopustiti da *bakufu* postane stalna institucija; car Go-Toba, unuk Go-Shirakawe, htio je vratiti *insei* politiku. Organizirao je napad na *bakufu*, 1221. god., ali je poražen i protjeran na Sado otoke.¹³¹ *Bakufu* je time samo ojačao i proširio svoj utjecaj na zapad Japana. Hōjō su dodatno jačali svoj utjecaj, ali nisu ukidali stari *ritsuryō* sustav; pozornost su usmjerili na kontroliranje raznih ratničkih odreda koji su sâmi smatrali da imaju carsko podrijetlo, iako se nisu smatrali dijelom stare elite.¹³² Te je ratničke odrede, točnije obitelji, Yoritomo držao pod kontrolom preko *sōryō* sustava („sustav starješinskih kuća“). Kroz sustav, Yoritomo je lučio koje su obitelji jače, a koje slabije i nastojao održati koheziju među članovima.¹³³

Jačanje vojne vlasti nameće ključna pitanja: od kada možemo pratiti uspon samuraja i koju su ulogu zauzimali u društvu te u kakvom su odnosu djelovale civilna i vojna vlast? O tim pitanjima raspravlja se duži niz godina, s različitim mišljenjima povjesničara, ali detaljnije o tome u II. dijelu rada.

Kako je *ritsuryō* sustav krajem Heian razdoblja sve samo ne napušten, u korist *bakufu* sustava vlasti, nužno je naglasiti razloge zbog kojih je toliko dugo opstao unatoč podilaženju eliti nauštrb ostatka populacije. Totman ističe, kao prvi i najvažniji razlog, jedinstvenu i stabilnu, gotovo neposporavanu i apsolutnu, vlast s vrha društvene hijerarhije; prvenstveno se to odnosi na cara, ali jednako tako i na plemstvo čiji pripadnici obnašaju visokopozicionirane funkcije u vladi, npr. regenta, ministra, savjetnika, zapovjednika i sl. To znači da je od kraja 7. st. sva vlast u zemlji u rukama pojedinca i/ili elitne grupe pojedinaca koji, iako koriste položaj za vlastiti probitak i napredak, ipak donose neke odluke koje su trebale unaprijediti agrarne uvjete u zemlji, diplomaciju, politiku, urbanizam i sl. Naročito se taj trud očitovao za vladavine jakih vladara prve polovine 8. st., osobito Tenmua i Jitō, ali i za kasnijih vladara

¹²⁹ U ranijem sam radu preveo *shugō* i kao „zaštitnik“, zbog odnosa prema vazalima koji su radili na njegovoj zemlji. William Deal, pak, *shugō* prevodi i kao „vojni policajac/ vojni agent“, ali to mi se čini kao preniska uloga, s malenim ili nikakvim ovlastima, što nije dostojno osobe *ie* pozicije. *Shugō*, koji su bili poglavari moćnih obitelji (*ie* ili *uji*) tu su zemlju, tj. *shōen*, dobivali po zaslugama i uz velike ovlasti. Mass, opet, piše da su *shugō* – po uspostavi vojne vlasti – popisivali u registre (*kyōmyō*) ratnike željne trajne pozicije vazala. Deal, William E.: *Handbook to Life in Medieval & Early Modern Japan*, 2006., Facts on File, str. 94., 140.; Mass, Jeffrey P.: *Lordship and Inheritance in Early Modern Japan*, str. 40.; Tomaš, Marin: *Sekigahara – bitka koja je ujedinila Japan*, završni rad, 2020., Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 3.

¹³⁰ Osiguravao red i mir, sakupljanje poreza te bio pričuva u slučaju vojne intervencije.

¹³¹ U Mason & Caiger stoji da je protjeran na Oki otoke.

¹³² Chaplin: *Sengoku Jidai*, str. 11. – 13.; Mason; Caiger, str. 133.; Totman, str. 93. – 97.

¹³³ *Sōryō* sustav je imao političke, ali i društvene konotacije. Ipak, nije proizlazio iz Kamakure (*bakufu*); njegova je srž u obitelji. Više o *sōryō* sustavu u Mass, Jeffrey P.: *Lordship and Inheritance in Early Modern Japan*, str. 58. – 93.

poput Go-Sanjōa ili Shirakawe. Drugi čimbenik su društvena stabilnost i vrijednosti, a koje neminovno proizlaze iz snažne vlasti. Iako čista carska vlast nije bila duga vijeka, isto vrijedi i za vlast regenata te umirovljenih careva. Nijedna skupina nije uspjela osigurati potpunu moć na dulje razdoblje, bez uplitanja suparnika. A društvene su skupine i vrijednosti odražavale vrijeme u kojemu su živjeli, otkrivajući budističke tradicije „Puti“ (*tao*). Kako Totman kaže, „stvari su bile kakve su bile zato što je tako trebalo biti“.¹³⁴

U konačnici, *ritsuryō* sustav bio je od koristi samo eliti društva. Utjecaj koji je ostvario na populaciju Yayoi i Yamato razdoblja nije imao značajnijega odjeka. Kućanstva su bila malobrojna i raštrkana, ljudi su živjeli u zaseocima, a zemlja koju su obrađivali brzo je gubila na hranjivim tvarima, unatoč navodnjavanju koje je donosilo sedimente iz rijeka. Nepraktična poljoprivreda, obilježena plitkim brazdanjem i monokulturom, te pretjerana proizvodnja za relativno malu populaciju na velikom području iscrpila je zemlju. To je razlog raštrkanosti populacije, malim zajednicama, ali i brojnim komadima „iscprljene i nekorištene“ zemlje unutar drugih obradivih parcela. Tim problemima se pokušalo naći rješenja, bilo da se radi o boljim alatima, drugim tehnikama obrade zemlje, različitim kulturama ili kompleksnim sustavima navodnjavanja, ali bez puno uspjeha. To je ostavljalo poljoprivrednike bez velikoga uroda, a samim time i većim opterećenjem za kućanstvo jednom kada se skupi porez. Zbog tih problema, mnogi su bili prisiljeni raditi fizičke ili obrtničke poslove. Prema Totmanovu mišljenju, *ritsuryō* sustav, nepraktičan i nezahvalan za većinu, omogućio je dvije promjene za puk: veća porezna davanja i veću izloženost epidemijama. Od svih obveza koje je puk ispunjavao, najteža mu je, izgleda, bila civilna i vojna obveza. Prva se tiče fizičkih radova na javnim objektima (npr. *kofun* grobnice), dok je vojna obveza uključivala ratovanje na granicama i širenje države prema sjeveru i istoku. Vladari nisu vodili računa o tim ljudima; gladovanje i bolesti divljale su među narodom. Nijedno od ove dvije obveze nije pogodovalo poljoprivrednom društvu, naročito ne u vrijeme sadnje i/ili žetve. Zbog prisline konskripcije, vojska je bila nedisciplinirana, neadekvatna i slabo opremljena. Profesionalni ratnici, *bushi*, postali su dio političke moći krajem *ritsuryō* sustava, nakon stoljeća formiranja i prilagodbe zahtjevima elite. Nisu samo ratnici profitirali slabljenjem sustava; ratnički redovnici postaju nezavisna sila, opasna kao i gusari (*wakō*), koja nije polagala račune eliti. A jedan od razloga zbog kojih stara *ritsuryō* elita nije uništena usponom ratničkoga sloja jest „carsko podrijetlo“ rodonačelnika nekih *bushi* obitelji, npr. Taira su tražili pretka u Kanmu-*tennōu* (pa se njihova obitelj zove Kanmu Heishi), dok su Minamoto tražili pretka u caru Seiwi (Seiwa Genji).

¹³⁴ Totman, str. 97. – 98.

Umjesto *coup d'etat*, *bushi* su počeli „puniti državne pozicije“ članovima obitelji, nauštrb Fujiwara. Tako je *ritsuryō* promovirao društveno-političke nejednakosti i različite poteškoće; čak su i epidemije boginja, ospica, kuge i drugih bolesti, onda nelječivih i smrtonosnih, bile rezultat ovoga sustava.¹³⁵

Ritsuryō sustav tijekom 13. st. slabi, u korist dijarhije dvora i *shōgunata*, tj. *bakufua*, a do polovine 14. st. potpuno je napušten. Nastupilo je razdoblje nestabilnosti; neki su vladari u to vrijeme pokušali uspostaviti svoju vlast, poput Go-Daiga, ali neuspješno. Ali El Baghdadi je te pokušaje ocijenio kao „preuranjene“, dok je društvo opisao kao „nespremno prihvatiti nove ustave i poretke“.¹³⁶ Car Go-Daigo, vladar s kraja Kamakura i početka Muromachi razdoblja, zavladao je u vrijeme slabljenja i carske i *shōgunske* moći. Dvor nije imao praktički nikakvu moć ni vlast još od *insei* razdoblja (cca. 1050. – cca. 1150.), od kada *bushi* jačaju. *Bakufu* je počeo slabiti gotovo odmah, izumrcem izravne Yoritomove loze, krajem 12. i poč. 13. st. U to vrijeme uspon bilježi Hōjō obitelj; kako nisu mogli postati *shōguni*, služili su kao „regenti“ za *shōgune* (*shikken*) koje su sâmi birali. No, i njihov utjecaj slabi, već u 14. st., u korist obitelji Nagasaki. Manjak jake središnje vlasti, naveo je cara Go-Daiga na plan kojim bi vratio carsku moć i red u zemlji. Njegove namjere otkrivene su krajem Kamakura razdoblja, 1331. god., zbog čega je protjeran na Oki otoke. Ipak, klica revolucije je bačena na plodno tlo: lojalisti dvora i ostali simpatizeri carske vlasti započinju sukob s *bakufuom* poznat kao Genko rat (1331. – 1333.). Godine 1333. sukobi ulaze u završnu fazu koju se jedino može opisati „s mnogo izdajstava i nasilja“.¹³⁷

Shōgunova vojska napušta svoje pozicije, dezertira te napada vlastite snage; Hōjō prvaci, suočeni s gubitkom, odlučuju se na „častan izlaz“ – masovni *seppuku*.¹³⁸ Jedan od *shōgunovih* zapovjednika, Ashikaga Takauji, umjesto da zauzme Kyōto, predaje ga caru koji se vratio s Oki otoka, kao Napoleon s Elbe otprilike pet stoljeća kasnije. Ustoličenjem cara, završena je vladavina prvoga *bakufu* sustava, a tzv. Kenmu restoracijom vraćen je red i stabilnost nakon 150 godina dijarhije. No, taj uspjeh nije bio dugotrajan, a krivac je bio sâm Go-Daigo. U nastojanju da izbjegne jačanje vojnoga sloja, i uspostave novoga *bakufua*, car je *shōgunom* imenovao vlastitoga sina, a Ashikagu je „nagradio“ titulom savjetnika. Njegovo nastojanje da vrati striktno civilnu vlast u to je vrijeme bilo anakronizam, nerealna želja, što

¹³⁵ *Ibidem*, str. 81. – 84., 104. – 105.

¹³⁶ El Baghdadi, Ali: „Društvo Japana u ranom novom vijeku“, *Rostra*, vol. 3., br. 3., 2010, str. 157. (<https://hrcak.srce.hr/170062>) (pristupljeno: 04. 11. 2022.)

¹³⁷ <https://www.britannica.com/biography/Go-Daigo> (pristupljeno: 27. 11. 2022.)

¹³⁸ Više o ovome u III. dijelu rada.

će se pokazati vrlo brzo, usponom Ashikaga. Na to nije trebalo dugo čekati; već 1335. godine Ashikaga Takauji se proglašava *shōgunom* i ulazi u sukob s carem. Sljedeće godine, lojalisti gube pred brojčano jačom vojskom Ashikaga, a Go-Daigo bježi u Yoshino planine južno od Nare. Ondje uspostavlja odvojenu vladu, tzv. „južni dvor“. U Kyōtu, sada u rukama novoga samoprozvanoga *shōguna*, djelovao je „sjeverni“ dvor pod snažnim utjecajem Ashikaga obitelji. Razdoblje postojanja dva dvora, koji su polagali svoje pravo na vlast u zemlji, zove se Nanboku-chō i trajati će od 1336. do 1392. kada južni dvor gubi i zemlja se ujedinjuje pod jednim vladarem: *de iure* carem, a *de facto* Ashikaga *shōgunom*.

U međuvremenu, od uspostave Ashikaga *shōgunata* 1336., zemlja je još jednom pala u nemir i sukobe. El Baghdadi navodi dva razloga novih nemira u zemlji: kontrola nad plodnim regijama, koje su se ubrzano razvijale i omogućavale uspostavu pojedinačne vlasti *daimyōa*; drugi je razlog bio sukob između *kuge* i *buke*, tj. civilne i vojne aristokracije kojega je, prema El Baghdadiju, „poticao *shōgunov* dvor (administracija) i *bakufu* (*shōgunovi* vazali)“.¹³⁹ Iako se slažem s izjavom da je nesklad dviju aristokracija pridonio raspadu sustava, moram istaknuti da *shōgunov* dvor i *bakufu* nisu poticali vlastitu propast, kako se iz te rečenice da iščitati. Riječ je o „igri prijestolja“ u kojoj nijedna strana nije htjela popustiti i predati vlast.

Kako će postati jasno u narednom razdoblju, Ashikage će opstati kao *shōguni*, ali pod cijenu anarhije i kaosa u zemlji. Muromachi ili Ashikaga razdoblje svjedočiti će jednome od najrazornijih perioda japanske (i svjetske) povijesti: Sengoku period (1467. – 1600.) – Doba zemlje u ratu. Sengoku će ipak pružiti sjeme budućega mira i jedinstva, u osobama „triju ujedinitelja“.¹⁴⁰ Kako su za podizanje vojske, potrebne za ratovanje i, kasnije, uspostavljanje mira, tijekom ovoga razdoblja koristila su se dva različita sustava oporezivanja. Prvi je bio *kandaka* sustav kojim je omogućeno procijeniti zemljište preko novčane vrijednosti dobara i usluga koje je pružao vlasniku. Vrijednost se izražavala u jedinici *kana*, pri čemu je 1 *kan* (ili *kanmon*) iznosio 1000 *mona* (bakreni novčić).¹⁴¹

Hōjō iz Kantō regije vrlo su vješto iskoristili sve prednosti ovoga sustava, vrhunac kojega je bilo detaljno popisivanje vlasništva svakoga pedlja zemlje kako bi se točno procijenila vrijednost zemljišta, a time i visina poreza kojega je vazal bio dužan platiti. Ni privatna zemlja, primjerice ona hramova, nije bila izuzetak. Sustav je čak omogućavao, u slučaju manjka kovanoga novca ili aktivnoga sukoba, isplatu u naturi. *Kandaka* sustav je

¹³⁹ El Baghdadi, Ali: „Društvo Japana u ranom novom vijeku“, str. 158.

¹⁴⁰ Oda Nobunaga, Toyotomi Hideyoshi i Tokugawa Ieyasu.

¹⁴¹ Turnbull, Stephen: *Samurai Armies 1467 – 1649*, 2008., Osprey, str. 20.

krajem razdoblja zamijenio *kokudaka* sustav koji je pretpostavljao određenu količinu proizvodnje (ugl. riže) na 1 *koku*. Ova je mjera odgovarala otprilike 180 litara suhe riže, što se uzelo kao količina dovoljna za jednu osobu tijekom jedne godine. Razlika ova dva sustava krije se u načinu oporezivanja: *kandaka* se temeljio na novčanoj vrijednosti, a *kokudaka* na naturi. Hideyoshi je ovaj sustav doveo do savršenstva katastarskim popisivanjem sve zemlje u Japanu (*Taikō kenchi*), nastavljajući tako ono što su Hōjō započeli. Na ovaj način, krajem Sengoku razdoblja, nije bilo moguće tek tako izbjeći plaćanje poreza jer je Hideyoshi sada znao koliko koje zemljište može (teoretski) proizvesti.¹⁴²

Fujita Tatsuo drži da je ovim potezom „*shōen* sustav konačno napušten, a lordovi – kojima je carski regent Hideyoshi bio nadređeni – pronevjerili su popisane poreze na zemlju (*nengū*). Fujita također tvrdi kako je za pučane ovo predstavljalo „povijesno podizanje poreza“, dok je novoj vlasti pružalo „sustav za neobuzdanu pljačku.“¹⁴³

Kokudaka sustav važan je i kao jedno obilježje japanskoga feudalizma, uz odvajanje ratničkoga sloja od civilnoga (*heinō bunri*). Samuraji su bili prisiljeni napustiti svoje posjede, izvore svoje moći, i ući u feudalne odnose s lordom. U takvim odnosima, „prevlast lordova je bolje utvrđena, snaga samuraja je uvećana, a prebivalište i zanimanje ratnika i seljaka je određeno čime je stvoren novi klasni sustav.“¹⁴⁴

U ovome će se razdoblju odviti i različite društvene promjene, a koje će uvesti Japan u moderno doba: *gekokujo*, pokret kojim su nižerangirani i skromni zamjenjivali visokorangirane i bogatije na različitim pozicijama (ponajviše se ovo odnosi na ratnike; *ashigaru* su sada mogli napredovati do pozicije samuraja); *katana gari*, lov na mačeve kojim se nastojalo osigurati jedinstvo i mir u zemlji te spriječiti moguće bune; *taikō kenchi*, mapiranje zemlje i zemljišta čija se vrijednost mjerila u količini sakupljene riže (*koku*),¹⁴⁵ čime je napušten nepraktični i zapašteni *shōen* sustav; *hito barai rei*, edikt koji je branio napuštanje svoje klase, efektivno „cementirajući“ japansko društvo.¹⁴⁶

¹⁴² Turnbull, Stephen: *Samurai Armies 1467 – 1649*, str. 23. – 24.

¹⁴³ Fujita, Tatsuo: „The Three Unifiers of the State (tenka): Nobunaga (1534–82), Hideyoshi (1536–98), and Ieyasu (1543–1616)“, *The Tokugawa World*, ed. Leupp, Gary P.; Tao, De-min, 2022., Routledge, str. 18.

¹⁴⁴ Osamu, Wakita: „The Emergence of the State in Sixteenth-Century Japan: From Oda to Tokugawa“, *Journal of Japanese Studies*, vol. 8., br. 2., 1982., str. 353.

¹⁴⁵ *Koku* je mjerna jedinica kojom se procjenjivala vrijednost posjeda. Izražavana je količinom riže potrebne za prehranu jedne osobe godišnje. Omjer je 1 *koku* = cca. 180 L (suhe) riže.

¹⁴⁶ Chaplin: *Sengoku Jidai*, str. 374.

2.1. Ratnici i civili – japansko društvo u vrijeme samuraja

„*Sakura, sakura,*

yayoi no sora wa, miwatasu kagiri,

kasumi ka, kumo ka, nioi zo izuru.

Iza ya iza ya, mi ni yukan.“¹⁴⁷

~ *Sakura, Nihon no min'yō*¹⁴⁸

Demografija Japana, od najranijih razdoblja do 12. st., ostaje relativno „mračno doba“; uglavnom je to zbog manjka pouzdanih izvora, neiskorištenih *in situ* ostataka, lakonskih i dvosmislenih zapisa, subjektivnih dnevnika i sl. No, neke su procjene ipak iznesene, za Meiji razdoblja, a uglavnom se vrte oko teze „neprestanoga i djelomičnoga rasta“. Po toj tezi, unatoč periodima bolesti, ratovima, visokoj stopi smrtnosti i niskom natalitetu, japanska je populacija postepeno rasla od 4,4 milijuna (1200.) do 18,5 milijuna (1600.).¹⁴⁹ Rani Japan ima nešto veću populaciju nego početak Kamakura razdoblja (oko 6 milijuna), ali bila su prisutna i razdoblja demografskoga pada (uglavnom zbog bolesti i gladi).¹⁵⁰ Što se tiče bolesti, one su bile učestala pojava do ujedinjenja, nakon čega epidemije jenjavaju. Rana su razdoblja bila osobito pogođena epidemijama s kopna: boginje, ospice, gripa i sl. Farris procjenjuje da je 20-30% svake generacije umiralo od tih bolesti, dok nije stečen „imunitet krda“ sredinom 12.

¹⁴⁷ *O trešnja, o trešnja, / preko proljetnoga neba, / dokle god pogled seže, / da li je magla, ili oblaci? / Ugodan miris u zraku. / Dođi, dođi, / pođimo je vidjeti!* <https://www.themusiciancat.com/2020/11/sakura-traditional-japanese-folk-song.html> (pristupljeno: 27. 11. 2022.)

¹⁴⁸ 'Sakura, Sakura' (kadkada i samo 'Sakura') japanska je tradicionalna pjesma (*min'yō*).

¹⁴⁹ Prethodno razdoblje, od 9. do 11. st., obilježeno je trendom depopulacije. Ovisno o autoru i/ili izvoru, brojke za „razdoblje rasta“ su manje/veće. Tako Kitō Hiroshi procjenjuje populaciju na 6, 9 milijuna (1150.), odnosno, 12, 2 milijuna (1600.).

¹⁵⁰ Osobito je opasna bila epidemija ospica 730-ih. Kao i drugome radu, *Japan's Medieval Population*, Farris ističe da su visoke stope smrtnosti i opći demografski pad svakih nekoliko godina rezultat, ne samo ratova, već i gladnih godina i epidemija. Gladne godine, pak, bile su uzrokovane nepraktičnim načinom obrađivanja zemlje, lošim sustavom navodnjavanja te klimatski uzrokovanim slabim urodima. Farris, William Wayne: *Japan to 1600: A Social and Economic History*, 2009., Hawai'i Press, str. 33., 36.

st.¹⁵¹ Osim bolesti, na smrtnost su utjecale i gladi, uzrokovane pretjeranim obrađivanjem zemlje, lošim sustavom navodnjavanja te sukobima u pojedinim regijama.¹⁵² Bolestima, a time i povećanoj smrtnosti, su pogodovali i nehigijenski uvjeti velikih gradova (npr. Heiana i Nare) koji nisu imali odvodni sustav (kanalizaciju). Krajem Heian razdoblja nastaju promjene: populacija stječe imunitet na neke bolesti, a poboljšavaju se i zdravstveni uvjeti gradova.¹⁵³

Japansko se društvo, tradicionalno, dijeli u četiri temeljna sloja koji čine *shi-nō-kō-shō* strukturu: ratnici (*shi*), težaci i seljaci (*no*), obrtnici (*ko*) te, na samome dnu, trgovci (*sho*). Žene su u sve četiri kategorije držale „inferiorniju“ poziciju. Nipošto se ne može reći da su bile neslobodne ili sputavane zbog „patrijarhalnih odnosa“,¹⁵⁴ ali ovisno o statusu imale su ograničene izbore.¹⁵⁵ Razlog ovakve strukture je jasan: ratnici su bili vođe zemlje, činovnička elita. Težaci i seljaci su slijedili nakon zbog svojega posla proizvodnje hrane i održavanja zemlje. Iza njih bili su obrtnici koje se cijeno zbog oruđa i pomagala koje su izrađivali. Na dnu se nalaze trgovci jer ih se u konfucijanističkome društvu smatralo parazitima koji se bogate tuđim radom. Ratnički sloj imao je vlastitu substrukturu. Na vrhu su bili „pratioci“ *shōguna* i feudalnih lordova – *gokenin*. Oni su bili izravni *shōgunovi* vazali, najodaniji od ratnika. Kao elitni sloj društva, brojeći svega par tisuća članova, pružali su vojno-financijsku pomoć *shōgunatu*, ali zauzvrat su uživali brojne povlastice kao što su darovana zemlja i činovničke pozicije.¹⁵⁶ Ispod *gokenin* sloja, nalaze se poznati *samurai*. U početku su bili zaseban *bushi* sloj; tek od Edo razdoblja postaju općeniti naziv za elitne ratnike.¹⁵⁷ Najniži ratnički sloj ranoga razdoblja bili su *zusa*, pješaštvo. Postepeno im ugled raste, s razvojem ratovanja i sukobima između različitih ratničkih fukcija. Ljudi koji su radili na zemlji, zajednički zvani *hyakushō*, dalje su se dijelili na *myōshu* i *genin*. Prvi su bili najbogatiji sloj

¹⁵¹ Farris parafrazira McNeilla kada kaže da su od tada ospice „dječja bolest“, ali ne skriva da se radi o opasnom „pojednostavljanju problematike“. Jedna bolest ipak ostaje česta i smrtonosna, i nakon 13. st. – gripa (*gaibyō*). Farris, William Wayne: *Japan's Medieval Population: Famine, Fertility and Warfare in a Transformative Age*, 2006., University of Hawai'i Press, str. 4., 26., 28.

¹⁵² Nekoliko je razdoblja gladi zabilježeno, od kojih je zanimljiva Yōwa (1180. – 1182.), koju je izazvala sušna godina te slab urod. Nije pomoglo ni to što su to bile godine krvavoga sukoba obitelji Minamoto i Taira. Još teža je bila Kangi glad iz ranoga Kamakura razdoblja. Ta je kriza imala dalekosežne posljedice na populaciju i ekonomiju Japana narednih desetljeća. Sve u svemu, u razdoblju 1150. – 1280., bilo je gotovo 30 gladnih godina, veće ili manje amplitude. Farris, William Wayne: *Japan's Medieval Population*, str. 29. – 30., 33., 58.

¹⁵³ Farris, William Wayne: *Japan's Medieval Population*, str. 2. – 3., 7., 9. – 11.

¹⁵⁴ Društvo Japana, onda i danas, cijeni starije i sve one s vrha hijerarhije (vladar, državnici, roditelji, stariji). To znači da je društvo bliže indijskom (kaste), nego li zapadnjačkome ili semitskome (patrijarhat).

¹⁵⁵ Plemkinje su često „umirale od dosade“ pa su pisale dnevnike (*nikki*), dok su pućanke odgajale djecu i obavljale kućanske poslove te uglavnom bile pomoć muževima i očevima. Siromašnije žene znale su raditi i kao prostitutke, iako su vanbračni i predbračni spolni odnosi sa ženama bili nemoralni i zabranjeni.

¹⁵⁶ Iz njihovih je redova shōgun birao *jitō* i *shugō* funkcionere, najvažnije osobe na *shōenu*.

¹⁵⁷ Samuraji su bili „oni koji služe“, a bili su vazali *gokenin* sloja. Ipak, i samuraji su imali vlastite vazale, a kao i *gokenin*, bili su konjica.

težaka, koji je obrađivao i živio na *shōenu*.¹⁵⁸ Ispod njih nalazili su se „podljudi“ – *genin*. U srži, *genin* su bili težaci koji rade za druge težake (ili koje druge moćnike), bez ikakvih prava i sloboda koje su uživali *myōshu*. Između *myōshu* i *genin* sloja, nalazila se grupa naoružanih seljaka – *jizamurai*. Ti „polusamuraji“ imali su privilegij nositi oružje i osnivati udruženja i grupe radi obrane zemljišta i zajednice. Nerijetko su postajali zasebne jezgre lokalne moći. Tijekom Edo razdoblja, za težake i obrtnike se koristi termin *chōnin* – „građanin“. Bili su cijenjani segment društva, koliko se moglo cijiniti pučane, zbog njihovih proizvoda.

Van tih kategorija ostaju razne marginalizirane grupe ljudi kao što su bolesni (gubavci, kužni, slijepi, hromi, sakati, psihički oboljeli ili nerazvijeni ljudi...), teško siromašni i/ili beskućnici, zabavljači (plesaći, svirači, pjevači), umjetnici (slikari, pjesnici, putopisci, spisatelji), prostitutke (*kagama*), dječaci za zabavu (*wakashu*, *chigō*), kriminalci (lopovi, razbojnici, ubojice, nasilnici, odmetnici) te stranci (*gaijin*). Za te pojedince, koji nisu bili dio temeljne strukture društva, koristi se zajednički naziv izopćenika. Dvije su grupe izopćenih. Prva, nasljedna izopćenost, zvala se *eta* i u nju je pojedinac smješten rođenjem; vezuje se uz zanimanja kao što je ubijanje životinja, uklanjanje mrtvih ostataka, pokapanje preminulih.¹⁵⁹ Perre Souryi s pravom vezuje izopćenike i osjećaj nečistoće s naklonosti japanskoga naroda prema kupanju. Tako je „nuđenje mogućnosti kupanja izopćeniku vrlo milosrdno djelo“, piše Souyri, zbog čega kupanje kao praksa pročišćavanja postaje popularna „između 10. i 13. st.“¹⁶⁰ Druga izopćenost ili *hinin*, društvene je prirode i odnosi se na zanimanja koje društvo ne drži korisnima ili osuđuje (npr. prosjaci, prostitutke, kriminalci), ali i one koji su „sramotni“ (npr. zabavljači, glumci).¹⁶¹ *Hinin* je, teoretski, mogao ponovno biti dijelom društva napuštanjem „poroka“, ali to se rijetko događalo zbog nevoljkosti zajednice (ženidbeni partneri, poslodavci, susjedi).¹⁶² Zabava je bila „porok naroda“ pa je ratnicima bilo zabranjeno uživati u takvim stvarima, iako su mnogi odlazili u kazališta. Štoviše, kako Dunn donosi, samuraje su znali zatvarati zbog posjeta kazalištu pa su neki samuraji, „da izbjegnu stražu, ostali su u kazalištu dok straža nije otišla – što je trajalo danima – ili su se prurušili u žene i sluge.“¹⁶³

¹⁵⁸ Deal ih naziva „nezavisnim seljanima“ zbog njihove lokalne moći i mogućnosti isplate poreza, ali i zemlje koju su neki posjedovali.

¹⁵⁹ Kod Pierra Souyria ova se zanimanja vezuju uz drugu skupinu izopćenika – *hinin*.

¹⁶⁰ Souryi, Pierre François; Roth, Käthe (transl.): *The World Turned Upside Down*, str. 98.

¹⁶¹ Glumci koji su zabavljali samuraje, osobito *kōwaka* plesaći, ipak su uživali nekakav ugled.

¹⁶² Dunn, Charles J.: *Everyday Life in Traditional Japan*, 1989., Tuttle, str. 137.

¹⁶³ Dunn: *Everyday Life in Traditional Japan*, str. 139.

Želio bih još spomenuti gore navedene „dječake za zabavu“ i prostitutke,¹⁶⁴ budući da je tradicionalan Japan bio „opsjednut tjelesnim odnosima“ unatoč svojoj konzervativnosti. Uz tu temu vežu se pojmovi *kagama*, *wakashu*, *shudō* i *chigō*. *Kagama* su bili muške prostitutke i *kabuki* izvođači Edo razdoblja.¹⁶⁵ Uglavnom to bili mladi muškarci, ali i dječaci, zbog svoje privlačne frizure i androginosti. Suradivali su s „kućama čaja“, u stvari javnim kućama, koje su se zvale *kagemajaya* („*kagama* kuća čaja“). *Wakashu* su u srži bili svi mladi muškarci koji nisu ušli u zrelo doba, a koja nije bila određena starošću (bar ne u potpunosti).¹⁶⁶ Ključno je bilo odijevanje, ponašanje te fizičke osobine (nježan glas, androgino lice) te – ponajviše – frizura.¹⁶⁷ *Wakashu* su bili ljubavnici starijih muškaraca (mentora) – činovnika, plemića, samuraja, čak i redovnika. Ukoliko je *wakashu* bio u odnosu s redovnikom, zvao *chigō* – „pripravnik“. Veze su bile nalik helenskoj pederastiji, a ne modernoj pedofiliji.

Osim nabrojenih, društvo su činili i radnici, sluge, nižerangirani redovnici, itd. S druge strane, također „van društva“, nalaze se car, carska obitelj, plemići, plemićke obitelji, činovnici te intelektualci, doktori, odvjetnici, mudraci, učitelji. Sve u svemu, do Meiji razdoblja, društvo Japana bilo je prilično nejednako. Samuraji su činili 6.5% populacije; seljaci, obrtnici i trgovci zajedno čine gotovo čitavo društvo, čak 90.5%! Ostatak otpada na izopćenike (1.75%) i civilnu elitu (1.25%).¹⁶⁸

¹⁶⁴ Ovdje se misli na muške prostitutke, ali postojale su i žene za zabavu, čija je zanimacija ipak prvenstveno bio ples (i/ili gluma) i koje su imale daleko bolji položaj u društvu od prostitutki na Zapadu.

¹⁶⁵ Kabuki je tip kazališta, nastao početkom Edo razdoblja. Uglavnom je privlačio mase, a glumci su bili i žene i muškarci. Zbog nemoralnoga ponašanja, ženama je zabranjeno glumiti; muškarci i dječaci glume oba spola. Zbog veze prostitucije i glume, izvođači su bili „van društva“ zbog svoje „moralno kvarljive“ profesije.

¹⁶⁶ *Wakashu* je uglavnom imao 11 do 20 godina, ali postojali su i mlađi (do 7 godina) i stariji (do 80 godina).

¹⁶⁷ Kosa bi se uređivala na način da prednji i stražnji dio bude svezan, a srednji dio tjemena obrijan.

¹⁶⁸ Deal, William E.: *Handbook to Life in Medieval & Early Modern Japan*, str. 109. – 115.

3. *Bakufu* sustav i vladarske kuće

„*Tirani uvijek imaju trunku vrline;*

drže do zakona, prije nego li ih unište.“

~ Voltaire (1694. – 1778.)

Bakufu se vezuje uz uspon *bushi* sloja, ali proces ne započinje s Yoritomom; štoviše, *bushi* su do njegova doba već uređeni kao profesionalni ratnici, sloj društva o kojemu ovisi stabilnost čitave zemlje. Jasno je da za formiranje neke „kaste“ ili grupe treba vremena te da promjene, nerijetko, označavaju i razdoblja nemira i sukoba. Takva je priča i s ratnicima koji već od polovine 11. st., i usponom Minamoto obitelji, navještavaju budućnost Japana. U to rano doba, lučile su se dvije skupine ratnika, „viši“ i „niži“ ratnici. Prvotni su rođeni u staroj eliti, potomci prvih ratnika koji su se borili s *emishima* Tōhoku regije, Tang dinastijom i korejskim kraljevstvima. Potonji, pak, potomci su lokalnih moćnika ili bogatih činovnika. I dok je prva skupina nastojala održati *status quo* s dvorom i plemstvom, barem u početku dok još nisu posjedovali potrebnu moć da se odupru „nekorisnoj tradiciji“, potonji nisu namjeravali podilaziti staroj eliti. Vremenom je to dovelo do sukoba dviju grana ratnika, brisanju razlika između njih i do sveopćih nemira u zemlji. Yoritomov uspon i akumulacija moći u Kamakuri – vojnom središtu vlasti, odvojenom od dvora – nakon Gempejskoga rata, unijela je dodatno nepovjerenje elite prema ratnicima. Moćni *bushii* su „otkrili svoju vrijednost“, što je dovelo do stvaranja odvojene aristokracije. S jedne strane, stara *ritsuryō* elita (*kuge*), a nasuprot nje nova, vojna elita *uji* ratnika – *buke*. Ratnici, opjevani u novome književnome žanru ratnih priča,¹⁶⁹ slavljani su kao opreka „nespretnoj, neadekvatnoj, zastarjeloj i nesposobnoj eliti“. Njihove vrline uzdizati će se iznad onih službeničke elite, vještije pjevanju ili plesanju.¹⁷⁰ Novo stanje ipak je pogodovalo samo elitnom *bushi* sloju, niže rangirani *bushi* pripadnici nisu imali jednak status što je stvaralo nemire i tenzije u novoj vojno-civilnoj dijarhiji. Bilo da se radilo o stipendijama ili zemlji ili promaknućima, niže

¹⁶⁹ *Gunki monogatari*, dosl. ratne priče.

¹⁷⁰ O vrlinama ratnika i njihovome mentalitetu, više u III. dijelu rada.

rangirani vojnici nisu bili zadovoljni pozicijom niti su smatrali da su njihove zasluge nagrađene. Nezadovoljne ratnike, elita je zvala *akutō* („zle bande“) koje su stvarale nemire i sukobe i čiji je broj neprestano rastao. Još jedan je razlog *akutō* snage, a to su pridošlice iz *shōgunovih* postrojbi iz Kamakure. Kako su ti ratnici živjeli od poreza i dodataka, rastom obitelji, prihodi su postali nedovoljni, a pomoć od *bakufu* vlade bila je neadekvatna. Hōjō su ipak više držali do svoje obitelji, nego ostalih *bushi* obitelji, zbog čega su mnogi *bushii* postajali *akutō* iz potrebe. Takvo stanje dovelo je *ritsuryō* sustav pred kolaps, a mnoge ratnike pripremilo za radikalne promjene vlasti i društva.¹⁷¹

Da zemlja ne bi zapala u potpuni kaos zbog nezadovoljnih ratnika, ali i razbojnika, vlasti su izabirale svoje službenike – *jitō* i *shugō* – da održavaju mir i brane posjede. *Shugō* će s vremenom ojačati i postati *shugō-daimyō* ili jednostavno *daimyō* – feudalni lord. Vazali i lordovi, još od Heian razdoblja, sklapali su ugovore kojima su vazali – ratnici i težaci – davali svoje usluge u zamjenu za status i financijska sredstva.¹⁷²

Vojna vlast poticala je razvoj na više razina, ali očito su primarne bile izmjene načina ratovanja (taktike, strategije), kvalitete i tipologije oružja te obrambene infrastrukture. Oružje koje se danas prepoznaje kao tipično samurajsko – katana – nije oduvijek postojala, niti je oduvijek imala svoj prepoznatljiv izgled; štoviše, katana je tek jedno od oružja kojima su se samuraji služili. Vojna je vlast također poticala na „ratnički kodeks“ ponašanja koji se dijelom prenio na pučane (konfucijanističke vrijednosti).

Ranije sam spomenuo da se civilna vlast Yōro zakonikom podijelila na *jingikan*, koji se bavio državnim religijom, i *daijōkan* ili Državno vijeće za sve ostale poslove. *Daijōkan* su sačinjavali „premijer“ ili kancelar (*daijō daijin*), ministar Ljevice (*sadaijin*), ministar Centra (*naidaijin*) i ministar Desnice (*udaijin*) te razni savjetnici – viši savjetnik (*dainagon*), „središnji“ savjetnik (*chūnagon*) i niži savjetnik (*shōnagon*). Ovi su pojedinci, s vladarom na čelu, bili povezani preko više „ureda“ s osam ministarstava središnje vlasti. Deal donosi tu strukturu u nešto pojednostavljenoj obliku, ali dovoljno reprezentativnom. (Str. 90) Kao civilna, i vojna je vlast imala vlastitu strukturu koja se mijenjala kroz razdoblja. Kamakura *shōgunat* razlikovao se od Ashikaga (Muromachi) *shōgunata*, a ovaj od Edo.

U posljednjim godinama 13. st., zbog prevelikih izdataka samuraja (nastalih zbog obrane od Mongola), obiteljskih odnosa i nasljedstava zemljišta (pulverizacija), *bakufu* je

¹⁷¹ Totman: *A History of Japan*, str. 111. – 113.

¹⁷² Deal, William E.: *Handbook to Life in Medieval & Early Modern Japan*, str. 132. – 134.

odlučio pomoći izdavanjem Einin edikta, tzv. „vlade vrline“ 1297. g. Edikt je predstavljao „svojevrsnu amnestiju od strane vlade (*bakufu*) za sve koji su nakupili dug, imali hipoteku ili su morali prodati zemljište. Zemljišta koja su bila prodana ili pod ovrhom posljednjih dvadeset godina trebala su se vratiti originalnim vlasnicima, a daljnja prodaja ili korištenje zemljišta za osiguranje bilo je zabranjeno.“¹⁷³ Jasno je da ovaj dobronamjerni pothvat nije završio dobro: pojedinci su tražili da im se vrate zemljišta koja su prodana prije 50, 60 ili više godina! Souyri napominje da su „iskvarene posljedice“ edikta „legitimizirale međuklasno nasilje“ zbog ograničenosti srednjovjekovnoga zakona koji je zemljište gledao kao vlasništvo neotuđivo od originalnoga posjednika i njegovih predaka; tako je ono uvijek bilo njegovo vlasništvo, bez obzira na plaćenu cijenu koja se kupcu nije nadoknađivala. Štoviše, izvorni problem – osiromašeni ratnici – nije riješen te su oni „postajali sve siromašniji. Do 1320. i 1330., ništa se nije rješilo, a Hōjō su odlučili ignorirati problem.“¹⁷⁴

Završetkom srednjega vijeka, dakle, krajem 15. i početkom 16. stoljeća, Europa se „otvara“ svijetu; započinje utrka u stjecanju znanja te širenju moći i utjecaja.¹⁷⁵ Vojska tada bilježi zanimljive promjene.¹⁷⁶ U istome se razdoblju i u Japanu, s kojim nije bilo trgovačkih i kulturnih dodira, odvijaju drastične društvene, vjerske i gospodarske promjene. Ipak, tvrdi Ali El Baghdadi, političke su promjene u Japanu „poprimile sva obilježja zapadnoeuropskih apsolutističkih monarhija.“¹⁷⁷ Taj odraz apsolutističkih težnji monarha najbolje se vidi u prvom ujedinitelju Japana, Odi Nobunagi. Osamu Wakita, u članku o podrijetlu države u 16. st., pokušava otkriti poveznicu između ideje jedinstva i moći koju su držala tri ujedinitelja.

¹⁷³ Souryi, Pierre François; Roth, Käthe (transl.): *The World Turned Upside Down*, str. 105.

¹⁷⁴ Souryi; Roth (transl.): *The World Turned Upside Down*, str. 106.

¹⁷⁵ Jasno je da se ovo odnosi prvenstveno, ako ne i isključivo, na države zapadne Europe, poglavito Britaniju, Francusku i Sveto Rimsko Carstvo Njemačke Narodnosti. Dakako, jačaju i Habsburška Monarhija, pod carevima Maksimilijanom I. i Ferdinandom I., Mletačka Republika koja zauzima područja na Istočnoj obali Jadrana te Dubrovačka Republika koja u tom razdoblju intenzivne trgovine i diplomacije uživa svoje zlatno razdoblje.

¹⁷⁶ Promjene u vojsci i ratovanju pokrivena su procesom tzv. „vojne revolucije“, a koju se najčešće smješta u razdoblje od sredine 16. do sredine 17. stoljeća mada one vuku korijen iz ranijega stoljeća. Te promjene odnose se na smanjenje broja vojnika, napuštanje „tradicionalnoga“ načina ratovanja te evoluciju taktike i strategije. Promjene stila ratovanja uvjetovala je upotreba baruta, kojega su Osmanlije uspješno koristile sve dok ih Euopljani nisu sustigli. O važnosti valjane i prilagodljive vojske u vremenu neprekidnoga ratovanja, govori i vojni uspjeh Habsburške Monarhije tijekom vjerskih ratova 16. i 17. st. U tom pogledu, vojna reforma Marije Terezije omogućila je Monarhiji da izađe iz sukoba kao pobjednik, iako je protiv nje stajao savez moćnih europskih država. Ni Japan ne izostaje iz ovih promjena, naročito ne tijekom kritičnoga Sengoku perioda koje i odgovara europskom periodu (kraj 15. st. – poč. 17. st.). Najbolji primjer daje nam Oda Nobunaga koji je rano uočio potencijal vatrenoga oružja kod lakoga pješništva (*ashigaru*). Osim oružja, i obrambeni sustav te logistika doživljavaju promjene, a sve se nastoji objasniti inherentnim obilježjima „duha ratnika“, svojstvenoga Japanu.

¹⁷⁷ El Baghdadi, Ali: „Društvo Japana u ranom novom vijeku“, str. 155.

Izgleda kako je moć lordova proizlazila od *shōguna*, tj. cara, a naročito je *kanpaku* položaj (regent) koji držao Hideyoshi, „bio neodvojiv od cara.“¹⁷⁸

Ono što je Oda Nobunaga započeo, dijelom i ostvario, nastaviti će njegov zapovjednik i nasljednik Toyotomi Hideyoshi. Toyotomi, za razliku od „demoni iz Owarija“, koristio se i podmićivanjem protivnika, ukoliko je time ostvarivao prednost. Smatran jednim od najboljih, ako ne i najboljim zapovjednikom japanske povijesti, Toyotomi ipak nije bio nepobjediv; o tome svjedoči neuspjela vojna na Koreju, krajem 16. st. Njegovom smrću dolazi do nesloge oko nasljedstva; prvi je izbor, još za Toyotomijeva života, bio njegov nećak i posinak Hidetsugu, tiranin i nečovječan *daimyō*. Rođenjem Hideoyorija, Hideyoshijeva sina, a i „sretnom smrću“ omraženoga Hidetsuge, činilo se da je problem nasljednika riješen. No, Ieyasu je imao druge planove, a oni nisu uključivali tek rođeno dijete. Do 1615., potpomognut moćnim *daimyōima* s istoka, Ieyasu ujedinjuje Japan pod svojim *monom*,¹⁷⁹ a za *grande finale*, opsjeda Osaka dvorac u kojemu se utaborio Hideyori s pristašama. Slomom Osaka obrane, Ieyasu uklanja i posljednjega pretendenta na mjesto *shōguna*. Kako je sva moć bila u njegovim rukama, logičan je potez bio osigurati vlast u rukama svoje obitelji, što je Ieyasu i učinio. Kako bi uklonio potencijalne konkurente svojoj vlasti, Ieyasu smanjuje moć koju *kanpaku* drži na način da bilo koji „*kuge* [i.e. plemićki, op. a.] položaj u rukama ratnika 'nema nikakvoga značaja!'.“¹⁸⁰ Takvim proklamacijama, Ieyasu je prenio svu moć na sebe i svoj klan. Dva i pol stoljeća, njegova obitelj vladala je Japanom, nastojeći na sve načine očuvati mir i jedinstvo zemlje. Sve do polovine 18. st., možemo govoriti o kakvoj-takvoj uspješnoj vlasti i politici, ali nakon toga dolaze nestabilnosti i nezaustavljive promjene. Konačan udarac *shōgunovoj* vlasti zadali su zapadnjaci; dolazak komandanta Perryja 1853., i službeno ukidanje *shōgunata* 1868. omogućili su uspon cara, modernizaciju zemlje po uzoru na Europu i SAD te su, nakon više od 250 godina, otvorili Japan svijetu.

Uspostavom Tokugawa *shōgunata*, početkom Edo razdoblja, Tokugawa je radio na kontroliranju svih *daimyōa* u zemlji; odane lordove koji su se borili na njegovoj strani, darivao je zemljom, strateški raspodjeljenom oko Eda, dok je one iz protivničkoga tabora i one koji su promijenili strane tijekom bitke,¹⁸¹ „držao na oku“ preko špijuna i drugih vladinih službenika. Lordovi su bili pod nadzorom; utvrde se nisu smjele graditi bez dozvole, pazilo se da svi plaćaju redoviti porez

¹⁷⁸ Osamu, Wakita: „The Emergence of the State in Sixteenth-Century Japan: From Oda to Tokugawa”, *Journal of Japanese Studies*, vol. 8., br. 2., 1982., str. 350. (<https://doi.org/10.2307/132343>) (pristupljeno: 01. 04. 2023.)

¹⁷⁹ *Mon* je obiteljski simbol, grb.

¹⁸⁰ Osamu, Wakita: „The Emergence of the State in Sixteenth-Century Japan: From Oda to Tokugawa”, str. 351.

¹⁸¹ Radi se o „vanjskim lordovima“ i prebjezima. Nakon Sekigahare, svi su položili zakletvu odanosti novome *shōgunu*, ali Tokugawa, razumljivo, ostaje sumnjičav i radi na tome da im smanji moć.

i da dolaze u Edo često¹⁸² i da nitko ne sklapa „izdajničke saveze“ ili da se „ponaša nedolično“. Puk je kontroliran preko „policije“ ili nekih vladinih službenika, kriminalce se nije moglo osuditi bez priznanja, a za to su se služili mučenjem. Moć *shōgunata* opada pol. 18. st., ali promjene zahvaćaju samo manji dio populacije. Kako je Japan hijerarhizirano društvo, oni na vrhu uživali su svu moć, ali odgovornost. U vrhu su bili carska obitelj i aristokracija te samuraji, nakon njih bili su težaci na kojima je počivala cijela zemlja, zatim obrtnici te, najniži i omraženi, trgovci. Izvan ove uske hijerarhije, nalazili su se intelektualci, doktori, odvjetnici, ali i kriminalci, prosjaci, prostitutke, ubogi i sl. Izgleda kako za ove marginalizirane promjena vlasti nije donijela nekih novina.¹⁸³

¹⁸² Bogati i moćni lordovi bili su prisiljeni dolaziti u Edo i boraviti ondje godinu dana, nakon čega bi se vratili na svoj posjed na godinu dana i potom bi se ciklus ponovio. U početku su davali obitelj i djecu za taoce, ali kasnije se sustav razvio i omogućio da financijski oslabe „moguće protivnike *shōgunata*“ jer su putovanje, stanovanje i uzdržavanje plaćali sami lordovi, a uz to su plaćali i razne javne radove i opskrbu utvrda.

¹⁸³ Dunn: *Everyday Life in Traditional Japan*, str. 10. – 12.

II. DIO

TIJELO RATNIKA

4. Samuraji

„Moja sudbina leži u ratnim vještinama.

Kada razmislim, tko se od mojih drugova može mjeriti s Masakadom!? “¹⁸⁴

~ Taira no Masakado, samuraj-pobunjenik iz 10. st.

4.1. Osvit ratnika

Uspon samuraja neodvojiv je od *uji* funkcije, jer *uji* su se natjecali za vlast s kraljevskom obitelji još od vremena Himiko. *Uji* se uglavnom prevodi 'klan', dakle, one zajednice povezane krvlju (obitelj, rod, pleme), ali i 'starješina', a odnosi se na one predvodnike obitelji ili rodova koji su zauzimali određene pozicije u društvu – porezi, sakralni poslovi, vojska i sl. Npr. Soga su bili obitelj zadužena za porez, dok su Mononobe bili ratnici; njihova zaduženja daju naslutiti jačanje i položaj ovih obitelji u narednim stoljećima. Iako su zauzimali različite funkcije, *uji* su dijelili zajednički cilj: osigurati primat svoje obitelji konsenzusom novoga vladara i „politikom ženidbe“. Ovo će stvoriti uvjete za sukobe, koji će time zahtijevati jačanje i razvoj vojnoga sloja, a koji će potom osigurati svoju prevlast nad starom (civilnom) elitom.

Japani ratnik vuče korijene od neolitskoga lovca, vrlo rano usvojivši rukovanje lûkom i strijelom kao primarnim oružjem. William W. Farris ističe kako se primat lûka nad ostalim oružjem nastavio u brončano-željezno doba kada je umijeće izrade lûka i strijele bilo na vrhuncu; prve ostatke ratovanja, doduše datira u Yayoi razdoblje, oko 100. g. ¹⁸⁵ Razvoj ratničkoga sloja može se pratiti još od arhajskoga doba kada se prepoznaje vrlo uređena vlast Yamato dvora. Anthony J. Bryant, u djelu *Early Samurai: 200 – 1500 AD*, navodi da je ta dvor bio „toliko dobro uređen da se širio na Honshū, premjestivši prijestolnicu ondje, i

¹⁸⁴ Farris, William Wayne: *Heavenly Warriors: The Evolution of Japan's Military, 500 – 1300*, str. 120.

¹⁸⁵ Postojalo je i starije oružje, poput sjekire, ali se nije toliko koristilo. Razvoj poljoprivrede vjerojatan je izvor razdora zajednica i okidač prvih oružanih sukoba. Farris, William Wayne: *Heavenly Warriors*, str. 12., 14.

započeo ekspedicije u Koreji u nadi da će nadomjestiti pad Wei dinastije“,¹⁸⁶ što je moguće samo uz dobro organiziranu i opremljenu vojnu silu. Dapače, Yamato je prodirao duboko u korejski poluotok, 366. g. prisilivši kraljevstvo Paekche na tribut i uspostavu ispostave Mimana na jugu.¹⁸⁷ Uspjeh japanske vojne na Koreju zabilježen je i krajem 4. st. kada se sukobljava s drugim korejskim kraljevstvima.

Od invazija na Koreju, kroz prvu četvrtinu 5. st., prate se promjene u japanskome ratovanju; kako Bryant primjećuje, a na temelju materijalnih ostataka grobnica (*kofun*), u dotadašnje pješачko ratovanje uvedena je konjica: „... dotada su se borili na nogama [i.e. pješastvo] velikom pokretljivošću bojnih odreda, falangama i zidovima štitova.“¹⁸⁸ Farris, i mnogi drugi povjesničari, slažu se da je ratovanje u Koreji dalo osnovni i ključni čimbenik u evoluciji japanskoga ratovanja jer kako Farris donosi: „Konjanička vještina, krvno pravo svakoga samuraja, potekla je od mrskih i strašnih Korejaca.“¹⁸⁹ Ovo je utjecalo na dominaciju stila ratovanja prisutnog na kopnu kakav su prakticirali Mongoli (lakši i udobniji oklop primjeren za jahanje, strijelci na konjima, hitri napadi, i sl.). No, promjena je bila postepena i uglavnom se odnosila na odbijanje *emishi* odreda dalje na sjever. Dakle, vojna revolucija arhajskoga Japana zadržala je relativno lokalni karakter, iako se Japan interesirao i za zbivanja na kopnu. Farris donosi izvor u kojemu kralj Paekche kraljevstva poziva u pomoć japanskoga cara tražeći „velike zalihe lukova i konja“,¹⁹⁰ što sugerira razvijenu konjicu i moćnu državu sredinom 6. st. Slabljenje Japana je razlog zbog kojega je Mimana pala u ruke Sille, a taj razlog vjerojatno ima veze s nedovoljno uređenim vojnim slojem i birokracijom civilne elite koja je, u okviru *ritsuryō* sustava, ipak gledala prvo sebe i svoje interese.

U okviru političkih zbivanja, neodvojivo je pitanje religijskih poslova, a ono je – opet – vezano uz kontinent. Budizam dolazi iz Indije u Kinu, odatle u Koreju preko koje konačno stiže u Japan u drugoj četvrti 6. st. Nova religija postala je okidač političko-religijskoga sukoba u kojemu je stara elita, Mononobe, zamijenjena novom – Soga. Sukobi su uključivali i smjene careva, a sve je završilo 587. kod planine Shigi. Carevi od toga sukoba, osobito Shōtoku, postali su zagovornici nove religije i reformi po uzoru na kineske. Kako su Mononobe bili „vojni nacionalisti“ (Bryant, 1991: 9), poraz je značio prevlast birokracije i činovnika koji će dominirati politikom odočja narednih stoljeća, sve do sloma *ritsuryō* sustava

¹⁸⁶ Bryant, Anthony J.: *Early Samurai: 200 – 1500 AD*, str. 7.

¹⁸⁷ Upitna je funkcija ispostave kao vojne baze ili puke trgovačke kolonije.

¹⁸⁸ Bryant: *Early Samurai*, str. 8.

¹⁸⁹ Farris, William Wayne: *Heavenly Warriors*, str. 15.

¹⁹⁰ Farris: *Heavenly Warriors*, str. 18.

i uspostave *bakufu* vladavine krajem 12. st. u Kamakuri. Dotadašnji sustav vojske i njenih predvodnika mnogi pokušavaju objasniti pojmom feudalizma, ali premalo se zna o ekonomskim, socijalnim i političkim odnosima vojske i seljaštva da bi se ove rane ratnike uzelo za pretke samuraja, a sustav u kojem su djelovali nazvalo feudalnim. Farris naglašava da nisu svi vojnici bili konjanici streličari, nego pješaci, te da nisu predvodnici bili lordovi, nego dvorski činovnici; sve to po njemu upućuje na sustav i razvoj drugačiji od feudalnoga.¹⁹¹

Jedna druga religija, *shintō*, vezana je uz ratovanja od drevnih vremena kada su svećenici davali blagoslov pred bitku. U ceremoniji su sudjelovali i predvodnici vojski s posebnim carskim naslovima zvani *kuni no miyatsuke* („lokalni službenici Dvora“), u kojima možemo prepoznati korijen *uji* glavešina. Iako su *kuni* imali vojnu funkciju i određenu moć nad dodijeljenim područjem, nisu aktivnije sudjelovali na političkoj sceni Yamato države. Ipak, *kuni* su nastojali ojačati svoj položaj te su dizali i pobune, kao Tsukushi no Kimi Iwai, što ukazuje na ne tako snažnu carsku vlast i manjak kontrole nad vojskom. Uz to, uspon plemićkih obitelji koje su stjecale vojne ovlasti postaje važna stavka razvoja vojske u Japanu.

Uspon Soga nauštrb Mononobu obitelji predstavlja jedno kraće razdoblje vojne stagnacije jer Japan napušta vojne ekspedicije van otočja, jača diplomacija s Kinom, a birokracija vuče sve konce u državi. No, potreban poticaj vojnome sloju nije došao s općeprihvaćenim reformama cara Kōtokua (u stvari princa Katsuragie, kasnijega cara Tenjia) 645. god. Smjena Soga obitelji u korist staroga protivnika Nakatomi obitelji i val reformi uprave i društva donio je mrsku vojnu novinu – obaveznu konskripciju. Izgleda kako u razdoblju 6. i 7. stoljeća Japan slabi, a naročito je vidljiva slaba vanjska politika: planirane su razne invazije na Koreju, ali ostvarena je samo ona 661. – 663. god. koju je vodila carica Saimei, a koja je za cilj imala pomoći savezniku Paekcheu protiv Tang Kine. Osim anomalije cara na čelu vojske, praksa koja je manje-više nestala krajem 6. st., japanski poraz bio je totalan i doveo do „'branimo otočje' mentaliteta“, piše Bryant. (Bryant, 1991: 12) Zanimljivo je to što carica umire prije same invazije, ali napad nije prekinut. Ili je nasljednik preuzeo vodstvo nad vojskom od 27 tisuća vojnika ili su određene ovlasti dane vojnim zapovjednicima, ovlasti nalik onima koje ćemo pripisivati funkciji *shōguna*. Osobitost je invazije što je dijelom bila pomorska bitka. Zbog surovoga poraza – 400 brodova, 1000 konja i 10 tisuća vojnika¹⁹² – stječe se dojam sukoba nalik onima kod Salamine ili Lepanta, naročito kada se uzme u obzir da Japan uglavnom vodi bitke na kopnu, pri čemu su najčešći sukobi

¹⁹¹ *Ibidem*, str. 31. – 32.

¹⁹² *Ibidem*, str. 39.

pješaka. Razlog poraza Farris nalazi u individualnoj borbi karakterističnoj za samuraje te neslozi vojnoga vrha.¹⁹³

Poraz je naveo na daljnje reforme, koje su provodili Tenji i Tenmu, njegov brat i nasljednik. Zbog građanskoga rata pri izmjeni na prijestolju, Tenmu se osobito interesirao za vojne reforme pa je zabranio nošenje oružja civilima; oružje su nadzirali Ministarstvo vojnih poslova i Carska oružarnica. Bryant je ovo ocijenio kao „nastojanje da se ograniči vojska“ (Bryant, 1991: 12), ali možemo sa sigurnošću reći da je ipak temeljni razlog reforme bio kontrola vojske, a ne njeno ograničenje. Tenmu je očito prepoznao vrlo rano potencijal ratničkoga sloja u postavljanju (i svrgavanju) vladara te uspostavi reda u zemlji. Ovo su uočili i drugi moćnici, ponajprije Fujiware koji su postepeno ulazili u svoje zlatno doba kada je njihov utjecaj na dvor bio najjači. Prebacivanjem prijestolnice iz Asuke u Naru, praksa povezana s „nečistoćom smrti“, jača utjecaj budističkih vođa na dvor; ovi primjeri oslikavaju vrijeme slabljenja carske moći i jačanje aristokracije i birokrata. Da se izbjegne gubitak utjecaja na vladara, kao i jačanje svoje pozicije demonstracijom sile, Fujiware grade novu vojsku i jačaju obrambene linije. Ništa manje od revolucionarne bila je ideja da se odvoje vojni i civilni sloj; Fujiware su uvidjeli kvalitetu profesionalnoga vojnika nad onim prisilno unovačenim. Ova distinkcija dovela je do slabljenja, gotovo gubitka, Taika reformi i Taihō zakonika koje su izglasali Tenji i Tenmu 645. i 701. god., ali je zato dala Japanu najvrijednije oružje – profesionalnoga ratnika. Rođenjem profesionalnoga ratnika, mnogi klanovi usvajaju „ratnički mentalitet“, što znači privatne vojske i daljnje jačanje vojnoga staleža. Slabljenje za vrijeme Soga, porazi u Koreji, prisilno novačenje i ograničavanje oružja doveli su do potražnje za onima koji žive od oružja. Prevlast ratnika sve je bliža.

Gradnja nove prijestolnice, kao i brojne reforme careva Tenjia i Tenmua, iscrpile su riznicu. Ukidanje novačenja seljaka 792. bilo je jedina povoljna opcija za dvor. Kao najslabija karika unutar Taihō sustava, ukidanje je označilo i kraj tzv. Graničnih postrojbi, odreda koji su suzbijali *emishe* i držali stražu od moguće invazije s kopna. Napuštanje sustava novačenja Farris objašnjava trostruko: a) Kina i Koreja proživljavale su unutrašnje sukobe zbog čega polovinom 8. st. nisu više predstavljale opasnost za Japan; b) sukobi u Tōhoku regiji zahtjevali su previše vojnika da bi ih se još slalo na obale Kyūshūa, u Dazaiфу, kao stražu za potencijalnu opasnost; c) ekonomski i socijalni problemi naveli su dvor da napusti politiku obrane čitavoga otočja.¹⁹⁴ Ova je odluka ostavila dvor bez prikladne obrane u slučaju napada

¹⁹³ *Ibid.*, str. 40.

¹⁹⁴ *Ibid.*, str. 106. – 107.

zbog čega se izradio novi sustav „snažnih drugova“ (*kondei*) u kojemu mnogi vide korijen profesionalnoga ratnika. Novačilo se iz sloja činovnika, dakle, elite koja se borila kao konjica i u prošlosti pa su ovi odredi bili elitne postrojbe. Mnogi su držali *kondei* za „isprazan naslov 'zubi i kandži' jer su više nalik straži skakavaca“, ali Farris to poriče navodeći da su njihova malobrojnost i funkcija vezani uz dvor (elitna straža) te da se taj broj nije značajno mijenjao sve do kraja 13. st.; dapače, *kondei* su po njemu „poveznica između ranih konjanika i samuraja iz 12. st.“¹⁹⁵

Prebacivanje prijestolnice iz Nare u Heian-*kyō* krajem 8. st. samo je pripremio put za dolazak i uspon ratnoga sloja zbog opasnosti od prevelikog utjecaja religijskih skupina. Iako je budizam ne tako davno stigao u Japan, vrlo brzo su nastale različite sekte – najjače od njih Tendai i Shingon – koje su opremale vlastite privatne vojske „ratnika redovnika“ zvanih *sōhei*. Postojanje odvojene privatne vojske, mnogobrojne i nerijetko vrhunski opremljene, stvara problem za središnju vlast, ali i za one vladajuće obitelji koje su same nastojale osigurati vojnu nadmoć. *Sōhei* su nerijetko ulazili u interne razmirice i okršaje, a blizina njihova hrama na Hiei planini – poviše prijestolnice – značila je njihovo uplitanje u poslove dvora. Moć *sōhei* odreda prvenstveno je bila brojnost, ali i organizacija vojske te kvalitetan zapovjedni vrh; sve je to tražilo stvaranje odvojenoga pola moći kojim bi situacija ostala na *status quo*. I upravo se to dogodilo; klanovi udaljeniji od središnje vlasti uživali su veliki stupanj autonomije. Ta je autonomija značila nesmetano jačanje i razvijanje privatnih vojski kao i gomilanje utjecaja nad okolnim, slabijim klanovima. Kako su Fujiwara zauzeli sve institucije i pozicije dvora, područni klanovi nisu bili od te obitelji te su izražavali neskriveno nezadovoljstvo prema Fujiwarama gladnima moći. Bryant točno opaža da su ambicije područnih klanova i njihova moć postali opasna kombinacija za dvor – a time i Fujiwara. Njihovo „krvno srodstvo s carskom obitelji i nezanimanje dvora za zbivanja van prijestolnice“ postali su okidač za buduće sukobe; prvi je „ispitao vode političke situacije“ Taira no Masakado koji je podigao pobunu.¹⁹⁶

Michael Sharp smatra da je Masakado zahtjevao poziciju proporcionalnu svojoj moći, ali dvor je odbio.¹⁹⁷ Farris donosi drugačije razloge podizanja pobune: žena. Za njega je Masakadova pobuna (935. – 940.) „prvi samurajski sukob“ zbog promjene u prirodi ratovanja („predatorsko“ postaje „intraspecifično“) i zbog potrebe da se „uredi hijerarhija i prevlast

¹⁹⁵ *Ib.*, str. 110. – 112.

¹⁹⁶ Bryant: *Early Samurai*, str. 13.

¹⁹⁷ Sharp sumnja i na surovost lokalnih guvernera (*zuryo*) te obiteljske spletke. Sharpe, Michael: *Samurai Battles: Japan's Warrior Lords in 700 Years of Conflict*, 2009., Chartwell Books, Inc., str. 27.

među muškim članovima [istoga roda]“.¹⁹⁸ Iako je Masakadov ustanak zanimljiva epizoda,¹⁹⁹ nemale važnosti za vojnu povijest Japana, neće biti moguće iznijeti detalje u ovome radu. Pobuna je, neovisno o početnome uzroku, prerasla u borbu protiv vlasti koje ili nisu bile svjesne težine situacije ili jednostavno za to nisu marile. Takav stav dvora omogućio je Masakadu samoproглаšenje „novim carem“, uspostavu prijestolnice i Vijeća te imenovanje vlastitih činovnika. Koliko možemo govoriti o dva centra moći, upitno je, ali zanimljiva je analogija s *bakufu* sustavom iz 12. st. Jedina je razlika što, za razliku od Yoritoma, Masakado nije iskoristio priliku za uspostavu „trajnoga odvojenoga kraljevstva“, čime je pokazao da je bio „politički naivan“.²⁰⁰ Osim toga, Farris razmatra nekoliko aspekata vojnoga sustava 10. st. upravo na primjeru ove pobune. Uočio je da se vojske sastoje od krvnih srodnika (*innen*), plaćenika (*jūru*) i saveznika (*banru*) pri čemu su prva dva konjica, a saveznici pješastvo. Prisutnost plaćenika vezuje ratovanje uz ekonomske prilike, ali i socijalni položaj. Iako je konjica ostala elitna jedinica, brojnost pješastva ukazuje na promjene u načinu ratovanja. Masakado je postavljao pješake u stilu kineskih taktika, a koristio je i konjicu pa Farris zaključuje da su se „samuraji razvili iz Taihō sustava zbog čega je mala razlika u vojskama 8. stoljeća i 12. stoljeća.“²⁰¹

Iracionalnost dvora navela je mnoge klanove da se pridruže Masakadu zbog čega je, nakon sloma pobune i izdajničkih klanova, dvor nastojao držati na oku preostale područne klanove. Oni su uglavnom bili stare aristokratske obitelji, ali bilo je i onih mlađih, npr. Seiwa Genji (Minamoto) i Kammu Heishi (Taira) koji su postepeno jačali u moći od sloma Masakadove i Suitomove pobune. Od 11. st., ratne vještine postaju nasljednji privilegij tih ratničkih obitelji; oni rođeni van ratničkih obitelji bili bi kažnjeni ako bi ih prakticirali. U početku je dvor uspješno kontrolirao vojne obitelji, praksom *divide et impera* među moćnijima, ali za vrijeme „Ranijega devetogodišnjega rata“ (1051. – 1062.) i „Kasnijega trogodišnjega rata“ (1083. – 1087.), koje su vodili Minamoto no Yoriyoshi i sin mu Yoshiie, dvor „gubi doticaj s društvima van gradskih zidina.“²⁰² Minamoto se povezuju i jačaju svoje redove, popularnost im raste nauštrb dvora; isto bilježe i Taire, suparnički klan. Taktika se donekle mijenja – češće se primjenjuje individualna borba konjanika streličara naspram dotadašnjih grupnih navala. Broj vojnika nije značajnije porastao (1000 – 3000), zbog čega su

¹⁹⁸ Predatorsko je ratovanje usmjereno prema „vanjskome neprijatelju“, dok intraspecifično uključuje pripadnike iste vrste. Farris: *Heavenly Warriors*, str. 132. – 133.

¹⁹⁹ Osim ove pobune, dvor je nastojao suzbiti i onu upravitelja Iyo provincije – „kralja gusara“ Fujiwaru no Sumitoma čija je razbojnička aktivnost započela u posljednjoj godini Masakadove pobune (939./940.).

²⁰⁰ Farris: *Heavenly Warriors*, str. 161.

²⁰¹ *Ibidem*.

²⁰² Bryant: *Early Samurai*, str. 15.

i poginuli u sukobima bili malobrojni (deseci poginulih po sukobu). Farris navodi dva razloga prelaska na individualnu borbu: a) ratnik je bio ponukan nagradama, a za koje je trebao dokaz, što je rezultiralo pojedinačnim junaštvom; b) umjesto za teritorij i seljake, samuraji su se borili za egzistencijalni opstanak (potomstvo, obiteljsko ime) – „ratnikov identitet i stil borbe postaju jednako važni kao sama borba.“²⁰³

Rat razornijih razmjera postao je neizbježan. Izgleda kako su pobuna Masakade, kao i ratovi koje su vodili Yoriyoshi i sin mu Yoshiie bili potaknuti ne samo ambicijom ratničkih klanova, već i slabom središnjom vlasti, mada Farris za Kasniji Trogodišnji rat spominje „vitalnost dvora i njegova vojnoga sustava“.²⁰⁴ Spomenuto je da su Fujiware bili *de facto* vladari kroz 8. i 9. st., a jačanjem *insei* sustava pol. 11. st., njihova moć slabi u korist abdiciranih careva s kojima se sada natječu za primat i moć. Intrige i sukobi na dvoru utjecali su na slabu motivaciju za zbivanja u unutrašnjosti kao i nemogućnost da se išta konkretno postigne bez pomoći profesionalnih ratnika. Kao domino efekt, slaba središnja vlast upućuje da pravu moć drži sljedeća karika u lancu – *bushi*, profesionalni ratnik, kojega od ovih ratova češće nalazimo pod imenom samuraj. Ulogu ratnika naglasilo je razdoblje pobuna i sukoba u kojima su ih dvor i plemstvo koristili za svoje interese, a koje će eskalirati Gempei ratom; kraj sukoba, barem na neko vrijeme, osigurati će *bakufu* sa središtem u Kamakuri, kojega će uspostaviti pobjednik rata Yoritomo.

Zbog opsega rada, pobune i sukobi koji su prethodili ratu između Taira i Minamoto obitelji ne mogu biti prikazani detaljno. Ali, budući da je njihov utjecaj na najrazorniji sukob do tada nedvojbena, mora se spomenuti da je Hōgen pobuna bila sukob u kojemu su oba klana „surađivala“. Sâmi sukob iz 1156. rezultat je pola stoljeća sukoba oko prijestolja koji su unijeli razdor ne samo između vojne i civilne vlasti, već i među Fujiware, najmoćniju obitelj u zemlji. I Minamoto su bili podijeljeni do te mjere da se njihove interne sukobe nazvalo „probom pred Hōgen pobunu“, odnosno, „uvodom u razdoblje ratnika.“²⁰⁵ Sukob je riješen usponom Go-Shirakawe i protjerivanjem Sutokua, dok su Fujiware izgubile svoju moć kao regenti. Taira no Kiyomori izdvaja se kao najveći pobjednik jer je vojnim položajem stekao moć kojom je djelomično zamijenio prethodnike Fujiware. Heiji pobuna, prvenstveno reakcija Minamota na uspon Taira, prirodan je nastavak prethodnoga sukoba u kojemu su Taira izašli kao pobjednici. Vjerojatno je da iz ovoga sukoba svoje korijene vuku funkcija „zemljišnog

²⁰³ Farris: *Heavenly Warriors*, str. 230. – 231., 233.

²⁰⁴ *Ibidem*, str. 239.

²⁰⁵ *Ibidem*, str. 266. – 267., 268.

namjesnika“ (*jitō*) kao i praksa dodijeljivanja zemljišta ratnicima u zamjenu za službu čime Taire predstavljaju začetnike feudalnoga sustava u Japanu. Ovakva pretpostavka nije potpuno ni točna ni prihvaćena zbog distinkcija s kasnijim Kamakura razdobljem, ali koncept nedvojbeno potječe od Taira.

Genpei rat 1180. – 1185. po Farrisu predstavlja japansku verziju Peloponeskoga rata zbog sukoba „dviju različitih vojnih tradicija, jedne pomorske kulture zapadnoga Japana [Taire] i druge konjaničke civilizacije istočnoga Honshūa“ [Minamoto]. Iako su obje strane imale uspješnih epizoda, Minamoto su na kraju odnijeli pobjedu, uspostavivši vojnu vladu u Kamakuri s Minamoto no Yoritomom kao „vođom svih ratnika“.²⁰⁶ Rat je počeo kada je Taira no Kiyomori, pobjednik Hōgen i Heiji pobuna, preuzeo kontrolu nad dvorom i uspostavio vladavinu blisku autoritativnu režimu. Možda bismo mogli to opisati i kao proto-*bakufu*, zbog njegove sveobuhvatnosti i karakteristika „policijske države“. Da je ovo prihvatljiva postavka slaže se i Farris u zaključku svojega razmatranja evolucije japanske vojske: „Umjesto neuspješnih dvorjana kako ih prikazuje 'teorija analogije prema Zapadu', Taire su preuzeli kontrolu nad svim ratnicima odlukom iz 1167. i počeli uspostavljati ratničku kliku na državnoj razini, koja se temeljila na korištenju dvorske straže i provincijskih središta, naročito u Kanto regiji.“²⁰⁷ Zatvaranje *insei* cara Go-Shirakawe i uklanjanje funkcije regenta te smjenjivanje cara Takakure u korist sina Antokua – koji je bio Kiyomoriev unuk – postalo je okidač sukoba. Princ Mochihito pozvao je na otpor, a Minamoto su se odazvali. Rat je podijeljen u tri faze koje prate početne uspjehe Minamota (1180.), svojevrsnu pat poziciju (1181. – 1183.) te konačan slom Taira (1184. – 1185.).

Bitke su nizane jedna za drugom, pri čemu je ratna sreća u početku bila na strani Taira, ali su nerodne godine i bolesti preokrenule situaciju u korist Minamota. Loš urod odlučivao je hoće li biti rata ili ne, a manjak hrane značio je nedovoljno opremljene i spremne vojnike čime je pobjeda dovedena u pitanje. Ove je probleme Minamoto klan izbjegao rodnom godinom, no Taire nisu: i 1180. i 1181. godina bile su im nerodne, a epidemija je dodatno pogoršala situaciju. Ovo je osobito jasno od treće faze kada se odvijaju i mnoge legendarne bitke, kakve su Ichinotani (1184.) ili Yashima i Dan-no-Ura (1185.) u kojima je sudbina Taira zapečaćena. Bitku kod Dan-no-Ure, budući da je jedna od rijetkih pomorskih bitki, analizirati ćemo u kasnijemu poglavlju. Ono što se ipak može dodati za Genpei rat jest nastavljanje ritualizirane i individualizirane borbe prisutne u prethodnim sukobima koje neki znaju

²⁰⁶ *Ibid.*, str. 289.

²⁰⁷ *Ibid.*, str. 365.

uspoređivati sa zapadnjačkim viteštvom. Završetkom Gempei rata, Minamoto no Yoritomo trebao je samo ukloniti svaku opoziciju svojim pretenzijama i njegova pobjeda je potpuna. Do 1192. to je i učinio, postavši *shōgun* koji je uspostavio *bakufu* ili „vladavinu šatora“, i.e. vojnu vlast koja je zamijenila dotadašnju civilnu. Središte je postavio u Kamakuru, odakle je vodio operacije tijekom rata, kako bi uklonio svaki utjecaj dvora i civilne elite (*kuge*) na vojnu elitu (*buke*). Rat je omogućio oslobađanje samuraja od utjecaja civilne elite, što je vidljivo kada promotrimo ratnu tehnologiju, društveno ustrojavanje, ekonomiju te političku vještinu. Prve dvije stavke vidljive su rano, Masakadova pobuna to donekle i potvrđuje. Ali, tek je usponom Kiyomoria i Yoritoma ostvarena posljednja stavka čime počinje tzv. „japanski feudalizam“ kojega Farris zbog opsega i karakteristika smatra „primjenjivim samo na Kanto područje.“²⁰⁸

Ključne događajnice u razvoju samuraja kao profesionalnih ratnika u ovom razdoblju: poraz u Koreji u 7. st., kojim izbjeglice donose ideje i vještine kao i uzgoj konja; prvi *shōgun* Tajihi Agatamori zapovijedao je vojskom koju je dodijelio vladar (prisilno unovačena, ali „carska“) – zbog poraza, uviđa se da prisilna vojska nije kvalitetna. Nadalje, od 770. god., konkripcija se zamjenjuje trajnom vojskom koja se usavršavala u „vojnim stvarima“. Nezanemarivi su i sukobi s *emishima* od kojih su preuzeti lakši oklop i, po nekima, tip mača koji je postao katana.²⁰⁹ Konačno, netom prije Gempei rata, Kiyomori uspostavlja oblik vlasti koji možemo okarakterizirati kao proto-*bakufu* koji je djelovao prije rata i vlade uspostavljene u Kamakuri.²¹⁰

Naglasak je na relativnom miru tijekom Heian razdoblja, ali i na nemirima i sukobima koji su uslijedili krajem razdoblja između vlade i provincija. Ključne su bile pobjede provincijskih ratnika nad *emishima* koje dvor koristi kao svoju vojsku, predavši im „vojni autoritet“ i djelomično napustivši prisilno novačenje *ritsuryō* sustava 792. Za neke je ovaj preokret rođenje prvih samuraja konjanika, dok drugi smještaju njihov uspon u kasnije Heian razdoblje. Ti su provincijski ratnici djelovali kao „zubi i kandže“ dvora već od 9. st., piše Karl F. Friday u titularnome članku, zamijenivši dotadašnje unovačene seljake. „Iako privremene“, nastavlja Friday, „titule i ovlasti koje su ratnici dobili od vlasti postale su trajne, (...) čime su zasjenili civilne službenike. Vojna moć postaje *sine qua non*; uspon carske vlasti znatno je narušen.“²¹¹ Ono na što Friday najviše obraća pozornost je pretpostavka ranije historiografije

²⁰⁸ *Ibid.*, str. 367.

²⁰⁹ Sharpe, Michael: *Samurai Battles: Japan's Warrior Lords in 700 Years of Conflict*, str. 23.

²¹⁰ Sharpe, Michael: *Samurai Battles*, str. 26.

²¹¹ Friday, Karl F.: „Teeth and Claws: Provincial Warriors and the Heian Court“, *Monumenta Nipponica*, vol. 43, br. 2., 1988., str. 153. (<https://doi.org/10.2307/2384742>) (Pristupljeno: 24. siječnja 2023.)

da je postojao nekakav rez između ukidanja prisilno unovačene vojske, uglavnom seljaštva, i novonastalih profesionalnih ratnika, pri čemu je zanemareno upravo ovo međurazdoblje od 9. do 11. st. Friday argumentira da umjesto da je dvor predajom vojnih ovlasti i titula novim ratnicima izgubio važan element svoje vlasti, suprotno je bilo slučaj: dvor je uredio nove vojne funkcije da osiguraju interese vlasti upravo zbog razvijanja vojnoga sloja. Ne samo to, umjesto loše obučениh seljaka, novačili su se bogati pučani „vješti umijeću konja i luka“, čime je 792. g. napušten dotadašnji *gundan* (provincijski garizon) *ritsuryō* sustava.²¹² Friday napominje da ovakvo novačenje puka nije ni novost (kako u Japanu, tako na Zapadu) ni potpuno napuštanje sustava – tek „jedan od poteza u nizu reformi usmjerenih ka racionalizaciji državnih vojnih postrojbi.“²¹³ Da je ovo točno, potkrepljuje podatkom o postojanju paralelnoga sustava novačenja zvanoga *jimpei* ili *koku heishi*, a koji se ticao distriktičke razine (i.e. policija); „službenici distrikata, odgovorni provincijskim guvernerima, sâmi su održavali vojne snage, (...) praksa različita od one *gundan* sustava novačenja.“²¹⁴ No, sustav ipak nije bio tako cjelovit kako se na prvi pogled čini; uvelike je ovisio o guvernerima te je vrlo vjerojatno da se novačilo *ad hoc* ili barem kao reakcija na kakav problem (i.e. pobune). Do sredine 10. st. i Masakado pobune (935. – 940.) većina ratnika bili su privatna vojska, mada ideal nacionalne vojske nikada nije napušten, a kontrolu nad tim ratnicima imali su provincijski guverneri od kojih je dvor unajmljivao ratnike.

4.2. Zenit ratnika

Premda se uspostavljanje *bakufu* sustava uzima za početak „feudalizma“, nameće se pitanje koliko je takva pretpostavka valjana. Farris sumnja u takvu izjavu budući da „društvo ne može biti feudalno kada su ratnici sličniji plaćenicima, nego li vazalima, opetovano napuštajući svoje gospodare i nudeći odanost pobjedničkoj strani?“²¹⁵ I ne samo to, tri rata koja su uslijedila – Sjeverni pohod 1189., Jōkyū pobuna 1221. te mongolske invazije 1274. i 1281. – otkrivaju „kontinuiranu snagu dvora i ograničenu moć ratničke vlade u Kamakuri“ što

²¹² Friday, Karl F.: „Teeth and Claws: Provincial Warriors and the Heian Court“, str. 156.

²¹³ Friday, Karl F.: „Teeth and Claws“, str. 156. – 157.

²¹⁴ Friday spominje i termin '*nimpu*', a koji podsjeća na termine 'kuluk' i 'tlaka', kao još jedan aspekt nacionalnoga novačenja. Friday: „Teeth and Claws“, str. 158.

²¹⁵ Farris: *Heavenly Warriors*, str. 312.

znači da se nije dogodio nekakav nagli politički preokret nakon Gempei rata, već se režim oslanjao na „provincijska središta, slijedeći tradiciju Reformi iz 901. g.²¹⁶

Osim cara Go-Tobe, koji nije želio dijeliti moć s ratnicima i za koga je *bakufu* nakon Yoritomove smrti postao suvišan politički igrač, sjeme razdora novostvorene vojne vlade nalazilo se i u braku Yoritoma s Masako koja je bila Hōjō. Ali, ta je obitelj potekla od pretka Taira pa je žena Minamoto *shōguna* bila porijeklom neprijateljske krvi. Smrću Yoritoma postalo je jasno koliko je opasno „sklapati brakove s neprijateljem“. Yoriie, sin Yoritoma, postao je *shōgun*, ali Hōjō su imali druge planove: postaviti njegova brata kojega su mogli kontrolirati. Yoriie, njegov sin Ichiman i Hiki klan koji su ih podržavali, uništeni su. Sanetomo, brat kojega su Hōjō postavili za *shōguna*, nije dugo vladao jer ga je ubio nećak. Uslijedio je sukob u kojem su Hōjō uništili čitav Minamoto klan. Car Go-Toba poželio je ukloniti Hōjō, ali sam je poražen. Hōjō regentura ipak nije bila tiranija; dapače, klan je nastojao vladati pravedno, naravno gledajući pri tom svoje interese. Bryant donosi izdavanje Jōei zakonika, za regenture trećega *shikken*²¹⁷ Hōjōa Yasutokia, kojim su uređeni zakoni za vladanje i nadzor nad samurajima. Zakonik je donio i mnoge civilne slobode i privilegije, poput prodavanja i napuštanja zemlje.²¹⁸ Čini su da je ovim zakonikom donekle uređen položaj samuraja, čime je napušten dotadašnji položaj „plaćenika“.

Stvari su uglavnom išle pod ruku za Hōjō klan, sve dok sredinom 13. st. nesreće nisu pogodile Japan, od godina gladi, preko potresa i epidemije kuge do Mongola. Poznato je da su Mongoli, pod vlašću Kublaj-*kana*, dvaput pokušali podvlastiti Japan. Prvi pokušaj dogodio se 1274., ali je propao vrlo brzo zbog velike oluje koja je uništila brodovlje. *Bakufu* je očekivao novi napad pa je izgrađen obrambeni zid u Hakata zaljevu. I uistinu, 1281. godine, Mongoli su napali s još jačom flotom. Bryant je mišljenja da je „gramzljivost nekih zapovjednika, koji su se žurili napasti“, uzrokovala mongolski poraz; inače su imali uvjete za pobjedu.²¹⁹ Da oluja i ovoga puta nije odigrala ulogu u potapanju brodovlja, Turnbull je mišljenja da bi njihova „grupna taktika“ bila ključan čimbenik u bitki jer samuraji nisu znali kako reagirati na „nasumične salve strijela i frontalnoga napada“ jer su se i dalje služili starom taktikom individualnoga konjanika-strijelca.²²⁰ Poraz Mongola ipak nije očuvao *bakufu* jer samuraji, navikli na nagrade poslije bitke, nisu dobili ništa: nije bilo zlata niti osvojene zemlje. Ne samo

²¹⁶ Farris: *Heavenly Warriors*, str. 312., 315.

²¹⁷ Regent koji predlaže novoga *shōguna*, a *de facto* onaj s pravom moći.

²¹⁸ Bryant: *Early Samurai*, str. 23.

²¹⁹ Uvjeti su brojnost, oprema te spremnost vojnika. Bryant: *Early Samurai*, str. 24.

²²⁰ Turnbull, Stephen: *War in Japan 1467 – 1615*, 2008., Osprey, str. 12.

to, u posljednjim desetljećima Kamakura razdoblja, Hōjō napuštaju pravednu regenturu u korist despotske vladavine i privatnih interesa. Nakon pobune 1285., klanovi prestaju biti odani takvoj vlasti, a Ashikage i Nitte postati će najzaslužniji za pad Kamakura vlade. Ashikaga Takauji, potomak jedne grane Minamoto klana, nominalno je bio Hōjō vazal, iako je potajno radio na njihovom uklanjanju. Suradujući s protjeranim bivšim carem Go Daigom, Takauji je poveo vojsku i napao Kyōto zbog čega je *tandai* (vojni guverner) bio prisiljen pobjeći. Istovremeno, Nitta Yoshisada, *daimyō* iz Kanto regije kao Ashikage, poveo je svoje ljude protiv Hōjō ratnika i opkolio Kyōto. Rezultat toga zabilježen je kao jedna od najtragičnijih epizoda japanske povijesti kada su regent Hōjō Takatoki i njegovi vazali počinili masovni *seppuku*, uključujući i generale, aristokraciju i ratnike; broj umrlih brojao se u stotinama. Uslijedila je tzv. Kenmu restoracija, trogodišnji povratak carske vlasti, a u stvari razdoblje nemira i političkih manipulacija kako bi se pokušalo osigurati mirnu smjenu vlasti. No, zbog lošega vodstva dvor se podijelio na Južni i Sjeverni (*Nanbokuchō jidai*). Svaki dvor imao je svoje pristaše, iako je samo Južni bio legalno valjan (zbog carskih regalija). Ovo razdoblje dalo je buduće *shōgun*e – Ashikage – koji su uspješno balansirali između dva središta moći. Jednom kada je dobio titulu *shōguna*, Takauji je nastojao ojačati svoj položaj i na zapadu zemlje gdje je *bakufu* vlast bila najslabija. Prijelomno razdoblje bilo je odlazak *shōguna* iz Kamakure u Muromachi „cvijetnu palaču“ (Kyōto) 1378., „kada je *bakufu* uspostavio gotovo potpunu kontrolu nad zemljom.“²²¹ Razlog ovoga poteza Pierre Souyri vidi u spomenutom nastojanju da se vlast proširi i na zapad zemlje, ali i zbog ekonomskoga potencijala Kinai regije koja se nije mogla ignorirati.²²² Predajom Južnoga dvora, nakon pola stoljeća sukoba, prevagnuo je „nelegitimni“ Sjeverni dvor, 1392. g. S Muromachi razdobljem, paralelno s ujedinjavanjem dvora, dolazi val promjena koje su se odrazile u načinu ratovanja, vojnoj etici i ponašanju samuraja. Pierre Souyri misli da je sukob dva dvora prijeloman trenutak u psihopovijesti Japana, označivši početak „drugoga srednjega vijeka“ koje će trajati do ujedinjenja. Tijekom nastale „feudalne revolucije“ 14. st., piše Souyri, „ropstvo je nestalo. Politička pobjeda ratnika s kraja 12. st. zrcalila se stoljeće i pol kasnije u društvenoj pobjedi civilnih slojeva oko zemljoposjeda.“²²³ Ta društvena pobjeda ipak nije donijela sigurnija vremena, već samo najavila razdoblje još snažnijega kaosa i nepravde.

Prije prelaska na Muromachi, 14. st. zahtjeva barem kraći opis ratovanja koji, iako nastavak ranijega razdoblja, i nije donio neke novine niti je zabilježio veće sukobe. Ponajprije

²²¹ Souyri, Pierre François; Roth, Käthe (transl.): *The World Turned Upside Down*, str. 102.

²²² Souyri; Roth (transl.), str. 117.

²²³ *Ibidem*, str. 102.

se ovime pozabavio Thomas D. Conlan, kako u svojim člancima, tako i u svojoj knjizi *State of War*. Njegova knjiga, kao i članak o prirodi ratovanja toga razdoblja, izražavaju stav nepromijenjenosti stila ratovanja i oružja. Također, Conlan pokazuje da je razdoblje obilježeno manjim sukobima, ne velikim bitkama. Nadalje, Conlan podređuje društvo ratnicima, ali ističe da je civilna elita znala predvoditi vojsku, i.e. nisu bili puki činovnici kako ih se uglavnom prikazuje. Zanimljiv je odnos prema religiji koju Conlan donekle odvaja od ratnika (dakle, „ratnički redovnici“), dok ju, s druge strane, podređuje kao sredstvo političke elite za vođenje „svetih ratova“ i sl. Ono što je najzanimljivije za naše razmatranje o samurajima jest Conlanov stav o manjku vrline odanosti tijekom ovoga razdoblja, vrline koju se neizostavlja kad su u pitanju samuraji. Ali, Conlan drži da se tijekom 14. st. slijedilo politiku meritokracije te da su samuraji naplaćivali svoje usluge. Opet, sličnu praksu možemo vidjeti i kod osmanskih janjičara i spahija, iz nešto kasnijega doba doduše, koji su također zahtjevali nagrade, zemlju i položaj u zamjenu za usluge. Ali, ne moramo uzimati spahije za dokaz toga – dovoljno je proučiti kasni Heian i Kamakura razdoblja da se dokaže kako je „vojna usluga“ 14. st. samo nastavak ranijih praksi koje su i dovele do pada Kamakura bakufua jer „vlast nije mogla nagraditi one čije je vojne usluge unajmila.“ To je dovelo do snažne decentralizacije vlasti, a samim time i do smanjene zakonske vlasti u korist vojne moći koja je postala arbitar u svim problemima. Kada se sve ovo uzme, stječe se dojam kaotičnoga razdoblja. Karl F. Friday, u djelu *Samurai, Warfare and the State in Early Medieval Japan*, čak uzdiže ovo razdoblje iznad Heiana kada su u pitanju ratovi, gledajući na Gempejski rat kao na kakvu anomaliju inače „monotonoga razdoblja“. Cilj ratova 14. st. nije bio stjecanje zemlje, već ubijanje, Friday ističe. Ali, do Sengoku razdoblja, stjecanje zemlje i jačanje utjecaja postaje novi cilj ratovanja.

Do 14. st. vojna taktika zadržava odlike ranijih razdoblja, a to uključuje frontalne napade i individualne okršaje konjanika na otvorenome, kao npr. bitka kod Minatogawe 1336. Ipak, češće se grade obrambene utvrde što sugerira da s Muromachi razdobljem, nastupa promjena stila ratovanja uvjetovanoga vojnom revolucijom. Turnbull to prikazuje pomoću lake pješadije kojoj se, po uzoru na Mongole, dalo dalekometno oružje (lûk i strijela) kojima su zasipali protivnike, a što se kosilo s dotadašnjom praksom časnoga konjanika-strijelca.²²⁴ Ovo će naročito postati izraženo u kasnijoj fazi Muromachi razdoblja, nakon uvođenja vatrenoga oružja. Bitke prestaju biti ritualni obračuni [među gospodom], a postaju sukobi gdje se nastoje iskoristiti teritorij i neprijateljeva ranjivost. Povećavanjem broja ratnika uključenih

²²⁴ Turnbull, Stephen: *War in Japan 1467 – 1615*, str. 13.

u borbu – s nekoliko stotina pješaka na nekoliko tisuća [pješaka, op. a.], kopljanika, samuraja i konjanika²²⁵ – bitke će postati kaotičnije, krvavije, a moć vatrenoga oružja koje su pješaci (*ashigaru*) koristili pokazati će se još razornijom jer su novačeni u tisućama. Do tada važno je istaknuti promjene koje je Ashikaga *shōgunat* indirektno omogućio, jedna od kojih je *gekokuujō* fenomen. Ovaj sam termin u završnome radu preveo kao „skromni nadmošćuje uzvišenoga“ i ovdje ga ponovno koristim jer držim da prijevod dobro opisuje promjenu u društvu 15. st. Ono što je ključno za ovaj fenomen je to da zbog društvenih sukoba jača bogato seljaštvo nauštrb plemstva. Iako ne podržavam Souyrijevu tezu o „protokapitalističkim stavovima“ i kultu novca u Japanu 15. st.,²²⁶ slažem se da je u tom razdoblju društvenih previranja i političke dezintegracije došlo do prekida s tradicijom. Ono što se sugerira ovim fenomenom jest da je samurajem sada mogao postati bilo tko, neovisno o podrijetlu, dok je dotada bilo nužno da samuraj bude rođen u ratničkoj obitelji, dakle, aristokraciji. Kao i u završnome radu, ističem važnost ovoga za Japan: tri ujedinitelja zemlje – Oda, Toyotomi i Tokugawa – zahvaljujući ovome procesu uspjeli su ostvariti svoje ambicije i zavladatai zemljom. Osim prekida s tradicijom, slabljenjem *shōgunove* vlasti jačaju *shugō* koji preuzimaju kontrolu u provincijama, a iz kojih će se razviti prepoznatljivi vojskovoše zemljoposjednici, tzv. „velika imena“ – *daimyō-shugō* ili samo *daimyō*. Oni će odlučivati o sudbini zemlje u jednima od najkrvavijih sukoba japanske povijesti.

Većina literature promatra Muromachi razdoblje kao zlatno doba samuraja, naročito njegov dio *Sengoku jidai* koji započinje Ōnin ratom 1467. g. Taj građanski rat, koji je trajao do 1477., ustvari je bio krvava uvertira u tzv. „Razdoblje zemlje u ratu“ tijekom kojega *shōgunova* moć slabi u korist *shugōa*, provincijskih upravitelja i budućih *daimyōa*, tj. „feudalnih lordova“. Kako Stephen Turnbull navodi, „borilo se za zemlju, opstanak i, ponekad, za vjerojatno najbezzvrijedniju nagradu – kontrolu nad *shōgunom* i razorenim gradom.“²²⁷ Rat je započeo uklanjanjem moćne figure iz tabora Ashikaga, Isea Sadachike, nakon čega su se *shugō*, ponajviše klanovi Hosokowa – koji su „radili na uspostavi kontrole nad *bakufuom*“ – i Yamana – koji su „kontrolirali područja uz Unutrašnje more i prijetili samoj prijestolnici“ – mogli okrenuti jedni protiv drugih.²²⁸ Sukob je podijelio prijestolnicu na dva tabora; ratovalo se na ulicama, u kućama, hramovima – rat je to kojega obilježavaju

²²⁵Pod kopljanike spadaju i neki konjanici, koji su zamijenili lük i strijelu novim oružjem prikladnijim za neposredni okršaj, ali se ipak pod time podrazumijevaju *ashigaru* vojnici, laka pješadija koja je koristila koplja ravne (*yari*) ili zakrivljene oštrice (*naginata*). Chaplin: *Sengoku Jidai*, str. 35. – 36.

²²⁶ Smatram da je takva izjava preuranjena i pomalo anakronistička. Souryi; Roth (transl.): *The World Turned Upside Down*, str. 142.

²²⁷ Turnbull, Stephen: *War in Japan 1467 – 1615*, str. 8.

²²⁸ Souryi; Roth (transl.): *The World Turned Upside Down*, str. 168. – 169.

manji okršaji, radije nego otvoreni i masovni sukobi. Pa ipak je iscrpio sve uključene u sukob. Iako su na kraju dvije zaraćene strane, Hosokawa i Yamana, „kompromisno završile sukob, bez pobjednika i gubitnika“,²²⁹ Ōnin rat značajan je zbog uzrokovanja (ili barem ubrzavanja) raspada središnje vlasti do te mjere da bilo kakav pokušaj *bakufua* da uspostave kontrolu nije uspio. *Shugō* su stekli toliku moć i autonomiju da su se prozvali *shugō-daimyō* ili samo *daimyō*, uspostavivši vlastita središa moći s namjerom da ih prošire. Postavljali su i vlastite zamjenike – *shugō-dai* – kao predstavnike lokalne moći koji su uskoro i sami ojačali nauštrb dotadašnjih gospodara. Oni će uskoro postati nositelji novih ideja o ujedinjenju zemlje te će jedini imati dovoljno moći za postizanje takvoga cilja, uklonivši pri tome staru elitu. Kako Souyri piše, „svijet se izokrenuo – posvuda je 'skromniji nadvisivao uzvišene““,²³⁰ i.e. *gekokujiō* je bio u punom zamahu. Ovo se odrazilo i na druge sfere društva, naročito na evoluciju zajednice. Dotadašnji sustav *shōena* zamijenjen je sustavom sela i gradova, tzv. „seoskim zajednicama“ (*sōson*) i „gradskim zajednicama“ (*machishū*).²³¹ Zanimljiva je kontradikcija Sengoku razdoblja koju Souyri prikazuje kao „nastojanje lokalnih središta radničke klase da uspostave autonomiju naspram ratnih vođa koji su težili izgradnji centralizirane države s elementima hegemonije“, države koja je i ostvarena poč. 17. st.²³²

Mnoge obitelji, uključujući i one skromnoga podrijetla, dobile su priliku za širenjem utjecaja tijekom Sengoku razdoblja; Amago, Asakura, Chosokabe, Hatane, Jimbo, Nagao, Matsunaga, Miyoshi i Oda proizašli u početku su bili *shugōdai*. Drugi su klanovi prvotno bili seoski *jizamurai*, npr. Mōri, Ryuzōji i Tamura, dok su neki čak započeli kao *rōnini* što je slučaj s Hōjō.²³³ Pa ipak je najznačajniji bio uspon Ode Nobunage, sredinom 16. st. I sâm relativno skroman *daimyō* malene Owari provincije, Odin je uspon nalik onome Oktavijana u Europi – silovit i nezaustavljiv. Pripadao je Shobata²³⁴ odijeljenju Oda klana smještenom u „nižim provincijama“ gdje su njegov djed i otac služili kao *bugyō* (upravitelj) Kiyosu Odama, *shugōdaima* tog dijela Owarija. Njegov djed Nobusada i otac Nobuhide, omogućili su obitelji širenje i stabilnost. Smrcu Ode Nobuhidea, Shobata i Kiyosu obitelji našle su se na suprotstavljenim stranama, a Nobunaga – dotada omražen zbog nedoličnog i neodgovornoga ponašanja – sada se trebao dokazati kao vođa. Upravo je to i učinio, vještima taktikama i

²²⁹ Soury; Roth (transl.): *The World Turned Upside Down*, str. 169.

²³⁰ Soury; Roth (transl.), str. 169.

²³¹ *Ibidem*, str. 182.

²³² *Ibid.*, str. 183.

²³³ Itō, Takeda i Shimazu također doživljavaju svoje zlatno u istom razdoblju. Chaplin: *Sengoku Jidai*, str. 34.

²³⁴ Izvedeno od *shio bata*, „Slana polja“. Chaplin: *Sengoku Jidai*, str. 51.

uporabom *nagae yari* kopalja²³⁵ te arkebuza koje su koristili *ashigaru*. Takvim inovativnim ratovanjem dojmio se i tasta iz Mino provincije, Saita Dosana, kao i svojih vojskovođa. Naročito je postalo jasno da Oda nije više „glupi gospodar“²³⁶ kada je osvojio Kiyosu dvorac, sjedište Kiyosu Oda, 1554. god. Dotadašnji vlasnik, *shugōdai* Oda Nobutomo, prisiljen je na *seppuku*, a dvorac je predan Nobunaginom stricu i savezniku, Nobumitsu.²³⁷

Vrlo je brzo Oda odlučno i uspješno uklonio sve suparnike u obitelji; do 1558. je zavladao gotovo cijelim Owarijem, ali nesigurnost je vrebala na granicama. Susjedi Imagawa (Suruga prov.) i Matsudaira (Mikawa prov.), oboje istočno od Owarija, bili su opasni i snažni klanovi. Oda je započeo s pripremama za obranu od očekivanoga napada. Prvi je pao Imagawa Yoshimoto 1560. god. kod Okehazame, „japanskoga Termopila“, kako ga naziva Chaplin.²³⁸ Klanac je trebao poslužiti Yoshimotu kao zaklon, ali je u konačnici pripomogao njegovome porazu. Iako deset puta snažniji od Ode, Yoshimoto je arogantno dozvolio da mu se vojska opusti i opije nakon zauzimanja par utvrda na granici. Oda je namjeravao izgurati Imagawu iz Owarija taktikom gerilskog ratovanja, zbog čega je i naredio brzi napad konjicom koji je završio „pobjedom“ Imagawa. Ali, iznenadna oluja navela je Odu na promjenu plana. Chaplin donosi izvadak iz *Kronike o Nobunagi* o napadu kod Okehazame:

„Tuča je pogađala protivnika u lice, dok su naši osjećali udare [tuče] po leđima... Uvidjevši da se nebo vedri, Nobunaga je zgrabio koplje i iz svega glasa povikao: 'U napad! U napad!' Yoshimotovi ljudi vidjeli samo crni oblak što je jurio prema njima i njihove su linije popustile kao pred navalom bujice. Njihovi lukovi, koplja, arkebuze, zastave ležale su rasute po bojištu kao grančice.“²³⁹

Oda je navalio na Imagawu takvom silinom da je u Yoshimotovu kampu nastala panika i kaos, a sâmi *daimyō* pomislio je da u pitanju obična svađa među njegovim vojnicima. Ta ga je pogreška stajala života jer ga je po izlasku iz šatora napao Odin kopljanik Hattori, a kada je ovaj promašio, Yoshimotu je glavu odrubio Odin samuraj Mori. Smrt Imagawe

²³⁵ Dugačko koplje nalik makedonskoj *narisi*.

²³⁶ „Baka-dono“, pogrđni nadimak koji je Nobunaga zadobio zbog nedoličnoga ponašanja u mladosti.

²³⁷ Chaplin, str. 62., 65. – 66.

²³⁸ *Ibidem*, str. 95.

²³⁹ *Ibidem*, str. 96.

Yoshimota nije naišla na reakciju ostatka klana jer se cijela vojska raspala, a sin i nasljednik Imagawa Ujizane „imao je sve očeve mane, ali nijednu vrlinu.“²⁴⁰ Poraz Imagawa kod Okehazame, osim što je uklonio neposrednu opasnost za Odu, započeo je i proces odvajanja klana Matsudaira od Imagawa. Ovo je značajno za japansku povijest zbog toga što su Matsudaire vukli podrijetlo od Minamoto obitelji, točnije od Minamota no Yoshiiea, a ubrzo preuzimaju prezime Tokugawa. Matsudaira Motoyasu ističe se kao najvažnija osoba koja je omogućila konačno odvajanje dvaju klanova 1564. g. kada je promijenio svoje ime u Ieyasu, pozivajući se na potomstvo „sina boga rata“.²⁴¹ U konačnici, Okehazama predstavlja prijelomnicu u japanskoj povijesti: Oda je postao daimyo vrijedan divljenja, pokazavši svoju inovativnost i spremnost na promjenu taktike u tijeku borbe, dok je sama bitka pokazala da je završilo vrijeme kada se ratovalo po ritualističkom principu Heian razdoblja. Novo je vrijeme dovelo kaotično ratovanje, ali i potrebu za vojnim genijem, taktikama i inovacijama koje je donijelo novo oružje.

Po završetku bitke kod Okehazame, Oda je čekao povoljan trenutak da udari na Kyōto. U to je vrijeme *shōgun* bio lutak u rukama Miyoshi klana iz Settsu provincije, zapadno od Biwa jezera. Novi *shōgun* bio je Ashikaga Yoshide koji je zamijenio samostalnijega i popularnoga Ashikaga Yoshiterua kojega su Miyoshi uklonili kada je pokušao vratiti potpunu samostalnost. Yoshihide je ubrzo umro, a mlađi brat prethodnoga *shōguna*, Ashikaga Yoshiaki, tražio je pomoć da ga se postavi za novoga *shōguna*. Oda je hitro reagirao i podigao vojsku od 50 tisuća samuraja i krenuo na Kyōto u listopadu 1568. g. Bez većega otpora uklonio je Miyoshi klan i protjerao ih na Shikoku otok, u Awa provinciju. Ovom odlučnom pobjedom, Yoshiaki je ustoličen kao novi *shōgun*, spreman uspostaviti svoju vlast u zemlji. Prvo je želio kazniti bratova ubojicu, ali Oda ga je već pomilovao. Osim ovoga, problem je nastao kada je Oda odbio primiti nagradu u obliku nove pozicije pod-*shōguna* (*fuku-shōgun*) ili onu zamjenika *shōguna* (*kanrei*). Yoshiaki je bio ljut jer, piše Danny Chaplin, „postalo je jasno da Oda Nobunaga želi vladati.“²⁴² Osim razilaženja između Yoshiakija i Ode, potencijalna opasnost nalazila se u tzv. „anti-Nobunaga ligi“ koja je okupljala pristaše oko Kennya Kose, upravitelja Imayana Honganji hramskoga kompleksa na otoku pokraj Osake. Ti religijski fanatici – poznati kao *Ikkō-ikki*²⁴³ – podupirali su Yoshiakija što će dati opravdanje

²⁴⁰ *Ibidem*, str. 98.

²⁴¹ *Ibid.*, str. 106.

²⁴² *Ibid.*, str. 147.

²⁴³ *Ikkō-ikki* („Liga jednournih“, *ikki* = „liga onih koji prosvjeduju“) je budistička sekta nastala u 15. st. U redove su primali sve: seljake, *rōnine*, redovnike-ratnike. Iako je začetnik, Rennyō, bio pacifist, *Ikkō* su brzo postali jedno od najvjestijih oružanih grupa te su čak preuzeli čitavu provinciju Kaga, uklonivši dotadašnjega

Odi da ih napadne. No, zbog svoje vještine i brojnosti, Ikkō će odolijevati Odinoj „nacionalnoj vojsci“ čitavo desetljeće! Osim Ikkō fanatika, Oda je bio svjestan još jedne redovničke grupe – *sohei* iz Enryakuji hrama s planine Hiei pored Kyōta. Pri jednoj akciji protiv Miyoshi klana i njegovih saveznika, Ikkō su napali i potisnuli Odine snage u Kyōto, a zatim su ga napali *sohei*. Iako Danny Chaplin piše da je „Oda podržavao kršćane jednako revno koliko je prezirao budističke redovnike“,²⁴⁴ mislim da ovdje ne možemo govoriti o religijskim pretenzijama ratničkoga vođe, već o pragmatičnosti. Kršćani u Japanu nisu imali tradiciju niti podršku kakvu su imali budistički redovnici, posebno oni s planine Hiei. Oda je u ovome slučaju „podržavao“ slabiju stranu jer je želio sve moguće saveznike dok ne ukloni konkurentna središta moći. Blizina *soheia* prijestolnici dodatno je ugrožavala Oda položaj zbog čega je postalo jasno po sebi da ih se mora ukloniti iz igre. To će se pokazati kao krucijalna odluka – štoviše, kao prekretnica japanske povijesti jer napad na redovnike, naročito one pod zaštitom cara, smatrao se za svetogrđe – kada koalicija Asai-Asakura klanova, nakon napada na Odine snage u Usayama dvorcu ljeta 1570., potraži sklonište kod *soheia* iz Enryakuja. U svega nekoliko mjeseci od bitke kod Anegawe, Oda je stjeran u stupicu: s jedne strane bili su Miyoshi, s druge Asai-Asakura koalicija kojima su se pridružili *sohei*, a u blizini su i dalje bili Ikkō-*ikki* iz Ishiyama Honganji hrama. Oda je trebao djelovati brzo, a odluka koju donio pamti se kao jedna od najstrašnijih epizoda predmoderne japanske povijesti. Dana 30. rujna 1571., Oda je naredio vojsci od 30 tisuća samuraja da udari na svetu planinu i razori Enryakuji hramski kompleks do temelja. Navodno je Oda pri tome rekao „*yama yama, tani tani*“, tj. „na svakome brdu, u svakoj dolini“ što je značilo da unište sve i ubiju svakoga na koga naiđu. Te noći tri tisuće muškaraca, žena, djece, ratnika, redovnika i civila pobijeno je na planini Hiei.²⁴⁵ Pokolj je dodatno udaljio Odu i Yoshiakija, koji je od svojega ustoličenja spletario protiv Ode u nadi da zavlada samostalno, a sukob je završio nepovoljno po *shōguna*. Oda ga je 1573. porazio i, svjestan reperkusija koje bi njegovo umorstvo donijele, protjerao. Iako je Yoshiaki nosio naslov *shōguna* do 1588., njegova vlast prestala je porazom pred Kyōtom 1573., čime je završilo razdoblje Ashikaga *shōguna*. Sâm Oda, „budući da nije bio potomak Minamoto loze, nije imao pravo na samoproглаšenje *shōgunom*, premda je *de facto* upravo to i bio.“²⁴⁶ Uslijedilo je kratkotrajno zatišje prije nego

daimyōa Masachiku Togashija. Njihova brojnost rezultat je „politike inkluzivosti“, tj. vjerovali su da je spasenje omogućeno svima, bez obzira na stalež, što je privlačilo većinsko, siromašno stanovništvo. Chaplin: *Sengoku Jidai*, str. 174. – 175.

²⁴⁴ *Ibidem*, str. 178.

²⁴⁵ Osim ljudskih žrtava, tada je izgorjela i jedna od najboljih riznica istočnoazijske umjetnosti i kulture, što je dodatno uvećalo tragediju. Chaplin: *Sengoku Jidai*, str. 181.; Mason; Caiger: *A History of Japan*, str. 175.

²⁴⁶ Chaplin, str. 207.

li su *ikki* jedinice podigle novu bunu protiv Ode u Echizen provinciji, nasumnjivo po nalogu glavnoga redovnika Kose iz Honganija. Osim tih, problem su bili *ikki* iz Nagashima utvrde, pored sela Tsushime u Donjem Owariju. Oda je odlučio prvo poraziti „domaće neprijatelje“ pa je 1574. naredio da se brodovima bombardira utvrda dok ne padne. Tijekom napada brodovljem, neprijatelj je bio pod vatrom arkebuza i salvi strijela. Oda je pri opsadi primjenio i svoju inovativnu metodu „paljbe po jedinicima“, koja će revolucionirati ratovanje u Japanu. Budući da je ponovno punjenje arkebuza išlo sporo, Oda je naredio da novi red vojnika puca dok se prethodni ne pripremi.²⁴⁷ Time je postigao da u danome trenutku vatra ne prestaje, a što će se najbolje vidjeti na primjeru opsade Nagashina, godinu dana poslije opsade Nagashime. Nagashima je ubrzo spaljena, a deseci tisuća branitelja je ili pomrlo u požaru ili su pobijeni pri bijegu čime je, uz Enryakuji, ovo bila jedna od najkrvavijih epizoda jap. vojne povijesti.

Godine 1575., Oda je sudjelovao i pobijedio u jednoj od ključnih bitki svoje karijere kod utvrde Nagashino, o kojoj ćemo detaljnije kasnije, nakon koje je uslijedila „bitka“ kod Tedorigawe 1577. protiv jednoga od najsajnijih ratnika samurajske povijesti – Uesugia Kenshina, „zmaja iz Echigo provincije“. Iako je Uesugi uspio privući na svoju stranu neke Ode vojskovođe u sjevernim provincijama, zbog čega su te provincije dospjele u Uesugijeve ruke, Oda nije imao namjere trošiti snage na ta područja pa je naredio povlačenje. Dvije su vojske ipak susrele kod Tedori rijeke i zbog kiše koja je namočila barut, Oda je izgubio prednost svojih *teppōgumi ashigarua*. Da je Uesugi napao, zasigurno bi slomio Odu, ali veliki je redovnik-ratnik iznenada umro. Danny Chaplin piše da je uzrok vjerojatno „ugrušak nastao zbog pretjeranoga uživanja *sakea*“, nakon čega se Uesugieva vojska razišla, a Oda – svjestan nevjerojatne sreće koja mu se osmjehnula – nikada nije pokušao napasti samuraje Echigo provincije.²⁴⁸

U to vrijeme Oda je problem stvarao jedino Ishiyama Honganji i njegovi *tepposhu ikki*. U sukobu s Odom još od 1571., hramski kompleks postao je zaseban centar moći, poduprt od raznih *daimyōa* (Uesugi, Takeda, Mōri). Oda je nekoliko puta napao Honganji, testirajući njegove obrambene prednosti i manjkavosti, a pokušao je i pomorskom blokadom prekinuti dopremanja pomoći iz Chugoku provincije kojom su vladali Mōri. Prva Kizugawaguchi bitka nije bila uspješna, ali 1578., nakon napuštanja dotadašnjih *kobaya* i *sekibune* plovila, Oda admiral Kuki Yoshitaka nadgledao je izgradnju *atakebune* brodova kojima je uspješno

²⁴⁷ *Ibidem*, str. 214. – 215.

²⁴⁸ *Ibidem*, str. 238. – 239.

porazio neprijateljske brodove i izolirao Honganji. Ta će blokada, i gubitak potpore Mōri klana, navesti vođe u Honganjiu da prihvate Odin prijedlog o napuštanju utvrde. Čak je i car Ogimachi sudjelovao u pregovorima. Diplomacija je bila uspješna, a obje su strane potpisale ugovor svojom krvlju, ali je zbog nemarnih pojedinaca pri napuštanju utvrde, vatra zahvatila kompleks i spalila sve do temelja.

Poslije ove kampanje, Oda je definitivno postao dominantna sila u zemlji, iako je cara sve teže kontrolirao. Zbog toga je povremeno pokazivao svoju vojnu moć koja je bila impresivna za bilo koje razdoblje japanske povijesti: deseci tisuća konjanika, u punoj ratnoj spremi, marširali su Kyōtom kao jasan pokazatelj Odine moći. Iako imenovan *udaijin* (Ministar Desnice, treći najjači položaj u vladi), položaj je izgleda ukinut nešto kasnije. Chaplin drži da je Oda, *shōgun* u svemu samo ne imenom, „u najmanju ruku bio *buke no toryō*, tj. stup samuraja“.²⁴⁹ Taj *daimyō* je pored svega razaranja i osvajanja ipak bio vođen idejom o ujedinjenom Japanu i dugotrajnom miru i napretku koji bi ujedinjenjem zavladao u zemlji. I kao pravi ratnik koji je živio od mača, od mača je i skončao, gotovo na korak od ispunjenja svoga cilja. Dogodilo se to sredinom 1582., tijekom kampanje u Chugoku regiji, protiv Mōri klana, a glavni krivac Odina pada njegov je general Akechi Mitsuhide. Razlozi zbog kojih je Akechi Mitsuhide izdao Odu nisu jasni, a k tome su i brojni. Mogući su razlozi Odina paranoičnost tih posljednjih godina, ponašanje koje će obilježiti i njegova nasljednika Hideyoshia, te ponižavanje svih oko njega, uključujući generale. Izgleda kako je Akechi ponajviše trpio od Odina ponižavanja, jednom prilikom posluživši kao živi bubanj po čijoj je glavi Oda udarao.²⁵⁰ Pored tih ponižavanja, Akechi je gubio obraz i pred Tokugawom kojega je morao posluživati kao sluga, pri čemu je Oda bio ljut zbog sporosti svoga generala.²⁵¹ Najrazumljiviji razlog kojega Chaplin izdvaja je gubitak majke koju je Akechi poslao kao taoca pri pregovorima s klanom Hatano. Iako je *daimyō* Hatano pristao predati se, Oda je pogubio i njega i brata mu, zbog čega je ostatak klana pogubio Akechijevu majku. Ukoliko je ovo istina, piše Chaplin, „povjerenje između *daimyōa* i vazala je uništeno, a Akechijeva gorčina i prezir prema Odi postaju razumljivi.“²⁵² Konačno, Oda je tražio da ga se gleda kao živoga boga, što je smetalo svima, iako deifikacija nakon smrti u Japanu nije bila strana.

²⁴⁹ *Ibid.*, str. 273.

²⁵⁰ Povod je bila Akechieva uznapredovala proćelavost.

²⁵¹ Gubitak obraza je ključan čimbenik u društvenoj interakciji Japana, onda i danas. Izgubiti obraz pokretač je opasnih i snažnih emocija te se može tumačiti kao nešto gore od smrti.

²⁵² Chaplin, str. 276.

Na Hideyoshiev poziv pojačanja pri opsadi Takamatsu dvorca i okršaja s Mōri klanom, Oda je napustio sigurnost Azuchi dvorca u lipnju 1582. Osobna pratnja bila je skromna, a uz njega je bio i Yasuke, legendarni crni samuraj. Na putu u Bitchū provinciju, gdje ga je čekao Hideyoshi, Oda je odlučio kampirati u Honnoji hramu u Kyōtu. Istovremeno, Akechi je vodio svoj odred vojnika po naredbi da pomogne Hideyoshiu, ali je nadomak Kyōtu zaustavio vojsku i proglasio da je „neprijatelj u Honnoji“, što je zahtjevalo dobru pripremu i povjerenje svih Akechijevih zapovjednika, ali ipak nije bilo dalekovidno rješenje jer Akechi nije imao plan nakon atentata.²⁵³ Akechijevi vojnici upali su u hram prvoga dana ljeta 1582., gdje je malobrojna Odina pratnja pružila žilav otpor. Oda je strijelama usmrtio nekoliko napadača pri nego li je ranjen u bedro. Da ne padne u ruke pobunjenika, povukao se u osamu i „smireno počinio *seppuku*“, a njegov je paž Ranmaru zapalio hram da pobunjenici ne pronađu njegovo tijelo. Nakon Honnoji hrama, Akechi je krenuo na Azuchi dvorac i opljačkao ga, a kasniji požar uništio ga je do temelja.

Tako je skončao prvi ujedinitelj Japan, Demon iz Owarija, *daimyō* kojega su se svi bojali. Oda nije doživio svoj san o ujedinjenome Japanu, ali dao je dobre temelje Hideyoshiu i Tokugawi. Iako razlozi Akechijeve izdaje nisu pouzdani, pri čemu su Hideyoshi i Tokugawa mogli biti upleteni, sâm čin bio je tako iznenadan i učinkovit da je veliki ratnik Oda pao od ruku „nezadovoljnoga samuraja čiji razlozi ni do danas nisu poznati.“²⁵⁴

Odin uspjeh kod Okehazame, i one koji su uslijedili, omogućili su „vrhunsko vojno vodstvo, krajnja odlučnost i volja prihvatiti nove vojne inovacije kakvo je bilo europsko vatreno oružje“.²⁵⁵ Osim vatrenoga oružja, vojna inovacije bilo je uvođenje konjanika-kopljonoše, kojim je napušten dotadašnji konjanik-strijelac, te prisutnost brojne pješake vojske (*ashigaru*) koja je koristila to vatreno oružje. Ovime je Sengoku period, kako piše Turnbull, „postao natjecanje između silovite navale konjice i razorne moći vatrenoga oružja kod pješadije.“²⁵⁶ Najbolji primjer takvoga sukoba pružaju Odini pohodi, koji će pokazati prednosti i nedostatke i konjice i vatrenoga oružja, ali i fanatici Ikkō-*ikki* sekte koji su znali primijeniti Odine taktike protiv njega!

Dok je Akechi izvršavao svoju odmazdu nad bivšim gospodarom u Kyōtu, Odini generali bili su raštrkani na različitim kampanjama: Hideyoshi je čekao na pojačanje u

²⁵³ *Ibidem*, str. 278

²⁵⁴ *Ibid.*, str. 279., 283.

²⁵⁵ Turnbull, Stephen: *Warriors of Medieval Japan*, 2009., Osprey, str. 23.

²⁵⁶ Turnbull: *War in Japan 1467 – 1615*, str. 18.

Chugoku regiji; Tokugawa je prolazio Iga i Koka provincijama i kroz gradove Ōsaka i Sakai; Shibata Katsuei čuvao im je leđa u Kantō regiji i motrio Uesugi klana; Niwa Nagahide je pripremao osvajanje Shikoku otoka, itd. Vijest je brzo stigla do Tokugawe koji, ne nalik sebi, odluči počinuti *seppuku* Odi u čast, ali su mu vlastiti vojnici predložili da je mudrije osvetiti ga i umiriti njegov duh. Kako je Tokugawa, poučen porazom kod Mikatagahare, naučio cijeniti strpljenje – vrlinu koja ga je i kasnije resila i po kojoj je postao prepoznatljiv – sumnjam na iskrenu namjeru kod Tokugawe u ovom primjeru. Moguće je da se ovdje radi o teatralnom činu, jer se to očekivalo od njega. Da je to bliže istini od pukoga nagađanja, Chaplin donosi kako je Odin pratioc Hasegawa Togoro „pristao na ideju, ali molio da – u čast Ode – prvi napusti ovaj svijet“,²⁵⁷ što je Tokugawa dozvolio. Da je uistinu želio slijediti Odu u zagrobni život, kao *daimyō* ne bi dopustio običnome vojniku da ga preduhitri i zato mislim da je Ieyasu, iako častan ratnik i vođa, ovdje ipak hinio odanost zbog društvenih očekivanja i kodeksa samuraja. Na kraju krajeva, Odina smrt nije umanjivala njegovu moć ni prestiž, već mu je omogućavala da sâm počne razmišljati o ujedinjavanju zemlje.

Kako je Odina smrt ostavila opasan „vakuum moći“ koji je mogao gurnuti čitavu zemlju natrag u kaos, Hashiba (Toyotomi) Hideyoshi, vrhunski taktičar i vojni genijalac, odlučio je osvetiti gospodara i nastaviti njegov plan. Brzo je utanačio primirje s Mōri klanom, kako ga ne bi napali s leđa te hitrim maršem stigao u Kyōto. Akechi je pri tome pokušao okupiti pristaše, ali nije imao uspjeha. Izgleda kako Oda, dosta hladan i surov vladar, ipak nije ostao u tako lošem sjećanju da bi klanovi pristajali na stranu izdajice. Možda su neki klanovi slijedili kodeks ratnika, ali je vjerojatnije da su uočili kako je Akechi od trenutka izdaje izgubio. Sve što mu je ostalo bilo je dočekati Hideyoshia i sukobiti se s njim na otvorenom, a za to je izabrano selo Yamazaki. S lijeve strane tekla je rijeka, a s desne pružao se planinski lanac čime je Akechi bio osiguran s boka. Dodatno ga je štitila rječica koja je sjekla tu ravnicu na pola. Prije okršaja, svjestan prednosti koju Akechi ima, Hideyoshi je nastojao osigurati položaj s Akechijeve desne strane čime bi preokrenuo teren u svoju korist. Do večeri je u tome i uspio, a sutrašnja bitka postala je krvoproliće i potpuni krah Akechijeve vojske. Prevaga je bila Hideoshieva konjica, ali i arkebuzeri koji su je štitili. U pokušaju bijega, Akechi je ubijen; istu je sudbinu doživjela i njegova obitelj kao i svi njegovi pomagači. Hideyoshi je uspješno osvetio svoga gospodara, uklonivši „*shōguna* trinaest dana“ te vratio red i mir u zemlji. No, sada ga je čekala diplomatska borba kojom je trebao osigurati i političku prevlast, a koja je održana u Kiyosu dvorcu u Owari provinciji. *Kiyosu Kaigi*, tj.

²⁵⁷ Chaplin, str. 291.

Kiyosu konferencija, nastojala je odlučiti tko će naslijediti Odu, pri čemu je Shibata Katsuei lobirao za Nobukatsua, dok je Hideyoshi želio podržati Nobutaku. Kako su obojica bili Odini sinovi, bilo je teško izabrati jednoga, ali je Hideyoshi – „u trenutku čistoga genija ili planiranoga razmišljanja“ – doveo Samboshia, Odina unuka po sinu Nobutadi. Samboshi je bio jasan izbor, budući da je pred smrt Nobunaga odredio sina Nobutadu za nasljednika, što legitimizira i Samboshiev položaj. Ne samo to, Samboshi je kao nedonošče omogućavao *status quo* kojim nijedan *daimyō* s konferencije nije gubio utjecaj.²⁵⁸ Ali, u stvarnosti, Samboshi je bio tek pijun kojim se Hideyoshi osigurao kao prava moć u zemlji.

A da je Samboshi od početka bio tek pijun u Hideyoshievim rukama postaje jasno krajem te iste godine, 1582., kada Nobutaka odbija prebaciti nećaka u obnovljeni Azuchi dvorac.²⁵⁹ I sâm pijun Shibate Katsueia, vjernoga Odinoga generala i iskusnoga samuraja, Nobutaka je ignorirao pisma koja mu je Hideyoshi slao i u prosincu se spremio za rat. Vrijeme nije bilo na Nobutakinoj strani, jer je snijeg prekrpio puteve i onemogućio da mu Shibata pomogne. Hideyoshi je brzo došao pred Gifu dvorac i oprostio Nobutaki na izgred. Ni drugi pokušaj uklanjanja Hideyoshia nije uspio: Shibatin posinak Katsutoyo nije se pokazao kao dobar vođa pa je Hideyoshi uspješno primjenio taktiku Filipa II. Makedonskoga – *zlatom natovaren magarac i mjedena vrata otvara*, tj. potkupio je vojnike Nagahama dvorca na jugu Ise provincije. Odmah je krenuo na sjever i ondje opsjeo drugi dvorac, Kameyama, kojemu je podrivao temelje dok nisu postali nesigurni, a branitelji se u strahu predali. Opsada Kameyama dvorca bilježi „prvo uspješno korištenje mina“ u japanskoj vojnoj povijesti, a možda i svjetskoj.²⁶⁰

Nakon ovih pobjeda, uslijedila je jedna od najpoznatijih bitki Sengoku razdoblja koja je ušla u legendu po neobičnome terenu na kojemu se odvila – u planinama. Bitku kod Shizugatake 1583. ćemo detaljnije prikazati kasnije. Ovdje je dovoljno kazati da je Hideyoshi odlučno pobijedio i sada je Tokugawa ostao jedini *daimyō* s potencijalom da ugrozi njegov položaj. A toga se Hideyoshi najviše bojao: „da će ga svrgnuti i osramotiti.“²⁶¹

Otvoreni sukob nije trebalo dugo čekati i već sljedeće godine dva najjača *daimyōa* započela su Komaki kampanju. Kako je Hideyoshi ipak bio brojčano jači, Ieyasu se posvetio

²⁵⁸ Chaplin, str. 309.

²⁵⁹ Dvorac je opljačkan i spaljen nakon napada na Honnoji. Za krivca se uglavnom smatra Akechi Mitsuhide, iako nije sigurno tko je odgovoran.

²⁶⁰ Turnbull, Stephen: *Toyotomi Hideyoshi*, Osprey, 2010., str. 31.

²⁶¹ Fujita, Tatsuo: „The Three Unifiers of the State (tenka): Nobunaga (1534–82), Hideyoshi (1536–98), and Ieyasu (1543–1616)“, *The Tokugawa World*, str. 15.

obnavljanju utvrda u koje je rasporedio svoje snage, na način koji je omogućavao okruživanje neprijatelja. Hideyoshi, svjestan ove taktike nećkao se s napadima, ali je pokušao hiniti napad na slabo branjenu Mikawa provinciju. Diverzija je trebala oslabiti obrambene položaje Tokugawinih snaga i izmamiti ih na otvoreno gdje bi ih mnogobrojnjia Hideyoshieva vojska opkolila i uništila. Ali, Ieyasu je vješto poslao vlastita odjeljenja da zaustave Hideyoshieva snage pod Miyoshiem i Hidetsugom. Kod Kodera dvorca Ieyasuove snage pod Mizunom Tadashigeom i Sakakibarom Yasumasom izvele su manevar kliješta nad Miyoshijevim snagama i potukle ih. Nakon manjih okršaja, uslijedio je masivan sukob kod Nagakute gdje je nastao pravi kaos u kojem su Ieyasuove snage izašle pobjedonosno. Hideyoshi je saznao za gubitke te je odlučio napasti Ieyasua, ali je došavši u Kobata dvorac – gdje je očekivao Ieyasua – saznao da je ovaj napustio dvorac. Izgleda kako se Hideyoshia dojmila navala Honde Tadakatsua neposredno prije dolaska, toliko da ga je želio unovačiti, ali i Ieyasuovo vješto manevriranje vojskom i izbjegavanje protivnika, ali to ga nije spriječilo da udari svom snagom na snage Ieyasuova saveznika u ovoj kampanji – Odu Nobukatsua. Utvrda za utvrdom je padala, a ratna je sreća varirala sve dok Nobukatsua nije ponudio primirje. Hideyoshi je objeručke prihvatio ponuđeni mir, dok Ieyasu „filozofski nije bio u zavadi s Hideyoshiem; samo je ratovao za svoga gospodara“.²⁶² Mir je potvrdio Tokugawine provincije te uspostavio uzajamno poštovanje između njega i Hideyoshia koji je na Ieyasua uskoro počeo gledati kao na saveznika i prijatelja.

Nakon Komaki pohoda, Hideyoshi je uspio vezati lordove, dotadašnje saveznike na pohodima, u vazalni odnos, stvorivši tip „koalicijske vlade“ kojoj je on bio centar.²⁶³

Usljedili su pohodi protiv preostalih *ikkō-ikki* i *sohei* jedinica, dotadašnjih Ieyasuovih saveznika. Slomivši njihov otpor relativno brzo, Hideyoshi je napao još jednoga dotadašnjega Ieyasuovoga saveznika – Chosokabea Motochiku, *daimyōa* Tosa provincije na Shikoku otoku. Hideyoshi je okupio silu od 130 tisuća samuraja i u mjesec dana pokorio malobrojnijega i slabije naoružanoga Chosokabea. Nakon toga su uslijedili pohodi protiv Shimazu klana iz Satsuma provincije na Kyūshū otoku. Njih je napao dotada neviđenom vojskom od preko 200 tisuća vojnika! Usljedile su žestoke borbe, nakon čega su se Shimazu sklonili u Kagoshima dvorac. I ovdje je primjenio svoju prepoznatljivu taktiku: „Toyotomi²⁶⁴ se utaborio u brdima

²⁶² Chaplin, str. 336.

²⁶³ Fujita, Tatsuo: „The Three Unifiers of the State (tenka)“, str. 16.

²⁶⁴ Promjena prezimena dogodila se nakon bitke kod Komaki sela, dakle, nakon 1585. god. Car mu je svečano izmjenio prezime, posvojen je u Fujiwara obitelj i dobio titulu *kanpaku* (regent).

povrh grada i čekao dok Shimazu nisu popustili i predali se.“²⁶⁵ Poslije Shimazua, jedini protivnik ostali su Hōjō u Kantō regiji. Sukob s Hōjō klanom 1590. jedna je od ključnih i konačnih bitki pred ujedinjenje jer je ovime uklonjena posljednja prepreka Hideyoshiovoj vlasti, a Japan postaje *de facto* ujedinjen.²⁶⁶

U posljednjim godinama života, Hideyoshia su mučile dvije stvari: nasljednik, koji će nastaviti njegov san, i trajni mir u zemlji. Mir će donekle uspostaviti svojim „lovom na mačeve“, tj. ediktom iz 1588. god. koji je branio ne-samurajima nošenje oružja (*Taikō no katana gari*).²⁶⁷ Kroz čitav srednji vijek i sve do kraja 16. st., u Japanu su se proizvodile goleme količine oružja, poglavito mačevi (*katana*) i koplja (*yari, naginata*), ali nezanemarive su i količine vatrenoga oružja (arkebuze, topovi). Naročito je hladno oružje bilo dostupno pučanima zbog čega su seljaci i novačeni u masama kao *ashigaru* tijekom brojnih ratova. Ali, sada je došao trenutak da se zemlja odmakne od ratovanja i započne razdoblje mira i jedinstva, a to je bilo moguće samo ako središnja vlast kontrolira svo oružje u zemlji. Ovaj lov na mačeve, prikriven navodnom pobožnom željom da od oružja izliju divovski kip Buddhe kako bi seljaci bili blagoslovljeni,²⁶⁸ omogućio je upravo to; nakon odluke o zapljeni oružja, Hideyoshi je prisilio veliki broj seljaka-samuraja (*jizamurai*) da biraju koju profesiju žele obavljati.²⁶⁹

Drugi problem Hideyoshi je nastojao riješiti imenujući svoga nećaka Hidetsugu svojim posvojenim sinom i nasljednikom; 1586. čak mu je predao titulu *dajō-daijin* (glavni ministar), dok je Hideyoshi uzeo onu umirovljenoga regenta (*taikō*). Umjesto rješenja, problem se zakomplicirao jer je Hidetsugu bio okrutan i sadističan vladar, zbog čega su svi strepili za budućnost zemlje i svoje živote. *Deus ex machina* je to promijenio: 1592. Hideyoshu se rađa

²⁶⁵ Tomaš, Marin: *Sekigahara – bitka koja je ujedinila Japan*, str. 8.

²⁶⁶ I Hōjō su bili okruženi kao Shimazu, ali su za razliku od Shimazua jasno davali do znanja kako žele ostati neovisni, a to Hideyoshi nije mogao dopustiti. Shimazu su rano pokazali da su spremni na kompromis, dok su se Hōjō Ujimasa i brat mu Ujiteru tvrdokorno odbijali predati do zadnjega trenutka. Zato su obojica pogubljeni, a ostatak klana protjeran. Chaplin, str. 365.

²⁶⁷ Prijevod: „Lov umirovljenoga regenta na mačeve“. I Oda je implementirao lov na mačeve, naročito u jeku sukoba s *ikkō-ikki* jedinicama, a Hideyoshi je proglasio više njih početkom 1580ih.

²⁶⁸ Hideyoshi se vodio prilikama u Kini koja je uspostavljanju profesionalne vojske kojoj je jedino zanimanje ratovanje. Ne samo da se radi o „propagandi“ kojoj je cilj „potpuna reorganizacija društva“. Berry, Mary Elisabeth: *Hideyoshi*, 1982., Harvard University, str. 102.; Chaplin, str. 372., 374.

²⁶⁹ Iako su *jizamurai* uglavnom bili obični seljaci s oružjem, a ne samuraji kao takvi, bilo je i siromašnih ratnika koji su, u slobodno vrijeme ili zbog puke potrebe, obrađivali zemlju. Ovaj dekret o biranju profesije samo je dodatan korak u nizu odluka o uspostavljanju profesionalne vojske kojoj je jedino zanimanje ratovanje. Ne samo to, dekret je zabranio napredovanje i prelaženje iz jedne „kaste“ u drugu, tj. tko je rođen kao seljak, ostajao je seljak i nikako nije mogao postati trgovac ili ratnik. Moguće je da je Hideyoshi ovime namjeravao zaustaviti sve one koji bi išli njegovim stopama kako bi moć i vlast koju je stekao ostali u rukama njegove obitelji. Berry, Mary Elisabeth: *Hideyoshi*, str. 106.

sin Hideyori kojega imenuje svojim nasljednikom, a tiranskoga Hidetsugu i cijelu njegovu obitelj daje pogubiti.²⁷⁰

Pred smrt Hidyoshi je nebulozno započeo pohod na Koreju. Mason & Caiger odbijaju tezu da je Hideyoshi izgubio razum, a ne prihvaćaju ni pretpostavku da Hideyoshi nije vjerovao mnogim vazalima. Chaplin, s druge strane, daje na važnosti objema tezama te spominje mnogo nezaposlenih samuraja koji su *de facto* bili *rōnini* i koji su predstavljali opasnost za daljnji mir u zemlji. U tom uzaludnom sukobu, kojim ništa nije dobiveno, japanski su gubici bili golemi, kao i korejski, iako su Korejce pomagale kineske jedinice.²⁷¹ Mary E. Berry također se priklanja ideji kako je Hideyoshi izgubio razum tijekom tih posljednjih godina jer „[njegova] ambicija nikada nije bila bez drskosti, njegov ponos uvijek je bio vezan uz taštinu, a njegova moć podložna korupciji.“²⁷²

Konačan kraj, obilježen bolešću i gubljenjem razuma, Hideyoshi je dočekaio 1598. g. Njegova nastojanja da osigura miran prijenos vlasti na sina Hideyoria, unatoč obećanjima petorice najmoćnijih vazala, tzv. vijeća petorice regenata (*Go-tairō*),²⁷³ završiti će sukobom kod Sekigahare 21. listopada 1600. g. Razdor su stvorili Ishida Mitsunari, Toyotomiev lojalist i, navodno, podmukli administrator, ali i Tokugawa koji je uvidio priliku za sebe. Srećom za Tokugawu, mnogi Toyotomievi generali napustili su Ishidu zbog njegovih spletki. Maeda Toshiie, skrbnik Hideyoria, umire 1599., nakon čega je razdor među regentima postao očit. Bitka će staviti točku na 'i' procesa kojega je započeo Oda kada je zauzeo Kyōto, ali umjesto Odinih ili Hideyoshievih nasljednika, zemlju će u potpunosti ujediniti Tokugawa koji 1603. uspostavlja novu liniju *shōguna* i otvara novo razdoblje japanske povijesti – Edo razdoblje, obilježeno mirom i zatvorenošću.

Svojim pohodima, Hideyoshi je pokazao dotada neviđene sposobnosti zapovjedanja tolikom silom vojnika, a neizostavan su detalj sukobi van središnjega Japana čime je, ne samo nastavio gdje je Oda stao, već je otišao korak dalje. I kako Chaplin primjećuje, u svim pohodima do 1590., Hideyoshi je poražene tretirao s poštovanjem, darežljivo, „ostavljajući

²⁷⁰ U završnome sam radu sugerirao da je u ovo vrijeme Hideyoshi, inače blagonaklon vladar i milosrdan prema protivnicima, počeo gubiti razum zbog smrti prvoga djeteta rođenoga 1590. Slično je naveo i Chaplin kada kaže da se Hideyoshi „nije razbacivao životima ratnika do 1590.“ Chaplin, str. 338.; Tomaš, Marin: *Sekigahara*, str. 9.

²⁷¹ Gubici se broje u stotinama tisuća. Mason & Caiger drže da Hideyoshi nije izgubio razum, jer je čitava operacija bila logistički savršena. Izgleda kako se poraz svodi na sukob između „nas“ i „njih“ pri čemu su se lučile „nacionalne razlike“. Chaplin i Berry zagovaraju mišljenje da je Hideyoshi, smrću djeteta, „pao u tešku depresiju [zbog čega su nastale] i političke razmirice oko nasljednika“. Chaplin, str. 409.; Mason; Caiger: *A History of Japan*, str. 180. – 181.; Tomaš: *Sekigahara*, str. 9.

²⁷² Berry: *Hideyoshi*, str. 207.

²⁷³ Tokugawa Ieyasu, Mōri Terumoto, Uesugi Kagekatsu, Ukita Hideie i Maeda Toshiie.

ustaljene *daimyōe* na vlasti, mada oslabljenje i pod njegovom kontrolom (...) jer je nastojao pridobiti neprijatelja na svoju stranu.²⁷⁴ Isto tako se sugerira da je Toyotomi Hideyoshi držao do ustaljenoga poretka, tradicije, običaja te ih nije želio rušiti, već inkorporirati u svoj plan ujedinjenja. Zato su Chosokabe, Shimazu, Uesugi i brojni drugi zadržali titule, zemlje, čast – iako su bili poraženi. Vojna genijalnost često zasjenjuje njegovu diplomatičnost, ali Toyotomi je u politici bio jednako vrsan kao i drugi poznati vojskovođe, poput Cezara ili svoga zemljaka Ieyasua kojemu se zasigurno divio na strpljenju i političkim vještinama.

Povijest tako gleda na Toyotomia kao na jednog od najsjajnijih vojskovođa povijesti ratovanja, ne samo u Japanu. Toyotomi je jednakom vještinom nizao pobjede sve do 1591. kada se „Japan konačno ujedinio“. Problem s ovom izjavom je taj što sada imamo vrhovnog vojskovođu na čelu zemlje, ali još uvijek postoji funkcija *shōguna* koji *de iure* ima moć nad vojskom te cara koji je simbolično vladar svih. Ali, zbog svoga skromnoga podrijetla, Toyotomi nije mogao postati prvospomenuti; ne samo to, nije uspio ostaviti dinastiju pa je nakon smrti 1598., zemlja bila na korak od raspada. Kao nakon Odine smrti, Toyotomia je naslijedio jednako sposoban vojskovođa Tokugawa Ieyasu koji je, uklonivši lojaliste kod Sekigahare, postao novi *shōgun* 1603. Nova vlast ubrzo je uspostavila potpunu kontrolu nad zemljom, a slomom posljednjeg otpora kod Osake (1614./15.) i Shimabare (1637.), Tokugawa režim je označio razdoblje mira za sljedeća dva i pol stoljeća.

Bitan čimbenik Odinih snaga bili su elitni ratnici. Turnbull ispravno, mada šaljivo, komentira da se ništa ne bi postiglo pukim „slanjem zapovjednika u selo radi novačenja.“²⁷⁵ Oda je trebao samuraje koji su imali predispozicije i sâmi postati *daimyō*, a koji su mu bili odani do smrti. Očito da se takve samuraje nije moglo prisiliti na službu, ali moglo ih se unajmiti i platiti, uglavnom zemljištem ili položajem. Mnogi od njih bili su izravno povezani s Odom, ili krvlju ili bračnim vezama; oni koji su ostali van tih užih veza zvali su se *tozama* i uglavnom su bili u „poslovnom“ odnosu s Odom, tj. pružali su svoje ratne usluge za položaj, novac, zemlju, slavu i sl.²⁷⁶ Da bi ti „poslovni odnosi“ funkcionirali, a slijedno tome, da bi proces ujedinjenja i dalje tekao po planu, bila je potrebna „ratna ekonomija“. Ona je bila jedan

²⁷⁴ Chaplin, str. 338.

²⁷⁵ Odnosi se na praksu prisilnoga novačenja, u prvome redu seljaka i obrtnika, koji su se nakon kraćega zadržavanja na bojišnici nužno vraćali obradi zemlje. Turnbull, Stephen: *Warriors of Medieval Japan*, str. 24.

²⁷⁶ Za uspona Ieyasua, *tozama* će nositi drugačije značenje koje možemo tek djelomično prenijeti i na Odu. Neki povjesničari izraz ograničavaju samo na one klanove koji su do Sekigahare bili neutralni ili na suprotnoj strani, dok primjerice Chaplin tvrdi kako se radi o vazalnom odnosu prema Tokugawa obitelji pri čemu su *tozama* bili novopridošlice, za razliku od *faudai* klanova koji su bili tradicionalni vazali.

od razloga zašto su Oda i Toyotomi nastojali uvećati svoje posjede – trebali su zlato i srebro kojim bi plaćali svoja ratovanja.²⁷⁷

U Sengoku razdoblju, pored samuraja nezaobilazna je uloga raznih udruženja ili liga zvanih *ikki*, čiji je najopasniji primjer *Ikkō-ikki* („Jednournna liga“). Njihov religijski karakter, brojnost i struktura učinili su ih opasnim protivnicima i vrhunskih samuraja. Ono što se naročito ističe bila je „demokratičnost“ lige, jednakost među članovima i veza nalik obiteljskoj koja je jamčila odanost. Vjerojatno je to bio jedan od ključnih razloga suparništva *Ikkō-ikki* vojske i Ode, a kako su *ikki* imali podršku naroda, nastojao je odvojiti običan puk od ratničkoga sloja. Ovu je politiku nastavio Toyotomi svojim „lovom na mačeve“ 1588. g. kojim je zaplijenio oružje seljacima, redovnicima, poglavarima, čak i nepouzdanim *daimyōima*. Dostupnost oružja, uvidio je Toyotomi, bila je glavni uzrok dovođenja primata samuraja u pitanja. Nastavno na zaplijenu oružja, Edikt o razdvajanju iz 1591. uredio striktnu diobu između ratnika i seljaka, tj. više se nije moglo napuštati sloj iz kojega se poteklo. Ovo je ipak provedeno u potpunosti nakon njegove smrti, za vladavine Ieyasua. Potrebno je naglasiti kako je Edikt iznimno važan dokument jer se njime više nije moglo novačiti u narodu, a oni pješaci koji su imali zemlju više je nisu mogli obrađivati. Prekinuta mobilnost društva postavila je lako pješaštvo, *ashigaru*, kao ključan čimbenik u borbi, ali na samome dnu ratničkoga sloja. Zbog Edikta, *daimyō* su se morali služiti vlastitim vojnicima u bitkama, a svaki gubitak tim je kritičniji za njegov položaj i moć. Proces započet još za Ode, dovršio je Ieyasu koji uredio društvo u četiri sloja: ratnici, poljoprivrednici, trgovci i ostali, u koje spadaju i glumci, svećenici, a vjerojatno i obrtnici. Također, su uređeni odnosi u samome ratničkome sloju, pri čemu su samuraji na vrhu; slijede ih *ashigaru*, *sōhei* su raspušteni, a *shinobi* „isključivo zaposleni da čuvaju Ieyasuov dvorac u Edu. Samurai [i.e. oni koji služe] sada imaju uže značenje nego ikada prije.“²⁷⁸

U konačnici, tijekom 16. st. samuraji su po svemu sudeći primjenjivali amalgam taktika iz ranijih razdoblja (konjica) i inovacije (vatreno oružje) na način koji je ovisio o situaciji jer i u razdobljima favoriziranja arkebuza, konjica je ostala ključan faktor što se i vidi kod, primjerice, opsade Nagashina.

²⁷⁷ Fujita, Tatsuo: „The Three Unifiers of the State (tenka):“, str. 8. – 9.

²⁷⁸ Turnbull želi opisati samuraje – dotada jedan dio ratničkoga sloja, koji je tek imenom trebao „služiti“ – kao doslovne sluge koji žive od milosti gospodara, a ne ratnike koji unajmljuju svoje vojne usluge. Turnbull, Stephen: *Warriors of Medieval Japan*, str. 30.

4.3. Suton ratnika

Uspostavom Ieyasua za novoga *shōguna* 1603., Japan ulazi u novo, Edo razdoblje koje će obilježiti dvostoljetni *pax Tokugawa*. Snaga nove vlasti bila je *daimyō* struktura, odana i o vlasti ovisna elita, te potpuna kontrola institucije *shōguna*. Snažna vojska bila je jamac mira, a nasljednici su osiguravali da titula ostane u rukama Tokugawa. Nove su reforme dovele do stvaranja novoga sustava zvanoga *bakuhan* u kojem *shōgun* vlada uz pomoć vazala čija moć proizlazi iz njihova odnosa prema njemu. Svim je vazalima dio imanja oduzet kako bi njihova moć bila umanjena. Najgore su prošli *tozama daimyōi*, „vanjski lordovi“ kojima se nije vjerovalo.²⁷⁹ Uz sve to, obavezna je bila praksa redovite audijencije i boravka u novoj prijestolnici Edu, zvana *sankin kotai*, koja je dodatno siromašila lordove i omogućavala vlasti da ih drži na oku. Karlo Kimer, u diplomskome radu, donosi kako je Tokugawa „odlučio u potpunosti podčiniti sve feudalce pod svojom vlašću kako bi bio stvarni vladar Japana,“ što je postalo „direktnim uzrokom“ Meiji reforme.²⁸⁰ Slažem se s ovom izjavom te dodajem da se apsolutistička vladavina nove vlasti nadovezuje na Hideyoshievu podjelu društva u kaste. To je, pored svih blagodati koje mir donosi, postalo omča oko vrata zemlje: kako vrijeme prolazi, omča se sve više steže. Zatvorenost zemlje, autoritativan režim i stagnacija svih sfera društva, upropastiti će ekonomiju, unazaditi institucije obrazovanja i kulture te usporiti prirodan tijek razvoja Japana, a sve će kulminirati carskim reformistima (uglavnom težaci te osiromašeni i nižerangirani samuraji) sredinom 19. st. koji će tražiti kraj tiranije i otvaranje zemlje svijetu.

Stephen Turnbull drži da je konfucijanistički moral imao utjecaja na dugotrajnost mira, a koji je sumnjao u postojanje drugoga izbora koji bi, kao uspostavljeni režim, „bio ispravan, pravedan i potpuno u skladu sa zakonom.“²⁸¹ *Shintō* je, s druge strane, ustrajao u stavu da je car namjesnik nebesa i prema tome jedini legitimni vladar zemlje. Možda je moguće, retrospektivno, u tim teorijskim sučeljavanjima otkriti klice nezadovoljstva *shōgunatom*, barem onim kasnim, jer teško je zamisliti kritičare ranoga *shōgunata* kada je Tokugawa režim u punoj moći i slavi. Nerodne godine i epizode gladi, društveni nemiri koje su donijele te sve veći anakronizam „feudalnoga društva“, možda mogu djelomično objasniti ovakav diskurs japanskih intelektualaca. Nemiri su potekli iz ruralnih sredina, ali prelili su se u gradska središta u opetovanim nasilnim prosvjedima zvanima *uchikowashi* (razbijanje).

²⁷⁹ Postojali su još i *fudai daimyō* („unutrašnji lordovi“, odani vlasti) i *shinpan* (krvni srodnici vladajuće obitelji).

²⁸⁰ Kimer, Karlo: *Meiji restauracija i modernizacija Japana do 1889. godine*, diplomski rad, 2019., Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Osijek, Filozofski fakultet, str. 8. (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:439392>)

²⁸¹ Turnbull, Stephen: *The Book of the Samurai: The Warrior Class of Japan*, 2010., Gallery Books, str. 156.

Kako su problemi s cijenama i urodom postajali sve češći, osobito od sredine 18. st., Turnbull procjenjuje barem jedan veći prosvjed svakih 10 godina, a najgore su prošli trgovci rižom koji su često postajali žrtvom *uchikowashi* prosvjeda. Implikacije nerodnih godina, lošega vodstva na prijelazu 18. u 19. st. i nerazumnoga odnošenja elite prema seljacima, ne mogu se zanemariti jednom kada se iznese pobuna protiv *shōgunata*, a koju je predvodio – samuraj! Ōshio Heihachirō poveo je ustanak 1837. u stilu japanskoga Robina Hooda, potaknut idejama neokonfucijanističke misli „dobroga znanja“ i djelovanja (Wang Yang Ming). Njegovo nastojanje da se ostvari pravda za puk, ali i samuraje, zabilježena je u njegovom programu: „Moram prvo kazniti [vladine] službenike, koji okrutno muče narod; zatim moramo smaknuti sve ohole i bogate trgovce iz Osake. Potom treba razdijeliti zlato, srebro i bakar iz njihovih podruma te bale riže skrivene u njihovim skladištima.“²⁸² Njegov ustanak, nažalost, bio je neuspješan, a položaj siromašnih se pogoršao. Ipak, njegovo nastojanje da se uvedu promjene imale su odjeka u intelektualnoj eliti: Sakuma Shōzan predlagao je uvođenje obrane po uzoru na Zapad, populariziravši slogan „istočna etika, zapadna znanost“,²⁸³ Honda Toshiaki zalagao se za širenje carstva osvajanjem, dok je Sato Shinen tražio ukidanje feudalizma i uspostavu centralizirane autoritativne vlasti – sve uz djelomične uspjehe.²⁸⁴

Prijelazom iz 18. u 19. st., moderni svijet postepeno prilazi Japanu, a zapadne sile nastoje uspostaviti kontakt. Rusija je postepeno širila svoje posjede na istok, zanimajući se i za Hōkkaidō i Kurile; Francuska i Britanija te SAD učestalo prolaze brodovima uz japansku obalu, pristaju u luke i traže uspostavu trgovačkih odnosa. Kasni *shōguni*, već obamrli trajnim mirom i bez stvarne moći, suludo su nastojali održati izolaciju zemlje pa je *shōgun* Ienari 1825. godine izdao naredbu kojom nalaže vojno odbijanje stranih brodova. Narod nije bio sklon takvoj politici jer je postojala opasnost da Zapad reagira vojno i napadne Japan. Dobar primjer razilaženja lordova i vlasti vidi se na primjeru *daimyōa* Satsume koji 1848. ilegalno kupuje francusko oružje. Takav opasan i ilegalan postupak, piše Kimer, „otvoreno [je] doveo u pitanje zakon iz 1825. godine te je legitimnost šogunata da rješava vanjskopolitičke probleme dovedena u pitanje.“²⁸⁵

Postupak Satsuma provincije nije bio bezrazložan i van konteksta. Dapače, dolaskom Zapadnjaka na obale Japana, postati će jasno da svijet posjeduje daleko više moći od *shōguna*,

²⁸² McClain, James L.: *Japan: A Modern History*, 2002., W. W. Norton & Company, str. 123.

²⁸³ Shōzan je držao da je poraz Kine u Opijumske ratu 1842. god., rezultat „napuhane superiornosti vlasti nad ostalim narodima.“ McClain, James L.: *Japan: A Modern History*, str. 141.

²⁸⁴ Turnbull, Stephen: *The Book of the Samurai: The Warrior Class of Japan*, str. 157.

²⁸⁵ Kimer, Karlo: *Meiji restauracija i modernizacija Japana do 1889. godine*, str. 17.

a k tomu i želju za daljnjim jačanjem i širenjem. Europsko je društvo prolazilo kroz značajne promjene u 19. st., a naročito je vojna industrija doživljavala svoj procvat. Dotadašnje puške, uglavnom tipovi arkebuza, mijenjaju se u BLR.²⁸⁶ Ubrzo će i ove biti zamijenjene modernijim MLR.²⁸⁷ Oba tipa su omogućila brže punjenje, ali pogotovo je MLR revolucionirao ratovanje. Hōya Tōru, u zborniku *The Meiji Restoration*, piše da su upravo vojne inovacije sredine 19. st. omogućile uspjehe sila poput Britanije i Prusije, jer su one koristile BLR protiv dotadašnjih arkebuza, a kasnije i MLR protiv zastarjelih BLR. Te su inovacije „transformirale ratovanje uvećavši domet oružja i vatrenu snagu vojski.“²⁸⁸ U Europi je promjena postala vidljiva za Napoleonskih ratova, kada se vojske nalaze na većim udaljenostima, a okršaji sve više koriste puške nauštrb sablji. U Japanu, koji će nastojati zadržati tradicionalno oružje što je duže bilo moguće, ipak će i vatreno oružje biti korišteno u posljednjim bitkama *shōgunata*.

Razdoblje zatvorenoga Japana, Sakoku, sredinom 19. st. ipak se bližilo kraju. Svijet se uvelike izmjenio i modernizirao, dok je Japan Bakumatsu razdoblja (1853. – 1868.) ostao kao anakronistički relikv *shōgunata*. I premda su provedene manje reforme vojske krajem 1850ih (Ansei reforme), vojna struktura ostala je gotovo nepromijenjena. Dotadašnji zbijeni redovi, koji su pucali jedan za drugim, ipak će „postati beskorisni“ u odnosu na moderno američko oružje.²⁸⁹ Najočitiiji kontrast novoga svijeta i staroga Japana bio je dolazak komodora Matthewa Perryja 1853. god. kojim su svi raniji problemi, i neuspjeli pokušaji njihova rješavanja, izronili u narodnoj svijesti. Ovo uključuje i odbijanje modernizacije vojske u razdoblju Opijumskih ratova (1839. – 1842.) između Kine i Britanije, što će se pokazati kao težak propust od strane vlasti. Reakcija na „crne brodove“, kao i izravna komunikacija komodora i *shōguna* Tokugawe Iesade, jasno pokazuju u kakvom je položaju bio Japan – i politički i vojno. Perry je tražio otvaranje zemlje, naravno zbog gospodarskih interesa SAD-a, a kako je odbijanje značilo vojnu intervenciju, Ieyoshi je pristao. Veliku ulogu u ovim ključnim trenucima imao je *roju* (predsjednik *shōgunova* vijeća) Abe Masahiro koji je, uz savjetovanje s novim *shōgunom* Iesadom,²⁹⁰ nastojao ispuniti Perryjeve uvjete i umiriti na rat spremne samuraje. Potpisana je „Kanagawa konvencija“ (1854.) kojom je SAD dobio pravo pristupa nekim sjevernim lukama; slični ustupci dani su i Rusiji i Velikoj Britaniji. Za neke je dodatno rušenje *shōgunova* ugleda vezano uz potpisivanje „Sporazuma o pomilovanju i

²⁸⁶ Puške s punjenjem na kraju cijevi.

²⁸⁷ Puške s punjenjem „pri kraju“ cijevi. Otvor je sa strane cijevi kao kod nekih suvremenih puški.

²⁸⁸ Hōya, Tōru: „A Military History of Boshin War“, *The Meiji Restoration: Japan as a Global Nation*, ed. Hellyer, Robert; Fuess, Harald, 2020., Cambridge University Press, str. 154.

²⁸⁹ Hōya, Tōru: „A Military History of Boshin War“, str. 156.

²⁹⁰ Njegov prethodnik, Ieyoshi, umro je u kolovozu 1853. g.

trgovini“ (1858.), kojega je izbio Townsend Harris, a kojim su američki građani izuzeti iz japanskoga legalnoga sustava, tj. nije im se moglo suditi po japanskim zakonima.²⁹¹ Sporazum s Amerikancima omogućio je Ii Naosuke, novi *roju* i jedan od zagovaratelja napuštanja politike izolacije. Njegovim odlučnim djelovanjem *shōgunat* je „nakratko povratio onu staru snagu i ugled“, uredivši trgovačke i diplomatske odnose i s drugim europskim silama.²⁹² Ben Hubbard piše da je „posljedica [toga sporazuma, op. a.] arogantno ponašanje mnogih stranaca prema Japancima.“²⁹³

Ponašanje stranaca u Japanu prema domaćemu stanovništvu, kao i sâma „invazija barbara“, stvorili su u narodu pomutnju i nemir. Razdor je nastao između cara Kōmeia i novoga *shōguna* Iemochia oko odnošenja prema pridošlicama: car je tražio izbacivanje *gaijina* (stranca) dok je *shōgun*, svjestan moći stranaca, zanemarivao carske naredbe. Nastala je krilatica „Štuj cara! Izbaci barbara!“, a koja je dobila tim više na važnosti nakon Namamugi incidenta 1862. g., kada je britanski trgovac Richardson arogantno narušio procesiju u Satsumi, navodno rekavši: „Živio sam 14 godina u Kini, znam kako treba s ovim ljudima.“²⁹⁴

Suvišno je reći da je Richardson ubijen na mjestu. Epizode poput ove pokazuju zašto je Japan tako snažno reagirao na strance i zbog čega su uopće pobune protiv *shōguna* i cara nastale. Car je ustrajao u izbacivanju stranaca, ali *shōgun* nije reagirao. Dodatno je stvar zakompliciralo britansko bombardiranje Kagoshime, sjedišta Satsume, zbog odbijanja isplate reparacija za Richardsonovu smrt. Zanimljivo je da su pri bombardiranju Britanci pretrpjeli veće gubitke od Satsuma samuraja, a još čudniji je poslovni odnos koji je iz toga nastao. Izgleda kako je shogunat, do tada oprezan s naoružavanjem samuraja, dozvolio kupnju novoga oružja zbog „jačanja cjelokupne obrane Japana“.²⁹⁵ Satsuma i Chōshū provincije, zbog stava prema strancima, kao i *shōgunove* konačne isplate reparacija, postali su središta nezadovoljnih samuraja koji su se povezali u savez početkom 1866. god. Narod se podijelio na one odane *shōgunatu* i one koji su htjeli postaviti cara na čelo zemlje. Ustanci su izbili posvuda, a narod je prosvjedovao „nemoralnim karnevalima“ izvikujući *ee ja nai ka* („Zašto

²⁹¹ Također su imali pravo živjeti u tim lukama i slobodno praktimirati vlastitu vjeroispovijest. Japanci su na ove sporazume gledali kao sramotne dogovore kojima je strancima previše dano. Nekako u isto vrijeme, javlja se pokret koji zagovara ponovno ustoličenje cara kao suverena vladara zemlje.

²⁹² Turnbull, Stephen: *The Book of the Samurai*, str. 161.

²⁹³ Hubbard, Ben: *The Samurai Warrior: The Golden Age of Japan's Elite Fighters, 1560 – 1615*, 2017., Amber Books, str. 197.

²⁹⁴ Hubbard, Ben: *The Samurai Warrior: The Golden Age of Japan's Elite Fighters, 1560 – 1615*, str. 199.

²⁹⁵ Hōya, Tōru: „A Military History of Boshin War“, str. 157.

ne?“). U srcu Kyōta, i službenik Iwakura Tomomi lobirao je za uspostavu jedinstvene vlasti: „Moja je želja da srčano djelujemo i ukinemo *shōgunat*.“²⁹⁶

Sukobi su postali neizbježni, a ulice Kyōta svjedočile su sukobima samuraja i *shinsengumia*, bivših *rōnina* plaćenika koji su služili kao vojna policija. Iako ih je Iemochi uspostavio kao svoju gardu, *shinsengumi* su ubrzo pristali i uz cara pa je nastupilo stanje anarhije; no, dio je ostao uz *shōguna* i radio na otkrivanju urota protiv njega, kakva je bila Ikedaya urota u kojoj su *shinsengumi* u krvi ugušili pobunu Chōshū samuraja. Značaj pobune je u tome što su Chōshū samuraji zauzvrat napali *shōgunove* lojaliste pred carskom palačom; napad je završen sjedinjenjem *shōgunove* i carske vojske protiv Chōshū samuraja – „zajedničkoga neprijatelja zemlje.“²⁹⁷

Kyōto nije napao Chōshū provinciju, već je zadužio imperijalnoga lojalista Saiga Takamoria iz Satsuma provincije da ugovori mir. Saigō je uredio Satsuma-Chōshū savez 1866. (*Satchō* savez), koji je bio oslonac Meiji restoracije, i omogućio dovoz vatrenoga oružja u Chōshū, očekujući *shōgunov* napad. U sukobu koji je uslijedio, Chōshū samuraji bili su pobjednici.²⁹⁸ Iemochi i Kōmei preminuli su ubrzo, a novi i posljednji *shōgun* Yoshinobu te novi car Meiji stupili su na scenu. Yoshinobu pod pritiskom procarskih snaga, daje ostavku 9. prosinca 1867., čime *de iure* ukida *shōgunat*. Saigō je odmah reagirao i preuzeo kontrolu nad carskom palačom, 3. siječnja 1868., uputivši cara da pročita ukaz o novom vodstvu Japana. *Shōgun* je na ovo uzvratio objavom rata. Sukob poznat kao Boshin rat (1868. – 1869.) započeo je bitkom kod Toba-Fushimi (siječanj 1868.) iz koje će Meiji, iako brojčano slabiji, izaći kao pobjednik. Moralna nadmoć, i.e. legitimitet procarskoga saveza, nalazila se u caru koji je simbolično predvodio vojsku kao „Veliki General Osvojitelj“, nakon čega su *bakufu* snage izgubile borbeni duh.²⁹⁹ Nakon tri dana borbe, *Satchō* savez pregazio je i obranu Ōsaka dvorca – iz kojega se Yoshinobu, sada već „carski neprijatelj“, iskrao u noći nakon zadnjega dana borbe – čiji su se branitelji predali na vijest o *shōgunovu* bijegu.³⁰⁰ Posljednje protivnike je odbio na sjever gdje su proglasili kratkotrajnu Republiku Ezo (Hokkaidō).³⁰¹

Car je prenio prijestolnicu u Edo, sada zvan Tōkyō, i uspostavio vladu sačinjenu od samuraja koji su omogućili slom *shōgunata*. Ali, Saigō i ostali lojalist uskoro su uvidjeli da

²⁹⁶ McClain, James L.: *Japan: A Modern History*, str. 151. – 152.

²⁹⁷ Hubbard, Ben: *The Samurai Warrior*, str. 205.

²⁹⁸ Chōshū su nadjačali *shōgunove* jedinice zahvaljujući modernome naoružanju.

²⁹⁹ Hillsborough, Romulus: *Samurai Revolution: The Dawn of Modern Japan Seen Through the Eyes of the Shogun's Last Samurai*, 2014., Tuttle, str. 443.

³⁰⁰ Hillsborough, Romulus: *Samurai Revolution*, str. 444.

³⁰¹ Republika je bila kratka vijeka te se u ljeto 1869., nakon Hakodate bitke, predala caru, čime je rat završio.

Meiji neće igrati po njihovim pravilima jer je car već 1869. naredio predaju samurajske zemlje (*shōen*) u ruke cara. Dvije godine kasnije, feudalna područja su ukinuta, a uspostavljene prefektore (72) i metropolitčki distrikti (3). Uslijedio je i novi društveni poredak: *daimyō* je postao *kazoku*, višerangirani samuraj je sada *shizoku*, nižerangirani je *sotsu*, a svi ostali činili su *heimen* (puk).³⁰² Promjene su najvidljivije na vojnome planu: carski ukazi više ne traže koplja i mačeve, već „nešto topničkih jedinica s narednicima, nešto topova sa zapovjednicima tih artiljerijskih jedinica i nešto nosača.“³⁰³ Ovakvim je ukazima tradicionalna vojska raspuštena u korist „prikladnoga, praktičnoga i lakoopremljivoga vojnoga sustava.“³⁰⁴

Nove titule su podijeljene, europskoga podrijetla, ali koje nisu pružale nikakvu moć ili status bivšim samurajima. Prihode od rižina uroda zamijenile su godišnje isplate („stipendije“) kojima su egzistencijalne potrebe pokrivene, ali uz osiromašenje mnogih samuraja. Carske vojnike, koje su pružale „većinski nezavisne provincije“, u početku se isplaćivalo po dotadašnjoj praksi, dok se kasnije prišlo standardizaciji po uzoru na Zapad. Ovo je uključivalo „isplate za službu i za otpust“ u vrijednosti jednoga zlatnika i dvije, četiri ili šest zdjelica riže.³⁰⁵

Posljednji je čavao u lijesu samurajskoga sloja i najizravniji napad nove vlasti izveden 28. ožujka 1876. g. Zabranjeno je nošenje oružja svima osim „službenicima na ceremonijama, vojnicima i policajcima“, čime je „orden [samurajeva] identiteta, privilegija i časti nestao.“³⁰⁶

Samuraji su se konačno odlučili na ustanak protiv rušenja staroga poretka i njihove časti. Buknule su tri bune: Kumamoto, Akizuki i Hagi. Bune su kratko potrajale te su u krvi ugušene do listopada 1876. god. Raspad tradicionalnih vrednota i poznatoga načina života, naveo je Saiga na posljednji čin prkosa novome vremenu. Vješt pregovarač i diplomat, Saigō je trebao biti general na čelu nove carske vojske kojom je Meiji namjeravao zamijeniti samuraje. Nezadovoljan tijekom stvari, ali i dalje odan caru, Saigō je prihvatio nova zaduženja i lobirao za novu vojsku. Ali, promjenu stava donijelo je odbijanje Koreje da prihvati novu vlast u Japanu, kao i carsko izbjegavanje sukoba s Korejom koje je smatrano „nazadnim prijedlogom“.³⁰⁷ Saigō podnosi ostavku u vladi te otvara „samurajsku akademiju“

³⁰² McClain, James L.: *Japan*, str. 159.

³⁰³ Hōya, Tōru: „A Military History of Boshin War“, str. 160.

³⁰⁴ Hōya, str. 161.

³⁰⁵ *Ibidem*, str. 159. – 160.

³⁰⁶ Hubbard, Ben: *The Samurai Warrior*, str. 211.; Ravina, Mark: *The Last Samurai: The Life and Battles of Saigō Takamori*, 2004., John Wiley & Sons, Inc., str. 198.

³⁰⁷ Esposito, Gabriele: *Japanese Armies 1868 – 1877, The Boshin War and Satsuma Rebellion*, 2020., Osprey, str. 13.

čime *de facto* izdvaja Satsuma provinciju od ostatka zemlje. Saigō je u tom razdoblju, od 1874. do 1877., okupljao pristaše i nezadovoljnike, pripremajući se za udar na carsku vojsku koja je morala gasiti ranije navedene. Okidač konačnoga sukoba dogodio se u siječnju 1877., kada njegovi studenti krađu oružje i streljivo iz Kagoshime. Saigō je, saznajući za to, „opsovao i upitao brata [koji je prenio vijest] što su studenti mislili time postići.“³⁰⁸ S ovim nepromišljenim potezom mladih samuraja iz Satsume, „započinje Satsuma pobuna.“

Iako se Saigō držao podalje od pobunjenika, plaćenik Nakahara Hisao poslan je da ga umori, ali je uhvaćen. Odlučan braniti Satsumu od „amoralne vladavine prijestolnice, sada kada je režim započeo lov na njega, [Saigō] odlučuje reagirati.“ Ali, dilema se postavila: Tōkyō vlada bila je carska vlada, a on nije želio biti carski pobunjenik. Ipak, bilo je nužno reagirati na vladine napade zbog čega se Satsuma počela pripremati na rat.³⁰⁹ Za Saiga je ovo bila „posljednja prilika da se obrani osobni identitet, moralni kodeks ratnika i tradicionalni način života kojega su nemilosrdno napadali i koji samo što nije iščeznuo.“³¹⁰

Gašenjem brojnih pobuna, bližio se tren za konačan okršaj sa Saigōm – Satsuma buna. Katsu Kaishū, bivši admiral carske mornarice i Saigōv prijatelj, držao je da je „uzrok pobune sukob između Saiga i Ōkuba“,³¹¹ a taj se sukob odvijao posredstvom rivalstva Chōshū i Satsuma prefektura. Satsuma pobuna ili *Seinan sensō* („Rat jugozapada“), trajala je 7 mjeseci, sukobivši dva svijeta: stari, feudalni, i novi, carski. Mač protiv vatrenoga oružja, raspušteni samuraji protiv carske unovačene vojske. U veljači 1877., Saigō je poveo 15 tisuća samuraja prema Kumamoto dvorcu, gdje su bile stacionirane jedinice carske vojske pod generalom Taniem Tatekeom. Gabriele Esposito piše da je Saigō, unatoč četiri puta brojnijoj vojsci, „podcijenio odlučnost i sposobnosti nove vojske“ pa je napad, nakon dva dana žestoke borbe i teških žrtava na obje strane, prekinut, a počela je gradnja rovova.³¹² Opsada koja je uslijedila bila je „duga i surova te je potrajala 50 dana.“³¹³

Osim odlučnosti branitelja, pristaša nove vlasti, razlog neuspjele opsade je i u slaboj logistici te manjku vatrenoga oružja. Već sada se moglo vidjeti da Saigō vodi bitku koju ne može pobijediti jer ne ratuje protiv novih vojnika, već protiv cara koji je postao simbolom novoga doba i napretka zemlje. Taj napredak se pokazivao u svim sferama života: od

³⁰⁸ Hillsborough, Romulus: *Samurai Revolution*, str. 561. – 562.

³⁰⁹ Ravina, Mark: *The Last Samurai: The Life and Battles of Saigō Takamori*, str. 201.

³¹⁰ McClain, James L.: *Japan*, str. 167.

³¹¹ Ōkubo Toshimichi bio je vodeći Satsuma lojalist, Saigōv suparnik nakon Meiji obnove. Usmrćen u Tōkyu, godinu dana nakon pobune. Hillsborough: *Samurai Revolution*, str. 566.

³¹² Esposito, Gabriele: *Japanese Armies 1868 – 1877, The Boshin War and Satsuma Rebellion*, str. 15.

³¹³ Hillsborough: *Samurai Revolution*, str. 564.

industrije, preko novih izuma do 90 tisuća vojnika opremljenih modernim oružjem koji su mu se približavali. Uvelike nadjačan, Saigō se sukobio s carskom vojskom pod generalima Kurodom Kiyotakom i Yamakawom Hiroshiem u ožujku. Iako je počela manjim okršajima, Tabaruzaka bitka je u dva navrata uključivala snažne napade carske vojske; prvi, izveden 15. ožujka, uspješno je odbijen, ali drugi, 20. ožujka, naveo je pobunjenike na uzmak. Tabaruzaka je tako postala „carska pobjeda i prekretnica sukoba.“³¹⁴

Saigō je, nastojeći zaustaviti napredovanje carske vojske, nudio primirje koje nije bilo prihvaćeno. Vjerojatno je u posljednjim mjesecima sukoba, i sâm počeo sumnjati u pobjedu svoje vojske, tim više kada je carska vojska stigla pred Kumamoto dvorac i slomila opsadu. Ne samo da je izgubio stotine kod Tabaruzake, nego nije uspio osvojiti ni slabo branjeni dvorac. Demoralizirani, Saigō i pobunjenici nastojali su se pregrupirati pa je od svibanja do srpnja nastalo zatišje, uz povremene gerilske okršaje koji su ostavili pobunjenike bez logistike i vatrenoga oružja. Od početnih 20 tisuća vojnika, ostalo je tek nekoliko tisuća umornih, slabo opremljenih samuraja koji su bili svjesni neizbježnoga poraza. Sredinom kolovoza, Saigō je poveo preostalih tri tisuće pobunjenika na sjever, prema planini Enodake i mjestu Nagaimura, kod Nobeoke u Miyazaki prefekturi, gdje ih okružila carska vojska 20 tisuća vojnika snažna. Njegovi samuraji borili su se od 17. kolovoza do 19. kolovoza, kada ih je carska vojska slomila i mnoge natjerala na predaju ili *seppuku*.³¹⁵ Iako se činilo da je pobuni kraj, Saigō je uspio izvesti preživjele samuraje i pobjeći u planine.³¹⁶

Carska je vojska gonila Saiga po čitavome Kyūshūu. Do rujna, „pobunjenici više nisu pokušavali napasti prijestolnicu, nego izbjeći carsku vojsku i vratiti se kući.“³¹⁷ Napuštanje početnoga plana, koji ionako nije bio razrađen, ukazuje na apsolutni slom Satsuma vojske. S preostalih 500 samuraja, Saigō je krenuo prema Kagosihimi i, prvoga rujna 1877., utaborio se na brdu Shiroyama. I ovdje su bili nadjačani: 30 tisuća carskih vojnika okružilo je posljednje samuraje. Situacija je bila kritična, pobunjenicima je nedostajalo ljudstva, opreme, municije, lijekova, hrane. Sukob možemo promatrati i kao amfibijsku bitku jer su bili uključeni i pješaci i mornarica, čiji su brodovi bombardirali Kagoshimu i samuraje s obale. Carskom su vojskom upravljali general Yamagata Aritomo i admiral Kawamura Sumiyoshi, koji su dali naredbe za postavljanje obruča oko samuraja kako bi se spriječio eventualan bijeg. General Yamagata je

³¹⁴ Hillsborough, str. 565.

³¹⁵ Esposito, Gabriele: *Japanese Armies 1868 – 1877*, str. 16., 17.

³¹⁶ Mnogi autori navode kako je Saigō patio od infekcije testisa zbog koje nije mogao jahati, hodati, a time ni ratovati. Pa ipak navode kako je on vodio pobunjenike. Moguće je da se ovdje misli moralno, a ne doslovno. Predvodnik preostale vojske vjerojatno je bio Kirino, jedan od vođa pobune pod Saigom.

³¹⁷ Ravina, Mark: *The Last Samurai*, str. 208.

u „prijateljskome pismu“ nudio predaju jer je „razumio Saigōvu stvarnu motivaciju“, ali Saigō nije dao odgovor na tu ponudu.³¹⁸ Gotovo mjesec dana samuraji su odoljevali carskoj vojsci, ali krajem rujna, general Yamagata naredio je opći frontalni napad na preostalih 40 samuraja.

Sukob je bio krvav, ali ishod je bio jasan od početka jer je carska vojska bila brojčano veća i bolje naoružana. Posljednji juriš niz brdo Saigō i njegovi samuraji izveli su 24. rujna 1877. g., probivši prve redove carske vojske, i započeli borbu prsa o prsa, ali vatrena moć modernoga oružja rušila je jednoga po jednoga samuraja. Saigō je pri tome teško ranjen zbog čega je počinio *seppuku*. Malobrojni preživjeli, nastavili su juriš, poginuvši u borbi.³¹⁹ Nikada više Japan, a ni svijet, neće vidjeti takvu hrabrost, takvu čast, takav ponos, kao Carska vojska kod Shiroyame dok su posljednji od drevnih ratnika njihove zemlje izdisali s katanom u rukama, slijedeći Put ratnika. Riječima Joakima Brodéna; „*Bushidōm* uzvišeni, bijahu to posljednji samuraji.“³²⁰ Kao Leonida kod Termopila 480. pr. Kr. ili njegov hrvatski pandan, Nikola Šubić Zrinski kod Sigeta 1566., Saigō je poveo svoje ljude ravno u besmrtnu slavu, urezavši svoje ime u vječnost. Već za svoga vremena ljudi su ga idealizirali, a njegov protivnik general Yamagata, s poštovanjem je govorio o posljednjemu samuraju. Završio bih s još jednim citatom Joakima Brodéna, u nadi da će čitatelj osjetiti emocije koje tek djelomično približavaju uzvišeni kraj najslavnijih ratnika u povijesti:

Until the dawn, they hold on

Only 40 left at the end

None alive, none survive

*Shiroyama!*³²¹

Značaj Tokugawa vladavine je u nepomućenome miru od otprilike 250 godina, tj. od sloma Shimabara pobune (1637. – 1638.) do gašenja *shōgunata* i vraćanja cara na čelo zemlje (1868.) tijekom kojega elita društva – samuraji – postepeno trunu. Vodstvo zemlje još za 17. st. pokazuje poteškoće u prilagodbi sjedilačkome i mirnodopskome načinu života. Manjak ratovanja, zabrana ritualnoga samoubojstva, čajanke i političke smicalice koje su krojile

³¹⁸ McClain: *Japan*, str. 168.; Ravina: *The Last Samurai*, str. 210.

³¹⁹ Esposito: *Japanese Armies 1868 – 1877*, str. 17.

³²⁰ Sabaton: *Shiroyama*, album *The Last Stand*, 2016.

³²¹ *Ibidem*.

svakodnevicu društva, ostavile su samuraje bez jasnoga cilja, svrhe njihove karijere i, krajnje, smisla života. U takvome ozračju nastaju razni „vojni tekstovi“ koji su trebali potaknuti na ponos među samurajima i dati im smjernice za život bez ratova, najpoznatiji od kojih je svakako *Hagakure*. I dok je vojna elita trunula, ostale grane društva su doživljavale svoj razvoj, ponajprije urbanizam, a donekle znanost i industrija.

Intervencija Europljana i Amerikanaca razbija izolaciju i dovodi do velikih promjena u zemlji. Sukobi s vojskom *shōgunata*, otkrili su manu nove carske vlasti – zemlja je bila bez službene vojske. Još od sredine 19. st., *shōgunat* je radio na izmjenama nekih jedinica vojske, uključujući osnivanje „vojne policije“ *shinsengumi*. Dolaskom Zapadnjaka, i druge jedinice nastaju, npr. *denshutai*, elitne jedinice koje su zamijenile *sappei* postrojbe 1867. g. Do pobune 1877., carska je vojska uvelike modernizirana „po zapadnjačkome modelu“, a Saigō i njegovi vojnici zadržali su tradicionalnije naoružanje, pri čemu „konjice uopće nije bilo, dok je artiljerija činila svega 200 pušaka, 28 brdskih topova³²² i 2 poljska topa te 30 granatobacača različitih veličina.“³²³ Kraj pobune označio je i kraj razdoblja nemira i likvidacija službenika, nakon čega je Meiji vlada mirno nastavila voditi zemlju prema napretku.

U konačnici, samuraji – cijenjeni, kao stalež zatvoreni i nostalgичni za prošlošću – pokazali su da su bili živi anakronizam te da za njih nije bilo mjesta u modernome Japanu. Spremni prigrliti smrt prije nego li dopustiti da ono malo uzvišenosti koja ih je pratila nestane, samuraji su odabrali izlaz koji bi preci odobraval i koji se i dan-danas slavi kao jedan od najsjajnijih izljeva odanosti, časti, hrabrosti i odvažnosti.

³²² Izvorno stoji 'mountain guns'. Riječ je o topovima na kolima.

³²³ Esposito: *Japanese Armies 1868 – 1877*, str. 39. – 40.

5. Umijeće ratovanja

„Najveće je umijeće ratovanja pobijediti neprijatelja bez borbe.“

~ Sun Tzu, *Umijeće ratovanja*

5.1. Bambus ne uzvraća udarac: trening i vještine

Samurajev život nije jednostavan, niti je prikladan za svakoga. Takav je život ispunjen poteškoćama, rigoroznom disciplinom, iskušenjima, odricanjima, patnjom i samoćom, ali isto je tako satkan od časti, pravednosti, junaštva, slobode i besmrtnosti. Nije potrebno dugo objašnjavati zašto su samuraji zapamćeni kao jedni od najsajnijih ratnika u povijesti: dovoljno je tek da pogledamo njihove bitke i način na koji su se pripremali za bitku. Pored očitih i univerzalnih čimbenika, kakvi su rano ustajanje, umjereni obroci,³²⁴ fizičko jačanje za napore opreme i sukoba, *Hagakure* spominje i psihološke elemente koji vuku korijen u djetinjstvu samuraja. Tako se savjetuje roditeljima da „bezrazložno ne plaše djecu niti ih zadirkuju“ jer će to ostaviti traume i utjecati na njihov kasniji život.³²⁵ Psihološki odgoj ratnika rijetko se kada objašnjava, a to ograničava naše potpunije razumijevanje dotičnoga sloja društva, kao i njihove motive i porive za taj životni poziv, zbog čega su savjeti kakav je i ovaj iz *Hagakure* neprocijenjivi. Isto tako, preporučuje se „aktivan život do 40. godine života te 'mirovina' do 50. godine života.“³²⁶

Sâm trening dijelio se na vježbe s oružjem i one bez korištenja oružja. Od oružanih, prisutne su različite tehnike za mačeve i koplja, streličarstvo, jahanje i baratanje oružjem na konju te, kasnije, korištenje vatrenoga oružja. U vježbe koje nisu uključivale oružje, ubrajaju se *jiujutsu* ili *yawara*, taktike i strategije.³²⁷ Samuraji su pored ovih učili i kaligrafiju, etiku,

³²⁴ Samurajeva ishrana je bila jednostavna, ali hranjiva. Uključivala je, osim riže, povrće, ribu, sojine sjemenke, voće, morske plodove (uključujući alge).

³²⁵ Turnbull, Stephen: *Warriors of Medieval Japan*, 2005., Osprey, str. 37.

³²⁶ *Ibidem*.

³²⁷ Iako se špijunaža, izviđanje i obavještavanje uglavnom pripisuju *shinobi* jedinicama, vjerojatno su i samuraji imali osnovna znanja u ovim „disciplinama“ ratovanja.

povijest te književnost iz koje su nedvojbeno crpili ideje junaštva i slave.³²⁸ Mnoge su vještine preživjele do danas, primjerice *kenjutsu* (vještina mača) postao je *kendō* („put mača“). Treninge su predvodili pojedinci zvani *sensei* (učitelj) koji su nerijetko osnivali vlastite škole i svoja znanja prenosili na određene pojedince. Zbog opasnosti koju je predstavljalo vježbanje s pravom katanom, trening se obavljao drvenim mačevima i štapovima. Turnbull donosi kako se „pravi mač koristio samo ako pojedinac nije imao protivnika za vježbu“; napredniji su studenti koristili *habiki* (tupi mač), a samo su najvještiji vježbali s pravim oružjem.³²⁹

Trenirajući, korištene su različite tehnike, ovisno o tipu oružja i sposobnostima studenata. Početnička je tehnika *suburi*, metoda kojom se mačem zamahuje po zamišljenome protivniku; česta je i *kata* koja uključuje više poteza ili serija poteza izvedenih precizno i propisano. Tehnike za koplja (*yarijutsu*) koristile su drvena koplja s okruglim vrhovima zvana *tampo yari*; drvene mačeve zvali su *bokutō*, odnosno, *bokken* koji do danas koriste u treningu za *aikidō*. U početku se nije nosilo štitnike za lice i ruke, zbog čega su ozlijede bile česte (modrice, uganuća, prijelomi), ali početkom 18. st. uvedeni su štitnici za treniranje.³³⁰ Od težih tehnika ističu se *tsumeru*, kojom se suzdržaje od silovitosti udarca u korist preciznosti, te *iai* tehnika koja je naglasak stavljala na precizno izvlačenje oštrice iz korica u jedan ubojiti potez. Sijecanje se vježbalo na bambusu ili *tatami* tepihu, ali i na kriminalcima.

Za pojedinačne stilove i tehnike vježbanja najbolji izvor je *Go-rin-no-Sho*, tj., *Zapisi pet elemenata*,³³¹ djelo koje sadrži po jedan dokument ili svitak za svaki element – vatru, vodu, zemlju, zrak i eter – a koji nude zasebne tehnike i taktike u sukobu.

5.2. Razdor u *shōgunovu* šatoru: sukobi na otočju

Samurajske su vojske organizirane na način koji djelomično podsjeća na europske vazale. To se vidi iz naziva *kashindan*, a koji se odnosi na udruženje ili grupu vazala jednoga

³²⁸ Nitobe, Inazō: *Bushidō: The Samurai Code of Japan*, 2019., Tuttle, str. 120.

³²⁹ Turnbull: *Warriors of Medieval Japan*, str. 43.

³³⁰ Štitnike je uveo *sensei* Chōshō Shiroemon, između 1711. i 1714. g. *Ibidem*, str. 47.

³³¹ *Go* – pet, *rin* – element, *sho* – zapis, svitak, dokument. Neki koriste „Knjiga pet krugova“, što nema mnogo smisla. Nije jasno ni zašto Bennett koristi izraz 'prsten' kada sâm prevodi *rin* kao 'element'.

gospodara.³³² Ti vazali bi se obvezivali na služenje, dok bi se *daimyō* obvezivao na njihovo uzdržavanje i nagrađivanje, ali i zaštitu. Ovisno o vlastitoj imućnosti, vazal bi opremao manju ili veću grupu vojnika (*kashindan*) koja bi u vrijeme ratovanja postajala ratna grupa (*gundan*). Vazalima se postajalo individualnim zakletvama, ugovorima, dogovorima te, najčešće, brakovima i nasljedstvom. Ovisno o načinu na koji je netko postao vazal, *daimyō* bi klasificirao pojedince u svojoj ovlasti na rodbinu, one bliske rodbini, nasljedne vazale, pridošlice i slično.

Ovdje donosim primjere vazalā Ode Nobunage: *ichizoku-shū* (rodbina)³³³ koju čine njegova braća i sinovi te *shukurō* (stariji vazal) Shibata Katsue pod kojim se struktura grana na *rōshin* (stariji vazali), *fudai-shū* (unutarnji lordovi; nasljedni vazali), *rokujin-shū* (streljari i kopljanici), *sente ashigaru-shū* (lako pješništvo) i *tozama-shū* (vanjski lordovi; novopridošli vazali). *Fudai-shū* se dalje dijeli na *O umawari-shū* (konjanička straža) i *kogai no jikishin* („izravni vazali iz djetinjstva“), *rōshin* na *bugyō* (upravitelji) i *taishō* (general) koje je *daimyō* birao među *karō* (starješina) ratnicima i koji su se borili kao *hatamoto* („ispod barjaka“),³³⁴ a *tozama-shū* su sadržavali *kuni-shū* (provincijske novopridošle vazale). Nekoliko je zanimljivih osobitosti u Odinoj strukturi *kashindana*, npr. *tozama-shū* je smjestio iza *ashigaru* postrojbi, vjerojatno imajući više povjerenja u obične arkebuzere, nego li lordove koji su naknadno ušli u vazalni odnos. Isto tako, vidimo da postoje različiti stupnjevi vazalstva koji se kreću od onih najbližih Odi (*shukurō*) do onih nižih (*kogai*).³³⁵ Jedan će, pak, *kogai* vazal izdignuti se na visoke pozicije, a to je bio Hashiba Hideyoshi. Potrebno je naglasiti da nisu svi lordovi imali identičnu strukturu vazalnih odnosa, a sama struktura nije bila fiksna. Ovisno o potrebi, *daimyō* bi mijenjao vazalne odnose, ali osnova bi ostajala uglavnom ista.

Svaka bitka dio je veće kampanje, vojne epizode ili rata, a ratovi pak ne stoje u vakumu vremena, nego su opet dio političkih makinacija, društvenih promjena i inovacija. Svaka bitka zaseban je mikrosvijet, iako ih sve spajaju univerzalnosti poput zapovijednoga lanca i potrebe za dobrom logistikom. Sâma struktura vojske koju bi određeni vazal okupljao,

³³² *Kashin* = vazal, *dan* = grupa. Vazale često prevode i kao „najamnike“ jer bi ih *daimyō* unajmio za potrebe rata ili kakve druge službe. Zbog pogrešne slike koju izraz 'najamnik' stvara kod čitatelja, u ovome će se radu koristiti samo izraz 'vazal'.

³³³ Primjetno je da *ichizoku-shū* uključuje braću i sinove koji bi inače trebali biti u *ichimon-shū* (obitelj). Moguće je da se radi o izmjeni nazivlja do Odina vremena, ali i kako se Oda odnosio prema obitelji.

³³⁴ *Hatamoto* su bili nasljedni vazali i dio elitnoga konjaništva kojima je *daimyō* izravno zapovijedao.

³³⁵ Turnbull, Stephen: *Samurai Armies 1467 – 1649*, str. 11.

ovisila je o njegovom prihodu sa zemlje, izraženom ili kroz *kan* ili kroz *kokū*.³³⁶ Bio je dužan mobilizirati i konjanike i pješake, ali njihov broj je bio proporcionalan prihodu sa zemlje. U slučaju pohoda, *kashindan* postaje *gundan*, a to je naznačeno puhanjem u *horagai* (ratna školjka) ili udarcima ratnoga bubnja.³³⁷ Kako je gore navedeno, struktura vojske ponešto se razlikovala u mirnodopskim vremenima od razdoblja sukoba. Neke su jedinice sadržavale desetak članova, dok su druge imale i po sto pripadnika. One su tvorile krila vojske, rezervne jedinice i trup vojske kojima su zapovijedali službenici zvani *kumigashira* ili *monogashira*. Konjanici su također imali svoje odrede, zvane *kiba musha-gumi*. I konjanici i pješaci imali su svoje osobne pratioce zvane *kinju* koji su ih pratili u bitku i koji su, za razliku od običnih vojnika, samo pomagali svome gospodaru. Pored ovih, prisutni su bili i brojni pomagači, uglavnom civili: *tsukai* (kurir), *metsuke* (inspektor), *bugyō* (nadglednik) te razni radnici, veslači, kuhari, doktori, pisari, špijuni i slično. Čitavom je strukturom zapovijedao *daimyō* koji je držao poziciju *sōtaishō* (vrhovni zapovjednik), a njega su izravno čuvali elitni „tjelesni čuvari“: *o uma mawari shū* (konjanička garda) i *kachi-shū* (pješačka garda) te *hatamoto*.³³⁸

Zanimljiv primjer jedne vojne mobilizacije vidi se kada *daimyō* Gotō Sumiharu pruža 705 ljudi od kojih je tek trećina vojno sposobna, odnosno, od 705 ljudi njih 220 su vojnici; ostali su pomagači i logistika.³³⁹ I Kimata Morikatsu je zanimljiv primjer vojne strukture kada je kod Sekigahare imao *hatamoto* od 90 članova, zavidna brojka i za lordove, a kamoli za vazala.³⁴⁰ Izgleda kako ovo nije bila iznimka jer je „od Genpei rata služba nižerangiranih pomoćnih jedinica [čitaj: ne borbenoga osoblja] samo rasla“.³⁴¹

Prije samoga polaska na pohod, svećenici (*shintō*) i redovnici (budisti) molili su bogove za sreću i pobjedu, a dijelio se i „posljednji obrok“. Vojnici su noć pred bitku provodili u molitvi, samoći, razmišljanju; suzdržavali su se od tjelesnih užitaka, izbjegavalo se neka jela, ali opijanje je izgleda bilo dopuštena metoda opuštanja. Potom bi *daimyō* uzeo svoju ratnu lepezu i povikao 'Ei! Ei!' na što su vojnici odgovarali 'Oi!'.³⁴² Znak za pokret davao se i „ratnom školjkom“ (*horagai*) koja je stvarala tugaljiv zvuk, a znalo se koristiti i zvonima. No, najčešći je zvučni signal davao ratni bubanj koji je pozivao na marš, davao

³³⁶ Dva sustava oporezivanja zemljišta. Prvi je bio novčani, a drugi naturalni. 1 *Kan* je iznosio 1000 *mona* (brončani novac), a 1 *kokū* je ekvivalent 180 litara suhe riže (godišnja prehrana jedne osobe).

³³⁷ Marširalo se u ritmu udaraca bubnja što je zahtjevalo rigoroznu disciplinu.

³³⁸ Turnbull, Stephen: *Samurai Armies 1467 – 1649*, str. 29.

³³⁹ Turnbull: *Samurai Armies 1467 – 1649*, str. 27.; Turnbull: *Warriors of Medieval Japan*, str. 60.

³⁴⁰ Turnbull: *Samurai Armies 1467 – 1649*, str. 34. – 35.

³⁴¹ Turnbull: *Samurai Warfare*, 1996., Arms and Armour Press, str. 59.

³⁴² Turnbull: *Warriors of Medieval Japan*, str. 63.

ritam pješačenju, a služio je i kao „pozadiska glazba“ tijekom bitke, podižući tako moral vojnika. Ovisno o potrebi, ritam bubnja je varirao: okupljanje vojnika tražilo je devet ponavljanja po pet udara, dok je gonjenje neprijatelja zahtjevalo manji broj udaraca i brži ritam.³⁴³

Formacija vojske ovisila je o raznim čimbenicima – od iskustva zapovjednika preko terena do vremenskih uvjeta – ali možemo pretpostaviti da je osnovna struktura uključivala glavni dio u sredini, prethodnica je bila ispred, a sa strana su bili bočni redovi. Leđa su čuvale zaštitnica i eventualne rezervne jedinice. Turnbull pretpostavlja da bi u takvoj vojsci izvidnica (*monomi*) išla prva, a slijedio bi ju predstavnik prethodnice (*zenku*). Nakon njih pristupila bi sama prethodnica pod vodstvom generala (*zengun taishō*) i njegovih pratioca. Sličnu bi strukturu imale i središnji dio te stražnji dio, pri čemu je srednjim dijelom vojske rukovodio sam *daimyō*, a zaštitnica je prevozila i određenu opremu (oružja, oruđa, barut i sl.).³⁴⁴ Ovih sedam dijelova formacije (*nanasonae*) uzima se za najjednostavniju strukturu na bojištu.

Na bojištu se pak struktura znala mijenjati, zadatak koji je zahtjevao intezivne pripreme vojske kao i vrhunsku suradnju glasnika i drugih uključenih u proces najave nove formacije. Na početku bitke, kao i tijekom nje, vizualni signali značiti će razliku između pobjede i poraza, života i smrti. Razlikovanje prijateljskih postrojbi tako je postalo ključno tijekom Sengoku razdoblja, a najbolji način za to bile su pravokutne zastave (*nobori*). One su služile za raspoznavanje različitih jedinica, ali ipak je najvažnija inovacija bio *sashimono*, manja zastava koju je samuraj nosio na leđima i koja je sadržavala *mon* gospodara. U toj masi zastava i boja, *daimyō* je morao biti lako prepoznatljiv pa je njegova zastava (*uma-jirushi*) bila najveća i unikatna, ali često se događalo da je umjesto zastave to bio nekakav objekt (kišobran, zvono i sl.).³⁴⁵ Poznate su formacije kineskoga Tang cara Taizonga (626. – 649.)³⁴⁶ koje se kolektivno zovu *hachijin* (osam formacija) i koje su samuraji Sengoku razdoblja preuzeli iako formacije nisu predviđale ratovanje vatrenim oružjem. Te formacije su: *hōshi*, *kakuyoku*, *gyorin*, *engetsu*, *chōda*, *hōen*, *koyaku* i *gankō*, od kojih su neke defenzivne, neke ofenzivne, a neke oboje. Iako se o svakoj može raspravljati u detalje, ovdje ću ipak pozornost usmjeriti na par važnijih i, za ovaj rad, relevantnijih formacija.

³⁴³ Turnbull: *Samurai Armies 1467 – 1649*, str. 49.; Turnbull: *War in Japan 1467 – 1615*, str. 28. – 29.

³⁴⁴ Turnbull: *Samurai Armies 1467 – 1649*, str. 36.

³⁴⁵ Turnbull: *War in Japan 1467 – 1615*, str. 26.

³⁴⁶ Izgledno je da je formacije ipak osmislio kineski strateg Wu Zi iz 4. st. pr. Kr.

Primjerice, prva formacija – *hōshi* (kin. *fen shi*) – imala je oblik vrha strijele ili koplja i kao takva bila je najprikladnija formacija za ofenzivni udar. Kod ove bi forme arkebuzeri, postavljeni ispred prethodnice, paljbom pokosili neprijateljske redove nakon čega bi ga napali samuraji, organizirani kao oštro usmjereni „leteći rub“. Primjer kojega Turnbull donosi je Shimazu Yoshihiro koji kod Sekigahare, okružen i svjestan nadolazećega poraza, predvodi posljednji juriš s 80 konjanika ne bi li razbio neprijateljski obruč.

Gyorin formacija (kin. *yu lin*) oblika je riblje ljuske i koristila se kada je vojska bila nadjačana, a nije mogla riskirati izravan frontalni napad *hōshi* formacijom.

Najbolja obrana od *hōshi* napada bila je *hōen* formacija (kin. *fang dan*) koja je tvorila oblik kruga i kvadra. Arkebuzeri i streličari nalazili su se ispred prethodnice kako bi ublažili napad, središnji dio vojske tvorio je krug iz istoga razloga.

Fleksibilna ofenzivno-defenzivna formacija bila je *gankō* (kin. *yan heng*) čija duboka formacija pruža mogućnost ublažavanja navalnoga udara. Arkebuzeri su postavljeni na pročelju i začelju, ali mogli su se premještati ukoliko neprijatelj udari nebranjene redove. Preporuča se koristiti ovu formaciju protiv neprijatelja koji je u *hōen* formaciji.³⁴⁷

Osim ovih, korištene su i druge formacije, od kojih izdvajam *garyō* (formacija korištena na uzvišenjima, omogućava laku mobilnost), *kuruma-gakari* (formacija kotača ili spirale kojom se jedinice izmjenjuju u rotacijskome slijedu bez prekida momentuma) te *unryō* (korisna na uzvisinama, strmim i opasnim mjestima kada neprijatelj nije brojniji) i *hichō* (kao *unryō*, ali neprijatelj sada ima i brojčanu prednost).³⁴⁸

Sveukupno je poznata 31 formacija, iako za 9 postoji samo opis, ne i primjena na bojištu. U *Otomo Kōhaiki* izvoru, predlaže se koju formaciju među *hachijin* formacijama koristiti protiv koje:

„Ako neprijatelj primjeni *gyōrin* formaciju, mi moramo razviti *engetsu* formaciju. Ako primjeni *hōen* formaciju, mi moramo razviti *gankō* formaciju.

³⁴⁷ Turnbull: *Samurai Armies 1467 – 1649*, str. 41., 46.

³⁴⁸ *Ibidem*, str. 46. – 47.

Ako primjeni kakuyoku formaciju, mi moramo razviti chōda formaciju. Ako primjeni hōshi, mi moramo razviti kōyaku formaciju. ³⁴⁹

Zabilježene su različite taktike koje su samuraji prakticirali na bojištu, a koje su ovisile o terenu, vlastitim i protivničkim formacijama, logistici, vremenu i, naravno, iskustvu i planovima zapovjednoga lanca. Turnbull, u djelu *Samurai versus Ashigaru*, navodi tri najčešće i osnovne taktike koje su koristili samuraji konjanici: *norikomi* („jaši i uđi“), *norikiri* („jaši i sijeci“) te *norikuzushi* („jaši i uništi“). Prva se odnosila na izviđanje neprijateljskih položaja, najčešće onih koje su se približili našim redovima, pri čemu bi izvidnica (*monomi*) ušla u kratak okršaj s neprijateljskim postrojbama prije povlačenja. Druga taktika koristila je prekide u formaciji protivnika, napadajući oslabljene položaje i unoseći dodatan razdor među vojnicima. Izvodile su je grupe od 5 do 10 konjanika. Treća je pak bila juriš u punome smislu gdje bi konjica navalila na protivnika i silom udara ga nadjačala.³⁵⁰

Juriši samurajske konjice ipak nisu bili toliko hitri ni snažni kao primjerice europskih vitezova. Razlog su niži konji te pratnja konjanika koja je išla pješke. Kako su i pješački odredi bili potrebni za izvođenje određenih manevara na terenu – npr. za *norikiri* – juriš konjanika bio je tim manji, ali svejedno dovoljno razoran na odrede pješaka koje bi napadao. Jasno je da ovdje navedene taktike nisu bile jedine, ni među konjicom ni među pješaštvom. I dok su ideali ratnika iz prošlosti ostali uzorom samurajima kroz sva razdoblja, ti ideali nisu bili mogući za izvesti u pravoj borbi. Naročito je teško bilo jahati i koristiti lûk (*yumi*), najidealniji način ratovanja, već se uglavnom morao koristiti *yari* (dugo koplje), odnosno, *mochi yari* koji je bio nešto kraći od onoga *ashigaru* vojnika, ali o oružjima nešto kasnije.

³⁴⁹ *Ibidem*, str. 48.

³⁵⁰ Turnbull, Stephen: *Japan 1543 – 75: Samurai versus Ashigaru*, 2019., Osprey, str. 16.; Turnbull: *War in Japan 1467 – 1615*, str. 92.

5.2.1. Analiza bitki

Primjer 1.

Razdoblje: Heian jidai (785./795. – 1192.)

Vodeći sukob: Genpei rat (1180. – 1185.); Taira-Minamoto sukob, građanski rat

Bitka: Dan-no-Ura, 23. – 24. travnja 1185.

Iako se samuraje ne vezuje uz pomorsko ratovanje, zabilježeno je nekoliko epizoda iz rane, srednjovjekovne i predmoderne povijesti koje nam opisuju na koji su način i kakvim brodovima samuraji ratovali te protiv koga. Iako za sada ne postoji jedinstvena monografija o predmodernom japanskom pomorskom ratovanju, Turnbull u nekoliko navrata kroz svoje radove spominje zabilježene bitke poput Dan-no-Ure i Miyajime. Ovdje izdvajam upravo bitku kod Dan-no-Ure zbog njene posebnosti u japanskoj vojnoj povijesti kao i zbog činjenice da je jedna od najslavnijih bitki unutar Genpei rata (1180. – 1185.).

Kronološki smještena je na kraj rata, kada su Taire izbačeni s Honshūa i Shikōkua nakon Ichi-no-tani i Yashima bitki, odnosno, na početak 1185. god. Upravo se između bitke kod Yashime i Dan-no-ure odvila promjena u odnosu pomorskih snaga između Taira i Minamota. Zbog toga, gospodari Shikōkua napuštaju dotadašnje saveznike Taire i nude svoje brodovlje Minamoto klanu.

Prema izvoru *Azuma Kagami*, „24. ožujka 1185. Kōno Michinobu predaje Yoshitsuneu 30 brodova. Sutradan, Kajiwara Kagetoki [Minamoto vazal, op. a.] prikupio je 140 dodatnih brodova s nepoznatoga izvora, a 22. travnja – dan prije nego li je Yoshitsune zaplovio prema Dan-no-uri – dotični Gorō Masatoshi, opisan kao *funadokoro* (upravitelj brodova), pripomogao je s 'nekoliko desetaka' plovila.“³⁵¹

Ovisno o izvoru, Minamoto su imali 840, a Taire 500 brodova; neki izvori spominju i veće brojeve.³⁵² Arthur Marder procjenjuje da je brodogradnja do Dan-no-Ure opala te da je u bitki sudjelovalo do 100 tisuća ratnika. Po toj procjeni, na brodu bi bilo „75 ljudi, a možda i

³⁵¹ Turnbull, Stephen: *The Gempei War 1180 – 1185: The Great Samurai Civil War*, 2016., Osprey, str. 84.

³⁵² *Azuma kagami* donosi 500 Taira brodova protiv 840 Minamoto; *Heike Monogatari* donosi 1000 Taira protiv 3000 Minamoto brodova. Turnbull spominje i „većinu izvora“ koji brojku drže oko 700 u korist Minamoto, ali ti izvori nisu objašnjeni. Farris: *Heavenly Warriors*, str. 393.; Turnbull: *The Gempei War 1180 – 1185*, str. 84.

manje, 30 – 40 po brodu.³⁵³ Ključan je položaj bio Shimonoseki, tjesnac između Kyūshūa i Honshūa koji su Taire kontrolirale. Pred kraj travnja, Minamoto će pokrenuti ofenzivu na tjesnac u nadi da unište Taire jednom za svagda.

Dana 23. travnja 1185.,³⁵⁴ Taira flota napušta bazu na Hikoshima otoku koji kontrolira prilaze tjesnacu sa zapada te stižu do Ta-no-Ure³⁵⁵ na obali Kyūshūa. Minamoto su u to vrijeme uzvodno prilazili Okutsu otoku,³⁵⁶ postupno smanjujući razmak od otprilike 3 km između njih i Taira. Nije utvrđeno odakle su Minamoto krenuli, ali Turnbull pretpostavlja isplovljavanje iz Ōshime jer im se tu pridružio prebjeg Miura Yoshizumi koji je poslužio kao vodič, dok će prebjeg Taguchi Shigeyoshi zadati konačan udarac na koncu bitke. Sljedeći dan, dvije su se flote susrele pred Dan-no-Ura obalom; brodovi su bili na pola kilometra razmaka. Turnbull opisuje flotu kao brodovlje prijevoznoga karaktera radije nego ratnoga jer su brodice u to vrijeme „služile približiti vojske na domet strijela i kasnije oštrica. Brodovi su, dakle, bili platforme za prijenos ratnika i stoga nisu imali obrambenu niti napadačku opremu.“³⁵⁷

Opis brodovlja nalazimo u Marderovu članku o pomorskom ratovanju u Japanu. Ondje piše da su „svi Taira brodovi – osim jednoga u Tang stilu, s učvršćenim jedrima i dvostrukim trupom koji je služio kao mamac – bili maleni, nespretni otpad na vesla. Po svoj prilici, većina su bili ribarski ili transportni brodovi.“³⁵⁸ Osim službenih ratnika, zabilježeni su i *tō* („bande“), ustvari gusari, na obje strane.³⁵⁹ Iako su obje flote bile nezgrapne i slabo opremljene, Taire su principijelno imale prednost zbog tradicionalne dužnosti uklanjanja gusara i čuvanja trgovačkih brodova na Unutrašnjem moru, ali nijedna se flota nije nalazila u povoljnome položaju: Taire su vodili sa sobom civile, dok su Minamoto prvenstveno bili konjanici i kao takvi nevješti pomorstvu.

Sukob su otvorili Minamoto, između 6:00 i 8:00 ujutro. Minamoto su „poredali krme i lukove jedne do drugih“, a Taire su formirale tri flotile, nakon čega je uslijedio dvoboj između streličara.³⁶⁰ Ratna je sreća u početku pratila Taire, vjerojatno zbog iskustva zapovjednika Taire Tomomoria, koji je vješto manevrirao brodovljem i nastojao okružiti Minamoto flotu pod zapovjedništvom Yoshitsunea. Prvi je manevar Taira bio uspješan, ali ne i drugi.

³⁵³ Marder, Arthur J.: „From Jimmu Tennō to Perry: Sea Power in Early Japanese History”, *The American Historical Review*, vol. 51., br. 1., 1945., str. 10. (<https://doi.org/10.2307/1843074>) (pristupljeno: 01. 04. 2023.)

³⁵⁴ Kod Mardera stoji 24. travanj za početak bitke. Marder, Arthur J.: „From Jimmu Tennō to Perry”, str. 9.

³⁵⁵ Nije jasno radi li se o naselju, otoku ili zaljevu. Literatura ne spominje o čemu se radi, već samo navodi ime.

³⁵⁶ Neki spominju otoke: Manjushima i Kanjushima. Bez obzira na ime, Minamoto su prilazili s istoka, uzvodno.

³⁵⁷ Turnbull: *Samurai Warfare*, str. 97.

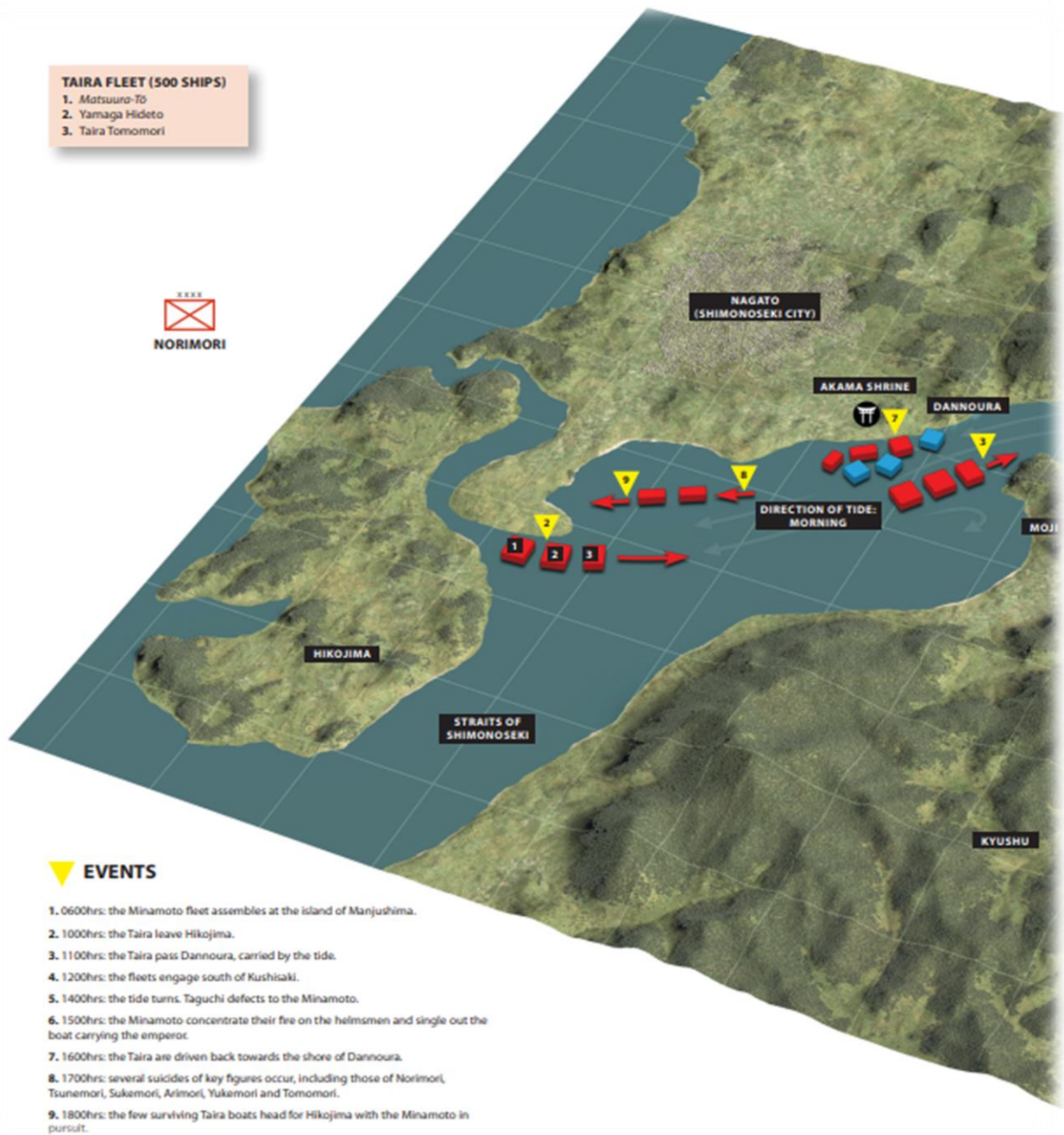
³⁵⁸ Marder: „From Jimmu Tennō to Perry”, str. 9. – 10.

³⁵⁹ Turnbull: *The Gempei War 1180 – 1185*, str. 85.

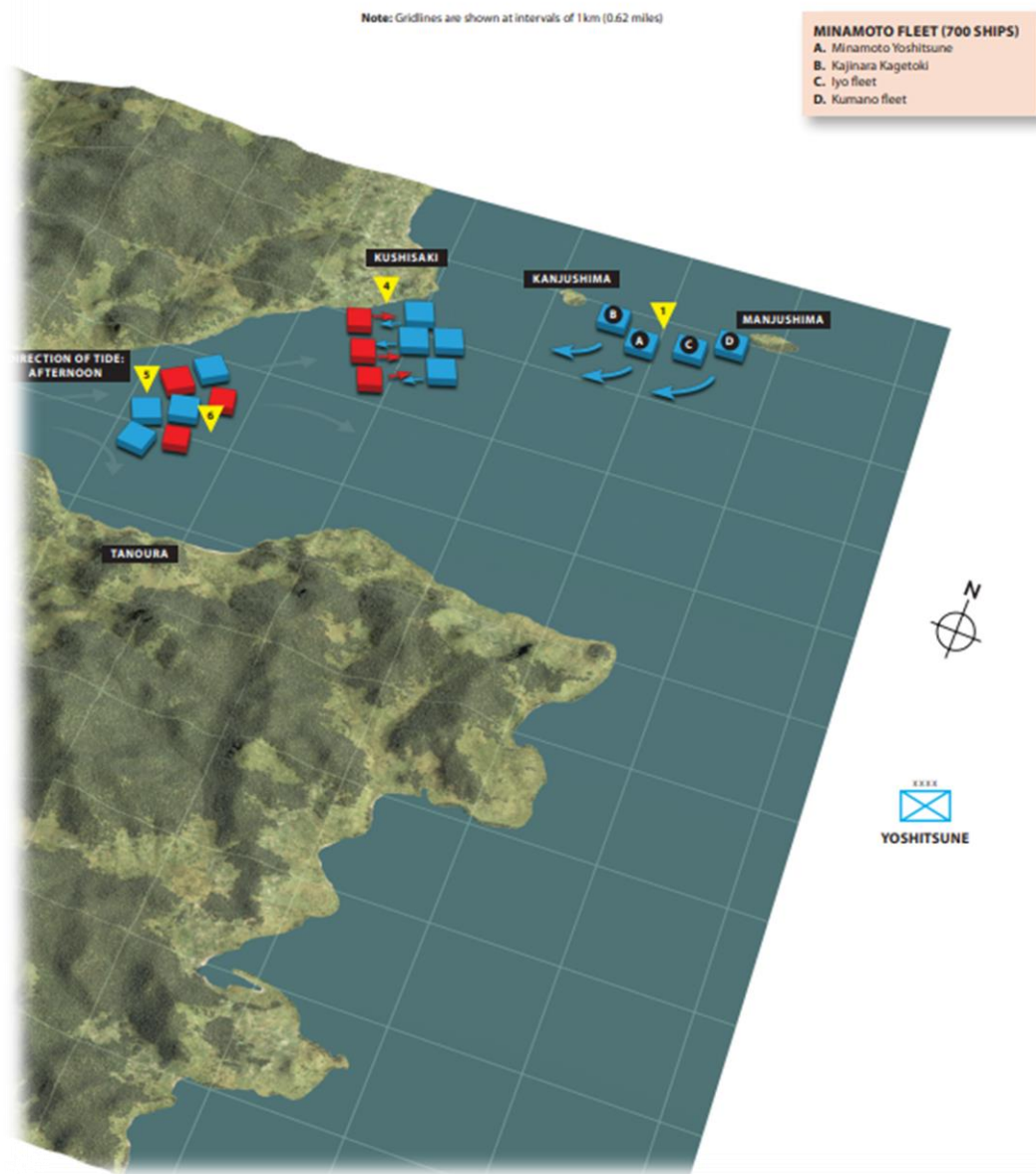
³⁶⁰ Marder: „From Jimmu Tennō to Perry”, str. 10.

Do 11:00 napušteno je manevriranje brodovima u korist uobičajenoga sukoba mačevima. Iznenađne promjene morske struje oko 15:00 h, vukle su flote na zapad što je dalo prednost Minamoto brodovlju; dodatan vjetar u jedra bila je izdaja Taguchia Shigeyoshia koji je napao Taire s leđa i otkrio Yoshitsuneu gdje su Taire smjestili cara Antokua. Minamoto strijelci su počeli gađati veslače Taira flote čime su brodovi bili onemogućeni. Taire su u toj bezizlaznoj situaciji izabrali časnú smrt pred porazom i skočili u more. Zapovjednik Tomomori zavezao se za sidro, a car Antoku i njegova baka – uvjeravajući carića da ih „pod valovima čeka prijestolje“ – zagrljeni su skočili u more.³⁶¹

³⁶¹ Turnbull: *The Gempei War 1180 – 1185*, str. 89.

SLIKA 1. Dan-no-ura, prilaz Taira

SLIKA 2. Dan-no-ura, prilaz Minamoto³⁶²

Osim nebrojenih žrtava, u bitki su izgubljene i carske regalije. Carski mač, koji po mitovima potječe iz repa zmaja kojega je bog oluja Susa-no-o umorio, nikada nije pronađen. Snažna struja vukla je nemoćno brodovlje prema obali Dan-no-ure gdje je Minamoto Noriyori „vjerojatno poredao svoju vojsku kako bi Taire pomislile da su okruženi.“ U toj bezizlaznoj situaciji, mnogi Taire – Norimori, Tsunemori, Sukemori, Arimori i Yukemori – odlučili su se

³⁶² Slika 1 i 2 iz Turnbull: *Gempei War*, str. 86., 87.

na smrt među valovima, ali ne i Munemori kojega je „trebalo nagovarati“. Unatoč pokolju, pretpostavlja se da su neki Taire preživjeli, osnovavši nekakva sela na Hikoshimi.³⁶³

Turnbull piše da je „more bilo crveno od krvi sasječenih i od zastava Taira.“³⁶⁴ Razne su priče nastale o ovoj bitki, jedna od kojih je da obalu i more opsjedaju duhovi poginulih, ali daleko je popularnija ona koja kaže da su duhovi Taira zarobljeni u rakovima koji obitavaju ondje jer na sebi imaju uzorak koji podsjeća na lice u agoniji.

Primjer 2:

Razdoblje: Sengoku jidai (1467. – 1582./1590./1600.)

Vodeći sukob: rat za ujedinjenje zemlje (1560. – 1590.)

Bitka: Nagashino, 28. lipnja 1575.

Nagashino je utvrda koja je mijenjala gospodare više puta – Takede, Matsudaira (Tokugawa), Imagawa pa opet Tokugawa, a podignuta je da zaustavi napredovanje Takeda sa zapada, iznimnoga strateškoga značaja (spaja Shinano i Mikawa provincije, tj. Takede i Tokugawe). Zapovjednika je bio Okudaira Sadamasa, nekoć u službi Takeda, sada kod Tokugawe. Takeda Katsuyori – sin pokojnoga „Tigra iz Kaia“ Takede Shingena, koji je poginuo tijekom bitke kod Mikatagahare – prvih je godina nakon očeve smrti vještvo osvajao i širio svoj posjed, približivši se granici s Tokugawom. Da ovjenča svoje pobjede grandioznim uspjehom, planirao je napasti Tokugawinu utvrdu-sjedište Okazaki, ali je plan otkriven te je vojsku usmjerio na Nagashino. Pri tome je namjeravao ukloniti i obližnje Tokugawine utvrde Furumiya i Yoshida, ali Ieyasu je bio korak ispred njega i opremio utvrde tisućama samuraja. Turnbull navodi da se ipak odvio manji okršaj pred Yoshida utvrdom, u kojem su Takede koristili *teppō gumi* postrojbe zbog čega je nekolicina samuraja iz Tokugawina kampa poginula.³⁶⁵ No, sukob je okončan brzo te je Katsuyori punu pažnju posvetio „utješnoj nagradi“, utvrdi Nagashino. Slabu obranu činilo je par stotina samuraja pod Okudairom Sadamasom, dok je Katsuyori zapovijedao s desetak tisuća samuraja. Danima su Takeda

³⁶³ Turnbull: *The Gempei War 1180 – 1185*, str. 90. – 91.

³⁶⁴ Turnbull: *Samurai Warfare*, str. 98.

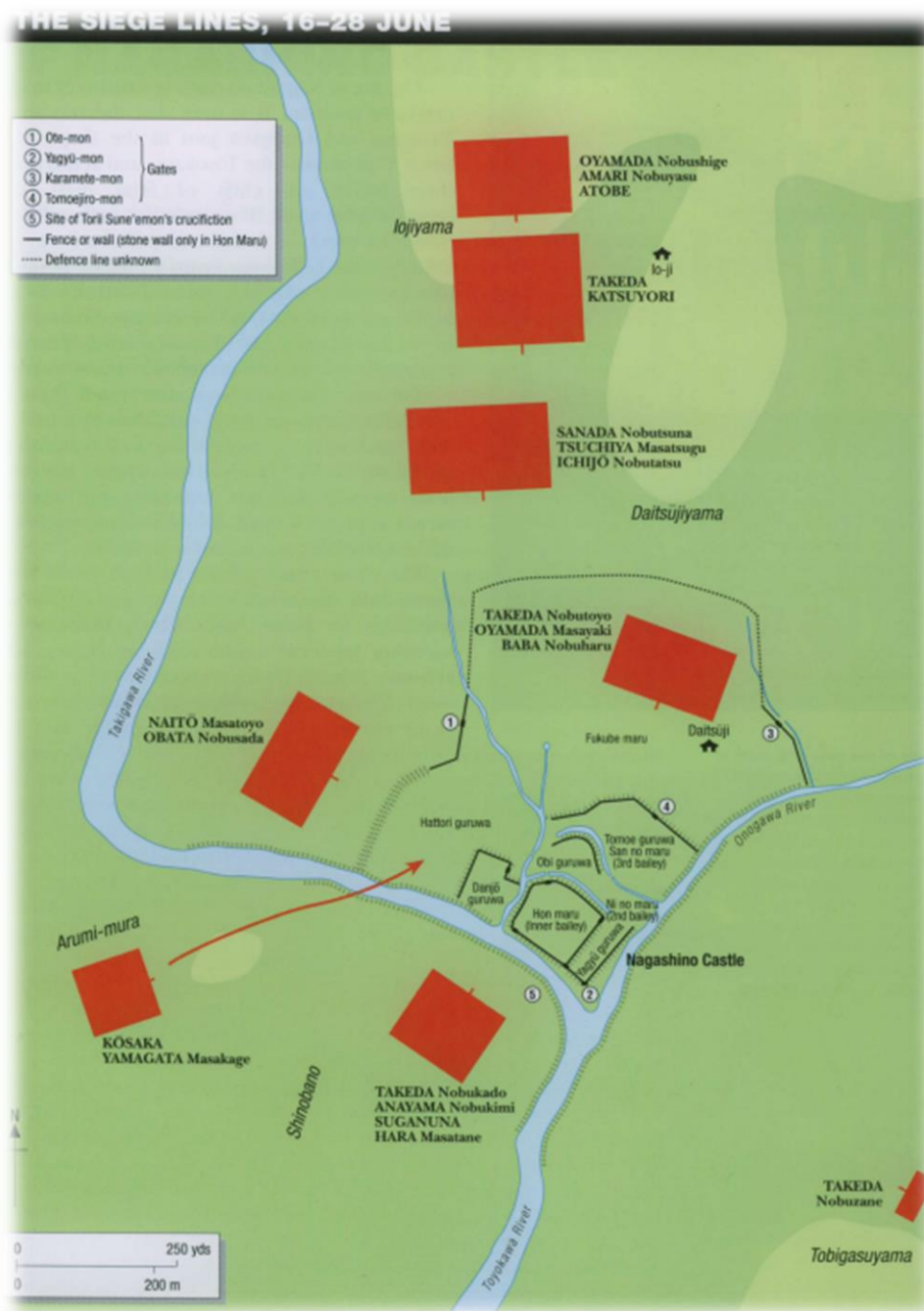
³⁶⁵ Turnbull: *Japan 1543 – 75: Samurai versus Ashigaru*, str. 56. – 57.

vojnici pokušavali slomiti obranu, ali uzalud.³⁶⁶ Okudaira je odlučio poslati samuraja imenom Torii Sune'emon da pozove Tokugawu u pomoć što je ovaj učinio preplivavši Toyokawa rijeku tijekom noći, unatoč mrežama i zvonima koje su Takede postavili kao alarm. Izbjegavši zamke, uslijedio je legendaran čin, analogan atenskome junaku Filipidu iz 5. st. pr. Kr. koji je, nakon bitke kod Maratona, pretrčao 42 km da obavijesti Atenjane o pobjedi. Sune'emon je pretrčao 43 km i stigao do Okazaki dvorca gdje je Ieyasua molio za pomoć.³⁶⁷ Tokugawa je okupio osam tisuća samuraja, a Oda – iako nevoljko – pridružio se s trideset tisuća svojih i 25. lipnja zajedno su krenuli na Nagashino. Sune'emon je poslije izvršenoga zadatka krenuo nazad prema Nagashinu kako bi obavijestio branitelje da pomoć stiže. No, uhvaćen je i pogubljen jer nije pristao izdati svoje ljude u utvrdi što se dojmilo i neprijatelja i branitelja.³⁶⁸

³⁶⁶ Katsuyori je s vojskom stigao pred utvrdu 16. lipnja te je 17. – 21. lipnja pokušao slomiti obranu. Nagashino je odolijevao žestokim napadima, uz poveće gubitke Takeda. Dan kasnije (22. 06.), skladište utvrde je uništeno čime je započela potpuna blokada utvrde. Turnbull, Stephen: *Nagashino 1575: Slaughter at the Barricades*, 2012., Osprey, str. 36., 40. – 41.

³⁶⁷ Chaplin, str. 221. – 222.

³⁶⁸ Turnbull: *Nagashino 1575*, str. 45., 47.

SLIKA 1. Opsada utvrde³⁶⁹

Vojske koje su se sukobile kod Nagashina, imale su sličnu strukturu po kojoj su se članovi obitelji ili bliski srodnici nalazili uz gospodara, a slijedili su ih nasljedni vazali (*fudai*) i na kraju vanjski lordovi (*tozama*). Brojnost je išla u korist Nobunagi, u omjeru 2:1.³⁷⁰ Razlika je bila i što su se Takede pouzdale u svoju konjicu, i silinu napada, dok se Oda

³⁶⁹ Slika 1 iz Turnbull: *Nagashino 1575*, str. 34.

³⁷⁰ Ukupan broj vojnika za Odu je oko 30 tisuća, dok je za Katsuyoria oko 15 tisuća.

odlučio na defenzivni položaj s arkebuzerima koje će zamijeniti ofenziva pod samurajima. Na taj način, zaustaviti će juriš konjice i osigurati svoj položaj za razorni protuudar. Da su se Takede pouzdali isključivo u konjicu, govori podatak o svega 4% (655) arkebuzera naspram 27% (4 254) konjanika. Brojka je neusporedivo manja od Odinih 10% (3000) arkebuzera.³⁷¹

Bitka će se odigrati 28. lipnja u ranim jutarnjim satima. Tijekom prethodne noći Oda i Tokugawa razmjestiti će svoje snage i započeti s postavljanjem palisada. Oda i Tokugawa zauzeli su položaje na uzvišenju Gokurakujiyama, dok su njihove snage osigurale položaje uz Shidarahara ravnicu: Kitabatake Nobuo je bio lijevo od Ode, na Midoyami, a ispred njega je bio Oda Nobutada, na Tenjinyami. Sakuma, Ikeda, Niwa i Takigawa smjestili su se uz Chayasuriyamu, dok su Tokugawine postrojbe držale Matsuoyamu. Položaji Ode i Tokugawe daju naslutiti strah od ponavljanja iskustva iz Mikata-ga-hare gdje su Takede razorili njihove snage, izmamivši ih na otvoreno.³⁷²

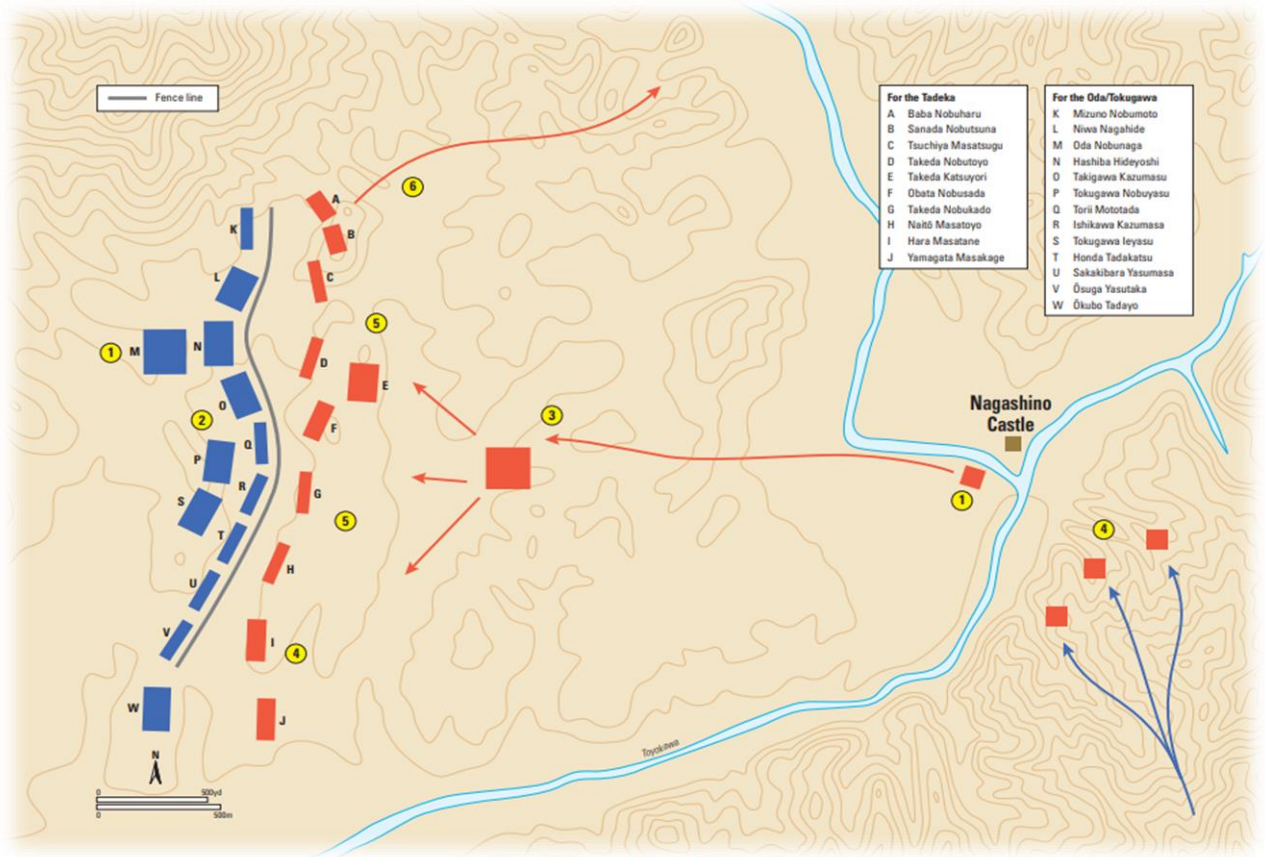
Ispred njih nalazila manja rijeka Rengogawa čije su strme terase onemogućavale izravan napad Takeda konjice, čuvenoga ratnoga stroja. Desnu je stranu pokrivala rijeka Toyokawa, dok se s lijeve nalazila planina Gambo; ispred Rengogawa rijeke, ravnica prelazi u šumu u kojoj su bili Takede. Dvorac Nagashino nalazio s desne strane ravnice, uz strminu ispod koje su se sijekle dvije manje rijeke u veću Toyokawu. To je omogućavalo dvorcu zaštitu s tri strane, osim sjeverne. Oda je još jednom pokazao vojnu genijalnost osiguravši položaje palisadama sa svoje strane Rengogawa rijeke koje su onemogućavale prolaz konjici, dok su njegovi *teppōgumi ashigaru* (arkebuzeri) mogli nesmetano pucati.³⁷³ Uz palisade, arkebuzere i prirodno uzvišenje koje su čuvale rijeka i brdo, Oda je bio siguran od bilo kakvoga okruživanja. Računao je i na učinkovitost Takeda konjice, ali čak i vrhunski konjanici ne mogu se sakriti na otvorenome od paljbe arkebuza. Ovo može „potvrditi“ izjava Issui-*senseia* koji piše da „pravilna upotreba *ashigaru* pješaka kako je gore spomenuto [misli se na *teppōgumi ashigaru*, i.e. na arkebuzere], i najzahtjevniji će protivnik – onaj čvrst kao kamen – biti poražen bez sumnje. Čak i ako su saveznici nadjačani, ispravna upotreba pješaka može pomoći vojsci da se pregrupira i vrati snagu.“³⁷⁴

³⁷¹ Turnbull: *Nagashino 1575*, str. 25.

³⁷² *Ibidem*, str. 52. – 53.

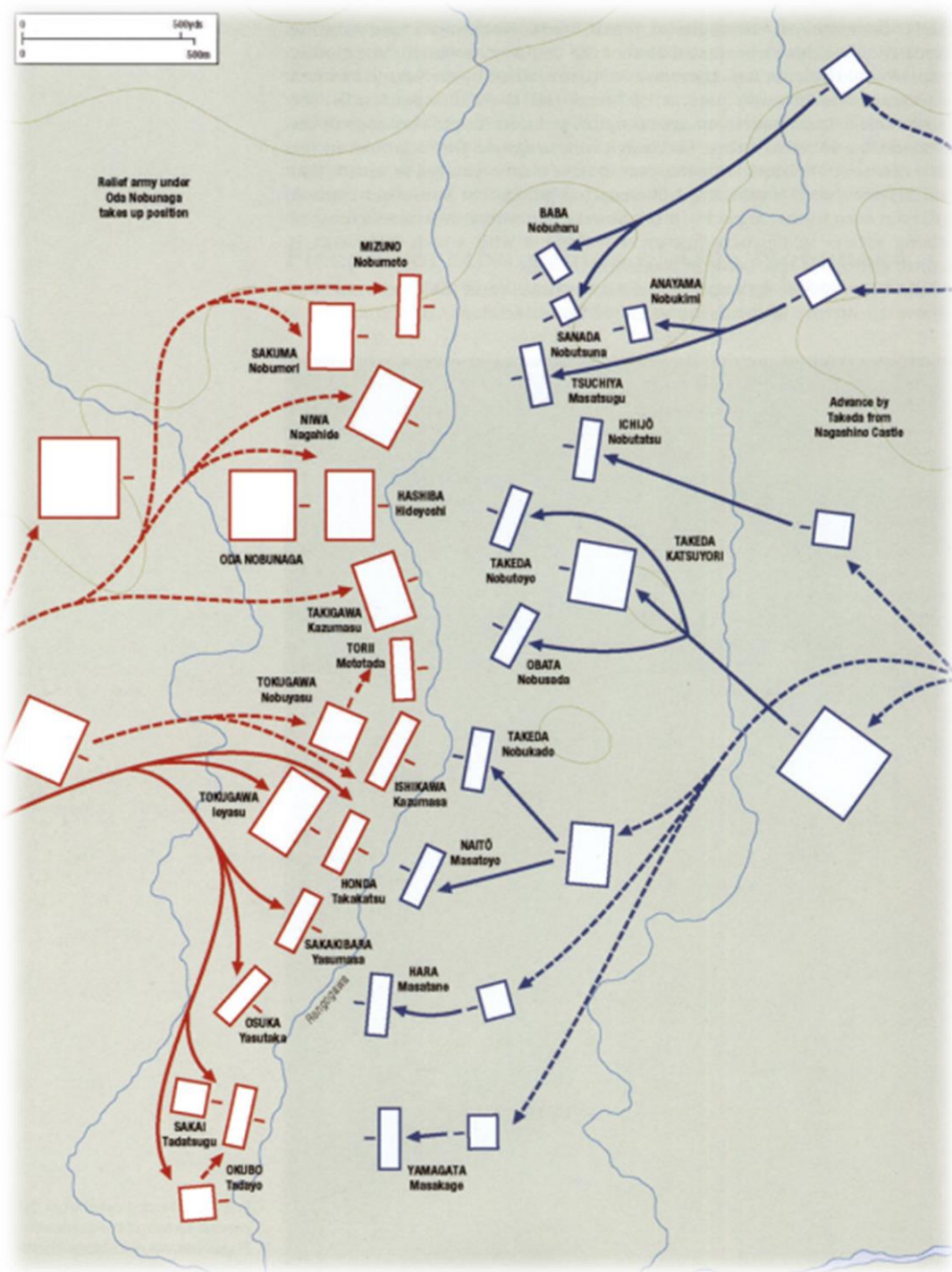
³⁷³ Osim arkebuzera, Oda je postavio streličare i konjanike „pouzdaajući se u suradnju dviju jedinica“. Točan broj arkebuzera nije pouzdan: jedan izvor navodi 3000, a drugi 1000 vojnika. Turnbull: *Japan 1543 – 75*, str. 61., 64.; Turnbull: *Nagashino 1575*, str. 21.

³⁷⁴ Cummins, Antony; Minami, Yoshie: *Samurai Arms, Armour & the Tactics of Warfare: The Collected Scrolls of Natori-ryū*, 2018., Watkins, str. 143.

SLIKA 2. Početni položaji, 05:00 – 06:00 sati³⁷⁵

³⁷⁵ Slika 2 iz Turnbull: *Japan 1543 – 75*, str. 59.

SLIKA 3. Palisade; smjer napada³⁷⁶

Da će Takede koristiti svoju tradicionalnu taktiku bilo je jasno iz njihovoga položaja kojega je Oda odlučio negirati arkebuzerima. Situacija je bila spoj Okehazame i Nagashime: velika oluja tijekom noći natopila je zemlju (Okehazama) zbog čega je Takeda Katsuyori

³⁷⁶ Slika 3 iz Turnbull: *Samurai Armies 1467 – 1649*, str. 60.

vjerovao da ima prednost jer Oda neće moći koristiti natopljeni barut, ali prevario se. Oda je osigurao sanduke baruta i sada je mogao primjeniti taktiku kao kod Nagashime. Rano ujutro, prije početka sukoba, dvije vojske su se nalazile na maloj udaljenosti od 20 *chō* (cca. 2.2 km).³⁷⁷

U 6:00 Katsuyori je naredio napad. Opći juriš, koji je vjerojatno predvodio Baba Nobuharu sa 700 konjanika, usporila je Rengogawa, a na 50 m od palisada arkebuzeri su otvorili vatru. Katsuyori nije očekivao voleje arkebuza jedan za drugim koji su kosili njegove konjanike. Povjesničari su raspravljali na koji su način arkebuzeri postigli konstantnu paljbu na tako malenoj udaljenosti. Turnbull piše da, bez obzira na frekvenciju paljbe, „pretpostavljamo tri reda arkebuzera, svi s napunjenim oružjem, koji pucaju jednom na konjanike. Kako je bilo 3000 arkebuzera [duž palisada, op. a.], to znači da je ispaljeno oko 8000 zrna (pretpostavljaju se i neispravna zrna) u tri kontrolirana voleja.³⁷⁸ Ovdje se otvara mogućnost i četvrtoga voleja, ukoliko je prvi red spretno napunio oružje tijekom drugoga i trećega pucanja, ali nema dokaza toj pretpostavci.

Ključno je istaknuti *kontrolirane* voleje jer da su *ashigaru* pucali po volji, preciznost bi bila drastično smanjena, a juriš Takeda ne bi bio zaustavljen. Ključno je dakle održavati arkebuzere u strogoj disciplini, navoditi ih kada i kako pucati, ako je cilj dobiti bitku. A Oda nije želio ponoviti Mikata-ga-haru zbog čega nije dao naredbu za paljbu dok konjica nije došla na 50 m od palisada. Čak je i razmak između voleja bio ključan: zato je Oda naredio da tri reda pucaju jedan za drugim (*kawarichi*) kako bi stvorio psihološki učinak na konjanike. Razmak između voleja mogao je biti ispunjen salvama strijela kao dodatna predostrožnost. Što se tiče načina formacije i stila pucanja, izgleda kako je Oda postavio arkebuzere duž linije te koristio *dairin* (cjelovite) voleje, što znači da čitav red puca odjednom.³⁷⁹

Tri tisuće ljudi snažno lijevo krilo pod vodstvom Yamagata Masakagea, udarilo je na nebranjene redove Ōkuba Tadayu. Iako su prvotni udari dali rezultata, jer je Ōkubo morao uzmaknuti, Takede su brzo pokošeni paljbom obližnjih arkebuzera i *yumi gumi* postrojbi.³⁸⁰ Desetkovane su jedinice konjice, a preživjele su sasjekli *yari ashigaru* (*ashigaru* kopljanici) u sukobu prsa o prsa. Dodatan kaos stvarao je gusti dim nastao konstantnom paljbom arkebuza. O tom prvom naletu Takeda *Shinchō-Kō ki* donosi: „(...) Prvi je napad predvodio Yamagata

³⁷⁷ Turnbull: *Japan 1543 – 75*, str. 62.

³⁷⁸ Turnbull: *Nagashino 1575*, str. 69.

³⁷⁹ Drugi način je nezavisno pucanje ili *shōren*. Cummins, Antony; Minami, Yoshie: *Samurai Arms, Armour & the Tactics of Warfare*, str. 151.

³⁸⁰ Turnbull: *Samurai Armies 1467 – 1649*, str. 61.

*Masakage. Uz udare svojih ratnih bubnjeva, Takede su jurili u napad. Pokošeni divljom paljbom povukli su se...*³⁸¹

Od 9:00 uslijedio je sljedeći juriš Takeda, pa još jedan i još jedan. Desno krilo su predvodili Baba Nobuharu i Sanada braća, a centrom su zapovjedali Takeda Nobutoyo i Obata Nobusada iza kojih se nalazio Katsuyori. Dok su konjanici navaljivali na *teppō gumi* jedinice, „nijedan Odin zapovjednik nije poveo svoje vojnike izvan palisada; Oda je samo slao dodatne jedinice, a one su nastavile pucati.“³⁸² Iako su Takede padali u masama, Baba Nobuharu, zapovjednik Takeda konjice s desne strane (lijeva Odina strana, sjever u odnosu na utvrdu), žestoko je nasrnuo na jedinice Sakuma Nobumoria koji je lažirao povlačenje. U tom „labirintu“, Baba je izgubio 90% vojnika, a braća Sanada su poginula.³⁸³ Još jednom se ocrtao Odin genij jer je naredio postavljanje palisada u cik-cak uzorku čime je smanjen navalni udar Takeda konjice, a različiti prolazi tvorili su labirint. U tom labirintu, Hashiba Hideyohi i Shibata Katsue udarili su na izgubljene Takedine konjanike i usmrtili mnoge, uključujući zapovjednike. Katsuyori je pokušao udariti na Odu s rezervnim vojnicima, u nadi da će probiti njegovu liniju obrane, ali bezuspješno. Uvidjevši priliku za konačan udar, Oda i Tokugawa naredili opći napad na preostale Takede, a isto je učinio i zapovjednik Nagashino utvrde Okudaira Sadamasa. Do 13:00 bitka je bila završena. Pri povlačenju, Takede su pretrpjeli dodatne gubitke od paljbe Odinih arkebuzera, a Yamagata Masakage je pao u sukobu s niskorangiranim samurajem. Baba Nobuharu je omogućio sigurno povlačenje za ostatak Takeda te je pao u sukobu s dva samuraja, „navodeći svoje ime kao samuraji iz davnina.“³⁸⁴

„Pokolj je bio nemislosrdan, a ravnica nalik klaonici“. Zbog lošega vodstva, precjenjivanja svojih snaga i podcjenjivanja protivnika, deset tisuća Takeda samuraja izgubilo je život toga dana (67%), naspram šest tisuća Ode i Tokugawe (16%). Neki su Takeda vojnici pri bijegu umrli od gladi ili su se utopili u rijekama, a samo se manji dio sigurno povukao. Od 97 prisutnih samurajskih vođa, više od pola ih je poginulo, što uključuje i osam od 24 Takeda generala! Turnbull pretpostavlja, oslanjajući se na *Shinchō-Kō ki* komentare, moguću pobjedu za Katsuyoria da je ovaj zauzeo uzvišenja na zapadu ravnice čime bi nadolazeća vojska pod Odom i Tokugawom bila prisiljena povući se. Druga mogućnost bila je poslušati savjet Babe Nobuharu koji je predlagao osvajanje utvrde prije dolaska Ode i sklanjanje u nju, odakle bi imali taktičku prednost. Umjesto toga, Katsuyori je dopustio Odi da zauzeme te položaje i

³⁸¹ Turnbull: *Japan 1543 – 75*, str. 64. – 65.

³⁸² *Ibidem*, str. 67.

³⁸³ Turnbull: *Nagashino 1575*, str. 77.

³⁸⁴ *Ibidem*, str. 79., 80.

utvrđi se iza palisada.³⁸⁵ Razloga su dva za ovakav potez: Katsuyori je pretpostavljao da je zbog jake kiše, noć prije bitke, barut postao beskoristan, a arkebuze time neupotrebljive; drugi je razlog Katsuyoriev položaj konjanika čija čast ide pod ruku s junačkim jurišem na neprijatelja. Predvidljiva strategija i neslušanje savjeta iskusnih zapovjednika ipak je glavni razlog totalnoga kraha Takeda. Možemo pretpostaviti da je Katsuyori imao u vidu smrt nekolicine konjanika, zbog čega i nije prekinuo juriš nakon prvih voleja arkebuza. Unatoč tim prvim gubicima, Katsuyori je vjerojatno vjerovao da može očuvati konjicu na okupu i razbiti redove arkebuzera i natjerati ih u bijeg. Ali dogodilo se suprotno, situacija koju Turnbull uspoređuje s Agincourtom gdje su Englezi na sličan način dugim lukovima razbili francuske redove i iskoristili proboje u formaciji.³⁸⁶

Neopisiva je genijalnost koju je Oda pokazao kod Nagashina. Kako Geoffrey Parker piše u *The Military Revolution*: „Oda Nobunaga eksperimentirao je sa salvama arkebuza 1560ih, a prvu je veliku pobjedu s tom tehnikom postigao 1575., dvadeset godina prije europskih inovacija.“³⁸⁷ Primat nad Europom ipak je bio djelomičan: dok se u Europi nastojalo poboljšati brzinu punjena oružja, Japan se usredotočio na preciznost, odluka koja se 1575. pokazala kao ključan čimbenik. Da bi brzina punjenja bila donekle zanemariv problem, „bilo je potrebno postaviti arkebuzere u redove, pucati u slijedovima, na način da prvi redovi mogu napuniti dok oni iza njih pucaju.“³⁸⁸ Poraz je slomio moć i status Takeda, a ono malo preživjele vojske povuklo se iz Totomi i Suruga provincija natrag u Kai. Nagashino je tako pokazao svu razornu moć *ashigaru* jedinica naoružanih arkebuzama te je zapamćen kao „najveća pobjeda *ashigaru* postrojbi nad samurajima u japanskoj povijesti.“³⁸⁹

Primjer 3:

Bitka: Shizugatake, 20. travnja 1583.

Poslije pobjeda nad Odinim izdajicom te neposlušnim Nobukatom i polubratom mu Shibatom Katsutoyom, Hideyoshi je započeo s izgradnjom sustava utvrda dalje na sjeveru, na

³⁸⁵ Turnbull: *Japan 1543 – 75*, str. 60.

³⁸⁶ Turnbull: *Nagashino 1575*, str. 67.

³⁸⁷ Parker, Geoffrey: *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500 – 1800*, 1988., Cambridge University Press, str. 140.

³⁸⁸ *Ibidem*.

³⁸⁹ Chaplin, str. 223. – 227.; Turnbull: *Japan 1543 – 75*, str. 71.

Hokkoku-kaidō ruti kojom se mogao nadzirati prolaz u sjever Omi provincije. Ondje je uspostavio četiri utvrde: Iwasakiyama, Oiwayama, Shizugatake i Tagamiyama. U veljači 1583. Nobutaka se opet pobunio i napao Ogaki dvorac kojim je rukovodio Ikeda Tsuneoki, Hideyoshiev saveznik. Ali, to je bila diverzija jer je na putu saznao da je Sakuma Morimasa, znan i kao Oni Genba,³⁹⁰ osvojio utvrde Oiwa i Iwasaki. Pri zauzeću Oiwe, poginuo je zapovjednik Nakagawa Kiyohide, dok je zapovjednik Iwasakia, kršćanski *daimyō* Takayama Ukon, uspio prebjeći u Tagami. Napad je izvršen s jugozapada, polukružnim okretom sa zapadne strane jezera Yogo, čime je izbjegnuto teži frontalni napad sa sjevera, a po svojoj prilici je time izbjegnuto i uzbunjivanje obližnje Tagami utvrde. Shizugatake utvrda je, pod Kuwayamom Shigeharom, na jugu jezera ostala odsječena i postala očitom sljedećom metom.

Pad Oiwa i Iwasaki utvrda osigurao je zapad Hokkoku ceste; preostale dvije utvrde³⁹¹ na sjeveru nisu predstavljale opasnost zbog udaljenosti i maloga broja branitelja. Iako je za potpunu kontrolu ceste preostalo osvojiti još Shizugatake, koju je branilo svega 1000 ljudi, Shibata je bio nemiran zbog blizine Tagami utvrde, u kojoj se nalazio Hashiba Hidenaga s 15 tisuća vojnika, te zbog 2000 vojnika Niwe Nagahida kod jezera Biwa. Iako je Hideyoshi s 20 tisuća samuraja opsjedao Gifu dvorac, Shibata je i zbog toga bio zabrinut zbog čega je upozoravao Sakumu da ne napada Shizugatake dok mu se vojska ne odmori. Sakuma je ipak udario na utvrdu, odbijajući ukupno šest upozorenja koja mu je slao Shibata. O stanju na sjeveru Hideyoshi je saznao od glasnika, u Ogaki dvorcu. Turnbull donosi legendarnu anegdotu o razgovoru s glasnikom kojega je Hideyoshi pitao da li se Sakuma Morimasa povukao u Oiwa utvrdu. Kada je glasnik odgovorio negativno, „Hideyoshi se obradovao i rekao: 'Onda sam ja pobijedio!'“³⁹² Ova anegdota ukazuje na prepotentnost Sakume koju je Hideyoshi sada mogao iskoristiti. Hideyoshi ostavlja svoju vojsku pred Ogaki dvorcem i s tisuću konjanika stiže pred Shizugatake, gdje se sjedinio s bratom i Takayamom Ukonom.

Bitka kod Shizugatake odvila se na surovom terenu visoravni, šuma i litica gdje su u legendu ušla sedmorica ratnika znanih kao „Sedam koplja Shizugatake“: Fukushima Masanori, Hirano Nagayasu, Kasuya Takenori, Katagiri Katsumoto, Kato Kiyomasa, Kato Yoshiaki i Wakizaka Yasuharu. Osim ovih, znameniti ratnici bili su i Ishida Mitsunari, Ōtani Yoshitsugu, Ikeda Tsuneoki, Gamo Ujisato i Kuroda Kanbei. Iako su planine bile korištene za razne opsade, a njihova podnožja za manje okršaje, izravan sukob nije bio prisutan. Zbog

³⁹⁰ Prijevod: Demon Genba, zbog neustrašivosti na bojištu.

³⁹¹ Shinmeiyama, pod vodstvom Kimure Shigekore, i Dogiyama, pod vodstvom Kinoshite Kazumota.

³⁹² Turnbull: *War in Japan 1467 – 1615*, str. 60.

svoga je terena Shizugatake anomalija ratovanja, ne samo u Japanu, jer su uzvisine i mostovi i litice iskorišteni kao bojna ravnica. Posebnost je ove bitke i to što je Sakuma imao prednost uzvišenja, a ipak je u konačnici izgubio. Prednost koju je Sakuma mogao iskoristiti nije bila samo brojnost, nego i položaj te formacija vojske. Kako Issui-*sensei*³⁹³ piše:

*„Kod prolaza kroz planine, duboke doline i ondje gdje je pokretljivost otežana, prethodnica [prednji redovi, op. a.] ide prva. Potom zauzimaju obrambenu formaciju. Trebaju ostaviti prostora za konje i biti pripravnici na mogući napad. Zatim slijedi ostatak vojske. Zadnji redovi drže početnu formaciju dok dio s generalom [i.e. srednji dio, op. a.] ne prođe; opet, trebaju biti pripravnici na mogući napad. Jednom kada sve divizije prođu opasno mjesto, kreće se naprijed, a prethodnica ide prva.“*³⁹⁴

Savjeti koje Issui daje su jasni. Unatoč njihovoj logici i upozorenjima koje je Shibata slao Sakumi, ovaj nije učinio ništa da osigura svoje redove. Toyotomi ga je zasigurno zatekao nespremnoga, a njegovu vojsku van ikakve obrambene formacije. Sukob je otvoren u zoru, a borbe su bile raspršene i bez ikakvoga reda ili taktike. Nije bilo korištenja arkebuzera kao kod Nagashina, već se borilo mačevima, kopljima i bodežima. Borba je bila krvava i kaotična, ali Hideyoshi je odnio pobjedu; Sakuma Morimasa, uhvaćen je pri bijegu, odveden u Kyōto i ondje pogubljen „na žalost prisutnih“.³⁹⁵ Poslije poraza kod Shizugatake, Hideyoshi je nastavio na sjever prema Kitanosho dvorcu kojega je branilo tek nekoliko tisuća samuraja. Shibata Katsue, čiji je dvorac opsjedan, svjestan bezizlazne situacije koju ne može dobiti, odbio je pasti kao zarobljenik te se odlučio na *seppuku*, okružen plamenom.³⁹⁶

U poraću, Tokugawa je uspio prisvojiti Kai provinciju te ugovoriti savez s Hōjō klanom iz Kazusa provincije. S novom provincijom i njenim vrsnim konjanicima, Ieyasu je bio vojno jednak Hideyoshiju; socijalno je bio iznad njega, ali je bio prisiljen služiti mu. Zbog toga se približava Odi Nobukatsuu, Nobunaginu sinu koji mu je trebao poslužiti kao paravan

³⁹³ Natori Sanjūrō Masazumi, samuraj iz 17. st., strateg i osnivač škole ratovanja Natori-ryū.

³⁹⁴ Cummins; Minami: *Samurai Arms, Armour & the Tactics of Warfare*, str. 34.

³⁹⁵ Chaplin, str. 317.

³⁹⁶ Chaplin piše da se Shibata odlučio na *seppuku* tri dana kasnije, kada je bitka već završila, dok Turnbull piše o „bijesnoj potjeri“ i daje naslutiti da je opsada Kitanosho dvorca bila odmah nakon Shizugatake. Chaplin, str. 318.; Turnbull: *War in Japan 1467 – 1615*, str. 61., 63.

služenja Oda klanu, kojega se i dalje puno cijenilo. To je značilo pripremanje na otvoren sukob s Hashibom Hideyoshiem, „genijalcem koji je [1583. g.] vjerojatno bio najveći vojni um svoga doba.“³⁹⁷

6. Darovi smrti

„Osim oružja, ne tražih nikakve ukrasne opreme.“

~ Miyamoto Musashi, *Dokkōdō*

6.1. Hladna oružja

Od kako sukobi postoje, koriste se hladna oružja koja prate vlastiti razvoj kroz različite periode ljudske povijesti. Od početnoga kamena do ukrašenoga mača, veliki je izbor oružja koja zahtjevaju samo snagu pojedinca da bi bila efikasna. Kod samuraja to su: *yumi* (japanski lûk), *ōdachi* i *nodachi* (dugi mačevi), *naginata* (japansko sječivo, koplje-sablja), razne toljage, buzdovani i sjekire, *nagamaki* (izvedeno iz *naginate*), *yari* (koplje), *tachi*, *wakizashi*, *tantō* i dr.

YUMI

Iako se danas uz samuraje vezuje uglavnom mač, lûk je bio originalno oružje elitnoga ratnika i kao takav bio prvi izbor u ratu. Japanski je lûk izrađivan iz jednoga dijela drveta, za

³⁹⁷ Chaplin, str. 323.

razliku od onoga na kopnu koji je spoj više dijelova. Zbog toga su rani lukovi u Japanu bili ravni, a snaga im je bila umanjena. Tek se od 12. st. rade višeslojni lukovi. Bili su dugački (do 2.5 m) zbog čega ih se držalo poviše sredine, a ne na samoj sredini. Da se ne dulji s materijalima za lûk, jasno je da je bambus imao udjela u izradi lukova i strijela. Ono što možemo detaljnije spomenuti jesu duljina strijela, koja se mjerila širinom ruke (*issoku*) i širinom tri prsta (*mitsu buse*). Razlikovalo se i vrhove strijela pa su postojale tri kategorije: uske, široke i rogate. Prve su služile za duboke ubode, a učestale strijele ove kategorije bile su *makino* i *yanaba* koje Turnbull opisuje kao „koplja u malome“. Teža inačica ovih bila je *nomine*. U drugu kategoriju spadaju strijele koje se moglo obrubiti, tzv. *watakuri* tip strijele, koje su služile za kidanje mesa pri vađenju iz rane. Posljednje su bile rogate ili viljuškaste strijele zvane *karimata*; često ih se ukrašavalo zvoncem čime su postajale svojevrstne signalne strijele (*kabura ya*) koje bi u zraku zviždalo čime je bitka započinjala. Sve strijele su držane u tobolcima: prvotni su bili kao malene košarice (*ebira*), dok su kasniji bili zatvoreni i ukrašeni (*utsubo*).³⁹⁸

ŌDACHI, NODACHI

Ōdachi („veliki *tachi*) i *nodachi* („mač ravnice“) spadaju u „velike mačeve“ zbog čega ih se nužno nosilo na leđima, tj. preko ramena. Ustvari se radi o istome tipu oružja, dugome maču pri čemu je naziv *nodachi* nastao zbog pogodnosti koje ravan teren pruža dugome maču. Dužina je varirala po razdobljima, ali nekoliko izvora pokazuje da su najkraći *ōdachi* bili oko 100 cm, dok su oni duži dosizali 2 m. *Ōdachi* je često znao biti naoštren tek pri vrhu, dok se donji dio koristio kao buzdovan (*batina*).³⁹⁹ Za korištenje ovoga oružja bila je potrebna velika snaga, naročito pri jahanju, iako je manje vjerojatno da se koristilo pri galopu. Zabilježeno je par primjera u izvorima, npr. *Taiheiki* spominje Sajia Magorōa koji je sredinom 14. st. koristio *ōdachi* od „pet *shaku* i 3 *sun*,⁴⁰⁰ oružje kakvo dotada nije viđeno, i s lakoćom prerezao abdomene trojice vojnika.“⁴⁰¹

³⁹⁸ Turnbull, Stephen: *Weapons of the Samurai*, 2021., Osprey, str. 9. – 12.

³⁹⁹ Turnbull: *Weapons of the Samurai*, str. 13. – 14.

⁴⁰⁰ 1 *shaku* = 30.3 cm, 1 *sun* = 3.03 cm pa je ovo oružje imalo 160.59 cm.

⁴⁰¹ Turnbull: *Weapons of the Samurai*, str. 31.

NAGINATA

Nalik koplju, *naginata* je u biti sječivo nalik srpju ili kosi, ali je za razliku od njih tek blago zakrivljena prema vrhu oštrice. U značenju „mač za košenje“ jedno je od prvotnih oružja samuraja čiji se spomen bilježi već u 12. st. Njen trup, iako sličan onome koplja, nije bio kružnoga oblika, već elipsastoga kako bi se osjetila razlika prilikom ubadanja i rezanja. Postojale su inačice ovoga oružja: teža *ōnaginata* i lakša *konaginata*.⁴⁰²

YARI

Koplja vuku svoje korijene u kineskome načinu ratovanja, prisutnime u arhajske Japanu, a razvijala su se iz početnih tipova koplja zvanih *hoko*. Ta su koplja bila dugačka i do 4 m, a oštrica im je bila blago zakrivljena ili pak ravna. Ovaj se tip koplja razlikovao od kasnijega *yari* tipa po tome što su *hoko* oštrice nasjedale na držalo, dok je *yari* zaboden u držalo. Tijekom Sengoku razdoblja, *yari* zamjenjuje *hoko* koplje, ali i *yumi* kod samuraja konjanika, iako su postojale iznimke. Tip koji su nosili konjanici bio je kraći od onoga u pješaka i zvao se *mochi yari*. Dugačke inačice koplja zovu se *naga-yari*, od kojih je najduži *naga e-yari*, a kojega su koristile pješake jedinice. Postojale su inačice koje imaju i sporedne oštrice: *kata-kami-yari* (jedna sporedna oštrica) i *jūmonji yari* (dvije sporedne oštrice, oblik križa).⁴⁰³

Uz spomenute, poznato je oružje i *nagamaki*, po nekima izvedenica *naginate*, a po nekima *ōdachi* kojemu smo produljili dršku. Od ostalih oružja, korišteni su razni buzdovani i toljage (*bō*) od drveta i/ili željeza, npr. *kanasaibō* koji je ojačan željezom pri vrhu. Neizostavni su bili *tachi* i *wakizashi* (kratki mač) te *tantō* (bodež), od kojih se *tantō* koristio samo u krajnjoj nuždi. Korištene su i sjekire (*ono*, *masakari* ili *fuetsu*) te različite vrste držaćih oružja⁴⁰⁴ kao što su *tsuitō*, *kumade* i *teikō*. Iako se ovdje nisu spominjali, *shinobi* (ninje) su koristili posebna oružja, kao što su *kusari-gama*, tj. *shinobi-gama* (srp na lancu) i *kunai* (oružje izgledom između bodeža i dijetla), između ostaloga. Redovnici su koristili oružja kao i samuraji, dakle, *naginata* i *tachi*.

⁴⁰² *Ibidem*, str. 14.

⁴⁰³ *Ibid.*, str. 22.

⁴⁰⁴ Oružja koja su nalik kopljima; oštrice se nabijaju ili postavljaju na držalo (štap). Izvorni termin: 'polearm'.

6.2. Vatrene oružja

Vatrene su oružja relativno rano stigla u Japan; već u 15. st. korištene su inačice kineskih puški. Ali, tek će dolaskom Portugalaca sredinom 16. st. vatreno oružje postati zastupljenije, no ne u istoj mjeri kao hladna oružja. Osim njihove ograničene upotrebe tijekom Sengoku razdoblja, vatrene su oružja bila i malobrojna kada je u pitanju njihova raznolikost. Možemo sa sigurnošću govoriti samo o upotrebi arkebuza i topova. Ne samo da je vatreno oružje u to vrijeme i dalje bilo dosta primitivno, i kao takvo nepraktično za većinu sukoba, već su oružja poput mačeva i koplja i dalje držala uzvišeni položaj među ostalim oružjem. Ipak, potencijal baruta se ne smije podcijeniti i zbog toga ćemo istaknuti neka vatrene oružja.

HIYA

Kineske puške postojale su puno prije dolaska arkebuza, ali su zbog univerzalnoga naziva za tu vrstu oružja – *teppō* – bile predviđene u literaturi i izvorima. Izgleda kako je sam naziv vezan uz invaziju Mongola u 13. st. kada su katapultima gađali obalu Japana projektilima zvanima *teppō*. Nešto konkretniji dokaz vatrene oružja nalik arkebuzi datiran je netom prije Ōnin rata (1467. – 1477.) kada izaslanstvo s Ryūkyū otočja demonstrira pred *shōgunom* „vatrene strijele“. Oružje je sadržavalo kratku cijev ili više njih uz jednostavan otvor na drvenome okviru.⁴⁰⁵

TEPPŌ

Teppō je bila arkebuza maloga kalibra i male težine. Kostur puške izrađen je od hrasta. Pri povlačenju okidača, koji se nalazio pri samome kraju puške, unutarnja ili vanjska opruga (ovisno o izradi), bacala bi iskrinu kroz otvor cijevi da se zapali barut kojim bi zrno bilo ispaljeno. Kako su sve arkebuze u Japanu radile na ovaj način, razlika se očitovala u njihovoj veličini koja se mjerila težinom kalibra (zrna). Ta se težina izražavala jedinicom *monme* koja je bila standardizirana. Najmanje puške koristile su zrna 1 – 3 *monme* (3.75 g – 11.25 g), ali najekonomičnije – i time najučestalije – puške koristile su zrna od 6 *monme* (22.5 g). Domet

⁴⁰⁵ Turnbull: *Weapons of the Samurai*, str. 24.

teppō puški bio je pola kilometra, a preciznost je najbolja bila na 50 m – 100 m. Postojale su i velike puške, dakle, one sa zrnima iznad 6 *monme* za čije je korištenje bilo potrebno neko postolje. *Teppō* čije je zrno 10 *monme* (37.5 g) zvalo se *mochi-zutsu*; *teppō* koji je koristio velika zrna od 30 *monme* (112.5 g) imao je kratku cijev te se koristio kao „ručni top“ osiguran remenom. One puške s kalibrom iznad 50 *monme* (187.5 g) zvale su se *ōzutsu*, a *ōzutsu* s dužom cijevi zvalo se *ōdeppō*, ali za ove je upotreba bila ograničena na zidine dvorca.⁴⁰⁶

I topovi su se koristili, ali njihova domaća proizvodnja nije bila toliko dobre kvalitete pa su korišteni europski topovi. Uglavnom su korišteni kao oružje na brodovima i tijekom opsada. Upotrebljavane su i razne druge opsadne taktike i pomagala, od jaraka do katapulta, ali njih se ovdje neće objašnjavati.⁴⁰⁷

7. Odijelo (ne) čini ratnika: oklopi, maske i oprema

„Oklop je težak, ali častan teret, i čovjek stajao uspravno u njemu.“

~ Mark Twain

Od samuraja se očekivalo da drže do svoga izgleda, da budu dostojanstveni i na primjer svim svojim ratnicima i posluži. Turnbull citira opis samurajeve higijenske rutine iz *Hagakure*:

„Samuraji od prije pedeset ili šezdeset godina bi se okupali, obrijali svoje tjeme, stavili ulje u svoju kosu, podrezali ručne i nožne nokte, istrljali ih

⁴⁰⁶ *Ibidem*, str. 25.

⁴⁰⁷ Više o ovome u: Stephen Turnbull: *Siege Weapons of the Far East, Part 1, AD 612-1300*, 2001., Osprey i Stephen Turnbull: *Siege Weapons of the Far East, Part 2, AD 960-1644*, 2002., Osprey.

*plavučcem*⁴⁰⁸ i zatim *kiselicom*⁴⁰⁹ te bi bez greške pazili na svoj izgled. Jasno je po sebi da im je oklop bio bez ruzine, bez prašine, izglancan i sređen.⁴¹⁰

Što se tiče oklopa, poznato je da su samurajski oklopi raznolikih boja, ali i oblika. Ovo se ne odnosi isključivo na trup, već i na kacige te maske. Izmjenama u prirodi ratovanja, mijenjali su se i oklopi – njihov oblik, dijelovi, materijal. Bez obzira na materijal oklopa, samuraj je ispod njega nosio jednostavnu odjeću, *yoroi-hitatare*. Najučestaliji oklopi samuraja bili su lamelirani, tj. izrađeni spajanjem malih metalnih pločica. Da ne zhrđaju, premazivani su lakom. Nekoliko je tipova oklopa: *dō* (trupni oklop) s kojega je visio *kusazuri* (bedreni oklop) kao metalna suknja; *kote* (ručni oklop) na koji se dodavao *sode* (zaštita za ramena) i *nodowa* (štitnik za grlo); *haidate* (štitnik za bedra) i *suneate* (štitnik za cjevanicu) su štitili noge. Na glavi su nosili *kabuto* (kacigu), a lice su prekrivali s *mempo* (ratnom maskom), dok je vrat štitio *shikoro*. Kacige su često ukrašavane različitim krunama (rogovi, oštrice, oklopi školjki i sl.) koje su trebale zadiviti i prestrašiti. Razlog zbog kojega se više detalja posvećivalo kacigama, donosi Turnbull citirajući još jednom *Hagakure*, jest što „kacige prate glavu do neprijateljskoga kampa.“⁴¹¹

Ali, samuraji nisu nosili oklope po cijeli dan. Svakodnevna odjeća razlikovala se statusom samuraja, ali standard za samuraje bio je *kimono*, odora nalik haljini poviše koje bi nosili drugu odjeću, ovisno o potrebi. Ukoliko je samuraj radio u dvorcu svoga gospodara, nosio bi *kamishimo*, kombinaciju širokih hlača (*hakama*) s jaketom kojoj ramena strše. S prednje i stražnje strane nalazio se *mon*⁴¹² gospodara. Obavezno je samuraj o pasu nosio dva mača – simbol svoga statusa ratnika.⁴¹³

⁴⁰⁸ Izv. eng. *pumice*. Tip lagane i porozne vulkanske stijene nastale naglim stvrdnjavanjem pjene lave.

⁴⁰⁹ Izv. eng. *wood sorrel*. Višegodišnja zeljasta biljka kiseloga okusa.

⁴¹⁰ Turnbull: *Warriors of Medieval Japan*, str. 31.

⁴¹¹ Misli se na brojanje odrubljenih glava nakon bitke. Ovisno o broju poraženih neprijatelja, samuraj je dobivao veću ili manju nagradu te je bio poštovaniji među ratnicima. Da se zna tko je porazio kojega neprijatelja, samuraji bi urezali svoje ime i ime poraženoga na kacigu. Turnbull: *Warriors of Medieval Japan*, str. 33. – 34.

⁴¹² *Mon* je simbol određenoga samuraja ili klana.

⁴¹³ *Ibidem*, str. 32.

SLIKA 1. Stavljanje oklopa: oblačenje tkanine i štitnika za goljenicu

SLIKA 2. Stavljanje oklopa: štitnici za ruke, trup i prepone.

SLIKA 3. Stavljanje oklopa: kaciga te opasivanje mača.⁴¹⁴

8. Katana – tijelo ratnika

„Mač je duša ratnika.

Ako netko zaboravi ili izgubi svoj mač, kazniti će ga se.“

~ Tokugawa Ieyasu

Učestalo se u literaturi spominju dvije katane kao „duša samuraja“, ono bez čega samuraj nije samuraj. Pa ipak, kako su samuraji vodili bitke i prije nastanka katane i razvoja

⁴¹⁴ Turnbull, Stephen: *Samurai Armies 1550 – 1615*, 1992., Osprey, str. 25. – 27.

njenoga legendarnoga statusa, držim da je prikladnije katanu gledati kao novo tijelo ratnika. Njome nije samuraj postao samuraj, to se dogodilo privatizacijom vojske i njenom profesionalizacijom, čime je napušten dotadašnji sustav konskripcije. Ne samo to, implementacija novoga sustava plaćanja te profesionalne vojske (*shōen* sustav), koji je zamijenio dotadašnji *ritsuryō* sustav, također je utjecala na stvaranje toga novoga sloja. Dakle, svojevrsni feudalni odnosi između gospodara i vazala-ratnika, odmak od iregularne vojske te vojne inovacije u pogledu taktika i novih oružja zajedno su dovele do formiranja samuraja kao elitnoga ratnika. Ovo ne znači da se autor rada ne prihvaća status katane; daleko od toga, katana je uistinu, zahvaljujući upravo samurajima, postala jedno od najprepoznatljivijih oružja. U tu svrhu ovdje se izdvaja zaseban dio posvećen podrijetlu i izradi katane te općoj upotrebi.

8.1. Povijest

Do sada je u radu spominjana vojna povijest Japana u svojoj cijelosti, a sada ćemo se osvrnuti na samo oružje koje ih predstavlja, katanu. Ti mačevi su izrađeni od čelika (dakle, od rude željeza), predstavljaju oružja s jednom oštricom (za razliku od *naginate*), više su ili manje zakrivljene u odnosu na ranije mačeve te su oplemenjivani visokom temperaturom koja je omogućavala dvostruku kruto-meku strukturu oštrice (eng. *tempering*). Povijest razvoja mačeva, a time i genealogija katane, uglavnom se dijeli u četiri razdoblja koja tek djelomično odgovaraju političkim razdobljima:

1. *chokuto* ili *ken* razdoblje (do 900.) – drevni mačevi
2. *koto* razdoblje (900. – 1530.) – starinski mačevi
3. *shintō* (1530. – 1867.) – novi mačevi
4. *shin-shintō* razdoblje (od 1868.) – moderni mačevi

Drevni mačevi, piše John Yumoto u knjizi o katani, „nisu bili kvalitetnoga oplemenjivanja“ kao izvorni kineski koje su nastojali imitirati. Vjerojatno je to bio glavni problem ranih mačeva: iako su bili od čelika, radilo se o pukim kopijama originala. Naziv

razdoblja dolazi od njihove ravne oštrice (*chokuto*). Ipak, vremenom će se iz tih ravnih mačeva, razviti zakrivljeni japanski mač.⁴¹⁵

Starinski ili, možda točnije, klasični tip mačeva, smješta se u *koto* razdoblje tijekom kojega oštrice poprimaju svoju prepoznatljivu zakrivljenost. U ovome razdoblju su djelovali neki od najpoznatijih kovača u tzv. Pet škola: Bizen, Yamashiro, Yamato, Soshu i Mino. Ove su škole izradile 80% svih katana ovoga razdoblja.⁴¹⁶

Treće razdoblje donosi sada poznatije ujedinitelje i proces ujedinjenja zemlje. Mir koji je nastupio umanjio je funkcionalnost katana čije se duljina skratila. Osim duljine, narušena je i kvaliteta mačeva koje su kovači „zaslađivali ukrasima i ekstravagantnim urezima (...), umjesto jednostavnoga sanskrt natpisa.“⁴¹⁷

Posljednje razdoblje vezano je uz Meiji obnovu i napuštanje „japanskoga feudalizma“ u korist modernoga uređenja države. To je značilo ukidanje klasnoga sustava, zabranu nošenja oružja te gubljenje dijela nacionalnoga identiteta koji je bio sadržan u samurajima.

8.2. Dijelovi

Katana spada u dulje mačeve, ali ne bih ju klasificirao kao 'dugi' mač jer to su *ōdachi* i *nodachi*. Ipak, katana je *daitō*, dulji mač u odnosu na *wakizashi*, tj. *shōtō*, koji je kraći mač. Osim njih postoje i bodeži zvani *tanto* koji su najkraći među mačevima i uglavnom služe u ritualne svrhe (npr. za *seppuku*). Ovisno o duljini, mačevi se klasificiraju u duge, srednje i kratke pri čemu dugi imaju više od 2 *shaku*, a kratki do 1 *shaku* duljine.

Katana se sastoji od nekoliko osnovnih dijelova i više manjih, a dijelove sadrže i korice mača. Kako one imaju manje dijelova, počnimo s njima. Korice kao takve su *saya*. Na dnu imaju metalni dio *koi-kuchi*. Pri vrhu korica nalaze se *kurigata*, kuka za vezicu, i *kogai* ili *kozuka*, „mali nož“. Kroz *kurigatu* prolazi vezica *sageo*.

⁴¹⁵ Yumoto, John Masayuki: *The Samurai Sword: A Handbook*, 2008., Tuttle, str. 29.

⁴¹⁶ Yumoto: *The Samurai Sword*, str. 30.

⁴¹⁷ *Ibidem*, str. 38.

Drška mača (*tsuka*) na rubu sadrži *fuchi*, metalni dio kao dno korica. Drška je omotana vrpcom *tsuki-maki* poviše ražine kože (*same*). Po njoj su raspoređeni *menuki*, metalni ukrasi ispod vrpce. Drška završava štitnikom za ruke (*tsuba*) ispod kojega je *habaki*, metalna „ogrlica“ koja dijeli štitnik od same oštrice.

Oštrica na početku ima *kissaki*, vrh. Vrhovi se klasificiraju ovisno o obliku i duljini. Dva su oblika: ravni (*fukura-kareru*) i zakrivljeni (*fukura-tsuku*). Četiri su duljine: kratki (*ko-kissaki*), srednji (*chū-kissaki*), dugi (*ō-kissaki*) i dugi zakrivljeni (*ikari-ō-kissaki*). Leđa oštrice, tj. tupi i deblji dio (hrbat) zove se *mune*, a dio za rezanje je *hasaki*. Prisutni su razni uzorci koji se na vrhu zovu *boshi*, a po trupu oštrice *hamon*. Udubljenje na oštrici zove se *hi*,⁴¹⁸ a prisutni su i urezi (*horimono*) i zapisi (*bonji/ kanji*). Neke nemaju udubljenje, već se radi o „ispupčenju“ koje dijeli oštricu horizontalno na gornji (hrbat) i donji dio (sječivo). Ta linija se zove *shinogi* i može biti ravna ili povišena, tj. tupi dio (hrbat) je kod ravne spušten bliže sredini. Po dužini oštrice nazire se horizontalna linija nastala kaljenjem mača. Linija kaljenja (*yaki-ba*) „najljepši je dio [katane] i njen najvažniji element.“ Linija je valovita, prašinate strukture i dijeli se na *nioi* i *nie* linije. Yumoto piše da su „obje linije jedno te isto“, dok su kod Turnbulla razlikuju prema svojoj veličini: *nie* su „kao zvijezde na nebu“, zrnaste, a *nioi* su gotovo nevidljive i prašnjave „kao maglene linije Mliječne staze.“⁴¹⁹ Na dnu oštrice, na dijelu koji će prekriti drška, *munemachi* odvaja hrbat od ruba, a *hamachi* odvaja dio za rezanje od ruba. *Mekugi* je rupica po sredini buduće drške.⁴²⁰

8.3. Izrada

Izrada mačeva u Japanu ima drevnu tradiciju, dio koje vidimo i danas. Ono što završi kao vrhunsko oružje, svoje putovanje započinje kao ruda (*satetsu*). Željezo se nalazilo u sedimentima Unutarnjega mora i na obalama rijeka odakle se prevozilo u kovačnice gdje bi se ruda talila u sirove komade željeza (*tama hagane*). Kovači (*kajiya*) su pri procesu pazili da komadi koje će koristiti za izradu mača sadrže dovoljno ugljika, koji čini oštricu čvrstom, ali

⁴¹⁸ Ovo se odnosi na „žlijeb za krv“ koji navodno pomaže pri izvlačenju oštrice nakon ubadanja. Često prisutan na europskim mačevima, žlijeb je zabilježen i na katanama. U obje instance, radi se o kovačkoj intervenciji kako bi se uklonilo višak željeza radi lakšega baratanja u sukobu.

⁴¹⁹ Turnbull, Stephen: *Katana: The Samurai Sword*, 2010., Osprey, str. 14.

⁴²⁰ Turnbull: *Katana*, str. 24.; Yumoto: *The Samurai Sword*, str. 55., 66.

ne previše da ne bi pucala pod udarcem. Opažanja kovača dovela su do dvostruke strukture katane, tvrde i meke. Različite su kombinacije ovih struktura, najjednostavnija od kojih je ona s mekšom unutrašnjošću (*shingane*) od vanjskoga dijela (*hadagane*) pri čemu je tvrda služila za rezanje, a mekša za izdržljivost oštrice.⁴²¹

Turnbull odlučujućim korakom u izradi proto-katane smatra oblikovanje vrha oštrice (*kissaki*) koji je imao trokutaski oblik. Te prvotne katane zvale su se *sunobe*. Hrbat (*mune*) im je bio deblji od strane za rezanje (*ha*). Kako se izrada bližila kraju, određene posebnosti ulaze u proces. Te tajne zanata odnose se na temperaturu na kojoj se oštrica mora zagrijati, vrstu gline kojom se prekriva dio koji mora ostati mekši, temperaturu vode kojom se oštrica hladi i slično. Nakon tih ključnih koraka, oštrica će sadržavati uzorke kaljenja po sebi (*nioi* i *nie*).⁴²²

Poslije ovoga se pristupa čišćenju i poliranju oštrice. Gotovu oštricu spaja se s drškom (*tsuka*) koju od oštrice dijeli štitnik (*tsuba*). Dršku se prekrivalo kožom raže (*same*) poviše koje se plelo nekom tkaninom radi boljega držanja. Korice katane (*saya*) izrađivane su od magnolije.⁴²³

8.4. Simbolika

Katana je postala simbolom samuraja i gotovo je nemoguće odvojiti dvoje i proučavati ih zasebno. No, katana nije jedini mač koji je samuraj, a to nas opet vraća na izjavu s početka ovoga poglavlja, dva mača kao duh ratnika. Prvi je, očito, katana; drugi je *wakizashi*. I jedan i drugi mač stoje o pasu samuraja i spadaju u kratke mačeve. Kako Inazō, u djelu *Bushidō*, donosi: „Što nosi o p̄asu, simbol je onoga što nosi u mislima i srcu – odanost i čast. Dva mača, jedan duži i jedan kraći – zvani *daitō* i *shōtō* ili katana i *wakizashi* – nikada se od njega ne odvajaju.“⁴²⁴ Simbolika mača je jasna: to nije bilo samo oružje, već i umjetničko ostvarenje kojemu se divilo.

⁴²¹ Turnbull: *Katana*, str. 10. – 12.

⁴²² *Ibidem*, str. 14.

⁴²³ *Ibidem*, str. 15.

⁴²⁴ Katana je, dakle, *daitō*, duži mač, a *wakizashi* je *shōtō*, kraći mač. Nitobe, Inazō: *Bushidō: The Samurai Code of Japan*, 2019., Tuttle, str. 145.

Osim samome maču, divilo se vrhunskim mačevaocima (*kengo*) koji su pokazivali zavidna umijeća u baratanju katanom. Ti su majstori mača podučavali umijeće katane, ne samo vježbama, već i filozofskim razumijevanje prirode mača i ratovanja. Tako su nastajala brojna pisma i dokumenti o raznim položajima i tehnikama koje učenik treba usvojiti pri korištenju katane. Turnbull donosi i tzv. ratnička hodočašća (*musha shugyo*), odnosno, putovanja na koja *kengo* odlazi kako bi učio od drugih majstora i ratnika i time unaprijedio svoju tehniku. Ta su putovanja nerijetko bila opasna, ali ključna da bi pojedinac ovladao mačem. Kasnije su ti majstori, dovoljno upućeni u „Put katane“ otvarali škole mačevanja (*ryūha*) u kojima su djelovali kao učitelji (*sensei*), mada prijevod ne otkriva svu uzvišenost te funkcije koja je mnogopoštovana u Japanu, onda i danas. Jedna od prvih škola mačevanja datira se u 15. st. i zvala se *Tenshin Shoden Shintō-ryū* u kojoj će trenirati jedan od legendarnih kengoa, Tsukahara Bokuden. Tijekom 16. st., Tsukahara će razvijati svoje vještine, sudjelovati u bitkama i „do 37. godine razviti vlastiti stil mačevanja kojega je nazvao *Shintō-ryū*“, aludirajući na školu u kojoj je sam učio mačevanje.⁴²⁵ Turnbull piše da se radilo o drugačijoj školi čije je alternativno čitanje imena značilo „novi udar“, a tajna Tsukaharina učenja krila se u „tajanstvenom izrazu '*hitotsu no tachi*' ('jedan udar)'“ čije značenje najvjerojatnije nije ukazivalo na jedan smrtonosni potez mačem.⁴²⁶ Osim škole „jednoga udara“, koje god njeno učenje bilo, Tsukahara je prema jednoj anegdoti svoju školu zvao *Munekatsu-ryū* („škola učenja pobjede bez mača“), čime je savršeno opisao kasniji Tokugawin postulat da je „katana najmoćnija u koricama.“⁴²⁷ Ideja neopravdanoga izvlačenja oštrice iz korica i baratanje njime van bitke, zastrašivanje ljudi, oholo držanje pred drugima – sve je to vrijedno prezira i pravi učitelj mačevanja (i pravi ratnik općenito) zazirao bi od toga.

⁴²⁵ Turnbull: *Katana*, str. 42.

⁴²⁶ *Ibidem*, str. 42.

⁴²⁷ *Ibid.*, str. 46.

III. DIO
DUH RATNIKA

9. *Bushidō* – duh samuraja, duh Japana

9.1. Put ratnika

„*Bushidō to iu wa shinu koto to mitsuketari!*“⁴²⁸

~ Yamamoto Tsunetomo, *Hagakure*, 1: 2

POSTANJE TERMINA I PRVI TEKSTOVI

Gore navedeni citat izrekao je Jōchō,⁴²⁹ a zapisan je u njegovome djelu *Hagakure – de facto* priručniku *bushida*. No, *Hagakure* nije jedino djelo o *bushidu* – filozofiji Puta ratnika. Ono čak ne predstavlja jedan jedinstveni i nedjeljivi Put jer takvo što ne postoji. *Bushidō* bih usporedio s kršćanstvom, u takvome smislu da je to krovni naziv za skup ideja i učenja koje se tumači na više različitih načina, ovisno o autoru, vremenu i potrebi te koje je nastajalo tijekom duljega vremenskoga razdoblja.⁴³⁰ Za razliku od nekih drugih zakona i filozofija, *bushidō* nema poznato vrijeme nastanka ni osobu začetnika⁴³¹ i zato ne možemo govoriti o

⁴²⁸ Prijevod: „Put ratnika nalazi se u smrti“. Yamamoto, Tsunetomo; Bennett, Alexander: *Hagakure – The Secret Wisdom of the Samurai*, 2014., Tuttle, str. 11.

⁴²⁹ Redovničko ime Yamamota Tsunetoma, samuraja Nabeshima klana.

⁴³⁰ Radi se o djelomičnoj sličnosti jer prisutne su i očite razlike. No, neupitan je utjecaj kršćanstva na modernu koncepciju *bushida*, za što je najbolji primjer Nitobe Inazō, odnosno, njegovo djelo *Bushidō*. I sâm kršćanin, Nitobe je opisao *bushidō* kao „istočnjačko viteštvo“, oslanjajući se u većini primjera na zapadnjačke utjecaje, filozofije i učenja. Kako Cameron Hurst piše: „[Nitobe je bio] više upoznat s temama i metaforama klasika Zapada nego li svojega Japana, sigurniji u datume i događaje zapadnjačke nego li japanske povijesti“, a njegovo djelo o moralnoj filozofiji predmodernoga Japana mahom je „nekritički prihvaćeno“. Također, autori koji su se bavili *bushidom*, nisu uvijek bili stručnjaci, a njihovo proučavanje bilo je ograničeno na jedan segment, najčešće onaj koji podupire osobne stavove autora. Hurst, G. Cameron: „Death, Honor, and Loyalty: The *Bushidō* Ideal“, *Philosophy East and West*, vol. 40, br. 4, 1990., str. 512., 514. (<https://doi.org/10.2307/1399355>) (pristupljeno: 16. 10. 2022.). Rezultat Nitobeovoga truda je koncept ideja identičnih europskome vitezu srednjega i ranoga novoga vijeka, prebačenome na Daleki Istok i idealiziranome kroz imperijalnu propagandu. Danas, *bushidō* i dalje ostaje čista idealizacija savršenoga ratnika, obavijena odlikama kršćanskoga ratnika, a promoviraju ga suvremeni mediji.

⁴³¹ Benesch ipak spominje da je na stvaranje *bushida*, kao modernoga sustava ideja, utjecao spoj intelektualnih i društvenih trendova u Japanu 19. st. Ti trendovi u stvari su bili reakcije na prekomorska putovanja Ozakija Yukija, novinara i političara. Kako je Ozaki bio zadivljen zapadnjačkim viteštvom, kao i Nitobe, uspoređivao je

jednome tekstu (ili skupu tekstova) *bushida* kao izvoru učenja. Krist je začetnik, a Biblija je sveta knjiga kršćanstva, ali *bushidō* nema takvo što. Mnogobrojni su učenjaci raspravljali o tome kakav treba biti „pravi samuraj“ te što se od ratnika očekuje, uglavnom u razdoblju nepomućena mira. Poput hebrejske i grčko-rimske tradicije u Bibliji, u djelima *bushidō* učenjaka nazire se utjecaj različitih religija i filozofija, uglavnom kineskih i indijskih. U svojoj srži, *bushidō* je ipak kodeks moralnih vrijednosti koje su samuraji bili dužni slijediti. Taj „zakon“ nije bio zapisan niti je bio razrađen, naročito ne u početku. Radi se o vrsti usmene predaje, kodeksu neizgovorenu i nezapisanu, ali uklesanome u živo srce ratnika. Neke njegove odlike, poput časti i odvažnosti, sežu u 9. st.,⁴³² a procvat doživljavaju tijekom Kamakura razdoblja (1185. – 1333.), kada Yoritomo uspostavlja prvi *bakufu*.⁴³³ Kawakami Tasuke piše o „strogoj disciplini *bushija*“, koja je za Kamakura razdoblja iznjedrila „etički kodeks, kasnije poznat kao *bushidō*“. Dodaje i da je taj kodeks „unaprijedio moral Japanaca“.⁴³⁴

Bennett, Nitobe i većina drugih smještaju sâm izraz '*bushidō*', kojime se označava razvijena filozofija ratnika, u 17. st.,⁴³⁵ dok je za Hubbarda proces formiranja *bushida*, kao sustava pravila, završen već u 15. st.⁴³⁶ Cummins, kao Hubbard, smješta *bushidō* na kraj 15. st., ali u drugačijemu obliku.⁴³⁷ Najranije postojanje *bushida*, premda pod drugim nazivom, donosi Kawakami koji smješta *tsuwamono no michi* (Put snažnih ljudi) u 11. st.⁴³⁸ No, Kawakami ne govori o „pravome *bushidu*“, već njegovu prototipu; ni ostali autori ne misle da

u svojim osvrtima samuraje i vitezove, „inspirirajući 'idealizirani diskurs' među japanskom inteligencijom.“ Nitobe, osim sa sâmmim vitezovima, *bushidō* povezuje i s feudalizmom koji je „poticao i njegovao“ viteške vrline. Time bi *bushidō* nastao i razvijao se još od srednjega vijeka (9. – 10. st.), ako se prati europski model (europski feudalizam), odnosno, ranoga novoga vijeka, ako se slijedi osmanski primjer (timarsko-spahijski sustav). Bez određenoga zemljišnoga sustava (feud, timar, *shoen*) dotičnoga područja, i odnosa vladar – podanik, ne bi došlo do razvoja vojnoga sloja društva kakvi su spahije/janjičari, kršćanski vitezovi i samuraji. No, valja biti oprezan pri ovakvim pretpostavkama jer *bushidō* je moderna ideja – Nitobe ju je držao svojom tvorenicom! – a koju se nastojalo uklopiti u povijest, mjesto da se poviješću potvrdi ili opovrgne njeno postojanje. Nitobe, Inazō: *Bushidō: The Samurai Code of Japan*, str. 58. – 61.; Benesch, Oleg: *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism, and Bushidō in Modern Japan*, 2016., Oxford, str. 5. – 6.

⁴³² Heain razdoblje (794. – 1185.). Alexander Bennett ipak pretpostavlja mogućnost i ranijega formiranja nekih odlika *bushida*, smještajući te početke najvjerojatnije na sâm početak razdoblja (kraj 8. st.). Raniji nastanak nije vjerojatan zbog snažnoga utjecaja Kine (jezik, ratovanje, oružje, kultura...), a *bushidō* je ipak jedinstven Japanu.

⁴³³ *Bakufu* je sustav vojne vladavine. Prvi je uspostavljen u Kamakuri, 1192., ali ideja je postojala vjerojatno još od kraja Genpei rata (1185.). Više o *bakufu* sustavu u paragrafu „*Bakufu* sustav i vladarske kuće“.

⁴³⁴ Članak donosi usporedan prikaz civilno-vojne vlasti u Kini i Japanu. Razvoj slijedi identičnu strukturu: vladavina dvora, vladavina birokrata, građanski ratovi te vojna vladavina. Kawakami, Tasuke: „*Bushidō* In Its Formative Period“, *The Annals of the Hitotsubashi Academy*, vol. 3, br. 1, 1952., str. 65. – 67. (<http://www.jstor.org/stable/43751264>) (pristupljeno: 18. 10. 2022.).

⁴³⁵ Nitobe ističe da je tek na prijelazu iz Edo (1603. – 1868.) u Meiji razdoblje (1868. – 1912.), a pogotovo tijekom ratnih godina Imperijalnoga Japana, *bushidō* postao popularan.

⁴³⁶ Hubbard, Ben: *The Samurai: Swords, Shoguns and Seppuku*, 2014., The History Press, str. 11.; Tsunetomo, Yamamoto; Bennett, Alexander: *Hagakure*, str. 13.

⁴³⁷ Cummins donosi izraz *mononofu no michi*, istoga značenja kao *bushidō*. Kako se izraz nalazi u pjesmi, *bushi* postaje *mononofu*, a *dō* postaje *michi* zbog broja slogova. Cummins, Antony: *Old Japan: Secrets from the Shores of the Samurai*, 2018., The History Press, str. 20. – 21.

⁴³⁸ Koristio se i termin *musa* (ljudi oružja). Kawakami, Tasuke: „*Bushidō* In Its Formative Period“, str. 68.

je „uređeni kodeks moralnih dužnosti samuraja“ mogao postojati u starijoj prošlosti. Ipak, primjetna je zajednička karakteristika spomenutih procjena podrijetla termina: *bushidō* – razrađena, zapisana i proučavana filozofija – ne postoji prije Tokugawina vremena! Pa čak ni u Edo razdoblju *bushidō* nije imao većega odjeka među samurajima; tek je Meiji razdoblje zabilježilo prve rasprave o terminu. Deal, Rankin i drugi autori jasno ističu kako *bushidō* nisu (formalno) osmislili ratnici,⁴³⁹ već mirnodopski samuraji (*gokenin*),⁴⁴⁰ birokrati i ostali *shōgunovi* službenici (*kuge*, *jitō* i *shugo*, tj. *daimyō*)⁴⁴¹ tijekom Edo razdoblja (1603. – 1868.).⁴⁴² Premda je vlast nastojala spojiti ratničku kulturu i različite religijsko-filozofske vrline (odanost, istinoljubivost, poslušnost...), u želji da stvori savršenoga ratnika, rijetko je kada taj ideal bio prisutan u stvarnosti, a ponajmanje na bojišnici.⁴⁴³

Prošlost je bila glorificirana, a tijekom Edo razdoblja i birokratizirana na način da služi interesima vlasti u kontroliranju vojnoga staleža. Za vrijeme dugotrajnoga *Pax Tokugawa*, kako se naziva dvostoljetni mir u Japanu, samuraji su izgubili smisao života. Kao ratnici u nepomućenu miru, vještiji čajankama i poeziji nego li borbi, postali su živi anakronizam, ali i opasnost za vlast. Zato vojni učenjaci počinju razvijati misli o položaju i dužnostima samuraja i u miru, što je dovelo do stvaranja donekle formiranoga i kodificiranoga etičkoga sustava pod pokroviteljstvom vlasti. Među prvima se javlja Yagyū Munenori s djelom *Heihō Kadensho*⁴⁴⁴ (1632.), priručnikom koji savjetuje razvoj snažne centralne vlasti, s jakom vojskom, kao jedinim jamcem mira te učenje vojnih vještina, čak i kada nema rata, jer „Veliko učenje“⁴⁴⁵

⁴³⁹ Samo su učenjaci prve polovine 17. st. imali ratnoga iskustva, npr. Miyamoto Musashi ili Yagyū Munenori.

⁴⁴⁰ *Gokenin* = vazal/podanik (tijekom Edo razdoblja); u ranijim razdobljima, ratnik u službi *bakufua*.

⁴⁴¹ *Kuge* = plemstvo (uključuje i carsku obitelj), *jitō* = vojni namjesnik/upravitelj; *shugō* = vojni agent/policajac (od Azuchi-Momoyama razdoblja mijenja ga „provincijski vojni guverner“ – *daimyō*). U ranijem sam radu, oslanjajući se na Mason; Caiger: *A History of Japan* (1997.), preveo *shugō* kao „vojni guverner i/ili zaštitnik“, ali čini mi se da takav prijevod oslikava ovu funkciju kao izuzetno moćnu, što u početku i nije uvijek slučaj. Ali, ni Dealov prijevod „vojnoga policajca/agenta nije mi ponajbolje rješenje. Funkcija se po meni nalazila negdje između ta dva pola. Pa ipak, tijekom Ashikaga *shōgunata* (14. – 16. st.), *shugō* zaista jačaju i šire utjecaj nad svojim *shōenom* zbog čega ime funkcije postaje *shugō-daimyō* (skraćeno samo *daimyō*) – pokrajinski lord. Deal, William E.: *Handbook to Life in Medieval & Early Modern Japan*, str. 94., 140.; Tomaš: *Sekigahara*, str. 3.

⁴⁴² Deal ipak spominje *Chikubasho*, skup tekstova iz Muromachi razdoblja koji sadrži moralne upute za samuraje. Osim vojnih obveza, potiče se i njegovanje konfucijanskih ideala gospodstva: umijeće strategije, obrazovanje kroz kaligrafiju, glazba i slikanje. Deal: *Handbook to Life...*, str. 142.

⁴⁴³ Deal: *Handbook to Life...*, str. 4. – 15., 133. – 134., 139.; Rankin, Andrew: *Seppuku – A History of Samurai Suicide*, 2011., Kodansha, str. 25.

⁴⁴⁴ Prijevod: „Knjiga obiteljskoga nasljeđa vojnih vještina“. Radi se o priručniku za „mirnodopske samuraje“ Edo razdoblja. Djelo je izrazito kompleksno i psihološki razrađeno. Kako Bennett navodi, osjeća se utjecaj *noh* i *zen* ideala. Bennet, Alexander; Uozumi, Takashi: *The Complete Musashi: The Book of Five Rings and Other Works*, 2018., Tuttle, str. 53.

⁴⁴⁵ Odnosi se na Konfucijevu misao iz skupa tekstova *Četiri knjige*. Originalna misao – *Yokusei kiisha, senchi kichi, chichi zai kakubutsu* – u prijevodu bi glasila: „Tko želi imati iskrene misli/ namjere, prvo širi svoje znanje. Širenje znanja uključuje širenje na sve stvari.“ Munenori u spomenuto učenje uvrštava i ratne vještine. O učenju i važnosti obrazovanja u vrijeme mira govori i Yūzan. Daidōji, Yūzan; Wilson, William Scott: *Budōshoshinshū*:

omogućuje razumijevanje Puta⁴⁴⁶ Munenoriu prethodi Yamaga Sokō,⁴⁴⁷ neokonfucijanistički učenjak iz 17. st. koji, premda ne koristi termin '*bushidō*', piše da se samuraji trebaju staviti u službu ljudi (socijalni aspekt dužnosti) te biti spremni vojno djelovati u svako doba.⁴⁴⁸ Legendarni samuraj Musashi piše priručnik vlastitoga razumijevanja Puta *Gorin no Sho* (1645.) kao i nekoliko drugih „pomoćnih“ tekstova o strategiji, Putu i borbi.⁴⁴⁹ Iz sredine 17. st. datira skup tekstova o taktikama Takede Shingena, *Kōyōgunkan*⁴⁵⁰ (1656.), ali i taj tekst tek uzgred spominje *bushidō*. Yamagin učenik Daidōji Yūzan u svome djelu *Budōshoshinshū*⁴⁵¹ moli samuraje da drže do svoga stila života koliko god dugo mogu, da izbjegavaju isprazne svađe oko časti i da služe gospodaru, dok njegov suvremenjak, Yamamoto Tsunetomo, u djelu *Hagakure*⁴⁵² napominje da samuraj mora biti svjestan smrti i obavljati sve poslove kao da mu o njima ovisi život („*Put ratnika nalazi se u smrti*“).⁴⁵³

TERMINOLOGIJA, KLASIFIKACIJA I ZNAČAJ

Bushidō u prijevodu znači 'Put ratnika'.⁴⁵⁴ Iako ga se koristi pri svakome spomenu vojne prakse uopće, on je ipak krovni naziv za više različitih, u značenju bliskih, vojnih

Essential Teachings on the Way of the Warrior, 2018., Shambhala, str. 23. – 24.; Yagyū, Munenori; Wilson, William Scott: *The Life-Giving Sword: Secret Teachings From the House of Shogun*, 2012., Shambhala, str. 99.

⁴⁴⁶ Yagyū razmatra moralnost oružja i vojne vještine (ratovanje), a time i bit *bushida*. Kako u Edo razdoblju nije bilo ratova, *bushidō* bi postao nepotrebna filozofija ukoliko ga se ne primjeni na novu stvarnost. Zbog toga Yagyū spominje Put Neba (u smislu moralno prihvaćenoga i dobroga; slično rade kršćani kada se pitaju da li određena radnja vodi u grijeh), konstantno učenje vojnih vještina i prakticiranje aforizma „ako želiš mir, spremaj rat“. Njegovo djelo, kao vojni priručnik s taktikama i lekcijama borbe, trebalo je pružiti osjećaj pripadnosti modernome samuraju koji traga za smislom života. Yagyū, Munenori; Wilson, William Scott: *The Life-Giving Sword*, str. 34. – 36.

⁴⁴⁷ Yamaga se uzima za tvorca ideje savršenoga samuraja. Sām Yamaga, ipak, nije koristio izraz *bushidō*.

⁴⁴⁸ Osim socijalne dužnosti, Yamaga naglašava odanost i dužnost samuraja, a spominje i odnos lord – samuraj kao ekonomski dogovor u kojemu *daimyō* pruža nagradu za vojnu uslugu. Deal: *Handbook...*, str. 138., 141.

⁴⁴⁹ *Heidōkyō* („Osvrt na Put rata“), *Heihō-kakitsuke* („O ratnoj strategiji“), *Heihō sanjūgo-kajō* („Vojna strategija u 35 članaka“), *Gohō-no-Tachimichi* („Putevi mača pet smjerova“) te *Dokkōdō* („Put samosti“).

⁴⁵⁰ Prijevod: „Vojni zapisi Takeda obitelji“. Dokument među prvima spominje izraz '*bushidō*'. Benesch, Oleg: *Bushidō: The Creation of a Martial Ethic in Late Meiji Japan*, doktorski rad, 2011., Sveučilište Britanske Kolumbije, str. 7. (<https://dx.doi.org/10.14288/1.0071589>) (pristupljeno: 13. 04. 2022.)

⁴⁵¹ Prijevod: „*Bushidō* za početnike“.

⁴⁵² Prijevod: „Što je rečeno u sjeni lišća“ ili „Skriiven u sjeni lišća“. Puni naziv: *Hagakure kikigaki*.

⁴⁵³ Predanost poslu cijenila se i na zapadu. Primjerice u Kol 3, 23: *Sve što radiš, radi srčano; kao da radiš za Gospodina, ne za ljude*. Više o *Hagakure* i *Budōshoshinshū* u paragrafu „Vrline *bushida*“.

⁴⁵⁴ 'Put ratnika' je najčešći prijevod u literaturi. Nitobe *bushidō* prevodi i kao 'viteštvo', odnosno, 'konjaništvo' jer japanski izraz doslovno znači 'putevi vojnog viteza'. Također, prvotni samuraji su i bili konjanici, a ne pješaci (slično rimskom *equitesu* i srednjovjekovnom vitezu) pa bi ovo bio prijevod u užem smislu.

termina: *heihō no michi* (Put ratne strategije)⁴⁵⁵, *kyūba no michi* (Put lūka i konja), *yumiya no michi* (Put lūka i strijele), *budō* (vojni Put), *shidō* (Put gospode) i *otoko no michi* (muževni⁴⁵⁶ Put).⁴⁵⁷ I premda je nekoć *bushidō*, kao „nezapisana filozofija“ iza *bujutsua*,⁴⁵⁸ bio „rezerviran“ za elitni sloj japanskog društva, ponajviše samuraje, tijekom sredine Meiji razdoblja (1868. – 1912.) dolazi do masovnoga prihvaćanja ove filozofije kao nečega intrinzičnoga japanskomu narodu.⁴⁵⁹ Friday cinično piše kako bi se Tsunetomo, Yūzan i Sokō „okretali u grobu da nisu bili kremirani“ kada bi vidjeli profanizaciju kodeksa namijenjenoga eliti.⁴⁶⁰ Iako je ovdje predstavljen kao „filozofija“, a dijelom i ideologija, *bushidō* je pretežno usmeni moralni kodeks ponašanja. Kao takav, neovisan je o „pravim“ filozofijama u Japanu: budizmu, konfucijanizmu, *zenu* i daoizmu. Kako je teško dokučiti hijerarhijski položaj određenih filozofija/ religija u ondašnjemu Japanu, neće se ni pokušati pravdati argument „važnije i/ili utjecajnije“ škole misli jer sve je to ovisilo o vremenu i potrebi.⁴⁶¹

Prve rasprave o *bushidu* nastaju u posljednjim godinama Edo razdoblja – Bakumatsu period. Kako autori nisu imali povijesni temelj za *bushidō*, oslanjali su se na idealiziranu prošlost, književna djela i sl. Benesch ističe kako *bushidō* u to vrijeme nije bio popularan, naročito ne u vrijeme čestih pobuna.⁴⁶² Tijekom Edo razdoblja, *bushidō* je korišten kao sredstvo odgoja poslušne vojne elite, obrazovane po potrebi dvora. Prije toga, kako je već gore rečeno, nije ni bilo uređene filozofije pa su misli i ideje ratničkoga stila života bile u okviru tradicije. Ali, ni tijekom Edo razdoblja '*bushido*' nije bio korišten; Benesch piše da niti „kućna pravila“ (*kakun*) uglednih samurajskih obitelji niti najpoznatiji tekstovi o samurajima ne koriste termin, već se služe ostalim izrazima. Nekorištenje izraza, iako ne uklanja mogućnost korištenja u manje poznatim djelima, ipak dovodi u pitanje mišljenje da su Japanci

⁴⁵⁵ Termin koristi Musashi u *Gorin no sho*.

⁴⁵⁶ U kvalitativnome smislu osobe muškoga spola, označavajući onoga pripadnika muškoga spola koji posjeduje takve osobine koje se tradicionalno povezuju s tim spolom, primjerice fizička snaga ili vojnička disciplina.

⁴⁵⁷ Yamamoto, Tsunetomo; Bennett, Alexander: *Hagakure*, str. 13.

⁴⁵⁸ *Bujutsu* je sveobuhvatni naziv za vojne vještine. Uključuje aikido, kendo, iaidō i dr.

⁴⁵⁹ Mnogi su govorili o „japanskome čudu“, tj. napretku u svim sferama života kojim je Japan dostizao i konačno prestigao neke zapadne zemlje. Isto se dogodilo i nakon Drugoga svjetskoga rata, kada su savezničke snage napustile Japan, nakon čega je Japan doživio ekonomski *boom* tijekom 1970ih i 1980ih. Za uspjeh oba slučaja Zapad je smatrao *bushidō*.

⁴⁶⁰ Friday, Karl F.: „*Bushidō* or Bull? A Medieval Historian’s Perspective on the Imperial Army and the Japanese Warrior Tradition”, *The History Teacher*, vol. 27., br. 3., 1994., str. 343. (<https://doi.org/10.2307/494774>.) (pristupljeno: 24. 09. 2022.)

⁴⁶¹ Ranija su razdoblja (Nara i ranije) naglasak stavljala na tradiciju, bogove, poštivanje starijih, dok su mlađa razdoblja (Kamakura pa nadalje) uzdizala odanost, čast i sl. *Shintō* je, kao domaća religija, zauzimao središnje mjesto u društvu sve dok ga nije potisnuo Mahayana budizam. Njega će zamijeniti konfucijanizam, a ovoga *zen* budizam. Od Azuchi-Momoyama razdoblja jača neokonfucijanizam, a od kraja Edo razdoblja stižu zapadnjačke filozofije. Posredstvom Portugalaca, sredinom 16. st., Japan upoznaje i kršćanstvo.

⁴⁶² Više u Benesch, Oleg: *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism, and Bushidō in Modern Japan* – „Before *Bushidō*: Considering Samurai Thought and Identity“, 2016., Oxford, str. 15. – 41.

učestalo koristili ili uopće razumjeli izraz prije Meiji obnove.⁴⁶³ Osim neslužbenoga naziva, sâmi Put ostaje nejasnim entitetom čak i kod učenjaka kakvi su Yamaga Sokō ili Jōchō. Što je to Put i koji je ispravan za samuraja? Da li je Put univerzalan ili postoji jedan za svakoga pojedinca? Ne samo to, Benesch se osvrće na radove povjesničara o odnosu među klasama – samuraji vs trgovci, obrtnici, težaci – i kako je izjednačavanje ekonomske moći pri kraju Edo razdoblja dodatno izbrisalo granicu tih klasa. Onodobnim samurajima postalo je gotovo nemoguće odrediti svoj položaj u društvu.⁴⁶⁴

Nakon otvaranja 1857., Zapad se zanimao za hitar napredak Japana; sustizanje Zapada i uspješne kampanje protiv Kine (1894. – 1895.) i Rusije (1904. – 1905.), pripisivane su moći *bushida*. Tada nastaju popularna djela, npr. *Bushidō* (1900.), koje je napisao Nitobe Inazō. Njime se nastojalo ukloniti jaz dvaju svjetova, ali i istaknuti kako Japan vode „duhovi predaka“. Japanci nisu htjeli da ih Zapad „drži za ruku“ kao „maloga Japanca“, na način objašnjen u Saidovu *Orijentalizmu*.⁴⁶⁵ Nitobe svejedno povlači paralele s viteštvom i kršćanstvom, ali naglašava intrizičnost samurajskoga duha među Japancima, što je imalo za posljedicu misao odvojenosti japanske moralnosti od religije.⁴⁶⁶ U Meiji razdoblju Benesch nalazi ključno vrijeme nastajanja modernoga *bushida* koje vrhunac postiže militarizacijom u Shōwa razdoblju. Istražujući domaće dokumente i djela, zaključuje da „moderni *bushidō* nije bio nastavak tradicije koliko reakcija na kulturne i geopolitičke promjene onoga vremena“.⁴⁶⁷

S populariziranjem termina, na prijelazu 19. u 20. st., došle su i kritike. Basil H. Chamberlain – Nitobeov suvremenik – *bushidō* naziva „izmišljenom religijom“ u službi revizionističke politike Imperijalnoga Japana.⁴⁶⁸ Iako je u svoje vrijeme Chamberlain bio

⁴⁶³ Benesch, Oleg: *Bushidō: The Creation of a Martial Ethic in Late Meiji Japan*, str. 8., 10. – 11.

⁴⁶⁴ Benesch, Oleg: *Bushidō*, str. 23. – 27.

⁴⁶⁵ Izrazi „Yellow fellow“ i „Little Jap“ derogativni su i ponižavajući, danas i onda. Slične „nadimke“ imali su i afrički robovi, kasnije građani SAD-a, npr. „dečko“. Ti nazivi korišteni su zbog nastojanja da se strane kulture, tj. ne-zapadnjačke predstave kao „drugorazredne“ i manjkave pred slavnom i naprednom civilizacijom „bijeloga kršćanskoga Zapada“.

⁴⁶⁶ Hashimoto, Yorimitsu: „White Hope or Yellow Peril?: *Bushidō*, Britain, and the Raj“, *The Russo-Japanese War in Global Perspective: World War Zero*, Vol. II., ed. David Wolff et al., 2007., Brill, str. 379. – 385.

⁴⁶⁷ Benesch: *Bushidō*, str. 32.

⁴⁶⁸ Revizionizam se odnosi na manipuliranje historiografijom kako bi se počeci Japana pomanuli ranije u prošlost, a autohtonim religijama (*shintō*) dao primat i autoritet koji nikada nije dan. Chamberlain spominje propagiranje ideje „mirnoga Japana“ kojega je od građanskih sukoba očuvao ideal *bushida*, stran „slabijim narodima“. Ranije sam usporedio *bushidō* i kršćanstvo kao „krovne nazive“ za različita učenja. Zaista, prosvjetitelji drže religiju za umjetnu, modernu tvorevinu koju stvara vladajuća klasa radi očuvanja svojega položaja. Nije li Marx kontroverzno prozvao religiju „opijumom naroda“ upravo zbog njene naravi da bude oruđem elite u kontroli masa? Tako su i *bushidō*, štovanje cara te carstva, postali „moderna religija agnostičko-ateističkoga Japana, nastali iz potrebe da se Japan predstavi svijetu kao primjer moralne civilizacije neovisne o religiji, ali istovremeno zemlje koja drži do tradicije. Chamberlain, Basil Hall: *Invention of a New Religion*, 2002., Blackmask Online, str. 4. – 6.; Bodiford, William M.: „Lives and Afterlives of *Bushidō*: A Perspective

jedan od nekolicine koji su se „usudili kritizirati“, danas je Nitobe prepoznat kao „amater“ jer njegovo djelo – kako Hurst donosi – „nema povijesnu pozadinu“.⁴⁶⁹ Svaki autor japanske povijesti ili njenoga dijela, kada govori o *bushidu*, ne može ne zamijetiti njegovo ne spominjanje u kronikama i analima predmodernoga Japana. Razlog je tomu što *bushidō*, kao skup ideala i zakona ratnika, nije postojao. Kako Chamberlain, u *Stvaranju nove religije*, piše:

*As for Bushidō, so modern a thing is it that neither Kaempfer, Siebold, Satow, nor Rein – all men knowing their Japan by heart – ever once allude to it in their voluminous writings. The cause of their silence is not far to seek: Bushidō was unknown until a decade or two ago! THE VERY WORD APPEARS IN NO DICTIONARY, NATIVE OR FOREIGN, BEFORE THE YEAR 1900. Chivalrous individuals of course existed in Japan, as in all countries at every period; but Bushidō, as an institution or a code of rules, has never existed.*⁴⁷⁰

Upravo je njegovo nepostojanje prije Meiji razdoblja, a nastojanje da se uvjeri pojedinca u njegovu povijesnost, dokaz „izmišljene tradicije“. Benesch u djelu *Inventing the Way of the Samurai*, nastavljajući se na Chamberlaina, spominje klasifikaciju „izmišljene tradicije“ kojom se služi Eric Hobsbawm. Klasifikacija se dijeli u tri skupine, a za Benescha *bushidō* je prošao kroz sve tri, zadržavajući jedno vrijeme odlike tih skupina.⁴⁷¹ Sve što preostaje novoj religiji je sveta knjiga. Iako je Chamberlain napisao djelo 1912., ne spominje Nitobe i njegovo djelo, ali točno predviđa snažan utjecaj Imperijalne propagande.⁴⁷² Benesch, u nastojanju da razjasni postanak i razvoj *bushida* kao moderne ideje slične europskome viteštvu, piše kako je to bio „organski proces“ koji su započeli intelektualci. Ti su učeni pojedinci bili „pod utjecajem svoga vremena i promjena u geopolitici Japana“, a

from Overseas“, Azijske studije: *Bushidō in Transformation*, 2018., str. 36. – 38. (<https://journals.uni-lj.si/as/article/view/7728>) (pristupljeno: 17. 06. 2022.)

⁴⁶⁹ Hurst, G. Cameron: „Death, Honor, and Loyalty: The Bushidō Ideal“, *Philosophy East and West*, vol. 40, br. 4, 1990., str. 513.

⁴⁷⁰ Kapitalizirana slova preuzeta iz originalnoga teksta. Chamberlain: *Invention of a New Religion*, str. 7.

⁴⁷¹ Prvi tip uspostavlja ili predstavlja društvenu cjelovitost ili pripadnost kojoj društv. grupi umjetne ili stvarne zajednice; drugi tip uspostavlja ili legitimizira institucije, društv. položaj ili odnošenje vlasti; treći tip nastaje radi jačanja društv. odnosa, izmjene vjerovanja, sustava vrijednosti (moral, vrline i sl.) i skupa normiranoga ponašanja. Benesch, Oleg: *Inventing the Way of the Samurai*, str. 7. – 8.

⁴⁷² Chamberlain: *Invention of a New Religion*, str. 9.

zanimanje za *bushidō* proizašlo je iz „odnosa sa Zapadom, promjena javnoga mnijenja prema Kini i straha (susjednih naroda) od japanske snage“.⁴⁷³

Romantizirana prošlost značajno je utjecala na daljnji razvoj, tijekom sredine Meiji razdoblja, a osobito za vrijeme ratova s Kinom i Rusijom. Netom prije ratova, Ozaki Yukio razvija misao o *bushidu*. Njegove ideje – kao i one njegovih suvremenika – bile su pod utjecajem triju trendova: prvi je bio uspostavljanje boljih odnosa između Zapada i Japana, čime se napustio raniji antagonizam; drugi se ticao Kine koju se počelo gledati kao neprijatelja; posljednji trend bio je probuđen nacionalni duh i zanimanje za kulturnu baštinu i povijest. Osim „domaćega blaga“, na *bushidō* je znatno utjecao čimbenik „drugoga“.⁴⁷⁴ Za Benescha, „obnova percepcije samuraja [u društvu, op. a.] u kontekstu *bushida* bila je inspirirana onovremenim diskursom o europskom viteštvu i 'gospodstvu', a koji su poslužili kao opravdana potraga za sličnim izvorima morala u povijesnom japanskom viteštvu.“⁴⁷⁵ Preokret u ideologiji *bushida* uslijedio s pobjedama nad Kinom i Rusijom; njegove odlike postaju agresivne, izrazito nacionalizirane i militarizirane. Osobito je u drugoj polovini „*bushidō booma*“ utjecajan bio Inoue Tetsujirō, koji je postavio vlast i cara kao arbitre za „imperijalno gorivo“ Carskoga Japana.⁴⁷⁶

Smrću Meiji cara 1912. *bushidō* zamire, ali kratko Taisho razdoblje nije donijelo značajnije promjene jer u ranome Shōwa razdoblju *bushidō* ponovno jača.⁴⁷⁷ Već na početku Shōwa razdoblja, *bushidō* ulazi u svoje „mračno doba“, što je eskaliralo od kasnih 1930-ih kroz 1940-e, kada „imperijalni *bushidō*“ uzrokuje neviđene strahote.⁴⁷⁸ Incident u Mandžuriji (1931.), kao i svjetski ratovi koji su uslijedili, donijeli su nasilan preokret u japanskoj politici i vojnoj praksi. Uslijedio je ekstreman odmak od demokratskih ideja, a diplomaciju je zamijenila agresija i ekspanzionizam novoga japanskoga imperija. *Bushidō*, nekoć filozofija idealnoga ratnika, „slika ljudske samokontrole i prosvjetljenja“, pretvoren je u oružje

⁴⁷³ Benesch: *Bushidō*, str. 3.

⁴⁷⁴ Termin je nastao u okviru psihoanalize, unutar koje se najčešće i koristi. Jedno od imena vezanih uz nastanak i popularizaciju termina je francuski psihoanalitičar i lingvist Jacques Lacan. Njegova misao o postojanju nutarnjega „slomljenoga“ subjekta, Zakona te engimatskoga „Drugoga“, unaprijedila je neke teze poznate još od Freuda i otvorila brojna područja proučavanja u psihologiji i lingvistici. „Drugi“ ne mora nužno označavati samo entitet nama stran (u slučaju Japanaca Meiji razdoblja – Zapad), već može biti u mnogo tješnjoj vezi s nama, sličniji odnosu Jekyll i Hyde.

⁴⁷⁵ Više u „First Explanations of *Bushidō* in Meiji Era“, str. 42. – 75. Benesch, Oleg: *Inventing the Way of the Samurai*, str. 11.

⁴⁷⁶ Više u „The Early *Bushidō* Boom, 1894-1905“ i „The Late *Bushidō* Boom, 1905-1914“, str. 76. – 149., Benesch (nav. dj.).

⁴⁷⁷ Tijekom ranoga Shōwa razdoblja sazrijevaju ideje Imperijalnoga Japana, po uzoru na europski nacizam i fašizam. Generacije odgajane u *bushidu* kasnoga Meiji razdoblja, sada šire ideološke ideje „japanske premoći“ nad susjednim narodima. Više u „The End of the *Bushidō* Boom, str. 150. – 173., Benesch (nav. dj.).

⁴⁷⁸ Više u „The Shōwa *Bushidō* Resurgence“ str. 174. – 213., Benesch (nav. dj.).

imperijalne propagane i upotrijebljen za masovnu mobilizaciju i agitaciju Japanaca protiv susjeda. Teze i vrline Puta ratnika izokrenute su i izopačene kako bi koristile novoj ideologiji i ratnome stroju Imperijalnoga Japana koji se smatrao superiornijim ostalima. Zar je uopće potrebno spominjati najtragičnije od rata – *kamikaze*⁴⁷⁹ i djelovanje Jedinice 731?⁴⁸⁰ Nbrojeni su izmanipulirani mladići prihvaćali laži o „časnoj smrti“ za cara, ponosno stupajući u mimohodima pred odlazak u sigurnu i besmislenу smrt te ginuli bez većega utjecaja na tijek rata. Nije ni čudo što je svijet bio toliko prestravljen *bushidom* da je na dugo vremena bio zaboravljen i zabranjen.⁴⁸¹ Nastaju djela koja „prozivaju“ *bushidō* za razaranje i smrt stotina tisuća civila.⁴⁸² Tek se napuštanjem Saveznika i tehnološko-gospodarskim napretkom Japana *bushidō* vratio u javni diskurs, uzet kao izvor latentne energije japanskoga društva kojoj se i pripisuje „japansko čudo“.⁴⁸³

Poslijeratni Japan, nakratko je još jednom zaboravio na *bushidō*, unatoč Mishiminu *seppukuu*.⁴⁸⁴ Pozitivniji i snažniji preporod *bushida* prati se već od 1980ih, a promovira ga se kroz nove medije (videoigre, filmovi, anime).⁴⁸⁵

IZVORI BUSHIDA

Izvore *bushida* nalazimo u filozofijama *mahayana* i *zen* budizma, konfucijanizma te *shintō* religiji.⁴⁸⁶ Japan je obilježen, izgrađen i mijenjan utjecajem različitih religija, filozofija i

⁴⁷⁹ Od *kami* = bog, božanstvo i *kaze* = vjetar, dah; *kamikaze* = božanski vjetar. Aludiralo se na tajfun koji je uništio mornaricu Kublaj-kana i očuvao Japan od Mongola 1281. god. Kamikaze su tako trebale „spasiti“ Japan od novoga vanjskoga neprijatelja.

⁴⁸⁰ Nana-san-ichi Butai vojna je jedinica zadužena za biološko ratovanje, a tereti ju se za smrt više stotina tisuća civila i ratnih zarobljenika. Prema definiciji zločina počinjenih u sukobu, Jedinica 731 kriva je za zločine protiv čovječnosti (mučenje i ljudski eksperimenti), ratne zločine (nekonvencionalno ratovanje, razaranje infrastrukture, prisilne migracije i napadi na civile) te genocid (uključuje genocidnu namjeru, planiranje, pokušaj i provođenje). Josipović, Ivo: *Ratni zločini – priručnik za praćenje suđenja*, 2007., Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, str. 17. – 35.

⁴⁸¹ *Bushidō* je ocrnjen i smatran reliktom prošlosti, sredstvom vojne elite i imperijalne ideologije, a koje sa sobom neminovno nosi razdor i rat. Osobito je „zloglasno“ djelo bio *Hagakure* zbog svojih osvrta na smrt.

⁴⁸² Za ratne zločine japanskih vojnika, vidi Iris Chang: *The Rape of Nanking*, Russell Edward: *The Knights of Bushidō*, Barak Kushner: *Men to Devils, Devils to Men* i Yuki Tanaka: *Hidden Horrors*.

⁴⁸³ Bodiford, William M.: „Lives and Afterlives of *Bushidō*“, str. 40. – 41.; Nitobe: *Bushidō*, str. 10. – 43., 57. – 63.; Yamamoto, Tsunetomo; Bennett, Alexander: *Hagakure*, str. 14. – 15.

⁴⁸⁴ Mishima Yukio (pravo ime Hiraoka Kimitake), japanski književnik, počinio je *seppuku* 1970. Pokušao je ukinuti Ustav iz 1947. i „vratiti dostojanstvo caru“, želeći očuvati Japan od „dekadencije Zapada“ i komunizma.

⁴⁸⁵ Više u Benesch (nav. dj.): „*Bushidō* in Post-War Japan“, str. 214. – 241. Benesch, Oleg: *Inventing the Way of the Samurai*, str. 10. – 14.

lokalnih običaja, još od Nara perioda (8. st.). Tradicijske prakse (*minkan shinko*) prisutne su u sva četiri spomenuta izvora *bushida* zbog čega nose i mnoge zajedničke karakteristike, odlike koje se prenose i na *bushidō*. Budizam⁴⁸⁷ pruža, iznosi Nitobe, osjećaj „smirenog povjerenja u sudbinu, podređenost neizbježnom, stoički stav usred opasnosti i razdora, suzdržanost u životu (ili od životnih ugoda) te prijateljski stav prema smrti.“⁴⁸⁸ Osim toga, dodaje Hubbard, ratnika se uči da strah od smrti nije potreban kada je ponovno rođenje (reinkarnacija) zajamčeno sve dok se ne postigne Prosvjetljenje (*nirvana*).⁴⁸⁹ Slično govori i Jōchō: strah nema mjesta u životu ratnika, bio on samuraj ili *rōnin*.⁴⁹⁰ Samo učenje borilačkih vještina (*bujutsu*) nije dovoljno da se razumije *bushidō*. Nužan je i *zen*, filozofija u okviru budizma koju Nitobe definira kao „nastojanje da se, kroz meditaciju, postignu stanja van okvira ljudskih govornih izražavanja“, tj. takva nastojanja u kojima jedan teži postignuti harmoniju s Apsolutom.⁴⁹¹ Izvan okvira kršćanskih elemenata Nitobeovoga shvaćanja *zena*, krije se umirujuća filozofija potpune usredotočenosti na trenutak. *Zen* meditiranjem ratnik bi mogao „isprazniti um“, pojačati koncentraciju i ukloniti sve što bi ga ometalo na ratištu.⁴⁹² Takuan Sōhō savjetuje samuraju da njeguje um koji „nikada ne staje [misliti, op. a.]“. S takvim stavom samuraj će „oduzeti život kada ga bude potrebno oduzeti; poštedjeti život kada bude potrebno poštedjeti ga.“⁴⁹³ Osim uma, *zen* je utjecao na stapanje ideje „jastva“ i katane što je

⁴⁸⁶ Iako *bushidō* sadrži odlike navedenih utjecaja, Jōchō nastoji umanjiti njihov značaj odvajajući Put ratnika od „nekompatibilnih učenja *shintōa* i Buddhē.“ No, pojedinac ne može proučavati Put, a da istodobno ne upoznaje budizam i *shintō* jer su oni postali sastavnim dijelom *bushida*. Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 63.

⁴⁸⁷ Misli na Mahayana budizam (Veliki kotač) jer je taj tip bio prisutan u Japanu. Drugi tip je Theravada budizam, uglavnom prisutan na kopnu (JI Azija). Mason & Caiger pišu da je prije dolaska i dominacije mahayana učenja, u Japanu prakticiran Hinayana budizam (Mali kotač), sa središtem u Nari. Od kraja 10. st., u Japanu djeluju različite škole mahayana budizma (npr. Tendai, Shingon...), dok je Hinayana budizam zamro. Mason; Caiger: *A History of Japan*, str. 100.

⁴⁸⁸ Zbog „prijateljskoga“ stava prema smrti, budistički su hramovi bili jedine sakralne ustanove u kojima se izvodio *seppuku*. Osim toga, smrt i proces raspadanja tijela detaljno su dokumentirani i oslikani u budističkim spisima, a redovnici su te spise i slike koristili i kod svakodnevnih potreba (npr. požuda za tijelom i sl.). *Shintō* je, s druge strane, smrt držao za nešto nečisto zbog čega *shintō* svećenici nisu držali sprovode te su mjesta smrti (bojno polje, kuća preminule osobe i sl.) obavezno posvećivali.

⁴⁸⁹ Ovime se samuraj lakše rastajao od svoga života, ali je i jednako lako oduzimao tuđi život.

⁴⁹⁰ Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 54.

⁴⁹¹ Prvo i najveće biće, najstvarnija zbilja – Logos tj. Bog.

⁴⁹² Jōchō bi ipak savjetovao izbjegavati *munen-mushin* doktrine (naučavanja „ispraznoga uma“), tj. takva učenja koja obećavaju uklanjanje svih misli. Umjesto toga savjetuje kultiviranje dobrih misli (*shōnen*) jer Put se slijedi samo uz čist um. Ekvivalent „ispraznome umu“ bila bi „nedjeljiva usredotočenost“ (*ichinen*) o kojoj Jōchō često govori. Umjesto svojevrsna *multitaskinga*, za Jōchōa život je niz „jedne po jedne“ misli. Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 22., 40.

⁴⁹³ Aluzija na misao Yagyūa Munenoriya o „maču koji daje život“. Sōhō je vrlo oprezan kada je u pitanju um samuraja. Ne valja da samuraj promišlja o istome jer to vodi prema „zbunjenome umu“; ukoliko samuraj „podredi um“ nekoj stvari (neprijatelj, njegov mač, vlastiti mač), ta ga stvar posjeduje i kontrolira. Iako ne govori o „ispraznome umu“ kao takvome, Sōhō spominje „um bez uma“ – takav um koji je smješten nigdje. U konačnici, Sōhō pjesmom objašnjava na što misli: „Misliti 'neću misliti', nalazi se u misli; jednostavno ne misli o tome da ne misliš.“ Takuan, Sōhō; Wilson, William Scott: *The Unfettered Mind: Writings From a Zen Master to a Master Swordsman*, 2012., Shambhala, str. 23., 26. – 28., 62.

razultiralo „Putom mača“, piše Turnbull.⁴⁹⁴ Ono što budizam nije pružio, ponudio je *shintō*, a to su odanost nadređenom (*daimyō*, *shōgun*, car), čuvanje tradicije, poštivanje predaka te pobožnost.⁴⁹⁵ Konfucijanizam u *bushidō* unosi elemente moralnosti i spremnosti žrtvovanja vlastitoga života.⁴⁹⁶ Ova se filozofija ponajviše proširila u 13. st. preko dvije grupe tekstova: *Četiri knjige* i *Pet klasika*.⁴⁹⁷ Kao izvore *bushida* u okviru konfucijanizma, Nitobe navodi još dva značajna učenjaka: Mencija, i njegove „demokratske teorije“, te Wang Yang Minga, tvorca sustava „dobroga znanja“.⁴⁹⁸

VRLINE BUSHIDA

Bushidō se sastoji od sedam vrlina⁴⁹⁹ koje samuraj može i treba posjedovati: ispravnost, hrabrost, dobročinstvo, pristojnost, iskrenost, čast i odanost. Vrline su to koje nalazimo i kod srednjovjekovnih europskih vitezova s kojima se samuraji nerijetko uspoređuju. Pa ipak, zapitajmo se: što je motiviralo vitezove na junačka djela? Časno služenje i odanost vladaru, obrana doma i obitelji, ljubav prema idealiziranoj gospi, fantazija ulaska u priče i legende, očaranost sa *chanson de geste*? Sve je to vodilo viteza; ali što je sa samurajima? Mogli bismo ustvrditi da su ih vodile neke od viteških ideja: odanost, čast, hrabrost, potraga za slavom i sl. Od najranijih vremena pa do sredine Heian razdoblja (10. st.), naglasak je bio na čistoj snazi, odvažnosti, obiteljskoj časti i odanosti vladaru. Novosti dolaze

⁴⁹⁴ Turnbull, Stephen: *Warriors of Medieval Japan*, str. 57.

⁴⁹⁵ Pobožnost se odnosi na štovanje *kamija* (božanstva). Drugi autori odanost i čitavu društvenu hijerarhiju pridaju utjecaju konfucijanizma. Nitobe ističe da *shintō*, za razliku od kršćanstva ili islama, ne sadrži 'izvorni grijeh', a pojam 'prijestupa' ne odnosi se na moralnost čina, već na fizičko onečišćenje (rađanje i umiranje, primjerice, stvaraju onečišćenje tijela i duše) koje se uklanja ritualnom molitvom. U Turnbulla (nav. dj.: 56) stoji kako su *shintō* i budizam (*mahayana*) vrlo rano postali mješavina učenja i vjerovanja zbog čega su samuraji rijetko mogli razlučiti jedno od drugoga.

⁴⁹⁶ Ističu se i vrline poput obiteljske poslušnosti, odanosti (*chu*) i dužnosti prema zajednici (*giri*).

⁴⁹⁷ *Četiri knjige* su skup tekstova konfucijanizma kompilirani (vjerojatno) u 12. st. Sadrže *Veliko učenje*, *Konfucijeve Analekte*, *Knjigu Mencija* i *Doktrinu značaja*. *Pet klasika* – kojih je prethodno bilo šest i kojima je kasnije dodano nekoliko drugih tekstova – sadrže *Knjigu Povijesti*, *Knjigu Poezije*, *Knjigu Promjena*, *Knjigu Rituala* te *Anale Proljeća i Jeseni*. Ovima se pridružuje i *Sedam klasika* (vojni tekstovi), tijekom Edo razdoblja.

⁴⁹⁸ Mencije (Mengzi) naslijednik je Konfucijeve misli čiji se tekstovi nalaze u *Četiri knjige*, dok je Wang Yang Ming učenjak i filozof iz razdoblja Ming dinastije (14. – 17. st.). Hubbard: *The Samurai*, str. 11.; Nitobe: *Bushidō*, str. 64. – 71.

⁴⁹⁹ Broj vrlina koristi Nitobe, ali on nije fiksna. Sâm Nitobe spominje i samokontrolu kao ključan element života samuraja iako je nije uvrstio u tih sedam vrlina. Friday piše kako je formulaciju koristilo i Ministarstvo rata Imperijalnoga Japana, dok Cameron Hurst spominje Takagia Takeshia koji koristi 20 vrlina! Mogli bismo pretpostaviti da je u *bushidō* ulazila svaka vrлина kojom se postaje savršeniji ratnik i, općenitije, časna osoba. Sedam vrlina, koje koristi Nitobe, vjerojatno su aluzija na kršćanstvo i sakralnu simboliku broja. Slično imamo i u islamu. Naravno, kako Friday također zamjećuje, spomenute vrline se može prenijeti na bilo koju vojsku u povijesti. Hurst: „Death, Honor, and Loyalty“, str. 513.; Friday: „*Bushidō* or Bull?“, str. 343.

tijekom Kamakura razdoblja (12. – 14. st.) kada samuraji razvijaju, kako kaže Bennett, „neutaživu želju da uzdignu obiteljsko (*ie*) i vlastito ime (*na*)“.⁵⁰⁰

Osim časti, ovo uključuje i financijsku moć jer se u razdoblju nemira i ratovanja nerijetko događalo da čast i moralne dužnosti ustuknu pred materijalnom sigurnosti obitelji. Ali, središnja vrlina postaje odanost i dužnost prema nadređenome. Primjer klasične požrvovnosti nalazimo u tragičnoj sudbini Hōjō obitelji i njenih ratnika nakon poraza 1333. godine.⁵⁰¹ Muromachi razdoblje nastavlja odlike Kamakura razdoblja, a to je značilo više razaranja, više spletki i oportunitizma, a manje odanosti i sveopće sigurnosti. Pa ipak se njegovalo obrazovanje (strategija, kaligrafija, pjesništvo), održavanje i/ili unaprijeđenje društvenoga položaja te uzdizanje vlastitoga i obiteljskoga ugleda. Samuraji polagano uviđaju svoju moć kao profesionalni ratnici te mogućnost jačanja položaja i širenja utjecaja na svojem *shoenu*. Također, tijekom Kamakura i Muromachi razdoblja, samuraji odrastaju uz epske priče o velikim ratnicima i njihovim pothvatima, nerijetko fikcionaliziranima i idealiziranima. Dok se u Europi takve priče zovu *chanson de geste*, u Japanu su poznate kao *monogatari*.⁵⁰² Tim pričama vrline dužnosti, odanosti, časti postaju vezane uz samuraje i, nakon formalizacije kodeksa, *bushidō*. Edo razdoblje vraća mir i sigurnost zemlji te samuraje stavlja pod nadzor vlade, onemogućivši im ikakvu priliku za jačanjem i spletkarenjem. To se ponajbolje ostvarilo *sankin kotai* praksom.⁵⁰³ Prednost se u ovome razdoblju davala odanosti i poslušnosti vladaru.

Pored svih spomenutih vrlina (ili mana), ne možemo isključiti osjećaje srama (*ren-chi-shin*) i dužnosti (*giri*)⁵⁰⁴ koji i danas postoje u japanskome društvu. Osobitost motivacije za samuraje, ponajviše prije Edo razdoblja, bio je odnos unutar kojega bi *daimyō* pružio samuraju uslugu (*on*) u zamjenu za službu, a što se naziva „japanskim feudalizmom“.⁵⁰⁵ *Bushidō* tako u predmodernome Japanu uglavnom ovisi o krhkome socioekonomskome

⁵⁰⁰ Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 13.

⁵⁰¹ Riječ je o epizodi iz bitke kod Kamakure. Više o ovome u paragrafu „*Seppuku* – 'smrt je Put ratnika'“.

⁵⁰² Najpopularnije i najstarije su *Heike monogatari*, *Hōgen monogatari* i *Akamatsu monogatari*. Također su čitane i *Taiheiki* i *Gikeiki*. *Monogatari* možemo prevesti kao 'zapisi' ili 'kronike' jer su to skupovi tekstova i priča o velikim bitkama i ratnicima. Primjerice, *Heike monogatari* opisuje Genpei rat, dok *Gikeiki* opisuje sudbinu Minamota no Yoshitsunea. Iako svaka priča sadrži povijesnu istinu u srži, *monogatari* su, kao i *chanson de geste*, znatno fikcionalizirane i romantizirane radi odgoja mladih samuraja.

⁵⁰³ Termin se odnosi na učestala putovanja lordova u Edo na audijencije sa *shōgunom*. *Daimyō* je sâm snosio troškove putovanja, opreme pratnje, kao i raznih darova za dvor. Cilj je bio osiromašiti lordove kako ne bi imali mogućnosti financirati privatnu vojsku i otpor vlasti.

⁵⁰⁴ Dužnost prema gospodaru, prema roditeljima, društvu ili „većemu dobru“. *Giri* se kadšto smatra i negativnim pritiskom japanskoga društva na pojedinca (*cultural pressure*) jer se kolektiv smatra važnijim od pojedinca. Ovakvo je razmišljanje prisutno i kod ostalih naroda Dalekoga Istoka (Kina, Koreja i dr.).

⁵⁰⁵ O „japanskome feudalizmu“ više u „Oni koji služe i oni koji vladaju: kopija feudalizma ili svijet za sebe?“

ugovoru lorda i samuraja, a naknadno se tome dodaje odanost. Kako stoji, samuraji su u velikoj mjeri romantizirani kao savršeni ratnici i, proizlazeći iz toga, savršeni ljudi – puni vrlina, bez mana. Ali, očito je da su i oni ljudi od krvi i mesa, primorani živjeti od nečega i kada nema rata. Uzevši rečeno u obzir, očito je da je vojna „usluga“ bila češća od vojne „obveze“, a usluga se naplaćivala zemljom, unaprijeđenjem, darovima i sl.⁵⁰⁶

Zaključno s prikazom relevantnih vrlina po razdobljima, uviđamo da ne postoji nekakav prekid kada se jedna vrлина zamjenjuje drugom.⁵⁰⁷ Jasnija slika može se postići primjerima kakve daje Nitobe. On pruža sažet pregled, a svoje razmatranje proširuje i na Zapad. U tome se pregledu nazire snažan utjecaj zapadne kulture (viteštvo) i religije (kršćanstvo). Kako Nitobe, kao i mnogi drugi, uspoređuje „istočno i zapadno viteštvo“, zanimljivo bi bilo pogledati da li je ono univerzalni fenomen ili ovisi o religiji. Za to ispitati nema boljšeg izvora od stoičke filozofije koja prethodi kršćanskome viteštvu, a s kime dijeli mnoge vrline. Naravno, kako je *bushidō* istočnjački fenomen, nužno je koristiti i dva spomenuta teksta koji su imali presudan utjecaj na ratnike: *Hagakure* i *Budōshoshinshū*.⁵⁰⁸

Proučavajući prvi Jōchōv tekst i svojevrsni uvod u *Hagakure – Isprazni razgovor u gluho doba noći* – prepoznamo uzorak vidljiv kod stoika i različitih crkvenih redova. Izbjegava se briga oko mjesta boravka („živio u planinama ili pod zemljom“) jer najvažnije je služiti drugima. Sve što je najteže (strah, patnja, iskušenja, poslovi, „biti bez gospodara, počinuti *seppuku*“) treba se uzeti kao dio službe i izvršiti bez razmišljanja; smisao našega života jest služenje, a smisao službe jest patnja za drugoga. Tko ne služi druge, ne poznaje patnju; tko ne pati, ne slijedi Put ratnika.⁵⁰⁹ Jōchō pruža nadu i onima koji se ne smatraju sposobnima ili talentiranima; suosjeća čak i s *rōninima*.⁵¹⁰ Od svih njih traži da koriste *yakan-dōshin* („tragati za Putem i u loncu“), što znači da se potraga za Putem (Istinom) razlikuje ponaosob, ali Put se nikada ne smije napustiti. Tu potragu moguće je sažeti preko četiri maksime (središnje misli), tj. Jōchōve zakletve (*shiseigan*):

⁵⁰⁶ Deal: *Handbook to Life...*, str. 138. – 145.

⁵⁰⁷ Čast je, primjerice, prisutna od najranijih vremena, kao i odanost, unatoč razdobljima jačanja oportunitizma.

⁵⁰⁸ *Budōshoshinshū* je u srži *Hagakure 2.0*, samo sažetije i blaže u izrazu. Kako je namijenjeno početnicima i većinom prati *Hagakure*, više prostora će se pružiti Jōchōvom djelu. Radi lakšega snalaženja tijekom čitanja, ostavljam strukturu kakvu koristi Nitobe.

⁵⁰⁹ Jōchōv *bushidō* davao je duhovnu snagu i moralno usmjerenje kasnim samurajima, naročito onima tijekom Meiji razdoblja; kršćanima je isto, ali manje radikalno, pružala Biblija. Neki primjeri su 2 Kor 4, 17 – 18: „*Ta ova malenkost naše trenutne nevolje donosi nam vječnu slavu koja nadilazi svo breme jer nama nije do vidljivoga, nego do nevidljivoga – ta vidljivo je privremeno, a nevidljivo je vječno.*“; Jak 1, 12: „*Blago čovjeku koji trpi kušnju: iskušan, primit će vijenac života kojega je Gospodin obećao onima koji ga ljube.*“; Lk 14, 27: „*I tko ne nosi križa svoga, ne može se mojim učenicom zvati.*“

⁵¹⁰ Rado se prisjeća kada je i sâm bio *rōnin*, netom prije redovništva. Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 54.

1. Nikada neću zaostati u traganju za Putem ratnika.

2. Uvijek ću spreman biti na službu gospodararu.

3. Poštivati ću svoje roditelje.⁵¹¹

4. Srčano su služiti na dobro drugih.⁵¹²

Općenito, u *Hagakure*, Jōchō opisuje stoički prikaz ratnika, a koji je često paradoksalan: ratnik treba biti „pri zemlji“, ali „žedan slave“; ne smije „srljati bez da sagleda situaciju“, ali „sramotno je promišljati o djelovanju“. Ukoliko počne „cijeniti život, a prezirati smrt“ postaje potpuno beskoristan; ako se boji smrti, samuraj je sramota.⁵¹³ Ciorana plaše te „čudne riječi – *biti na životu* – koje kao da ne priliče nikome“, ponajmanje samuraju.⁵¹⁴ I Seneka piše o onima koji se grčevito drže za život, makar život prezirali, jer se boje smrti. On smatra da „čovjek ne može imati miran život ukoliko ga bez prestanka nastoji produljiti.“ Dugačak život nije blagoslov, piše Seneka, jer strah od smrti vodi opačinama čak i kod onih koji ne žele živjeti.⁵¹⁵ Yūzanov *Budōshoshinshū* ponešto je umjereniji nego *Hagakure*, ali ipak zadržava sličan pristup Putu ratnika. Yūzan tako savjetuje da samuraj mora gledati na svoj život kao na suvišnu stvar, nešto prolazno i nalik „rosi u sumrak ili poledici u zoru.“ Jer ukoliko se prepusti užicima, ukoliko pomisli da ima vremena, zanemariti će Put. Zato „stalno treba učiti o smrti.“⁵¹⁶ Život je prolazan i ne znamo kada je naše vrijeme za umrijeti.⁵¹⁷ *Jučerašnje sjeme*⁵¹⁸ – *sutra mumija ili pepeo* (4.48.2.), podsjeća nas Aurelije.⁵¹⁹ Iako samuraj

⁵¹¹ Zanimljiva je usporedba s *Budōshoshinshūom* Daidōjia Yūzana koji savjetuje da ostanemo odani i nemarnim roditeljima. Za Yūzana, roditelji su korijen; ukoliko ratnik ne razlikuje korijen (podrijetlo) od grane (djelovanje) – beskoristan je. Sin koji se brine o neljubaznim i grubim roditeljima i koji ostaje odan unatoč manjku ljubavi i razumijevanja – razumije Put odanosti i dužnosti. Samo takvi ljudi mogu služiti vjerno gospodararu jer „ako želiš odana ratnika, potraži ga u kući odana djeteta.“ Daidōji; Wilson: *Budōshoshinshū*, str. 25. – 27.

⁵¹² Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 25. – 27., 30., 35.

⁵¹³ Na jednome mjestu čak potiče „bezglavo srljanje u smrt“ kako bi se izbjegao sram. Koristi se izraz *kichigai*, odnosno, *shini-gurui*, koji Bennett prevodi kao „smrtno ludilo“ ili „bjesnilo lude smrti“. Pojam odgovara opisu ratnoga ludila vikinškoga ratnika kod Stamford Bridgea 25. rujna 1066. – *berserker*.

⁵¹⁴ Cioran, Emile Michele: *O nedaći biti rođen*, 2013., Jesenski i Turk, str. 11.

⁵¹⁵ Prijevod ovih pisama, naslovljen *Letters From a Stoic*, napravio je R. M. Gummere. Seneca, Lucius Aeneus; Butler-Bowdon, Tom (ed.): *Letters From a Stoic*, 2021., Capstone, str. 14. – 15.

⁵¹⁶ Daidōji; Wilson: *Budōshoshinshū*, str. 18. – 20.

⁵¹⁷ Muhammed Ali je izrekao: „*Don't count the days – make the days count.*“

⁵¹⁸ Hammondov prijevod dosl. koristi leksem 'sperm', tj., „ljudsko sjeme“.

⁵¹⁹ Aurelije u 3.10 govori o kratkoći života i koliko je naše vrijeme na Zemlji beznačajno, podsjećajući na kasniji citat Carla Sagana, u djelu *Pale Blue Dot: A Vision of the Human Future in Space*, u kojemu Zemlju predstavlja

treba biti požrtvovan za gospodara, Jōchō napominje i požrtvovnost za prijatelje/ romantične partnere, *shudō* („tajna ljubav“),⁵²⁰ koncept nalik onome u kršćanstvu.⁵²¹ Iako je temeljna poruka učenje drugih, u pismu *O dijeljenju znanja*, Seneka se dotiče ovoga koncepta kada govori da se s prijateljem dijeli sve – i patnja i sreća i znanje; za prijatelje i zbog prijatelja predajemo vlastiti život.⁵²² Kako ovime samuraj ne može učiniti isto za gospodara, pragmatičan savjet bio bi da se „ne voli gospodara i ljubavnika istodobno“. Bilo da se umire za prijatelje ili za gospodare, predati vlastiti život za drugoga može samo ispravna osoba.

Prvi stup *bushida*, najjasnije i najlogičnije pravilo samuraja, jest **ispravnost** ili **pravednost**.⁵²³ Samuraji se gnušaju nad podmuklim i nečasnim djelima, a hoće li pojedinac sudjelovati u tome ovisi isključivo o njegovoj odlučnosti, moralnoj dosljednosti. Samo nutarnjom snagom vlastita duha, samuraj može razlučiti dobro od zla, pravdu od nepravde. *Ako nije pravedno – ne čini to*, savjetuje Marko Aurelije u 12.17.⁵²⁴ Svi oni koji pristupaju zlu i nepravdi, onome što je lako i zavodljivo, ljenčine su i kukavice. Yūzan zato drži sram nužnim u životu ratnika kako ne bi postao nečasna osoba „plitka u disciplini“.⁵²⁵ No, svjestan je da takva praksa vrijedi samo za one koji slijede Put; onima koji ne drže do vrlina ne može se pomoći. Pa ipak, pravednost bez mudrosti jeftina je vrlina, znamenje neiskusna i nestrpljiva pojedinca koji žeda da se dokaže.⁵²⁶ Nitobe donosi dva izvrsna citata koji savršeno opisuju pravednost. Prvi glasi: „Ispravnost je moć odlučivanja o razumnome djelovanju“; autor je Hayashi Shihei, politički teoretičar Edo razdoblja. Drugi citat naziva ispravnost „pravilnim i uskim putem koji čovjek treba slijediti“, a pripisuje se Menciju. Taj drugi citat kao da aludira na Krista. Sâm Nitobe vuče paralelu s poučavanjem Isusa Krista – Učitelja koji je bio Put

kao „česticu prašine“ i „dijelić točke“ nepregledne kozmičke arene. Aurelius, Marcus; Hammond, Martin: *Meditations*, 2017., Penguin Classics, str. 28. – 29., 46. – 47.

⁵²⁰ Također „Put mladih“, *shudō* nije samo homoseksualna veza dva samuraja; pojam uključuje i odnos starijega muškarca i dječaka. U takvome odnosu, stariji partner služi i kao učitelj mladiću, pripremajući ga da postane pravi samuraj, spreman žrtvovati svoj život za osobu koju voli. Odnos može započeti već od *genpukua* (ceremonija kojom dijete stječe svoj prvi mač i simbolično započinje proces odrastanja u životu samuraja), odnosno, od djetetove 4. godine. Sličan odnos starijega i mlađega muškarca/ dječaka poznat je i u antičkim društvima Helade i Rima (pederastija). Kao i pederastija, *shudō* je trebao pripremiti dječaka na odraslu dob, a odnos je uključivao uzajamno povjerenje, poštovanje, sigurnost i „najčišći oblik ljubavi“. Oba pojma razlikuju se od suvremenoga termina 'pedofilije' proizašlog iz kršćanske doktrine (spolni grijeh, nemoral i sl.).

⁵²¹ Iv 15, 13: „Ovo je moja zapovijed: ljubite jedni druge kao što sam ja ljubio vas! Nitko nema veće ljubavi od onoga koji život svoj položi za svoje prijatelje.“

⁵²² Seneca, Lucius Aeneus; Butler-Bowdon, Tom (ed.): *Letters From a Stoic*, str. 24.

⁵²³ Prevodi se i kao 'moralna iskrenost' ili 'moralna dosljednost'.

⁵²⁴ Slična poruka nalazi se u 3.16.2.: (...) „govori samo što je istinito, radi samo što je pravedno.“ Aurelius, Marcus; Hammond, Martin: *Meditations*, str. 31., 166.

⁵²⁵ Yūzan izjednačava kukavice i one „plitke u disciplini“, tj. neistrenirane, nespremljene na život ratnika.

⁵²⁶ Jōchō savjetuje vježbanje *go* igre („japanski šah“), čitanje knjiga i razgovaranje s (mudrim) ljudima kako bi se otkrile i uklonile vlastite mane.

ispravnosti.⁵²⁷ Oni koji su slijedili Put ispravnosti (*michi no gi*),⁵²⁸ postali su cijenjeni u društvu koje ih je nazivalo *gishi* – ljudi ispravnosti. Jedni od tih bila su i 'Četrdesetsedmorica ispravnih' – *rōnini* (samuraji bez gospodara) Asano obitelji iz Akō područja.

Ali, nije poželjno pretjerivati u ovome: „riba izbjegava živjeti u potpuno čistoj vodi, dok pretjerano pravedna osoba nema sljedbenike“, napominje Jōchō. Nitobe ovdje dodaje i jednu negativnu posljedicu društva koje cijeni ispravnost, a to je *giri* – Ispravan razlog. Iako je u početku, kako kaže Nitobe, *giri* proizlazio iz ispravnosti, s vremenom je degenerirao u umjetnu obavezu pojedinca koji je dužan uzvratiti uslugu uslugom. Jōchō je ipak mišljenja da je bez *giri* samuraj „odvratna kukavica“ koja trati vrijeme u besmisleni čavrljanju, izbjegavajući ratničke obveze i donoseći sramotu i uništenje u vlastiti život. Za Nitobea, *giri* bi izrodio gnijezdo kukavičluka da *bushidō* nije posjedovao i vrlinu srčanosti, hrabrosti.⁵²⁹

Kada govori o ispravnosti te potrebi za sramom u životu, Yūzan spominje i hrabrost koja ga pokreće na junačka djela kojima se divimo. S time se slaže i Nitobe koji **hrabrost** (*yū*) naziva i „duhom odvažnosti i podnošenja“; hrabrost je bezvrijedna ukoliko ne služi pravednosti. I dok je ispravnost, tj. pravednost, prepoznavanje onoga što je dobro i moralno i ispravno (mogli bismo reći naš 'moralni kompas'), dotle je hrabrost sâmo ispravno djelovanje (ostvarivanje i „praćenje“ tog kompasa). Ali, s razlogom se hrabrost ne uzima kao vrijedna vrlina, naročito ne kao samostalna, a Nitobe za to nudi dva citata. Prvo spominje Shakespeara koji opominje pojedinca što se diči hrabrošću bez svrhe ili razuma ili nekog višeg cilja: kloni se takva života jer „ishitrenost djelovanja“ je „srčanost krivozačeta“⁵³⁰. Tokugawa Mitsukani, Ieyasuov unuk i Nitobeov drugi primjer, također opominje one opijene hrabrošću, a bez razuma pa im govori da je lako „srljati u srce bitke i poginuti“, ali da je „znati živjeti kada treba živjeti i poginuti kada treba poginuti prava hrabrost“.⁵³¹

⁵²⁷ „Ja sam Put, Istina i Život.“ (Iv 14, 6)

⁵²⁸ *Gi* (義) = moralnost, pravednost, dosljednost i sl.

⁵²⁹ Daidōji; Wilson: *Budōshoshinshū*, str. 28., 30.; Nitobe: *Bushidō*, str. 72. – 76.; Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 36., 41., 48.

⁵³⁰ Nitobe citira Prvoga senatora iz problemske drame *Timon Atenjanin*. Prvi senator opominje Alkibijada koji nastoji „umanjiti zločin ubojstva iz strasti“ kojega je počinio njegov vojnik. Senator drži da je osveta suprotna vrlini zbog čega je Alkibijad ostraciziran. Shakespeare, William: *Timon of Athens*, 3. čin, 5. scena, 2016., Simon & Schuster, str. 98. – 99.

⁵³¹ Bennett objašnjava Tokugawinu izjavu kao parafrazu Platonova djela *Protagora*: hrabrost je „znanje o onome čega se čovjek treba bojati i onoga čega se ne treba bojati“. No, Tokugawa Mitsukuni, kako donosi Bennett, nije poznavao ni djelo ni lik Platona što je moguća sugestija o „univerzalnosti viteških vrlina“ koje se prepoznaju i na Zapadu i na Istoku. Osim Platona i Mitsukunia, sličan stav o životu i smrti posjeduju i stoici koji također nisu bili u dodiru s Japanom i mislima *bushida* pa je ovaj primjer zaista dobar argument „univerzalnosti viteštva“.

Nitobe ističe kako je mladost ponajviše zavedena ovom vrlinom preko priča o „velikom junaštvu“ zbog čega je hrabrost kao vrlina najpopularnija kod mladih. Te priče su postajale način odgajanja mladih, preko njih roditelji su usađivali duh odvažnosti i neustrašivosti svojoj djeci, sve kako bi ih odgojili u duh samuraja. Zanimljiva je usporedba sa Spartancima, kada je u pitanju „rigorozniji“ odgoj djece. Djeci bi se, povremeno, uskraćivala hrana ili bi ih se izložilo hladnoći, djeca su trebala strancima dostavljati poruke, tjeralo bi ih se da uče prije doručka te su mjesečno ostajali budni jednu noć u čast boga učenja.⁵³² Ove metode trebale su ih učiniti hrabriji, odvažniji, neustrašiviji, a naznačena je i duhovna odlika junaštva – smiren um.⁵³³ Uistinu hrabar čovjek, uvijek je miran; ništa ga ne može iznenaditi. Hrabar čovjek ostaje hladne glave i u žaru borbe; pored katastrofa, ne gubi razum; potres ga ne uznemiruje, smije se olujama. Velik je onaj čovjek koji, pred pogledom smrti, ostaje staložen i hrabar, sposoban i opjevati taj trenutak opasnosti.⁵³⁴

Najveća od svih vrlina ljudske duše, treća vrlina *bushida*, jest **dobročinstvo**.⁵³⁵ Nitobe se spominje Konfucija i Mencija koji su učili kako je „dobročinstvo korijen, a bogatstvo rezultat“ jer „nikad se nije dogodilo da vladar voli dobročinstvo, a da narod ne voli pravdu“. Nitobe piše kako je upravo vrlina dobročinstva spriječila da feudalizam postane militarizam, a da vlast gospodara postane apsolutna.⁵³⁶ Za to citira Friedricha II. Pruskog, koji je izjavio da su „kraljevi prvi sluge države“, što je trebalo biti navještenje prosvjetiteljskih ideja i novih sloboda. Nitobe također citira Friedrichova suvremenika, Uesugija Yōzana, koji je tvrdio da (japanski) feudalizam nije „samo tiranija i opresija“ te kako vladar „snosi veliku odgovornost prema precima i Nebu, jer on (vladar) je otac podanicima koje mu je Nebo i povjerilo.“ *Bushidō* prihvaća vladare i njihove „roditeljske vlade“ koje poštuju manje, slabije. Nešto slično govori i Krist, nazivajući sebe „dobrim pastir“, a ljudski rod „svojim ovcama, stadom“.⁵³⁷ On je primjer dobronamjernoga vladara, odnosno, vladara uz kojega su podanici vezani ne silom, već „ponosnom podložnošću, dostojanstvenom poslušnošću, takvim podvrgavanjem srca koje je održalo duh uzvišene slobode“.⁵³⁸ Iako Nitobe cijeni i hvali vrlinu

⁵³² Plutarh, koristeći se Ksenofontovim svjedočanstvima, donosi kako se slijedio Likurgov zakon. Hrane je trebalo biti tek toliko da nisu punoga trbuha, ali da žele još; odjeća je trebala biti jednostavna i neovisna o godišnjemu dobu; dječaci i djevojčice jednaki su u pravima i obvezama; poštivanje nadređenih, itd.

⁵³³ Iz kršćanske perspektive, osim uma, govorimo i o spokojnu srcu. Osoba koja vjeruje da je Bog uz nju, ne boji se ničega. Iz 43, 2: „*Ne boj se duboke vode – Ja sam s tobom! (...)*“

⁵³⁴ Plutarh; Talbert, Richard J. A.: *On Sparta*, 2009., revised edition, Penguin Books, str. 248. – 255.; Daidōji; Wilson: *Budōshoshinshū*, str. 29. – 30.; Nitobe: *Bushidō*, str. 76. – 78.

⁵³⁵ Ovo podrazumijeva i ljubav, velikodušnost, razumijevanje, suosjećanje.

⁵³⁶ Riječ je o despotizmu. Nitobe „izaziva“ zapadnjačku percepciju Istoka kao „orijentalne despocije“ aludiranjem na „okcidentalne despocije“ (zapadnjačke apsolutističke monarhije, npr. Franuska Louisa XIV.).

⁵³⁷ Iv 10, 11 – 17: „*Ja sam pastir dobri; pastir dobri život svoj polaže za ovce. (...)*“

⁵³⁸ Nitobe je citirao *Promišljanja o Francuskoj revoluciji* Edmunda Burkea.

dobročinstva, upozorava na opasnosti koje s njom dolaze pa citira Datea Masamunea koji je rekao: „Pretjerana pravednost otvrdne u ukočenost; prekomjerno dobročinstvo tone u slabost.“

Dobročinstvo se vezuje i uz milosrđe – *bushi no nasake* (nježnost ratnika). Prepoznati potrebu drugoga i, pažljivim djelovanjem i/ili argumentiranjem, uzdignuti slomljeni duh hvalevrijedno je ponašanje.⁵³⁹ Osim spašavanja duha, nježnost samuraja ogleda se i kada spašava tijelo. Ovo vrijedi i za ratnike i za civile, ali samuraj prepoznaje odnos moći u trenutku kada treba odlučiti: poštediti život ili ga uzeti. A da bi imao osjećaj za milosrđe, potrebno je i suosjećanje prema onima u nevolji. Mencije, piše Nitobe, drži da je „dobročinstvo proizašlo iz tog suosjećaja za patnje drugih“. Primjer brige za druge, piše Jōchō, jest i davanje savjeta onima u potrebi. Iskren savjet, kojime se želi pomoći drugome, bez skrivene namjere ili želje da se osobu ponizi, umijeće je koje samuraji trebaju razviti. Osoba koja je opterećena problemima ili manama, a koje ne može ili ne zna kako riješiti, mogla bi se na iskren savjet osjećati još gore zbog čega iskrenost treba obaviti velom nježnih riječi punima podrške i razumijevanja. Nitobe donosi i emocionalnu priču, popularnu u Japanu, o epizodi Gempejskog rata (1180. – 1185.). Tijekom odlučujuće bitke Sumano-ure⁵⁴⁰, slavni ratnik Kumagai (Kumagae) no Jirō Naozane suočio se s mladim Taira princom, daleko neiskunijim i slabijim ratnikom od sebe. Iako je Naozane ponudio princu da ode, ne želeći prljati obiteljski mač (i ime) krvlju nevina djeteta, princ je molio za časnu borbu. Naozane je konačno pristao i jednim potezom umorio princa. Nakon Sumano-ure, Naozane je napustio život samuraja i postao redovnik, žaleći zbog svojih djela i krvave karijere.⁵⁴¹

Nijedna vrлина ne stoji sama pa tako ni **pristojnost** ili **poštovanje**, proizašla iz osjećaja skromnosti i ljubaznosti, jer kao što „zvuk instrumenta ne tvori glazbu, ni vanjski pripadci⁵⁴² ne tvore svojstvo“. Pristojnost treba biti vidljivo utjelovljenje našeg razumijevanja tuđih osjećaja. „Nećeš slomiti leđa dubokim naklonom“, govori Yamamoto Jin'ueemon, Jōchōv otac. Poštovao se svatko: stariji, iskusniji, moćniji; i gospodar i roditelj.⁵⁴³ Ako u neznanju ili

⁵³⁹ Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 50., 94.

⁵⁴⁰ Ichi no Tani, 1184. g., jedna od odlučujućih bitki Genpei rata.

⁵⁴¹ Nitobe je pričom htio pokazati kako su vrline dobročinstva, nježnosti i ljubavi krasile i najkrvavije pothvate samuraja. Ovu priču povezuje s uspostavljanjem Crvenog križa japanskog društva, nastalog nakon Satsuma pobune 1877., još jedne krvave i žalosne epizode sa samoga kraja povijesti samuraja. Nitobe dodaje kako su od tada glazba i poezija „ohrabrivale nježnost samuraja“ i „smirivale duh Japanaca.“ Njegovanje tih nježnih osjećaja rađa obzirnost spram patnje onih oko nas, a skromnost i ljubaznost (uslužnost) korijen su pristojnosti. Nitobe: *Bushidō*, str. 81. – 90.; Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 33. – 34.

⁵⁴² Misli se na podređena i/ili pridružena svojstva većega entiteta kojemu su ta svojstva pridružena ili ga tvore.

⁵⁴³ Osim u okviru konfucijanističkoga učenja odanosti roditeljima (*filial piety*), o poštovanju roditelja govore i stoici i Biblija. Najpoznatiji je primjer Božja zapovijed, sadržana i u Poslanici Efežanima – Ef 6, 1 – 3: „*Djeco, poštujte roditelje u Gospodinu jer to je ispravno. Poštuj oca i majku da dobro ti bude i dugo živiš na zemlji.*“

brzopletim djelovanjem, uvrijedimo nekoga, potrebno je odmah se ispričati. To je časno i pristojno te će naš prijestup biti oprosteno. „Ne ustručavaj se ispraviti pogrešku“, savjetuje Jōchō. Kada je pristojnost svojstvo proizašlo iz dobročinstva i skromnosti, praćena nježnim osjećajima prema drugima, postaje najveći izraz suosjećanja. Osim toga, implicira se prepoznavanje i poštivanje reda stvari, naročito društvene hijerarhije.⁵⁴⁴ Prepoznavanje i poštivanje društvenih odnosa podrazumijeva da se druge ne ogovara. Čak je i obraćanje osobi koja nam je okrenuta leđima i/ili koja odlazi nepristojno. Yūzan napominje da ne ističemo tuđe manjkavosti i propuste, jer i sami smo griješili.⁵⁴⁵ Što ako nama zatreba pomoć upravo tih koje smo ismijavali; koliko duboko ćemo se pokloniti i pognuti glavu, koliko glasno zavapiti za pomoć, koliko ponosa progutati?

O kritiziranju drugih nema boljega primjera od Kristove opaske (Iv 8, 7): „Tko je od vas bez grijeha, neka prvi baci kamen.“ Naši grijesi i mane djeca su istih roditelja i – priznali mi to sebi ili ne – ne razlikuju se od mana drugih. Istaknuti omaške drugih, a naročito visokopozicioniranih samuraja, isto je isticanju mana gospodara ili *shōguna*, a to je sramota. Središnje mjesto pristojnosti u japanskome društvu oko sebe je izrodilo čitav sustav pravila (*date*)⁵⁴⁶: kako se nakloniti drugome,⁵⁴⁷ kako hodati i sjediti – sve je postalo znanost, detaljna i precizna.

Osobita se pažnja pridaje gospodaru: ne smijemo ležati nogama okrenutima prema njemu ili govoriti o gospodaru dok ležimo; oštrice oružja ne smiju pokazivati u smjeru gospodara; primanje njegova pisma zahtjeva ceremoniju. Za Yūzana to oslikava nepouzdan karakter i manjak vjernosti. Ukoliko smo pozvani u nečiji dom, nepristojno je prerano otići, ali i ostati predugo. Nije pristojno ni zijevati ili kihati pred drugima jer „izgledamo tupasto“, piše Jōchō. To su ipak manji prijestupi ili omaške koje se mogu dogoditi svima, osobito nespremim početnicima. Opasnije su greške onih koji ruže druge da bi uzdigli sebe. Jōchō nema simpatija za takve; za njega su oni „niskorangirani nosači koplja (*yarimochi*) i pješaci (*chūgen*)“, jasno ih odijelivši od samuraja (konjaništva, elite). Spominjući razgovor dva samuraja, upozorava i na „javno ispravljavanje kakva prijestupa“, čak i u dobroj namjeri, jer time ponižavamo drugu osobu. Iako je opijanje na granici nepristojnosti i nečasti, radi se o

⁵⁴⁴ Nitobe ovdje misli na prepoznavanje položaja pripadnika društva po zaslugama (meritokracija).

⁵⁴⁵ Ovo razmišljanje podsjeća na Iv 8, 7.

⁵⁴⁶ *Date* = elegancija. Također *jigi* (時宜). Jōchō drži da je pristojno ponašanje bez elegancije manjkavo.

⁵⁴⁷ Ovisno o društvenom položaju pojedinca, obrazovanju, spolu i/ili godinama, naklon može biti „plitak“ (npr. između dvoje studenata istih godina) ili „dubok“ (dijete roditelju ili zaposlenik poslodavcu). Osobit je naklon gospodaru gdje osoba klekne (s oba koljena istodobno), ispruži ruke (opet, istovremeno) pred sebe i spoji palce i kažiprste, tvoreći krug. U taj krug, postavlja svoje čelo, ostajući nekoliko trenutaka, a uspravlja se obrnutim redosljedom, povlačeći obje ruke istovremeno i smještajući ih na bedra.

manjemu izgreda koji je odbojan, ali koji ne ruši u potpunosti ugled samuraja. Ipak, treba biti umjeren u alkoholu jer „sve su oči na nama.“

Poštovanje zaslužuje i naš neprijatelj, primjer čega je suparništvo Takede Shingena i Uesugija Kenshina, dvojice poštovanih samuraja i starih rivala Sengoku razdoblja. Poštovanje prema neprijatelju vidi se u Kenshinovom „glasnom žalovanju“ zbog smrti dugogodišnjeg protivnika Shingena koji mu je bio „najbolji od neprijatelja“. Ne samo da je poštovao svojeg protivnika u smrti, Kenshin je cijenio Shingena i za života kada je Hōjō nastojao ekonomski uništiti Shingena uskraćivanjem soli. Kenshin je uzvratio da se „bori mačem, ne solju“.⁵⁴⁸

Nitobe pažnju daje i raspravi o „znanosti čaja“, njegovu posluživanju i ispijanju. Ceremonija čaja (*cha no yu*) u Japanu je fina umjetnost⁵⁴⁹ jer zahtjeva „smiren um, spokoj naravi, staloženost i tšinu“, a to je osnova da bi se „mislilo i osjećalo ispravno“. Zato oni koji prisustvuju čajankama, „pri tihom ulazu u prostoriju, odlažu mačeve i bjesnilo ratišta i želje vlade kako bi našli mir i stekli prijateljstvo“. Iako Zapad ismijava pretjeranu etiketu japanskih čajnih i drugih ceremonija – pri tome ne shvaćajući ni ljude ni kulturu ni skriveni smisao tih pravila – Nitobe smatra da se te ceremonije i ne razlikuju od zapadnjačkog uživanja u modi.⁵⁵⁰ Ipak, naglašava moralnu komponentu promatranja svojstava ceremonijalnih etiketa.⁵⁵¹

Iskrenost se nastavlja na pristojnost; bez nje, pristojnost bi bila farsa. Mnogo je cijenjena ova vrlina koju Konfucije uzdiže na razinu božanskoga, tvrdeći da „s iskrenošću sve počinje i završava; bez nje nema ničega“. *Ako nije istina – šuti*, kaže Marko Aurelije u 12.17.⁵⁵² I Sugawara no Michizane⁵⁵³ hvali istinu: „Sebi ostani iskren: ako ne odlutaš od istine, bogovi će te čuvati.“ Osim iskrenosti prema samome sebi, jasno je da ratnik (i općenito, čovjek) treba biti iskren prema prijateljima, obitelji, gospodaru – svima. I Seneka piše o iskrenosti, prema prijateljima, u pismu *O iskrenu i lažnu prijateljstvu*. Zašto krijemo svoje strahove i nade od onih koje zovemo prijateljima? Nepovjerenje. Sumnja. Strah. Strah je razlog neiskrenosti. Od njega osoba zazire od emocionalne veze s drugima i skriva se u mraku

⁵⁴⁸ Nitobe i Bennett o ovome odnosu govore u ekstenzivnog fusnoti, a nastoji se oprimjeriti Nietzscheova misao da „trebamo cijeniti neprijatelje – njihov uspjeh, naš je uspjeh.“ Nitobe: *Bushidō*, str. 79. – 80.

⁵⁴⁹ Moguće je da se Nitobe poziva na Okakuru Tenshina, kritičara umjestnosti i filozofa s prijelaza 19. na 20. st. Okakura je pisao o idealima japanske čajne ceremonije i drugim umjetnostima, a jedno od tih djela se i zove *Knjiga čaja* (1906.).

⁵⁵⁰ Nitobe modu nije držao ispraznom ili taštom pomamom, već čovjekovom potragom za lijepim.

⁵⁵¹ Daidōji; Wilson: *Budōshoshinshū*, str. 36. – 40.; Nitobe: *Bushidō*, str. 91. – 97.; Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 34. – 35., 36., 37., 45., 53. – 54., 63.

⁵⁵² Aurelius; Hammond: *Meditations*, str. 166.

⁵⁵³ Pjesnik iz 9. st., Heian razdoblje (8. st. – 12. st.).

svoga straha.⁵⁵⁴ Samuraji su zazirali od onih koji nisu govorili istinu (bilo da su lagali ili tek izbjegavali reći istinu)⁵⁵⁵, a samuraj koji bi lagao (ili prikrio/ izbjegao reći istinu) bio bi osramoćen. „*Kako odgovoriti na pitanje vlastitoga srca*“, pita se Jōchō, kada „*svaka riječ dolazi od srca?*“ Srcu ništa nije skriveno niti ono ima potrebu skrivati. Bolje je djelovati časno i otvoreno kako bi se uklonila prilika za neistinom i izbjegla osuda srca. Kada nas muče tegobe i sumnje, a nas je sram tražiti pomoć, nema razloga skrivati svoju nevolju jer gospodar će odgovoriti na našu iskrenost i pomoći nam. Zbog ovoga samuraji osobito drže do svoje riječi – *bushi no ichi-gon* (riječ samuraja).

Na Zapadu postoji izraz „čovjek od riječi“ za osobu kojoj se vjeruje; i u feudalnome Japanu postojala je svijest o jamstvu danom riječju samuraja. Jōchō govori o samurajevoj riječi kao „čvršćoj od metala“, takvom da ju „ni bogovi ne mogu izmijeniti“. Ona je „cvijet samurajeva srca“. Nitobe kaže kako je samurajeva riječ bila toliko cijenjena i snažna da su čak obećanja sklapana bez ugovora; oni koji bi pogazili tu riječ, iskupili bi se životom.⁵⁵⁶ Također tvrdi da je iskrenost toliko značila samurajima da su i puke zakletve smatrali ponižavanjem vlastite časti, naročito one „isprazne forme i neobazrive profanosti“. Da bi naglasili svoje zakletve (i izbjegli da one postanu isprazne i nečasne), samuraji bi koristili vlastitu krv kao pečat ili potpis.⁵⁵⁷ Prisjećajući se prethodne vrline, pristojnosti, postavlja se pitanje: što je vrijednije? Da li je dozvoljeno lagati iz pristojnosti? Ovisi li to o ulozi koju pojedinac ima u društvu? Nitobe odgovara kako oni koji postavljaju ovo pitanje ne razumiju Japance baš kao što Wordsworth ne razumije razliku između 'istine' (*makoto*) i 'činjenica' (*honto*). Podrediti istinu pristojnosti „isprazna je forma“ (*kyo-rei*), piše Nitobe, i „obmana slatkorječivošću“.⁵⁵⁸

Pored odvažnosti i pravednosti, **čast** (*meiyo*) je prva vrлина koju bi smo vezali uz samuraje i *bushidō*. Ta vrлина, koja ocrtava svijest o dostojanstvu i vrijednosti, neraskidiva je od samuraja. Iako se naziv za čast mijenjao, ideja ove vrline od početaka je vezana uz ime osobe – *na men-moku* („ime lica“).⁵⁵⁹ Dobro ime, tj. dobar glas (reputacija) predstavlja „besmrtni dio osobe“ i svaki napad na nečiji integritet doživljavao je kao sramota, stid, obeščaćenje. Zbog toga su samuraji bili spremni umrijeti da obrane svoju čast, jer su jedini

⁵⁵⁴ Seneca; Butler-Bowdon, (ed.): *Letters From a Stoic*, str. 9. – 12.

⁵⁵⁵ Ovo uključuje i namjernu dvosmislenost i nepreciznost izraza da se zbuni sugovornika.

⁵⁵⁶ Gaženje vlastite riječi i neispunjavanje danog obećanja zove se *ni-gon* ('dvostruki jezik', tj. poreći rečeno).

⁵⁵⁷ Samuraj bi zarezao palac i pritisnuo ga o dokument kao svoj potpis pri zakletvi. Ova se praksa zove *keppan*.

⁵⁵⁸ Nitobe: *Bushidō*, str. 98. – 104.; Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 40., 55., 63., 87.

⁵⁵⁹ Ovo se odnosi na narodni izraz „izgubiti obraz“. Obraz, a time i lice, metonimijski se uzima kao *pars pro toto*. Radi se o gubitku vlastite časti, ali i uvrede časti gospodara ili obitelji. Nečiji obraz toliko je važan da osobe koje ne drže do takvih vrednota zovemo bez-obraznima, tj., ne-časnima.

„poznavali sram“. Ikegami kaže kako je „sram najvažnija riječ samurajeva rječnika. Ništa nije sramotnije od nerazumijevanja srama.“⁵⁶⁰ Osjećaj srama (*ren-chi-shin, haji*)⁵⁶¹ služio je i kao odgojna metoda djece, naročito neposlušne. Takva se praksa pokazala uspješnom, kao da djeca od začetka posjeduju taj strah od srama, gubitka časti. Kako Arai Hakuseki⁵⁶² kaže: „Nečast je poput ožiljka na stablu kojega vrijeme, mjesto da izbriše, samo uveća.“ Zato su mladi samuraji nastojali što ranije steći čast, prepoznavši da ona raste s vremenom. No, ovo ne znači da su svi samuraji uspješno razvili osjećaj za čast i sram. Jōchō upozorava na one koji bi, koristeći svoj položaj, obilazili građane i „kupovali“ od njih suvenire⁵⁶³ pod izlikom tobožnje inspekcije. Ovo je suprotno ratničkome kodeksu i kao takvo ismijava *bushidō*.⁵⁶⁴

Yūzan donosi da je nečasno, a nadasve kukavno, ponašanje kada samuraj udara (svoju) ženu ili slabijega od sebe; predlaže da joj smireno ukaže na pogreške ili neka se rastave. Nitobe citira Mencija koji kaže da je „sram plodno tlo svih vrlina, dobrog ponašanja i dobrog morala.“ Ali, poput Damoklova mača, nečast je morila japansko društvo pa su mnoga (zlo)djela počinjena u ime časti; na najmanju provokaciju (ili gdje je netko vidio uvredu), „glasni i arogantni hvalisavci ishitrene naravi posizali bi za mačem, od čega su mnogi nepotrebni udarci zadani i mnogi nevini životi izgubljeni“. Primjer za ovu ishitrenost i strah od gubitka svojeg integriteta, Nitobe nalazi u priči o dobronamjernom prolazniku koji je zamijetio buhu na leđima samuraja, zbog čega ga je samuraj sasjekao. Što Nitobe ovime želi reći? Prvo, želi se dobiti strahopoštovanje običnoga čovjeka; drugo, šale su zbijane na račun časti samuraja; treće, samuraji su uistinu imali snažan osjećaj za sram, nečast. Premda strah nije vrлина kojoj se treba diviti, u ovome slučaju otkriva sjeme istinske vrline časti među samurajima, vrline koju su nastojali očuvati, ali s kojom se neki nisu znali nositi. Ishitrenost je ismijavana, a cijnila se požrtvovnost i strpljenje, čak i kad je u pitanju čast.

⁵⁶⁰ Ikegami, Eiko: „Shame and the Samurai: Institutions, Trustworthiness, and Autonomy in the Elite Honor Culture“, *Social Research*, vol. 70, br. 4, 2003., str. 1352. – 1353. (<http://www.jstor.org/stable/40971973>) (pristupljeno: 19. 10. 2022.)

⁵⁶¹ Nitobe koristi izraz *ren-chi-shin*, dok Ikegami Eiko koristi učestaliji izraz *haji*.

⁵⁶² Konfucijanski učenjak, savjetnik *shōgunata* u 17. i 18. stoljeću. I sâm je Hakuseki iskusio sram (gubitak položaja), ali zadržao je „individualnu čast“ i samurajski ideal u samosti.

⁵⁶³ Izraz uključuje predmete svakodnevnog uporabe, ali i neke odjevne ukrase ili rekvizite. Kupovina je ovdje više „prisilno darivanje“ samuraja koji se koristi položajem, nego li poštena akvizicija dobara.

⁵⁶⁴ U srži, želi se reći da samuraj ne bi trebao imati porive za materijalnim bogatstvom i posjedovanjem. Život samuraja treba biti jednostavan i neopterećen sitnicama. Inače gubi čast i povjerenje drugih.

S ovime se ne slaže Jōchō, upravo zato što „premišljanje“ (čak i kada se radi o strateškome razmišljanju) nije na čast samuraju.⁵⁶⁵ Doduše, kasnije u djelu, Jōchō upozorava na osobe koje misle da „kasne s uspjehom“, u jednu ruku hvaleći strpljenje pojedinca i snagu njegove volje.

Bez obzira radi li se o „strateškoj“ obrani časti ili izbjegavanju kakve uvrede i srama, jasno je da čast – a time i sram – nisu „pasivne emocije“. Ikigami naglašava, pozivajući se na učenjaka Yoshidu Shōina, da je sram dugo bio mnogo više od individualnog osjećaja te je uvijek prisutan element društva; ali sve polazi od nas. „Izbjegavanje srama“, piše Ikigami, „za Shōina nije bilo izbjegavanje vanjske osude (i.e. društvo, zakoni; op. a.), već privrženost našem unutarnjem 'ja' [i.e. individualni moralni zakon; op. a.]“. Zatiranje individualnoga osjećaja srama, stvaralo je napetosti u društvu koje je poticalo samurajski ideal i mirnodopsku politiku vlasti.⁵⁶⁶

Nitobe, kao i mnogi učenjaci i slavni samuraji prije njega, upozorava mlade na spomenute manjkavosti koje okružuju vrlinu časti te savjetuje da slijede „Put koji je Put Neba i Zemlje“, kako kaže Saigō Takamori. „Prečesto je“, govori Nitobe, „čast ništa više doli hvalisavost⁵⁶⁷ ili ovostrano odobrenje⁵⁶⁸ koje se uzdiže za najveće dobro.“⁵⁶⁹

Svaki je čovjek sposoban iskazati osobnu vjernost nekome ili nečemu, ali posljednja vrlina – iskazivanje poštovanja⁵⁷⁰ i **odanosti** (*chū*) nadređenome⁵⁷¹ – kao sastavni dio sustava viteške časti zauzima osobito mjesto u *bushidu*. Hurst smatra da se ova vrlina najčešće spominje kada se govori o Japanu i samurajima. No, dok Nitobe optimistično govori o vrlini, Hurst je gotovo ciničan, uspoređujući zavjete odanosti s motom izviđača. Spominje se i Sakaiya Ta'ichija koji uspoređuje samuraje sa sportašem: danas je u jednome timu, sutra u

⁵⁶⁵ Po njemu, samuraj se ne zamara pobjedom ili porazom – bitno je samo djelovati. Ako time dovodimo vlastiti život u pitanje, još bolje – smrt je „buđenje iz sna“ života. Djelovanje bez razmišljanja „možda bude i uspješno“, dodaje. Pripremanje (za njega odugovlačenje) osobito mu je zasmetalo na primjeru 47 *rōnina* Asano područja.

⁵⁶⁶ Yoshida Shōin razvijao je svoje ideje u posljednjim godinama *shōgunata*, potaknut Perryjevim dolaskom. Te su ideje našle plodno tlo među samurajima njegove škole, ali i svima koji su bili rastrgani unutarnjim osjećajem srama i nametnute politike pacifizma i poslušnosti. Ikegami, Eiko: „Shame and the Samurai: Institutions, Trustworthiness, and Autonomy in the Elite Honor Culture“, str. 1354. – 1358., 1363.

⁵⁶⁷ Ponaviše se misli na ponos na vlastite uspjehe i postignuća.

⁵⁶⁸ Misli na odobravanje ljudi, tj. ispunjenje očekivanja drugih.

⁵⁶⁹ Daidōji; Wilson: *Budōshoshinshū*, str. 87.; Nitobe: *Bushidō*, str. 105. – 110.; Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 32., 36., 44. – 45., 60.

⁵⁷⁰ U originalnom tekstu stoji 'homage'. Pojam se vezuje uz vazalno iskazivanje poštovanja, najčešće javno (npr. naklon gospodarevoj insigniji). Yūzan spominje poštivanje gospodareva grba na svečanoj odori. Daidōji; Wilson: *Budōshoshinshū*, str. 91. – 92.

⁵⁷¹ Nitobe koristi različite izraze za manje-više identičan pojam: 'fealty', 'loyalty', 'fidelity'. U užem smislu odanost uključuje vjernost i predanost gospodaru (*loyalty*). U širem smislu uključuje i obitelj (*filial piety*).

drugome; bez obzira za koga igrao, daje sve od sebe i zaboravlja na prethodnu momčad.⁵⁷² Ni Kawakami ne ostaje na idealizaciji odnosa jer samurajeva je dužnost „službe i poslušnosti bila legalna, no *daimyō* nije bio dužan pružati zaštitu“ koju je „ugovorom“ obećao. *Daimyō* je zaštitu pružao kao „nagradu“ (tj. uslugu); da bi ovakav sustav opstao, *daimyō* je morao biti snažan vladar, a podanici i – što je važnije – samuraji, morali su mu vjerovati. To je razlog razvoja vrline odanosti i vjernosti.⁵⁷³ Nitobe zamjećuje različito tumačenje odanosti u zapadnih učenjaka, koji su bili kritični vjernosti feudalnih vazala, držeći da je taj odnos kmet – vazal zasnovan na nepravednim odnosima. Nitobe jednostavno odvaja zapadni od istočnog svijeta te ističe da je odanost, „omiljen plod viteštva, najtrajniji upravo ondje gdje se feudalizam zadržao najdulje“.

Osim odanosti u okviru viteške časti (prema gospodaru i ljudima), prepoznatljiva je i odanost roditeljima. No, što je važnije – odanost roditeljima ili gospodaru? U priči o Sugawari no Michizaneu Nitobe postavlja odanost prema gospodaru iznad obiteljske. Obitelj koja je žrtvovala svoje dijete „dokazala je svoju odanost gospodaru nad onom vlastitoj obitelji.“ Nitobe ovu priču uspoređuje s pričom o Abrahamu i Izaku gdje je ljubav i odanost prema gospodaru (Bogu) nadjačala roditeljsku ljubav prema djetetu. Štoviše, drži da je priča o Sugawari časna jer je on vlastitom voljom izabrao umrijeti za svoga gospodara, dakle, podnio je „zamjensku smrt“ kao što je Isus podnio zamjensku smrt za čovječanstvo. Zamjensku smrt podnosimo i za prijatelje. To je razlog zbog kojega se sklapaju prijateljstva, piše Seneka: „da imam za koga mrijeti, mjesto koga otići u izgnanstvo, mjesto čije smrti mogu ponuditi vlastiti život, kome mogu biti odan.“⁵⁷⁴ Ovdje se vidi ona opreka koju sam spomenuo ranije, istok – zapad; zapad prepoznaje pojedinca i njegove želje u odnosu na druge, dok *bushidō* drži da su pojedinac i zajednica nedjeljivi te da interesi zajednice (ili obitelji) ne isključuju interese pojedinca i obratno.

Postavljanje gospodara ispred vlastite obitelji hvali i Jōchō, tvrdeći da time i obitelj stječe čast, a lokalni bogovi (*ujigami*) su zadovoljni. Dodatno, žene bi trebale služiti i poštivati muževe kao što oni služe i poštuju svoje gospodare. Odani ratnik ipak mora obratiti pozornost i na svoje druge vrline. Yūzan govori o tri vrste samuraja: predanima, odanima i onima koji utjelovljuju obje vrline. Samuraj koji posjeduje samo odanost ili predanost djeluje

⁵⁷² Hurst: „Death, Honor, and Loyalty”, str. 516., 517. – 518.

⁵⁷³ Kawakami, Tasuke: „Bushidō In Its Formative Period”, *The Annals of the Hitotsubashi Academy*, vol. 3, br. 1, 1952., str. 69. – 70.

⁵⁷⁴ Slično u Bibliji, npr. Iv 15, 13. Seneca; Butler-Bowdon, (ed.): *Letters From a Stoic*, str. 43.

lijen pred ratnikom koji je i odan i predan gospodaru. I priča o Shigemoriu⁵⁷⁵ pokazuje odanost prema gospodaru (ili općenito nadređenome) ispred vjernosti obitelji (*kō*), ali i rastrganost osobe između dužnosti i ljubavi.⁵⁷⁶ Zašto je ovome tako, koji je razlog postavljanja gospodara ispred vlastite obitelji? Nitobe se oslanja na Aristotela i njegovo shvaćanja odnosa država – pojedinac.⁵⁷⁷ Pojedinac ne može ići protiv države; kako da dijete ide protiv roditelja koji su ga začeli, odgajali i obrazovali?⁵⁷⁸ Ali, države dolaze i odlaze, kao i zakoni koje provode, zakoni koje su ljudi dali. Kako onda da se pokoravamo nečemu što je prolazno i manjkavo, kako da se pokoravamo vladaru trenutne vlasti? Možemo li se pokoravati i biti odani trenutnom vladaru, ako smo prethodno služili njegova prethodnika?⁵⁷⁹ Može li čovjek biti odan smrtnom gospodaru i onome koji prebiva u najdubljim dijelovima našeg srca?⁵⁸⁰ Zar nije Sokrat bio odan i državi i svojoj savjesti, bez da je izdao ijednu vlast?⁵⁸¹ Čak i ako nas gospodar odbije, protjera i zarmzi zbog lažljivih jezika, naša je dužnost učiniti sve da dokažemo svoju odanost. Ako bi gospodar i dalje ostao slijep pred našom vjernošću, ostaje jedino da sluga prolije vlastitu krv,⁵⁸² nesumnjivo time dokazavši kome je služio.⁵⁸³

Iako ih Nitobe nije uvrstio u *bushidō*, ne smijemo zaboraviti vrline mudrosti, znanja (o sebi, drugima, svijetu), jednostavnosti, prilagodbe i sl. Sve su ovo vrline koje koriste, ne samo samuraju, već svima nama. Mudrost je nešto što bi svatko trebao tražiti, a to je najlakše

⁵⁷⁵ Taira no Shigemori (1138. – 1179.), najstariji sin Taire no Kiyomoria (1118. – 1181.). Kiyomori je bio moćna figura na dvoru kasnoga Heian razdoblja. Na glasine da ga car, zbog prevelike moći, namjerava ukloniti, Kiyomori je odlučio napasti, ali Shigemori je stao na carevu stranu.

⁵⁷⁶ U *Hagakure*, vjernost obitelji (*kō*) i odanost gospodaru (*chū*) povezane su vrline. Jōchō vjerojatno misli kako služenje gospodaru znači služenje obitelji jer je gospodar naša (nova) obitelj. Dužnost (*giri*) i ljubav (*ai*) također mogu stvarati problem ratniku, naročito ako ljubav uključuje žrtvu (*shudō*).

⁵⁷⁷ Aristotel drži da država predstoji pojedincu te ga time „posjeduje“, od njega je satkana.

⁵⁷⁸ Referenca na Platonovo djelo *Kriton*. Sokrat, u ćeliji, objašnjava Kritonu kako osoba koja se ogriješi o zakone trostruko griješi. Bijeg od zakona države ne bi otklonio njegov zločin jer je „boravkom u gradu pristao na poštivanje zakona“. Ispravno je da sada plati kaznu. Plato; Jowett, Benjamin: *Complete Works*, 2015., Delphi Classics, str. 91. – 92.

⁵⁷⁹ Na ovo pitanje Jōchō bi dao potvrđan odgovor, ukoliko samuraj „služi svim srcem“. Spominje i kako mnogi samuraji polažu vjernost gospodaru, ali po njegovoj smrti odbijaju *junshi* ili služenje njegovome nasljedniku. Za Jōchōa ovakvo je ponašanje odvratno. On sâm nije želio služiti novoga gospodara, već je bio spreman na *junshi*, no zbog zakona Saga provincije (1661.) i Tokugawa vlade (1663.) povukao se u samostan.

⁵⁸⁰ Nitobe vjerojatno misli na Boga, ali može biti riječ i o našoj savjesti, moralnom kompasu, vrijednostima i sl.

⁵⁸¹ Kriton mu je nudio bijeg, ali Sokrat je ostao podnijeti kaznu. Ispio je otrov, ne odbacivši svoje naučavanje.

⁵⁸² Misli se na *seppuku*, ritualno samoubojstvo. Aludira se na percepciju čovjekove biti u njegovome abdomenu. Osoba koja ništa ne krije, doslovno će pokazati svoju unutrašnjost onima koji su u to sumnjali. Detaljnije o ovome u paragrafu „*Seppuku* – 'smrt je Put ratnika'“.

⁵⁸³ Daidōji; Wilson: *Budōshoshinshū*, str. 48.; Nitobe: *Bushidō*, str. 111. – 118.; Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 32., 35., 37.

postići kroz znanje i iskustvo.⁵⁸⁴ Mudrost i znanje treba primjeniti i na svakodnevne situacije, poput sklanjanja od pljuska. „Zašto trčati u zaklon, ako ćemo pokisnuti hodali ili trčali?“, pita se Jōchō. Razlika je u odsutstvu nepotrebne teškoće, a ovo je primjenjivo i u drugim sferama života.⁵⁸⁵ Jednostavnost i prilagodba izrazito su primamljive ratniku, ali i modernome čovjeku opterećenome konzumerizmom suvremena svijeta.⁵⁸⁶

Šutnja je cijenjena, osobito ako se nema što mudro za reći ili ako su riječi isprazne,⁵⁸⁷ ali ne raspraviti kada je potrebno isto nije dobro. Iako su bili „škrti na riječima“ (*laconicas brevitatis*), Nabeshima Naoshige⁵⁸⁸ savjetuje samuraje da se „o teškim stvarima lagano raspravlja“, a Ishida Ittei dopunjava da treba u „svakidašnjim stvarima biti detaljan“.⁵⁸⁹ Samuraji su prezirali gramzljivost, iako na nju nisu bili imuni, a sakupljanje suvenira i predmeta divljenja bilo je nespojivo s ratničkim životom. Takvi samuraji koji su imali sve, a htjeli još – gramzljivi, oholi, umišljeni – obični su skorojevići čija moć leži u nasljeđu i obiteljskome imenu, ne vlastitim sposobnostima. Yūzan opominje samuraje da ne budu ovakvi, već da slijede stil života *zen* redovnika: predanost radu, strpljenje, ustrajnost, spretnost, samokontrola i dr.

Vrlina strpljenja najbolje opisuje lik i djelovanje Tokugawe Ieyasua, prvoga *shoguna* Tokugawa *shogunata* i konačnoga ujedinitelja Japana nakon stoljeća i pol ratovanja.⁵⁹⁰ Taj veliki ratnik i političar, živio je što je propovijedao pa ga Nitobe citira: „Čovjekov život nalik je dugotrajnu putu s velikim teretom na leđima. Ne žuri se... (...)“⁵⁹¹ No, daleko poznatija i popularnija slika Tokugawe kao mudroga i strpljivoga vladara nalazi se u priči o tri ujedinitelja⁵⁹²: „Umorit ću je, ako ne zapjeva – reče Nobunaga; podmititi ću je da zapjeva –

⁵⁸⁴ Ponajviše se očituje pri izboru učitelja ili osobe koja nam predstavlja uzor. Zato su filozofi bili cijenjeni ljudi svakoga društva, učitelji svih staleža, ljubitelji mudrosti. Izborom valjanih učitelja, početnici stječu vještine potrebne za napredovanje i daljnje razumijevanje Puta. Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 48. – 49., 91.

⁵⁸⁵ Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 51.

⁵⁸⁶ Potreba i potraga za smislom života, u jednostavnosti i ispravnosti, na način koji je viša sila (Priroda, Bog) postavila, privukla je modernoga i suvremenoga čovjeka – muškarca – stoicizmu, ali i raznim drugim filozofijama (*bushidō*, *zen*, rimokatolicizam...) i pokretima (MGTOW, filozofije *Matrice* i *Kluba boraca*, itd.).

⁵⁸⁷ Govoriti tek da se govori, ne poduprijeti rečeno djelima, napuhani govor (eng. *talk big*). Yamamoto; Bennett; *Hagakure*, str. 51.

⁵⁸⁸ *Daimyō* i osnivač Nabeshima područja unutar Sāga provincije i djed Jōchōvoga gospodara, Mitsushigea.

⁵⁸⁹ Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 42.

⁵⁹⁰ Od 1464. (Ōninski rat) pa sve do 1615. (opsada Ōsaka dvorca), trajao je *Sengoku Jidai*, period neprekidnog ratovanja. Trajanje ovog razdoblja u nekih je autora i povjesničara završilo s Odom Nobunagom (prvim ujediniteljem) i Ishiyama Hongan-ji ratnom kampanjom (1570. – 1580.), a za neke je završilo i uspostavom novoga *shōgunata* 1603. godine.

⁵⁹¹ U suštini, Ieyasu parafrazira aforizam: *Festina lente!* (*Žuri polako!*)

⁵⁹² Tri ujedinitelja Japana su Oda Nobunaga (1534. – 1582.), Toyotomi Hideyoshi (1537. – 1598.) i Tokugawa Ieyasu (1542. – 1616.).

reče Hideyoshi; pričekat ću je da zapjeva – reče Ieyasu.⁵⁹³ Svrha je priče upozoriti samuraje da izbjegavaju ishitrenost te da njeguju strpljenje i podnošenje patnje. Ovo Nitobe spaja s „nereagiranjem na provokacije“ pa citira Kumazawu koji kaže: „Kad te drugi krive, ne krivi ih; kada su drugi ljuti na tebe, ne uzvrćaj ljutnjom.“⁵⁹⁴ Manjak pristojnosti i samokontrole neprijatelji su ugleda.⁵⁹⁵

I upornost je odlika ratnika, bez obzira na patnju, neuspjeh ili konačan ishod. „Nisi pravi službenik ako nisi bio *rōnin* sedam puta“ i „padni sedam puta, ustani osam“ (*nanakorobi-yaoki*) uzrečice su koje bodre mladoga ratnika da ustraje u svemu što radi. Pa što ako probijemo kaligrafski papir udarcem kista, odlučnost poteza i upornost je sve što je važno.⁵⁹⁶ Nije li sâm Winston Churchill rekao: „Ako prolaziš kroz pakao, nastavi prolaziti! Nikada, nikada, nikada nemoj odustati!“

Iznesene vrline daju naslutiti kako svaki ratnik koji slijedi *bushidō* postaje savršeni ratnik. Ne samo da nisu svi samuraji slijedili *bushidō* (naročito ne kasniji samuraji), već imati sve vrline *bushida* – slijediti Put u potpunost kako ga opisuju Jōchō, Nitobe i Yūzan – značilo bi izgubiti samoga sebe. Vrline se često isključuju; primjerice hrabrost i mudrost – kako ratnik treba odlaziti u bitku; iskrenost i pristojnost – je li istina vrijednija od nečijih osjećaja i etikete ponašanja; odanost gospodararu i odanost voljenoj osobi – tko je na prvome mjestu u ratnikovu životu. Jōchō, kroz *Hagakure*, nastoji oslikati *bushidō* kao sredstvo da se postane *kusemono* – ekstremna, nedostižna i nadasve nepotrebna ideja samuraja.⁵⁹⁷ Osim vlastitih misli, Jōchō donosi i one svojega oca, Yamamota Jin'uemona, također cijenjenoga samuraja u službi iste (Nabeshima) obitelji.⁵⁹⁸ Naravno, kako sama teorija ne znači ništa bez prakse, Jōchō govori o učenju i usavršavanju mačevanja: učenjem i vježbom postajemo svjesni svoje vještine čime koristimo drugima. Najiskuniji ratnici i učitelji očinski trebaju gledati na manje iskusne, podučiti ih i voditi prema usavršavanju. Gotovo u stilu Sokratova aforizma – *Znam da ništa*

⁵⁹³ Ujedinitelji se obraćaju japanskoj pjevici (*uguisu*) koja predstavlja Japan: Nobunaga je prislio *daimyōe* da se ujedine (pod njegovim vodstvom), Hideyoshi je nastojao podmićivanjem i uvjeravanjima osigurati naklonost *daimyōa*, Ieyasu je pustio da oni sami pristupe njemu. U drugoj inačici priče, pjevica je zamijenjena kolačom: Nobunaga je tako prikupio sastojke, Hideyoshi je napravio smjesu, Ieyasu je ispekao i/ili pojeo kolač.

⁵⁹⁴ Kumagawa (Kumazawa) Banzan, konfucijanski učenjak 17. stoljeća.

⁵⁹⁵ Nitobe: *Bushidō*, str. 107. – 110.

⁵⁹⁶ Daidōji; Wilson: *Budōshoshinshū*, str. 45. – 47.; Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 37., 60.

⁵⁹⁷ *Kusemono* predstavlja arhetip idealnoga samuraja, heroja. Takav tip nikada se ne može dostići niti ga je potrebno ostvariti. Pojedinci koji tomu teže nerijetko su čudaci, ekstremisti i slično. Slično imamo na zapadu gdje se nastoji postići savršeni stoik. Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 20. -22., 57.

⁵⁹⁸ Maksime Tsunetoma i Jin'uemona se ne razlikuju previše, i jedan i drugi cijene ideju *kusemona*, dostojanstvo i vještine samuraja te njegovu poziciju (konjanik) među drugim ratnicima (*ashigaru*, *chūgen*). Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 46. – 47., 160. – 161.

ne znam – Yagyū Munenori „ne zna kako poraziti druge, ali zna poraziti sebe: današnji ja mora biti bolji od jučerašnjega, a sutrašnji ja bolji od današnjega.“⁵⁹⁹

Više puta se kroz razgovor o vrlinama spomenula **samokontrola** ili disciplina. O njoj se uvijek govori kao „muževnoj vrlini“ iako nije rezervirana samo za muškarce. Tipično je mišljenje da su samuraji bili stoici Istoka. Nikakva žalost ih nije mogla slomiti, nijedan poraz odvratiti od potrage za slavom i časti, nikakva prijetnja patnjom i smrću nije ih plašila. „Na licu mu ne vidiš ni radosti ni bijesa“, opis je idealnog karaktera samuraja po Nitobeu.⁶⁰⁰ Ni strah nema mjesta u životu ratnika, bilo da se radi o bojnome polju ili upoznavanju visokopozicionirane osobe. Ukloni strah i budi sretan zbog prilike, savjetuje Jōchō.

Samokontrola nije samo vrлина vezana uz *bushidō* i samuraje, pa ni stoike koji su samurajima najbliži u ponašanju i razmišljanju, već je ovo karakteristika svih Japanaca. Nitobe piše o suzdržanosti muževa da ljube svoje žene u javnosti,⁶⁰¹ očeva da grle sinove,⁶⁰² majki da plaču nad sinovima koji idu u rat.⁶⁰³ Japanci se suzdržavaju i od rječitog opisivanja vlastitih osjećaja i misli, držeći da takve misli i osjećaji nisu iskreni pa lakonskim „riječima kriju svoje misli“. Najčešći je odgovor Japanaca na kakvu tugu, patnju ili bijes – smijeh. Smijehom vraćaju samokontrolu. No, postavlja se pitanje da li je zdravo toliko rigorozno kontrolirati svoje osjećaje i misli da „umiruća majka neće pisati sinu kako ga ne bi uznemiravala u učenju“,⁶⁰⁴ a da dječak neće pustiti suzu ni u teškoj žalosti jer to ne doliči muškarcima? Da li je uopće moguće ostvariti kontrolu nad vlastitim životom?⁶⁰⁵ Postoji opasnost od pretjerane samokontrole i gubitka vlastite duše; pretjerivanje u ovoj vrlini začinje netrpeljivost,⁶⁰⁶ licemjerje te otupljuje osjećaje.⁶⁰⁷ Smiraj uma iznad svega, staloženost duha i tijela, središnji je motiv odgoja u Japanu, onda i danas. Ali, potrebno ga je koristiti umjereno i

⁵⁹⁹ *Ibidem*, str. 41. – 42., 69. – 70.

⁶⁰⁰ Citirao *Fuku-ō Jiden*, autobiografiju Fukuzawe Yukichija, odgojitelja iz Meiji razdoblja.

⁶⁰¹ Ponašanje u javnosti ne odražava ponašanje u privatnom okružju, tj. dok muževi ne pokazuju ljubav prema ženi pred drugima, nasamo mogu „otkriti skriveno“ (pokazati emocije).

⁶⁰² Grljenjem sina otac pokazuje emocije, tj. prepušta emocijama primat nad razumom, čime gubi čast. Praksa „hladnoga odgoja“ nije rijetka ni danas, i to ne samo u Japanu.

⁶⁰³ Primjer koji Nitobe daje odvio se za Prvoga kinesko-japanskoga rata 1894. – 1895. Vojnici su odlazili u rat, a ispratili su ih roditelji, braća i sestre, prijatelji, partneri. No, nitko nije plakao ili vikao – prisutni su se, u tišini, samo naklonili vojnicima dok je vlak odlazio.

⁶⁰⁴ Nitobeova majka je umirala dok je on studirao na fakultetu u Hokkaidu. Kad je stigao kući, majka mu je već bila preminula.

⁶⁰⁵ Jōchō spominje kako smo u ovome životu svi mi „marionete višnjih sila“. Uzevši to u obzir, koliko je ostvariva kontrola nad vlastitim životom, ako je ona uopće moguća. Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 40.

⁶⁰⁶ Netrpeljivost se može iskazati prema samome sebi (vlastite pogreške i manjkavosti, tj. perfekcionizam) ili prema drugima (zahtjevanje savršenstva od drugih, odnosno, ponižavanje onih koji ne ispune naša očekivanja).

⁶⁰⁷ Moguće je da Nitobe ovdje misli na stanje nalik melankoliji, ravnodušnosti, letargiji ili depresiji.

ne pretjerivati. Primjeri savršene primjene samokontrole jesu ritualno samoubojstvo (*seppuku*) i obeštećenje (osveta).⁶⁰⁸

9.1.1. *Seppuku* – „smrt je Put ratnika“

„Sve što je u ovome svijetu, lažno je: jedina istina nalazi se u smrti.“⁶⁰⁹

~ *Hagakure*, 3: 10-56

U kulturu japanskoga ratnika spadaju i osobine koje se nalaze (ili koje bismo sami smjestili kao takve) na razmeđi vrline i mane, a koje su prosječnome čovjeku nerijetko neshvatljive. Takve osobine su samoubojstvo i osveta, obje neraskidivo vezane uz život i filozofiju ratnika. Smrt je središnji motiv čitavoga života samuraja; Tsunetomo je i zapisao „Put samuraja je u smrti“⁶¹⁰, a Musashi govori kako „nije prezreo smrt slijedeći Put“.⁶¹¹ Marko Aurelije u 6.28. smrt opisuje kao „napuštanje osjetila, poriva koji povlače naše niti, analitičkoga uma i službe tijela.“⁶¹² Smrt i *seppuku*, kao motivi i čitave epizode iz povijesti samuraja, prikazuju se u gotovo svakoj jedinici literature japanske vojne povijesti, više ili manje detaljno. Kako se *seppuku* nerijetko pogrešno prikazuje zapadnjačkom čitateljstvu, bilo

⁶⁰⁸ Nitobe: *Bushidō*, str. 125. – 129.; Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 34. – 35.

⁶⁰⁹ Treća knjiga sadrži crtice i kraće epizode (vinjete), podijeljene tematski. Navedeni citat tematski je dijelom „raznolike zbirke“. Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 158.

⁶¹⁰ Također „Put samuraja jest smrt“, „Smisao Puta nalazi se u smrti“ i „Ostvarenje Puta samuraj nalazi u smrti“. Ova se misao često krivo tumači, uzimajući se zdravo za gotovo da samuraji nemaju drugoga smisla u životu doli umrijeti, odnosno, da samim prihvaćanjem Puta samuraj želi umrijeti. No, kako su suvremeni povjesničari i poznavatelji japanske filozofije i kulture objasnili, Jōchō ne govori o ludom jurišu u smrt niti o besmislenome životu samuraja bez smrti. Naprotiv, Jōchō je samo ustvrdio očito, tj. samurajski život je takav da je smrt poput sjene – uvijek uz nas – i kao takva je neizbježna pa je bolje uvijek biti spreman na nju (predlaže živjeti kao da smo *jōjū shinimi*, „živo truplo“), pomiriti se s činjenicom da u danome trenutku možemo umrijeti. I Marko Aurelije u 7.56. savjetuje slično Jōchōvu *jōjū shinimiu*: „Zamisli da si mrtav ili da nisi živio do sada. Gledaj na ostatak života kao na dodatak i živi kako je priroda namijenila.“ Dakle, ne srljati u smrt umiranja radi, već samo biti spreman na nju, prihvatiti je kada dođe i ne voljeti život više od (časne) smrti. To je konačan cilj, to je istinski Put. Aurelius; Hammond: *Meditations*, str. 94.; Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 19., 30.

⁶¹¹ Semantički slično Tsunetomovoj izjavi, ali ipak postoji distinkcija između Musashia i Tsunetoma. Više o Musashiu i njegovoj filozofiji u paragrafu „*Dokkōdō* – Put samosti“.

⁶¹² Aurelius; Hammond: *Meditations*, str. 72.

da je riječ o prijevodu ili klasifikaciji ili nedovoljnoj jasnoći pri objašnjavanju osobitosti ovoga fenomena, nameće se potreba da ga ovdje prikažem što točnije mogu. Naravno, kako je premalo mjesta u radu za veće detalje, samo ćemo ukratko definirati pojam 'seppuku', potom ponuditi povijesni kontekst, nakon čega ćemo klasificirati vrste ovoga čina, a za kraj ostaje mjesto izvođenja i sâma ceremonija. To bi trebalo pružiti dovoljno (ili barem približno dovoljno) objašnjenje ovoga fenomena za daljnje i potpunije razumijevanje samuraja i njihove kulture.

Hubbard i Deal 'seppuku' ili 'hara-kiri' prevode kao „samoubojstvo samuraja rezanjem abdomena“.⁶¹³ Nitobe termin *hara-kiri* – kojega smatra popularnim nazivom za *seppuku* ili *kappuku* – prevodi kao „self-immolation by disembowelment“, doslovno „samospaljenje rasparanjem utrobe“. Da nije puki *lapsus calami* postaje jasno kada Nitobe spominje Sokrata i njegovu sudbinu,⁶¹⁴ a koju također prevodi kao „an act of self-immolation“.⁶¹⁵ Seward koristi sličnu formulaciju i to kada govori o podrijetlu *seppukua*, ali i kasnije, u paragrafu o vrstama *seppukua*. Moguće je da Seward govori općenito o žrtvovanju u okviru *shinto* religije (i kasnije budizma) jer spominje „ljudski stup“, žrtvovanje izabrane osobe bogovima kako bi umirili duhove mrtvih koji su napustili *yomi* – zagrobni svijet.⁶¹⁶ Kao Hubbard, i Rankin uspoređuje izraz 'seppuku' i 'hara-kiri', prevodeći ih slično – 'rezanje trbuha'. Za Rankina je *hara-kiri* utoliko „vulgarniji“ izraz ukoliko je *seppuku* eufemizam. Slično Hubbardu, Rankin implicitno izjednačava izraze budući da su semantički isti.⁶¹⁷ Seward koristi *Webster's New International Dictionary* s identičnom definicijom kao kod Hubbarda i Rankina.

Postavlja se pitanje – zašto baš abdomen? Leksem 'hara' znači 'trbuh', 'abdomen'. Pored toga, Seward prilaže neke sintagme učestale u japanskome jeziku poput *kare no hara o yomenai*⁶¹⁸ u značenju 'Ne razumijem o čemu razmišlja!'. Ali, nije samo japanski jezik usredotočen na abdomen. Hebrejski, francuski, engleski i grčki imaju slične fraze i sintagme. Ali, zašto? Japanci, kao i mnogi stari narodi, imaju vjerovanje da se u abdomenu nalazi

⁶¹³ Deal: *Handbook to Life...*, str. 148.; Hubbard: *The Samurai*, str. 21.

⁶¹⁴ Sokrat je optužen da kvari mladež svojim idejama zbog čega je bio prisiljen ispiti otrov.

⁶¹⁵ Iako *seppuku* priziva slike samorasparavanja samuraja, u *seppuku* ulaze i druge metode samoubojstva, uključujući i samospaljenje. Samospaljivanje nalazi korijene u budizmu, a u Japan je prenio iz Kine. Iako sintagma nema smisla, Nitobe je vjerojatno mislio na dvije odvojene metode samousmrćivanja.

⁶¹⁶ Nije pretjerano jasno na što Seward i Nitobe misle kada koriste 'self-immolation' jer ga učestalo koriste u govoru o *seppukuu*. Moguće je da se radi o samospaljivanju u pravome smislu, a možda samo koriste 'spaljivanje' kao izraz za uništenje tijela, u budizmu smatranoga zatvorom duha. Seward, Jack: *Hara-kiri – Japanese ritual suicide*, 1968., Tuttle, str. 28. – 29.

⁶¹⁷ Rankin, Andrew: *Seppuku – A History of Samurai Suicide*, 2011., Kodansha, str. 23.

⁶¹⁸ Doslovan prijevod: „Ne mogu mu iščitati abdomen“.

ljudska duša, ondje su sadržane sve naše emocije.⁶¹⁹ Seneka, u pismu *O strahotama smrti*, spominje bjegunce [i. e. odbjegle robove, op. a.] koji, da izjegu osudu, „probadaju mačem svoje vitalne organe.“⁶²⁰ Iako smo ovdje govorili o *hara-kiri* izrazu, isto vrijedi i za *seppuku* budući da se radi o istome pojmu, čitanom na dva načina. Dok je prije *hara-kiri* bio popularniji i učestalije se koristio, danas su oba izraza podjednako zastupljena.

Prvi spomen ritualnoga samoubojstva mnogi nalaze u kineskim kronikama i analima. Tako primjerice Rankin navodi nekoliko instanci iz kineske povijesti gdje se visokopozicionirani ljudi usmrćuju na različite načine, uključujući i rasparivanjem abdomena. Bilo da se radi o generalima, aristokraciji, sâmim vladarima ili običnim vojnicima, samoubojstvo je u ratničkom društvu Kine bilo sveprisutno.⁶²¹ I Hubbard početke *seppukua* nalazi u zapisima ritualnoga samoubojstva kineske aristokracije.⁶²² Pretpostavlja kako je, s upoznavanjem japanskoga stanovništva s mačevima i njihovom proizvodnjom, prenijet i običaj samoubojstva.⁶²³ Kineski primjeri koje donose i Rankin i Hubbard gotovo su identični japanskim dokumentiranim primjerima, ali očito je kako se ne može govoriti o kineskome *seppukuu*. *Hara-kiri*, tj. *seppuku* u potpunosti je japanski fenomen.

Dok Nitobe ne spominje dokumentirane slučajeve, Hubbard, Seward i Rankin pojedinačno donose uglavnom iste japanske dokumente koji spominju *seppuku*, najstariji od kojih je *Harima fudoki*,⁶²⁴ nastao 713. god. U njemu nalazimo priču božice Aomi koja ne može pronaći muža, boga Hananamija, zbog čega rasparava abdomen. Kako bliski dokumenti, *Kojiki*⁶²⁵ i *Nihon-shoki*,⁶²⁶ ne sadrže slične podatke, Rankin pretpostavlja posebnost čina korijeni kojega sežu vjerojatno u 6. ili 7. st., iako je ranije naveo mogućnost nastanka u 3. st. Nakon ove epizode, premda mitološke, primjer *seppuka* nalazimo tek u *Zoku-kojidan* (13. st.) i *Hōgen Monogatari*⁶²⁷ (12. – 14. st.). *Seppuku* prvoga dokumenta vremenski je raniji – kradljivac Hakamadare vrši *jigai* u tamnici 988., dok se heroj iz drugoga dokumenta –

⁶¹⁹ Seward, Jack: *Hara-kiri – Japanese ritual suicide*, str. 14., 29. – 31.

⁶²⁰ Vitalni organ uključuje i srce, ali se u razumijevanju starih naroda gotovo uvijek misli na područje abdomena. Seneca; Butler-Bowdon (ed.): *Letters From a Stoic*, str. 14.

⁶²¹ Rankin, Andrew: *Seppuku – A History of Samurai Suicide*, str. 9. – 13.

⁶²² Kao i Rankin, citira *Lu Buwei Anale*, 3. st. pr. Kr. Prvi spomeni samoubojstva mačem u *seppuku* stilu.

⁶²³ Po Hubbard se proizvodnja mača u Japanu prati od 2. st. pr. Kr, dok Rankin tvrdi kako se *seppuku* najranije javlja u 3. st., a formalno uređenje prakse počinje tek od Heian razdoblja (8. – 12. st.). Rankin, Andrew: *Seppuku*, str. 9., 17.; Hubbard: *The Samurai*, str. 24.

⁶²⁴ Prijevod: „Zapisi vjetra i zemlje“ Harima provincije. Dokument sadrži popis flore i faune, proizvodnje i sl.

⁶²⁵ Prijevod: „Zapisi drevnih dužnosti“ ili „Zapisi drevnih poslova“, nastao 712. god. Engl. prijevod sadrži 'matters' koje se u kontekstu odnose na javne stvari, politiku i vođenje države.

⁶²⁶ Prijevod: „Kronike Japana“; dokument je nastao 720. godine.

⁶²⁷ Prijevod: *Priče iz Hōgenskoga građanskoga rata*, ratna kronika pisana od 12. do 14. st. Hōgenski građanski rat odvio se 1156., a Genpei rat trajao je 1180. – 1185. godine.

Minamoto Tanetomo – usmrćuje 1170. god. Iako se Hakamadare usmratio gotovo stoljeće ranije, Tanetoma se uzima za prvi *seppuku*. No, kako Seward donosi, postoji slika iz 11. stoljeća koja prikazuje Go Sannen Gassen,⁶²⁸ a jasno je vidljiv pojedinac koji vrši *seppuku*. Ovo bi značilo da Tanetomo ipak nije prvi zabilježeni primjer u Japanu, ali je zasigurno prvi imenom poznati samuraj koji je tako umro. Poslije ovih slijede kronike: *Heike Monogatari*,⁶²⁹ koja opisuje sukob Minamoto i Taira obitelji tijekom Gempejskoga rata, nastala u prvoj četvrtini 13. st.; *Gikeiki*⁶³⁰ koja opisuje Minamota Yoshitsunea i njegovu pobjedu nad Tairama kod Dan-no-ure, nastala krajem 14. st. te *Taiheiki*⁶³¹ koja opisuje masovne *seppuku* prizore poraženih samuraja,⁶³² nastala između zadnje četvrtine 14. st. i početka 15. st.

Mnogi su dokumenti, razne kronike i priče koje donose *seppuku* nastale u razdoblju neprestanoga rata. Čak i prije Ōninskoga rata (1467. – 1477.), kojim započinje teško razdoblje Zaraćenih država, krvavi sukobi davili su Japan. Od Gempejskoga rata pa sve do uspostave Ashikaga *shōgunata*, rat je bio svakodnevnica, život nije bio vrijedan. Kako Rankin piše, zemlju je obavila „epidemija opčinjenosti smrću, a samuraji kao da su čekali na trenutak za umrijeti“. U *Ōninki*⁶³³ (1467.) imamo čak primjere gdje zapovjednici predlažu „lažan *seppuku*“ kako bi zavarali neprijatelja. Rankin ističe da je to više zbog pretjeranoga entuzijazma i učestalosti samoubojstva koje su neki nastojali umanjiti. Kronika *Akamatsu Monogatari* iz 15. st., osim *seppukua*, sadrži i atentate i bojno ludilo, „životinjsko ubijanje“, veličanje samoubojstva kojim se nastoji „zastašiti besmrtnost“, a one koji ne počine *seppuku* htjelo se posramiti.

Uspostavom Tokugawa *shōgunata*, nestao je ključni čimbenik samurajskoga života – rat. Ali, *seppuku* nije ukinut; samuraji su i dalje umirali za pokojne gospodare (*junshi*), iako je *seppuku* zamišljen kao zakonska kazna.⁶³⁴ Kazne su uključivale nedolično ponašanje samuraja

⁶²⁸ Prijevod: Trogodišnji rat (1086. – 1089.). Prethodio je Hōgenskomu ratu za više od pola stoljeća.

⁶²⁹ Prijevod: „Priče o Heike“, Heike = Taira. Kronika sadrži i poznatu priču o Minamotu Yorimasi, starome samuraju koji se usmrćuje nakon bitke kod Uji rijeke 1180. god. Poražen, povlači se u Byōdō hram, piše posmrtnu pjesmu i ubija se. Njegovu glavu odsijeca njegov pratitelj. Ova priča donosi novosti poput pisanja posmrtnice (ili bolje rečeno, predsmrtnice pjesme) te pomoćnika pri samoubojstvu – *kaishakua*.

⁶³⁰ Prijevod: „Priča o Yoshitsuneu“.

⁶³¹ Prijevod: „Zapisi Velikoga mira“.

⁶³² U ovoj kronici se prvi put grafički prikazuje *seppuku*. Najtragičniji je primjer epizoda s opsadom Kamakure 1333. god. Gotovo tisuću samuraja Hōjō obitelji, kao i neki civili, umire od svoje ruke. Slično se dogodilo i nakon zabrane nošenja mača 1876. Samuraju mač predstavlja mnogo više od oružja – bez mača, samuraji su izgubili dio sebe zbog čega je uslijedio val nereda i samoubojstava.

⁶³³ Prijevod: „Zapisi Ōninskoga rata“.

⁶³⁴ Hubbard: *The Samurai*, str. 24. – 31.; Rankin: *Seppuku*, str. 32. – 80.; Seward: *Hara-kiri*, str. 25. – 28.

(svađe, tučnjave, krađe, uvrede nadređenoga), ali bilo je primjera i opasnijih kršenja zakona, npr. neuspjeli atentat na sâmoga Tokugawu.⁶³⁵

Nakon 1600ih više nema *seppuku* kronika kakve nalazimo u Kamakura razdoblju; pišu se priručnici birokratizirane institucije samoubojstva kojom se vlast služila za održavanje reda i mira. *Seppuku* je tijekom Edo razdoblja degradirao – više nije bio častan čin prkosa smrti i zarobljeništvu, već zakonska kazna za sitničave prijestupe. Nestalo je općinjenosti prethodnih razdoblja; ostao je samo fanatizam kojega širi *Hagakure*. Jōchō piše o dužnostima samuraja u razdoblju mira. Ali, ne zagovara masovno ubijanje sebe i drugih, niti veliča smrt – samo ukazuje na njenu neminovnost i neizbježnost, kao i na obveze samuraja koji slijedi Put.

Sada znamo što *seppuku* predstavlja, kakvo je njegovo mjesto u povijesti i koliko je bio rasprostranjen u Japanu. Pa ipak, netko bi se mogao zapitati: da li je pučanin mogao, ili smio, počinuti *seppuku*? Odgovoro je kratko i jasno – ne. *Seppuku* je, naročito od Tokugawina vremena, postao crta što razdvaja ratnike i civile. Kako Rankin piše, „Puk bi sasjekli, spalili ili razapeli; samuraj sâm sebe dokrajči“.⁶³⁶ Jasno je i da, za *seppuku*, pojedinac mora biti staložen, mentalno snažan, spreman podnijeti strahovitu bol – sve to na zahtjev nadređenoga ili gospodara. Ne možemo ni približno pojmiti mentalitet pravoga samuraja. Današnji čovjek koji je spreman počinuti samoubojstvo jer mu je nadređeni tako naredio bio bi prikazan kao poremećena osoba, a ne heroj. Jednako tako, osoba koja drugome naredi ili tek predloži *seppuku* – bez obzira na razlog – bila bi uhićena i optužena za manipulaciju i ubojstvo iz druge ruke. Takve osobe danas ne slavimo. I lako je ustvrditi da je tomu tako jer smo „napredovali kao civilizacija“ ili jer smo „zdravi u glavi“, „pacifisti“ i slično. U jednu ruku, mogli bismo ustvrditi kako ne bi priličilo pučanima da vrše *seppuku* – ako bi ga uopće mogli podnijeti – iz razloga što je praksa predugo bila dijelom ratničkoga života, naročito tijekom Kamakura razdoblja (1185. – 1333.). Na taj način, „pučki *seppuku*“ umanjio bi „svetost“ čina, izbrisao značaj svih žrtvi iz samurajske prošlosti te bi, u konačnici, bio ruganje „instituciji“ ritualnoga samoubojstva.

Iako u razgovoru o samoubojstvu, najčešće koristimo *seppuku* (u pisanju, službeno) i *hara-kiri* (u govoru, neslužbeno), više je naziva za različite tipove ritualnoga samoubojstva.

⁶³⁵ Nitobe spominje neuspjeli atentat i počinitelje – djecu. Braća Sakon i Niki smjerali su umoriti Tokugawu kako bi osvetili oca, ali su uhvaćeni. Nitobe piše kako je Tokugawa bio impresioniran njihovom hrabrošću pa im je dao priliku da časno umru. Sakon, Niki i treći brat Hachimaro – koji nije uopće bio uključen u plan – počinili su *seppuku*. Težina priče nije samo u drakonskoj kazni, već u činjenici da su to bila djeca od 24, 17 i 8 godina! Nitobe: *Bushidō*, str. 130. – 140.

⁶³⁶ Rankin: *Seppuku*, str. 26.

Razlike se vide u metodama, dobi pojedinca, razlozima zbog kojih je čin izvršen i slično. Najjednostavniji *seppuku* vrši se rezanjem abdomena horizontalno, s lijeva na desno. Taj se tip rezanja zove *ichimonji*.⁶³⁷ No, postoji i *jūmonji* ili *jūmonji giri*⁶³⁸ koji je uključivao vertikalno rezanje, bez *kaishakua*.⁶³⁹ Ovdje samuraj prekrije rukama lice i krvari do smrti.⁶⁴⁰ Dva vertikalna reza nazivaju se *hachimonji*,⁶⁴¹ a tri *sanmonji*.⁶⁴² Što se tiče razloga za *seppuku*, najčešći je odanost prema gospodaru, a to se naziva *chugi-bara*. Ovo je opet krovni termin koji sadrži *junshi* i *kanshi*. Prvi se odnosi na samoubojstvo nakon gospodareve smrti;⁶⁴³ drugi se izvršava ukoliko je samuraj prigovorio ili istupio pred gospodarom. Dok je *kanshi* bio rijetkost, *junshi* je stvarao probleme vlasti sve dok 1912. nije prestala praksa. Prisutan je bio i *oi-bara* tip, a koji se prevodi kao „prateći *hara-kiri*“.⁶⁴⁴ Ovo se odnosi na pojedince koji su djelovali kao *kaishaku* nakon čega se ubiju. Rijedak tip bio je *tachi-bara*, rezanje dok osoba stoji. Primjer toga je Minamoto Tametomo. Od uspostave Tokugawine vlasti, učestao je bio *sokotsu-shi*, a koji je izvršavan zbog „nepromišljenosti u važnim stvarima“, čak i ako je prijestup počinjene slučajno i nesvjesno. Zanimljiv je primjer *munenbara*, samoubojstvo zbog pretrpljenoga poniženja. Ukoliko nadređeni procjeni kakvu uvredu, propust ili grešku, okrivljeni vrši *munenbaru*. Kadšto, ukoliko okrivljenik drži da je nepravredno optužen, s ljutnjom vrši *seppuku*, a takav se čin naziva *funshi*.⁶⁴⁵

Gore su spomenuti primjeri gotovo uvijek kontekstualizirani u okviru časti. No, bilo je primjera osvetoljubivosti i obijesti (uzrokovanje tuđe smrti svojim samoubojstvom) te svakodnevnoga samoubojstva zbog gladi, neimaštine, depresije i sl. Ovisno o svemu ovome, različit je i stupanj uspješnosti usmrćenja i proživljene boli. Mnogi samuraji nisu umrli do nekoliko sati nakon rezanja. Rankin ističe upravo te, često zanemarene, segmente – uspješno usmrćenje i bol. Neuspjelo prvo, drugo, treće rezanje; vađenje iznutrica; rezanje vratnih

⁶³⁷ Znak za 'ichi' označava 'jedan'. Zanimljiv primjer *ichimonji* čina jest smrt Tagawe Hachirōa. Umjesto da razreže abdomen, Tagawa je horizontalno prepolovio samoga sebe!

⁶³⁸ *Jūmonji* se može prevesti kao „križni rez“. Razlog za prakticiranje i vertikalnoga reza je sigurnija smrt, a ako bi neprijatelj gledao, ostavljalo bi snažniji dojam. Rankin: *Seppuku*, str. 46.

⁶³⁹ *Kaishaku* je pomoćnik pri ceremoniji. Odsijeca glavu da pojedinac ne pati dulje od potrebnoga.

⁶⁴⁰ Hubbard: *The Samurai*, str. 23.

⁶⁴¹ Rezovi tvore kineski znak za '8', a japanski se čita *hachi*.

⁶⁴² Navode se i primjeri četiri vertikalna reza, a Mitford je navodno svjedočio primjeru tri horizontalna i dva vertikalna reza. Rankin: *Seppuku*, str. 95.

⁶⁴³ Najpoznatiji primjeri ovoga tipa su smrt 47 *rōnina* te smrt Tomoe Gozen, legendarnoga ženskoga samuraja. William E. Deal, za razliku od Mitforda ili Sewarda koji se služe izrazom 'samospaljenja', *junshi* prikazuje kao uobičajeni *seppuku*, samo drugačije motivacije. Deal: *Handbook to Life...*, str. 149.

⁶⁴⁴ Za Sewarda radi se tek o drugome nazivu za sâmi *seppuku*. Bennett *oibaru* prevodi s „rasparavanje radi sljedovanja“. Drugi naziv za *oibaru* je *tomobara* („rasparavanje radi pridruženja [vladaru]“).

⁶⁴⁵ Seward daje primjer Toyotomia i Sen-ko-Rikyua, učitelja čajne ceremonije, koji u ljutnji kida svoje iznutrice i nudi ih Toyotomiu. Rankin: *Seppuku*, str. 93. – 98.; Seward: *Hara-kiri*, str. 32. – 40.; Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 79.

živaca; bacanje u vatru (odmah ili nakon rezanja); probadanje mačem (samostalno ili u kombinaciji s rezanjem abdomena); rezanje vena i probadanje; rezanje abdomena i utapanje (ili spaljivanje), itd.⁶⁴⁶ Očito je da *seppuku* nije bio za svakoga, naročito ne za slabe i plašljive. Sama vizualizacija Tanetoma koji reže vratne živce stvara nelagodu i mentalnu mučninu čitatelju – kolika je tek patnja pravoga čina! Vezano uz bolu i strah od nje, Jōchō se osvrće na svoje suvremenike, držeći da su plašljivi u dužnostima *kaishakua* i da ne prakticiraju *matanuki*.⁶⁴⁷ Kao takvi su izrazito ženstveni, sumnjivoga pogleda, slabi i na sramotu pravim ratnicima davnine.⁶⁴⁸

Iako je ovo bio pojednostavljen i prilično sažet prikaz *seppukua*, otvara se novo pitanje: da li *seppuku* stoji samostalno, neovisan o filozofiji i religiji, ili je nužan dio i proizvod kakvoga naučavanja? Možemo li govoriti o nutarnjoj potrebi Japanaca za samouništenjem – tijela, ako ne i duha – budući da slično ne postoji nigdje drugdje?⁶⁴⁹ Mislim da ne bi bilo točno prikazati Japance i njihovu kulturu kao samorazornu, opsjednutu smrću pod svaku cijenu. No, jednako tako, ne bih pridavao mnogo pažnje onome tko pokušava razdvojiti *bushidō* i *seppuku*. Put ratnika nije stvorio *seppuku* – taj čin prethodi formalnoj filozofiji ratnika za nekoliko stoljeća. Jednako tako, ni *seppuku* nije stvorio *bushidō* – karakteristike *bushida* bile su vidljive od samih početaka ratničke kulture Japana. Naše razumijevanje ovih pojmova ovisi o razumijevanju modernih priručnika, ponajviše *Budōshoshinshua* i *Hagakurea*. Opsjednutost čašću, nepokolebljivošću i manjkom straha od smrti, *Hagakure* je osobito ostavio fanatičan utisak u svijest kasnih samuraja te, nažalost, vojnika Imperijalnoga Japana koji su – suprotno svim učenjacima *bushida*, ponajviše samoga Tsunetoma – suludo odlazili u smrt. Misao koja ih je vodila odražavala je Jōchōvu filozofiju, a nju povjesničar Wada Katsunori sažima: „ne mrijeti kada je potrebno, sramotnije je no mrijeti uopće“.⁶⁵⁰

Pitanje koje se uglavnom postavlja jest: zašto su ti časnici ljudi – filozofi, učitelji, ratnici – pristajali na samoubojstvo? Razlozi za *seppuku* su razni, a svode se na sljedeće: kazna za zločin, isprika za pogreške, iskupljenje prijatelja i obitelji, vraćanje vlastite časti ili

⁶⁴⁶ Rankin: *Seppuku*, str. 21. – 22., 32. – 80., 95.

⁶⁴⁷ Iskazivanje hrabrosti i muževnosti rezanjem genitalija i okolnoga područja.

⁶⁴⁸ Navodi miješanje *yin* i *yang* energije te kako „muževni lijekovi“ više ne djeluju na muškarce. Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 39.

⁶⁴⁹ Ako govorimo o želji za (samo)uništenjem, onda slično (vjerojatno) ne postoji drugdje. No, ako se radi o indiferentnosti prema smrti i uništenju materijalnoga, onda sličnosti vidimo u kršćanstvu, kod stoika, u budizmu, i drugdje. Ipak, *bushidō* ostaje *specificum universale*.

⁶⁵⁰ Rankin: *Seppuku*, str. 27.

dokazivanje vlastite iskrenosti. *Ubiti se zato što smo ono što jesmo*,⁶⁵¹ da parafraziramo Ciorana koji je, izgleda, jedan od rijetkih koji su razumjeli život. Za takav čin potrebno je biti stalozhen – duhom, umom i tijelom. Osoba koja ukroti svoje tijelo i spremna je uništiti ga kada za to dođe vrijeme, može pokoriti smrt.⁶⁵² Primjer koji dočarava *seppuku* u cijelosti, poštujući pri tome dostojanstvo osobe i opisujući detalje, nalazi se u djelu *Tales of Old Japan* A. B. Mitforda. Kao jedan od prvih zapadnjaka u Japanu nakon uspostave nove vlade 1868., dobio je čast svjedočenja smrti samuraja od vlastite ruke. Mitford donosi sljedeće:

„Čekanje se odužilo, nakon čega su nas uputili da slijedimo japanske svjedoke u hondo ili glavnu dvoranu hrama gdje se ceremonija trebala održati. Prizor je bio zadivljujuć. Velika dvorana s visokim stropom kojega su podržavali tamni drveni stupovi. Sa stropa visjelo je obilje onih pozlaćenih lampi i čudnovatih ukrasa svojstvenih budističkim hramovima. Pred visokim oltarom – gdje je pod, prekriven predivnim bijelim otiračima,⁶⁵³ podignut nekih 3 do 4 inča,⁶⁵⁴ – postavljen je tepih od grimizne vune. Visoke svijeće postavljene u pravilnim razmacima pružale su zagušljivo tajanstveno svjetlo, dovoljno da se čitava procedura može vidjeti. Sedmorica Japanaca zauzeli su svoja mjesta lijevo od uzdignuta poda, a sedam stranaca [autor i drugi zapadnjaci, op. a.] sjelo je desno. Nitko drugi nije bio prisutan. Nakon nekoliko minuta nervoznoga čekanja, Taki Zenzaburō,⁶⁵⁵ snažan 32-godišnji muškarac plemenite kose, ušao je u dvoranu svečano odjeven za

⁶⁵¹ Cioran, Emile Michel: *O nedaći biti rođen*, 2013., Jesenski i Turk, str. 87.

⁶⁵² Seneka, u pismu *O preziranju smrti*, spominje Scipiona, rimskoga zapovjednika iz druge polovine 1. st. pr. Kr. čiji su preci Scipion Afrički i Scipion Emilijan. Ovaj kasniji Scipion je uhvaćen u Africi tijekom kampanje, ali je sam sebi zario mač u tijelo (i.e. abdomen). Na upit neprijatelja „Gdje je [rimski] zapovjednik“, Scipion odgovara „On je dobro.“ Pričom Seneka želi pokazati da, iako nije pokorio neprijatelja, Scipion je pokorio sebe, svoj strah od smrti te, konačno, samu smrt. Seneca; Butler-Bowdon (ed.): *Letters From a Stoic*, str. 143.

⁶⁵³ Može se raditi i o manjim strunjačama ili podmetačima (za sjedenje, klečanje i sl.).

⁶⁵⁴ Između 7.56 cm i 10.12 cm. 1 inč = 2.54 cm.

⁶⁵⁵ Taki Zenzaburō bio je službenik u vojsci, kako Mitford piše, „princa od Bizena“ (grada Okayama prefekture, JZ Honshua). Po njemu, Taki je naredio da se puca po stranim (zapadnim) doseljenicima u Hyōgo prefekuri (jug Honshua). Osim što je osobito ovo spominjanje nekoga princa – nije jasno da li Mitford misli na carevoga sina, koji je tako princ svakog grada, ili je ovo neki zasebni princ, sličniji britanskome lordu – Mitfordov prikaz Takia odudara od onoga kojega donose Nitobe/Bennett. U ovome drugome slučaju, Taki je službenik treće topničke bizenske grupe (ne znamo pod čijim zapovjedništvom, moguće pod tim „princom“), a koji je naišao na dva francuska pomorca u Sannomiyi (distrikt grada Koba, Hyōgo prefektura). Ono što Bennett naziva Kobe incident iz 4. veljače 1868., izbio je zbog jezične barijere. Pomorci nisu imali odobrenje za to područje pa je došlo do sukoba. Iako nitko nije stradao – što se ne bi dalo zaključiti iz Mitfordova zapisa – strane sile prisilile su Japan da „od Takia naprave primjer“. Nitobe: *Bushidō*, str. 134.; Mitford, Algernon Bertram: *Tales of Old Japan: Folklore, Fairy Tales, Ghost Stories and Legends of the Samurai*, 1876., Dover Publication, str. 316.

ceremoniju, noseći krila od kudjelje⁶⁵⁶ kakva se nose za velika događanja. Pratili su ga kaishaku i tri službenika koji su nosili jimbaori, svečanu odoru ispletenu zlatnim oblozima.⁶⁵⁷ Riječ kaishaku, promotrimo, izraz je kojemu naša riječ 'krvnik' nije jednakopravna. [Kaishaku] služba je gospode⁶⁵⁸: u mnogim primjerima izvršava je rod ili prijatelj osuđenog, pri čemu je odnos između njih više poput onoga prvoga i drugoga,⁶⁵⁹ nego li žrtve i krvnika. U ovome slučaju, kaishaku je bio učenik Takija Zenzaburōa, a odabrali su ga Takijevi prijatelji zbog (njegovih) vještina s mačem. Polagano prilazeći japanskim svjedocima, Taki Zenzaburō i kaishaku, koji mu je bio s lijeve strane, naklonili su se prisutnima, a potom su se približili strancima i naklonili se na jednak način, moguće i s još više poštovanja: u oba je slučaja pozdrav bio svečano uzvraćen. Polagano, s mnoštvom dostojanstva, osuđeni muškarac uspeo se na uzvišen pod, ispružio se⁶⁶⁰ pred visokim oltarom dvaput i posjeo se⁶⁶¹ na vuneni sag, leđima okrenutih oltaru, kaishaku čučajući s lijeva.

Jedan od trojice pratećih službenika tada je pristupio, noseći postolje kakvo koriste u hramovima za žrtvenice; na njemu, umotan u papir, ležao je wakizashi,⁶⁶² kratak japanski mač ili bodež, 9 i pol inča dugačak,⁶⁶³ s vrhom i rubom ostrim poput britve. Ponudio ga je, ispruživši se, osuđeniku koji ga je pobožno prihvatio, podigavši ga do svoje glave s obje ruke i polegnuvši ga ispred sebe. Nakon još jednoga dubokoga naklona, Taki Zenzaburō – glasom koji odavaše tek toliko emocija i oklijevanja koliko se očekuje od čovjeka koji se sprema na bolno priznanje, s licem koje nije pokazivalo ni jedno ni drugo – progovori sljedeće: 'Ja i samo ja, neodobreno sam izdao naredbu za paljbu na strance kraj Koba, i još jednom kada su pokušali pobjeći. Za ovaj zločin rastvaram svoju utrobu i molim Vas koji ste prisutni da mi učinite čast svjedočenja.' Naklonivši se još jednom, govornik (Taki) je pustio da mu gornji dio odjeće spuzne do pojasa, ostavši nag do struka. Pažljivo, u skladu s običajem, ugruao je rukave podno koljena kako ne bi pao unatrag; plemenita japanska gospoda umiru padajući

⁶⁵⁶ Krila ovdje označuju modni dodatak, tipično tanak i lagan. Kako autor rada nije upoznat s modom Japana (i modom uopće), a Mitford ne daje detalje tih „krila“, nije jasno kako su ih nosili: preko odjeće kao šal, oko struka kao pas ili drugačije. Kudjelja ili kučina vlakno je dobiveno iz biljke konoplje.

⁶⁵⁷ Vrsta svečane halje, lagane i opuštene, bez rukava. Povijesno se nosila preko oklopa kao insignija (znakovlje) viteškog reda (ili klana u ovom slučaju) kojega je dotični ratnik bio pripadnikom. <https://britishmuseum.withgoogle.com/object/jimbaori-samurai-overarmour-coat> (30. 07. 2022.)

⁶⁵⁸ Misli se prvenstveno na samuraje (kao klasu), ali i općenito na sve pripadnike grupe ljudi koju zovemo *gentlemen* (gospoda), uključujući plemstvo i aristokraciju.

⁶⁵⁹ 'Prvi' i 'drugi' odnose se na vojne činove. Na primjer, general zbora (prvi) i pukovnik (drugi) u hrvatskoj, odnosno, *Rikugun-Taishō* (general, prvi) i *Rikugun-Taisha* (pukovnik, drugi) u japanskoj vojsci.

⁶⁶⁰ Postupak je sličan ređenju novih fratara.

⁶⁶¹ 'Posjesti se' znači biti u položaju u kojemu koljena i nožni prsti dodiruju pod, dok je tijelo oslonjeno na pete. U japanskoj kulturi, ovo je položaj poštovanja.

⁶⁶² *Wakizashi* je kratak mač (kraći od katane) ili bodež kojeg su nosili samuraji o pasu.

⁶⁶³ Između 23 cm i 25 cm.

licem naprijed. Odlučno, smirene ruke, uzeo je bodež što je ležao pred njime; čeznutljivo ga je promotrio, gotovo strastveno; na trenutak se činilo kao da je umirio svoje misli po posljednji put i onda se probio duboko ispod struka, s lijeve strane, povlačeći polagano bodež udesno i, okrenuvši ga u rani, učini blagi rez uvis. Tijekom ove mučno bolne operacije nije ni trepnuo.⁶⁶⁴ Kada je izvadio bodež, nagnuo se naprijed i protegnuo vrat; izraz boli pojavio mu se na licu, ali nije ništa rekao. Tada se kaishaku, dotada čučeći pored njega cijelo vrijeme, uspravio i pripremio mač; zbio se bljesak, težak i odvratno tup udarac; jednim udarcem glava je bila odrubljena. Mrtvačka tišina je uslijedila, prekidana tek odvratnim zvukom šikljajuće krvi iz nepomične glave pred nama, onoga što je do maloprije još bilo hrabar i odvažan muškarac. Bilo je užasno. Kaishaku se plitko naklonio, obrisao mač papirom pripremljenim u tu svrhu te se spustio s uzdignuta poda; okrvavljeni⁶⁶⁵ bodež svečano je odnesen, krvavi dokaz pogubljenja. Dva carska predstavnika potom su otišla i, prolazeći pokraj mjesta gdje smo (stranci) sjedili, pozvali nas da svjedočimo o izvršenoj smrtnoj presudi nad Takijem Zenzaburōm. Sa završetkom ceremonije, napustili smo hram.⁶⁶⁶

Razlog zbog kojega se iznosi čitavo svjedočanstvo je taj što ono pokazuje dvije stvari: prvo, *seppuku* nije isprazno divljaštvo, nakazno mučenje osobe zbog primitivnih ideja i vjerovanja. Vidjeli smo i ranije, kroz primjere drugih žrtava, da se radi o „civiliziranome“ procesu s pravilima. Druga stvar, to nije čin nezavisan od društva ili vlasti. Upravo suprotno, on je osmišljen, uveden i provođen od institucija cara, vlade i vojnoga vrha (mada nije službeno ozakonjena institucija). No, pretjerane i učestale epizode „nepotrebna *seppukua*“, naročito među mlađim generacijama koje nisu ni vidjele rata, navele se Tokugawu da izda zakon (1663.) kojim je *seppuku* stavljen pod nadzor vlade. Oni koji se upuštaju u „nepotrebne pogibelji radi časti i svojih gospodara“ prikazani su kao kršitelji zakona i prikladno kažnjavani.⁶⁶⁷ Također, ulomak nam oslikava osuđenog kao osobu koja je u drugom stanju zbilje, tijelom je prisutan među nama, ali njegov duh je negdje drugdje. Ne dozvoljava emocijama da ga odvuku od čina, nema mjesta strahu, žaljenju ili bijesu. Nema premišljanja. On je već izvršio *seppuku* duhom puno prije nego li je uopće ušao u dvoranu. A njegova

⁶⁶⁴ Mitford piše „*never moved a muscle of his face*“; doslovno, nijedan mišić njegova lica nije reagirao (na bol), ali čini mi se da je doslovan prijevod nepotreban pored gore upotrebene uzrečice jednake semantike.

⁶⁶⁵ U originalu piše '*stain*' što bi značilo 'pjegav', 'bojen' ili 'prljav', 'onečišćen'. Nijedan izraz nije mi se činio prikladnim za opis bodeža, naročito ne u kontekstu.

⁶⁶⁶ Mitford, Algernon Bertram: *Tales of Old Japan*, str. 317. – 319.

⁶⁶⁷ Nitobe: *Bushidō*, str. 138. – 143.; Seward: *Hara-kiri*, str. 35. – 37.

ustrajnost, usprkos boli, i njegovo preuzimanje krivnje, drevan su bljesak onoga što predstavlja status i život samuraja.

Iz Mitfordova priloga da se izvući mnoštvo podataka vezanih uz sâmu ceremoniju, ali prije toga valja obratiti pozornost na lokaciju – hram. Kao sveto mjesto, hram je prikladno mjesto za takav poseban čin. Osim hrama, prikladna je i kuća (gospodareva ili kojega više rangiranoga samuraja) te tamnica (ukoliko je osuđenik počinio teži zločin). *Daimyō* će očito *seppuku* počinuti u svojoj palači, dok će više rangirani samuraj umrijeti u svojoj kući, obično u vrtu. Niže rangirani samuraji umiru ondje gdje su zatvoreni. Lokacija ovisi o činu osuđenoga, mentalnome stanju i ponašanju u pritvoru.

Seward ovdje ističe distinkciju *shinto* i budističkoga hrama. Prvotni nikada nije korišten za *seppuku* ceremoniju zbog vjerovanja da mrtvi djeluju kao prokletstvo za sveta mjesta. Budizam je suprotan *shinto* vjerovanju, usredotočivši se na smrt i propadanje tijela, zbog čega su takvi hramovi bili prikladne lokacije. Priprema sâme prostorije za *seppuku* uglavnom ostaje ista, neovisno o lokaciji. Pamučne tkanine s *tatami* podmetačima prostiru se na pod, a poviše njih postavljeni su crveni sagovi radi boljega upijanja i prikriivanja krvi. Prostorija se može osvjetliti, ako se ceremonija odvija noću i/ili u kući, ali tek toliko da *kaishaku* može izvršiti dekapitaciju. Da bi se umanjio zadah smrti, pali se i tamjan.

Osuđenik nosi posebnu odjeću – *kami-shimo*,⁶⁶⁸ a isto nosi i *kaishaku*. Učestala je svjetloplava, vjerojatno radi umirujućega efekta. Prije same ceremonije osuđeni se okupa i obrije, kosu (ako je ima) sveže čvrsto te nanese crvenilo na obraze.⁶⁶⁹ Uključeni u ceremoniju su *kenshi* – predvodnik ceremonije, inspektor (nadgleda cijelu ceremoniju), *ometsuke* (vrhovni sudac) i *metsuke* (niže rangirani sudac), svjedoci (poslani od vlade, a najčešće se to samuraji), *kaishaku* (pomoćnici)⁶⁷⁰ te svećenik (ako se ceremonija odvija u hramu). Tijek ceremonije opisan je na primjeru Takia Zenzabura. Po završetku, čišćenje i pokapanje dužnost je četvorice *ashigarua*.⁶⁷¹

Krvnu osvetu i *seppuku* nalazimo u legendarnoj priči o 47 *rōnina* Harima provincije. Priču, smještenu na sam početak 18. st., donosi A. B. Mitford u već spomenutom djelu *Tales of Old Japan*. *Daimyō* Asano područja, ponižen od strane Kire – učitelja čajne ceremonije –

⁶⁶⁸ Ceremonijalni ogrtač koji se nosi poviše kimona s obiteljskim grbom.

⁶⁶⁹ Htjelo se zadržati privid života i u smrti, odnosno, samuraj je i u smrti trebao biti boje *sakure*.

⁶⁷⁰ Tri su pomoćnika: prvi donosi *wakizashi*, drugi odrubljuje glavu, a treći stavlja glavu preminuloga u posudu ili posebnu kutiju i odnosi je na pregled predvodniku i svjedocima.

⁶⁷¹ Hubbard: *The Samurai*, str. 31. – 34.; Rankin: *Seppuku*, str. 82. – 93.; Seward: *Hara-kiri*, str. 41. – 68.

optužen je za pokušaj ubojstva i prisiljen na *seppuku*. Njegova dobra su zaplijenjena, obitelj je izgubila položaj, a službenici su promijenili vladara ili profesiju. No, 47 njegovih službenika – sada *rōnini* – odlučili su osvetiti svoga gospodara. Planirali su godinu dana i potom napali. Napad je brzo završen, a Kira je pogubljen nakon odbijanja da počini *seppuku*.⁶⁷² *Rōnini* su odnijeli Kirinu glavu na grob gospodara Asana u Sengakuji hram, dovršivši tako svoju osvetu. No, vlast je osudila potez *rōnina* te ih je prisilila na *seppuku* što su i učinili. Svi su pokopani uz gospodara, a njihov podvig ubrzo je postao legenda koja i danas živi u sjećanju.⁶⁷³

Priča je od početaka bila popularna u narodu i takvom je ostala do danas. Ovisno o autoru, likovi imaju drugačija imena,⁶⁷⁴ a broj *rōnina* koji su poginuli je 46 ili 47.⁶⁷⁵ Iako su slavljeni kao heroji i časni ratnici, *rōnini* su bili i kritizirani. Jōchō u *Hagakure* kritizira *rōnine* zbog planiranja osvete i odugovlačenja. Po njemu, trebali su odmah napasti Kiru te, ukoliko bi izgubili, počinili *seppuku*. A ako su već planirali i konačno napali, trebali su odmah po umorstvu Kire počiniti *seppuku* u Sengakuji hramu, na grobu svoga gospodara. To bi samuraj trebao učiniti – djelovati bez obzira na ishod, bez obzira živio ili umro.⁶⁷⁶

Povijest je ispunjena primjerima osvete (*kataki-uchi*) i samoubojstva (*seppuku*, *hara-kiri*); Nitobe navodi Hanibala koji se bori protiv Rima radi osvete oca i domovine,⁶⁷⁷ a spominje i starozavjetnoga Boga („*Osveta je moja i ja ću je vratiti*“).⁶⁷⁸ Prirodno je da čovjek uzima osvetu u svoje ruke zbog intrizičnoga osjećaja za pravdu. Nitobe piše kako samuraj ne cijeni puko osobno osvećivanje (npr. za uvredu žene), ali da razumije osjećaj za pravdu. Po ovome bi samuraj, na neki način, suosjećao s Hanibalom koji osvećuje čitav narod. No, možemo li ovo prenijeti i na *seppuku*? Nije li *seppuku* izvršavan i poradi osobnih potreba (čast)? Možemo li ocijeniti vraćanje vlastite časti (ili časti naše obitelji) kao moralno

⁶⁷² Kira Kōtsuke no Suke je ipak bio plemić i kao takav statusom iznad samuraja. Ōishi je to poštivao zbog čega je i ponudio Kiri da časno umre – od vlastite ruke. No, Kira je – ili zbog straha od *rōnina* ili zbog kukavičluka – šutnjom „odbio“ počiniti *seppuku*. Ōishi ga je na kraju sâm pogubio.

⁶⁷³ Mitford: *Tales of Old Japan*, str. 11. – 25.; Nitobe: *Bushidō*, str. 141.; Rankin: *Seppuku*, str. 118. – 132.

⁶⁷⁴ Kod jedne skupine autora, učitelj ceremonije se zove Kira Yoshinaka, dok je kod drugih – uključujući Jōchōa – Kira Kōtsuke no Suke. Isto vrijedi za gospodara Asano područja: zove se Takumi no Kami ili Naganori.

⁶⁷⁵ Jedna skupina autora piše da su svi umrli (*seppuku*), dok ostali spominju preživjeloga koji je trebao prenijeti vijesti ljudima Harima provincije. Benesch spominje istraživanje H. D. Smitha u kojemu je zaključeno da je 47. *rōnin*, Terasaka Kichiemon, statusom bio *ashigaru* (niže pješaštvo) i kao takav podložan *rōninu*. Umiranjem s ostalim samurajima, Terasaka bi „umanjio“ značaj smrti *rōnina*, izjednačivši se u statusu. Takvo što nije bilo poželjno pa su *rōnini*, odmah po napadu, otpustili Terasaku iz službe, a vlasti njegovo ime izbrisali s liste krivaca. Benesch: *Bushidō*, str. 25.

⁶⁷⁶ Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 15., 44., 77.

⁶⁷⁷ Prvi punski rat ili Prvi rimsko-kartaški rat, naziv je za sukob između Rimske republike i feničke kolonije grada-države Kartage, vođen od 264- 241. pr. Kr. Hanibal, želeći osvetiti Kartagu, započinje Drugi punski rat koji traje od 218. – 202. pr. Kr.

⁶⁷⁸ Pnz 32, 35: „*Moja je odmazda i nagrada u vrijeme kada im noga posrne: jer blizu je dan propasti njihove, sudbina im se brzo bliži!*“

inferiornije osveti čitavoga naroda? Da li je osobna čast iznad časti našega partnera? Potrebno je ovdje biti ponešto i strog prema samurajima jer nerijetko je „vraćanje časti“ poduzimano u situacijama gdje čast uopće nije dovođena u pitanje. Odnosno, može li se ovdje vjerovati samurajima na riječ i promatrati Hanibala kao manje časnoga od Asana? Zar u vrijeme 47 *rōnina* Japan nije upoznat s kršćanstvom i porukom oprosta neprijatelju? Nije ni čudo što se Nitobe pita koga slušati: Lao Tsea koji kaže da uvredu treba vratiti nježnošću ili Konfucija koji kaže da uvredu treba uzvratiti pravdom.⁶⁷⁹

Proučavajući sve ove primjere *seppukua*, fizičke manifestacije oprosta samuraja s materijalnim dijelom samoga sebe, vidljiva je usredotočenost samuraja (i čitavoga japanskoga društva do kraja Drugoga svjetskoga rata) na smrt. To nije ona fanatičnost i delirijska opsesija kultova (iako se katkada tako čini, naročito u pojedinim epizodama i razdobljima), već se radi o spoznaji vlastite naravi i prolaznosti života (*Gnothi seauton!*), njegovoj „jeftinosti“ u okvirima konfucijanizma i budizma (reinkarnacija) te stoičkomu načinu života (nevezanost za materijalno, čak ni za vlastito tijelo). Predanost gospodaru i Putu svete se dužnosti ratnika: za njih se živi i umire.⁶⁸⁰ Ti su razlozi bili ukrašeni motivima slave, časti i moći. Da, samuraji su držali do odanosti vladaru, čast i slava bile su najvrijedniji cilj karijere i života, ali smrt – ona kao da je bila smisao njihova života.

Sa stoičkoga gledišta, i u kontekstu *bushida*, usudimo se ustvrditi da smrt *jest* život.⁶⁸¹ A bez *bushida* ovoga ne bi bilo, smrt bi bila strašna i odbojna, ništa ne bi bilo učinjeno na isti način, ratnici bi bježali s bojišta, izdavali vladare i suborce, lagali bi i krali, birali vlastiti život umjesto časti i slave. Strah od smrti otima mir života, a zbog čega? Zbog intrizične zle naravi? Cioran odbija vjerovati u zlu narav smrti; za njega je strah od smrti „projekcija straha koji seže u naše prve trenutke.“⁶⁸² Nije li smrt oslobođenje naše duše, dotada zatvorene u truplu?⁶⁸³ Zbog toga Jōchō tvori misao *smrt je Put ratnika* – da „probudi samuraje iz sna.“⁶⁸⁴

⁶⁷⁹ Nitobe: *Bushidō*, str. 140. – 143.

⁶⁸⁰ I u Bibliji stoje jednaki motivi, npr. Rim 14, 8: „*Ako živimo, živimo za Gospodina. Ako umiremo, umiremo za Gospodina. Živjeli ili umirali – Gospodinovi smo.*“

⁶⁸¹ Ne samo da je smrt dio života – lišće vene, životinje ugibaju, plodovi trule, voljene pokapamo – ona pruža potrebitu snagu za djelovanje. *Carpe diem*, latinska je izreka koja nastoji podsjetiti na važnost trenutka, a pored toliko stoičkih izjava i misli, teško je odabrati sažetiju. Vrijeme svima istječe: po čemu je sto godina – od kojih pola provodimo u demenciji, gubeći dah, u bolovima, apatični – bolje od 30 ili 40 godina punih vitalnosti, strasti i intelektualnoga djelovanja? Stoici neće zagovarati ranu smrt niti ludo umiranje, baš kao što ni *bushidō* nije to zahtijevao; stvar je u prihvaćanju naše prolaznosti i nastojanju da se naš kratak život maksimalno iskoristi.

⁶⁸² Cioran, Emile Michele: *O nedaći biti rođen*, str. 6.

⁶⁸³ Marko Aurelije citira Epikteta (4.41.). Aurelius; Hammond: *Meditations*, str. 45.

⁶⁸⁴ Shida Kichinosuke, službenik Ryūzōjia Masaia iz Sāga provincije, zagovara nešto slično: „Ako nisi siguran trebaš li jesti ili ne – nemoj; ako ne znaš treba li živjeti ili umrijeti – bolje je mrijeti.“ Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 43., 45.

Umiranje, kao buđenje, pojavljuje se i kod Freuda, u *Tumačenju snova*. Slavoj Žižek, referirajući se na Lacana i Freuda, o dvostrukome umiranju i „prisjećanju vlastite smrti“ piše da „[pojedinaac] nastavlja živjeti jer je zaboravio umrijeti. To je način na koji treba čitati frazu *memento mori* – ne zaboravi umrijeti!“⁶⁸⁵ Mrtav – „prestajem se bojati smrti“, piše Seneka. Ta smrt je tek „isprazna predstava“ koja se krije iza maske i vreba na budale.⁶⁸⁶ Za ratnika, umrijeti je sveta obveza; smrt je dar života jer „život je ništa – smrt je sve.“⁶⁸⁷ **Smrt jest Put.**⁶⁸⁸ I njime želi i treba hodati svaki ratnik – samuraj ili ne, imao gospodara ili ne⁶⁸⁹ – jer „tko život izgubi za Put (Istinu), živjet će“.⁶⁹⁰

⁶⁸⁵ 'Pojedinaac' može biti „realni subjekt“ (npr. otac kod Freuda) ili simbol, arhetip (kao Simbolično i Realno kod Lacana). Žižek, Slavoj: *Sublimni objekt ideologije*, 2002., Arkzin, Zagreb, str. 182. – 183.

⁶⁸⁶ Seneca; Butler-Bowdon (ed.): *Letters From a Stoic*, str. 145. – 146.

⁶⁸⁷ Cioran: *O nedaći biti rođen*, str. 136.

⁶⁸⁸ Svrnuo bih pozornost čitatelja na raniji Jōchō citat, s početka poglavlja. Rečeno je da se ne misli na suludo umiranje i ekstremizam ratnika. Ali, jednako tako nemoguće je odvojiti umiranje od života ratnika. Mislim da nitko – tko je upoznat s djelima Musashia ili Jōchōa – ne može dati bolji smisao života za samuraja od časne smrti. Časna smrt nije cilj po sebi, ona je tek sredstvo više Istine. Smrt je putovanje, usputna stanica, a ne odredište. Kao i citat Iv 15, 13, *bushidō*, ma koliko bio pod zapadnjačkim utjecajem, samuraju daje duhovni mir i nadu u povratak Vječnosti od koje smo svi satkani.

⁶⁸⁹ I *rōnin* može slijediti Put, iako više nije priznati samuraj i nema gospodara.

⁶⁹⁰ Jōchō kao da parafrazira Bibliju. Kako drži sramotnim samuraja kojemu je „smrt gubitak, a život dobitak“, postaje jasno da drži do suprotnoga. To znači da vjeruje kako „onaj koji bira (smrtni) život – umire, a koji umre radi Puta (vječni život, Istina) – živjet će.“ U Bibliji to odgovara Iv 8, 12: „*Ja sam svjetlost svijeta: tko ide za mnom, neće hoditi u tami, nego će imati svjetlost života.*“; Iv 11, 25: „*Ja sam uskrsnuće i život: tko u mene vjeruje, ako i umre, živjet će. I tko god živi i vjeruje u mene, neće umrijeti nikada.*“; Iv 14, 6: „*Ja sam Put, Istina i Život!*“ Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 57.

9.1.2. *Dokkōdō* – Put samosti⁶⁹¹

„*Ten wa aogu ni, jissō enman no heihō, seikyo shite taezu.*“⁶⁹²

~ Miyamoto Iori

Uz *bushidō* se nedvojbeno uvijek spominje i Miyamoto Musashi koji je ostavio nezobilazan utjecaj na filozofiju Puta. Nastojeći spojiti teoriju s praktičnim radom, Musashi je kroz čitav život razvijao vlastito razumijevanje Puta i princip ratne strategije. Pri tome je osnivao i škole mačevanja, primjerice *Nitō Ichi-ryū* (škola Dva mača kao Jedno),⁶⁹³ u čijem se nazivu i zrcali Musashijev stil borbe.⁶⁹⁴ Kada govori o Putu, u *Gohō no Tachimichi* (Putevi Mača Pet Smjerova),⁶⁹⁵ Musashi izjednačava *bushidō*, tj. *michi* i strategiju borbe (*heihō*).⁶⁹⁶ Štoviše, drži da su principi Puta, tj. njegove filozofije i škole mačevanja, primjenjivi na bojno polje. Čak parafrazira Suna Tzua⁶⁹⁷ i njegovu misao da se „pobijedi protivnika bez ulaska u sukob“. Naravno, riječ je o ispravnome načinu razmišljanja, „mentalnome stavu“ pobjednika. Doslovno nesukobljavanje ne donosi ni pobjedu ni poraz – samo sram. *Silom se otkrije Put,*

⁶⁹¹ Preveo sam *Dokkōdō* (eng. Path of Aloneness; Path One Walks Alone) kao Put samosti jer samoća (*solitude*) i osamljenost (*loneliness*) ne odgovaraju pojmu. Samoća (*solitude*) emocionalno-tjelesna je reakcija našega duha na manjak ljudskoga kontakta (fizičkoga i/ili emocionalnoga, npr. gubitkom voljene osobe) i kao takva nije nešto što sami biramo, ali što podnosimo dostojanstveno. Osamljenost (*loneliness*) je više emocionalna, ali i fizička, izoliranost osobe i kao takva je također nametnuta ili je rezultat našega indirektnoga djelovanja. Jedino je samost (*aloneness*) vlastiti izbor pojedinca, odabran radi boljitka cjelokupnoga bića i zato jedini odgovara pojmu unutar filozofije Puta ratnika.

⁶⁹² Prijevod: *Gledajući prema Nebu, vojna strategija konačne zbilje i sklada, i u [njegovoj] smrti traje vječno.* Bennet; Uozumi: *The Complete Musashi – The Book of Five Rings and Other Works*, str. 216.

⁶⁹³ Prvotno se zvala *Enmei-ryū*, kasnije preimenovana u *Nitō Ichi-ryū* (škola Dva mača kao Jedno) i konačno u *Niten Ichi-ryū* (škola Dva Neba kao Jedno). Bennett tvrdi da je ipak ispravnije ostaviti prijevod škole Dva mača kao Jedno budući da se sâm Musashi služio s dva mača, na kojima je i temeljio svoju školu. Bennet; Uozumi: *The Complete Musashi*, str. 45-47., 62.

⁶⁹⁴ Odlike su, između ostaloga, konstantno usavršavanje tehnika, samokontrola, promišljanje o Putu i vještinama, predanost Putu, uočavanje detalja, prepoznavanje protivnikovih namjera, fluidnost pokreta i dr.

⁶⁹⁵ *Gohō no Tachimichi* svojevrsan je uvod u *Gorin no Sho*.

⁶⁹⁶ *Heihō no michi*, kako svoju filozofiju naziva Musashi, Bennett prevodi kao „Put ratne strategije“. Bennett ovo raščlanjuje na *hei* u značenju vojnik, *hō* u značenju metode ili zakoni, dok *michi* prevodi kao Put. U užem smislu, *heihō* označuje mačevanje pa je *heihō no michi* Put mačevanja ili vojne strategije. Bennet; Uozumi: *The Complete Musashi*, str. 62.

⁶⁹⁷ Ovo je možda nesvjesna misao Musashieva, a ne odraz utjecaja kineskih vojnih klasika budući da se smatra kako Musashi nije bio pod utjecajem drugih filozofija vojne strategije (u ovom slučaju *Umijeća ratovanja*).

govori Vergilije.⁶⁹⁸ Iako Musashi vjerojatno ne bi podržao takvo razmišljanje, jasno je da je i sâm učio kako se Put otkriva onima koji su spremni. Spreman može biti samo onaj koji se drži Puta, proučava ga, usavršava svoje umijeće i čeka pravi trenutak za djelovanje. Taj trenutak se „otkrije“ onome koji uistinu poznaje Put; tada je moguće poraziti protivnika pukom „energijom“, bez upotrebe sile.⁶⁹⁹

On sâm bio je uronjen u tu energiju, u *heihō no michi*, a ojačavši um ovladao je Putem. Tko ne proučava Put, već je poražen; tko misli da poznaje Put – a nije ga usavršio – doživjeti će poraz. Oni koji su predani proučavanju Puta i usavršavanju vještina, primaju tajanstvenu energiju koja im pomaže. „Ne postoje dva Puta“, govori Musashi, jer tko god govori o 'pravome' Putu, slijedi moje naučavanje.“⁷⁰⁰ Proučavaj Put i pukim gledanjem otkriti ćeš „izravan pristup“ (*jikidō*). Tako gledaj na Put: iskreno srce i izravan pristup.⁷⁰¹

Oni koji su pročitali (ili trenutno čitaju) ovaj rad, sada već mogu prepoznati odlike *bushida*; vrline su univerzalne, ali svatko slijedi Put na svoj način (*yakan-dōshin*), tj., „postoji više načina da se dođe na vrh planine“. Iako *Bushidō*, *Hagakure* i *Budōshoshinshū* pružaju uvid u vrline koje ratnik mora posjedovati, ne postavljaju važno pitanje, ideju prisutnu i kod stoika i kod samuraja: na koga mogu računati dok slijedim Put? Odgovor na to pitanje, razumljiv sam po sebi, vrlo je očit i, za Musashija, jedini valjani: ratnik se oslanja samo i isključivo na sebe i svoje vještine, jer Put kojim jedan hoda Put je samosti – *Dokkōdō*.

Taj *Dokkōdō* mogli bismo promatrati kao istočnjački stoicizam; i obratno, stoicizam kao zapadnjački *dokkōdō*. Razlog tomu mišljenju jest pristup pojedincu – u samoći. Ne može se postati stoikom ukoliko se ne odvoji vremena samo za sebe. U nepomućenoj samosti, kada se nalazimo u najkritičnijem društvu – sami sa sobom – započinjemo promjenu. Naša osoba implodira – svi osjećaji i osjetila, sve vrline i mane, naše tijelo i duh – sve dok ne ostane gola

⁶⁹⁸ Seneca; Butler-Bowdon (ed.): *Letters From a Stoic*, str. 214.

⁶⁹⁹ Ovu energiju možemo shvatiti i kao psihološko ratovanje, npr. kada se pojavimo s prividno mnogobrojnom i teško naoružanom vojskom, neprijatelj stječe dojam sigurnoga poraza ukoliko se sukobi s nama. Nužno je pobijediti bez izravnog sukoba jer „tko uđe u fizički obračun, već je izgubio“. Za Musashia, ovu energiju imaju samo osobe „duhom uronjene“ u Put i njegove principe.

⁷⁰⁰ I ovdje možemo povući paralelu s kršćanskim naučavanjem jedne istine – Božje Riječi. Također je poželjno usporediti Put kojega opisuju Nitobe, Jōchō i Yūzan. Izgleda kako ova trojica govore o Putu koji je razvila vlast (idealiziran i glorificiran, a opet umjetan proizvod). Nitobe pada pod utjecaj kršćanske tradicije, dok Jōchō želi izbrisati *shintō* i budizam iz *bushida* jer za njega oni su nespojivi s Putom. S druge strane, Musashi piše svoj životni Put, ne odbacujući ni *shintō* ni budizam, ali bez pozivanja na kršćanstvo. U okviru stoicizma, opet, uči se o Prirodi i Razumu (kod Aurelija i o „Potpunosti“) koji predstavljaju svojevrсни „životni put“. Za stoike je život u skladu s Prirodom jedini ispravan; za njih razum oslobađa. Koliko je Razum bio ključan pojam, a kojega spominju svi stoici, najbolje opisuje Seneca kada kaže: „Kome je razum gospodar, gospodar je svemu.“ Seneca; Butler-Bowdon (ed.): *Letters From a Stoic*, str. 215.; Yamamoto; Bennett: *Hagakure*, str. 63.

⁷⁰¹ Bennet; Uozumi: *The Complete Musashi*, str. 207. – 211.

duša, iskonska, neuništiva, očišćena od materijalnoga. Tek tada stoik može nanovo sastavljati dijelove sebe, ovoga puta, kao nove osobe. I tek tada može se otisnuti na putovanje u svijet, među ljude, učeći o ispravnome životu bez straha i poroka. Isto vrijedi za samuraje. Sâm se Musashi sklonio u špilju, Reigandō, i ondje kontemplirao o Putu i životu. Kao i mnogi askete zapadnjačkih i istočnjačkih religija i filozofija, smrtnik mora biti svjestan da život ratnika zahtjeva žrtvu i patnju, a ona se nosi⁷⁰² u samoći.

Patnja je neizbježna u smrtnome životu jer svijet je materija, podložna promjeni, raspadanju. „Sve je bol, sve je ružan san“, govori Cioran.⁷⁰³ Razlika se postiže našim pogledom na svijet: ili ćemo dozvoliti svijetu – i sebi samima – da nas učini žrtvama, nesretnim dušama koje su zapele u patnji ili ćemo se uzdignuti iznad poroka, požude, tjelesnih htjenja i prihvatiti neudobnosti, teškoće i teret življenja kao ratnici. „Prva strijela je neizbježna“, govori Buddha, „ali druga nas ne mora pogoditi.“⁷⁰⁴ Bol je dio života, ali patnja nije.⁷⁰⁵ Oni koji odlaze u samoću, odbijaju svijet i njegove izopačene načine, a prihvaćaju iskušenja i slavu istinskoga Puta. Slobodan od okova svijeta, sve je podredio Putu – svoje tijelo, misli, duh – i nikada ga nije zanemario niti napustio. *Nitko nije uistinu slobodan, ukoliko ne ovlada sobom*, navodna je Epiktetova izjava. Samuraji, a naročito Musashi, redom bi se složili. U svome traganju njegovao je stoičke vrline izbjegavanja užitaka i potrebe za materijalnim (hrana, mjesto boravka, dragocijenosti), izbjegavao je negativne emocije (pohlepu, mržnju, licemjerje), ali i ljubav. A kada je vrijeme došlo, nije se bojao smrti: odbacio je tijelo, ali ne i svoju čast.⁷⁰⁶

U traganju za istinskim Putem, odbacivanjem svega materijalnoga, ratnik postaje slobodan i od misli. Sve što ostaje jest duša, besmrtna i neiskvarena. *Ništa nije vrijedno divljenja doli duša*, piše Seneka.⁷⁰⁷ Zato se filozof ne treba bojati smrti, a time ni ratnik, jer što je smrt doli oslobađanje besmrtne duše od smrtnoga tijela, kao dijamant očišćen od

⁷⁰² Želim ovdje razlučiti *nošenje* patnje, kao ordena časti, od *podnošenja* patnje, kao tereta. Ratnik nije pasivni čimbenik koji trpi, kojemu se život događa; ratnik je aktor vlastitoga života, on je tvorac svoje sudbine.

⁷⁰³ Cioran: *O nedaći biti rođen*, str. 16.

⁷⁰⁴ Prva strijela je bol, druga strijela je patnja. Bol je neizbježna, ali patnja nastaje promišljanjem o boli i kao takva je proizvod naših strahova. Zato ratnik treba upoznati svoj strah i pokoriti ga.

⁷⁰⁵ Mnoge su parafraze ove izjave, antičke i moderne. Seneka je, primjerice, rekao da „češće patimo u mislima, nego li u stvarnosti“, a Murakami Haruki da je „bol neizbježna, ali patnja je izbor.“

⁷⁰⁶ Ove tipične vrline donosi i Seneka, npr. u pismu *O odvajanju filozofa*: „jedi tek da ukloniš glad, pij tek da ukloniš žeđ, oblači se tek da ukloniš studen, živi u kući tek da se zaštitiš od nelagode.“ Seneca; Butler-Bowdon, (ed.): *Letters From a Stoic*, str. 35.; Bennet; Uozumi: *The Complete Musashi*, str. 214.; Tokitsu, Kenji: *Miyamoto Musashi: His Writings and Life*, 2012., Weatherhill, str. 243. – 253.

⁷⁰⁷ Seneca; Butler-Bowdon (ed.): *Letters From a Stoic*, str. 35.

zemlje?⁷⁰⁸ Učenja *zen* budizma savjetuju kultivaciju „ispraznoga uma“ na bojištu, ali Musashi ne prihvaća takvu ideju.⁷⁰⁹ Odbacuje *munen-mushin* (naučavanja „ispraznoga uma“), ali i *ichinen* („nedjeljiva usredotočenost“, Jochov ekvivalent za *munen-mushin*);⁷¹⁰ savjetuje usvajanje Puta objašnjenoga u *Gorin no Sho*. Primat ispravnih misli, kakve spominje Musashi, možemo vidjeti i u Epiktetovoj izjavi da „postajemo ono na što smo usredotočeni“, a koju – svjesno ili nesvjesno – parafrazira i Marko Aurelije (2.15): „Sve postoji po mislima.“⁷¹¹ One nikada nisu „nedužne“; nešto je agresivno u njima, gotovo demonsko.⁷¹² Posljednji svitak objašnjava Vječnost (*kū*)⁷¹³ koje se razlikuje od Nirvane (prosvjetljenja i kraja reinkarnacije). Musashi drži da pojam „praznine“, kako se naziva ovo učenje, proizlazi iz sumnji onih koji ne razumiju Put.

*Kū no maki*⁷¹⁴ završava lucidnim mislima u kojima je sažet ne samo *Gorin no Sho*, već čitava Musashijeva filozofija:

U Vječnosti ne prebiva Zlo, samo Dobro

Ondje je Mudrost,

Ondje je Razum

Ondje je Put

*Um – oslobođen misli.*⁷¹⁵

⁷⁰⁸ Platon, u *Fedonu*, govori o Sokratovom shvaćanju smrti kao oslobođenju duše. Kao u *bushidu*, filozof taj cilj ostvaruje se nakon smrti. Za ideju „besmrtno duše“, Platon pruža četiri argumenta: ciklički govori o vječnim promjena u prirodi – buđenju prethodi spavanje, tijelu duša i sl. Za Sokrata, tj. Platona, da bi duša mogla ući u tijelo i biti „rođena“, mora postojati i prije našega života. Drugi je argument prisjećanja i spoznaje, a tiče se ideja i sličnosti kod onoga što promatramo (bazira se na dijalogu *Menon*). Treći (odnosni) argument donosi ontološko shvaćanje svijeta – materijalno i nematerijalno, vidljivo i nevidljivo. Posljednji argument, tzv. Princip života, uzima dušu kao ideju i supstancu koja pruža život (*anima, psyhe*). Plato; Rowe, Christopher: *The Last Days of Socrates*, str. 167. – 299.

⁷⁰⁹ Jōchō također odbacuje „isprazni um“. Njegov stav nalazi se u fusnoti za paragraf „Izvori *bushida*“.

⁷¹⁰ Musashi bi vjerojatno prihvatio Jōchōv *shōnen*, učenje „ispravnih misli“.

⁷¹¹ Aurelije vjerojatno misli kako naše misli „manifestiraju“ našu zbilju. U 5.16 kaže da misli „uobličuju“ i našu dušu. Aurelius; Hammond: *Meditations*, str. 19. – 20., 57.

⁷¹² Cioran: *O nedaći biti rođen*, str. 17.

⁷¹³ Bennett je preveo pojam kao „ether“, nudeći nekoliko alternativnih prijevoda (Raj, Praznina, Bezdan). Kenji Tokitsu spominje iste nazive, no ne i eter. Originalni japanski naziv je ambivalentan; ovisno o čitanju, značenje se mijenja. Preveo sam naziv s 'vječnost' jer mi odražava filozofsku narav svitka bolje od drugih naziva.

⁷¹⁴ Prijevod: „Svitak praznine“.

⁷¹⁵ Doslovan Bennettov prijevod glasi „Um – Prazan“, ali kako Musashi smatra tu „prazninu“ običnom sumnjom onih koji nisu ovladali Putem, držim da bi um „oslobođen od misli“ bio prikladniji jer aludira na oslobađanje od okova smrtnoga svijeta i uranjanje u iskonski Put. Bennet; Uozumi: *The Complete Musashi*, str. 145. – 146.; Tokitsu, Kenji: *Miyamoto Musashi*, str. 222. – 223.

10. Zaključak

Pored svoje obimnosti, upućeniji čitatelj mogao bi ocijeniti rad kao nedovoljno detaljan ili opsežan. Jasno je da se za rad vršila određena selekcija tema kako bi se postigao željeni cilj, prikaz Japana i njegove vojne povijest i filozofije, a da se pri tome ne izgubi nit vodilja. Ideja je bila prikazati samuraje kroz njihovu povijest i pokušati dokučiti: da li se radi o savršenim ratnicima ili ratnicima savršenima za svoje vrijeme? Koliko je toga o njima fikcionalizirano za potrebe medija i masa, a koliko je povijesne istine preživjelo minula stoljeća i recenzije? Koliki je utjecaj samuraja na Japan, na njegovo društvo, na doživljavanje nacionalne povijesti te na koji način pariraju kopnu? Zašto ih se toliko voli i uzdiže, što ljude privlači kod samuraja?

Samuraji su prolazili kroz razdoblja evolucije vojne opreme i misli, nastojeći pri tome ostati vjerni tradiciji. Čak i kada je uvedeno vatreno oružje, mačevi i strijele držali su primat. Njihovo uzdizanje nad drugim slojevima društva zaustavljeno je tek s ujedinjenjem zemlje, nakon čega počinje polagan i tragičan pad. Filozofska misao njihova vojnoga poziva, nažalost ne može se pohvaliti jednako dugom tradicijom kao samo ratovanje, jer se radi o modernome proizvodu. Doduše, ta je filozofija na ovaj ili onaj način oduvijek bila prisutna među njima, ali tek su učenjaci mirnodopskoga razdoblja počeli razrađivati ideju Puta ratnika.

Iako ne možemo govoriti o savršenim ratnicima kao takvima, jer poznati su izvori koji govore o napuštanju svoga gospodara, izdajama, bijegu s bojnoga polja, predavanju i sličnim radnjama koje bi netko ocijenio kao nedostojnima samuraja, ipak možemo reći da su samuraji bili ratnici savršeni za svoje vrijeme. Predstavljali su akumulirano znanje umijeća ratovanja, želju za slavom i nadzemaljskim junaštvom koje je i preživjelo do danas. Njihova slava vidi se u novim medijima – od filmova, animea, videoigrica do pisanja diplomskih radova. Iako davno preminuli, sjećanje na te drevne ratnike i dalje živi, a slava koju su stekli besmrtna je.

Riječnik

akutō – „zle bande“; nezadovoljni (nižerangirani) ratnici, pobunjeni težaci, razbojnici i gusari

banrui – saveznički vojnici (pješaci) srednjega Heiana; bogatiji i moćniji „kmetovi“ ekonomsko neovisni od gospodara i djelomično slobodni

budō – vojni Put (jedan od sinonima za *bushidō*)

bushi – ratnik

bushidō (武道) – Put ratnika

bushi no michi – Put ratnika

chigō – „pripravnici“ u hramovima, u stvari dječaci za zabavu; redovnici su stupali u odnose s dječacima i mladićima (~ 11 do 25 godina starosti, godine variraju); *chigō* je sličan *wakashu*, razlika je u mentoru i lokaciji održavanja odnosa (hram – kuća čaja/ *yakata*)

chō (町) – naselje (lokalna administrativno-upravna jedinica na razini sela; tvori distrikt)

chōnin – građani (težaci, obrtnici, trgovci); termin iz Edo razdoblja

dō (道) – (1) Put (općenito, filozofska narav);

(2) tip oklopa

eta – izopćenici rođenjem (mesari, kožari, grobari...)

funadokoro – upravitelj brodova

gaijin – stranci

genin – nižerangirani težaci; bez sloboda i prava

gi (義) – moralnost, pravednost, dosljednost

go – „općina“ ili podgrađe iz Nara razdoblja (unutar *ritsuryō* sustava vlasti)

gokenin – elitni vojnici, shogunovi „pratioci“; konjaništvo

gun (郡) – distrikt (administrativno-upravna jedinica ispod provincije/prefekture; sastavljena je od gradova, naselja i sela)

gundan – vojna grupa, udruženje (tijekom ratnoga razdoblja); v. *kashindan*

hinin – izopćenici zbog tabu zanimanja ili djela (kriminalci, prosjaci, glumci)

hyakushō – općeniti naziv težake i seljake

in – hram (odnosi se na preminuloga cara), prenes. „umirovljeni car“; v. *insei*

innen – krvni srodnici, rođaci; elitni sloj vojnika (konjica) srednjega Heiana

insei – „prikrivena vlada“; vlast abdiciranih (zaređenih) careva koji su kontrolirali suverena

jigi (時宜) – etiketa pristojnosti; čita se i *date* – elegancija

jitō – upravitelj *shōena*, zemljišni nadglednik

jizamurai – „polusamuraji“, naoružani težaci i seljaci

jūru – elitni sloj vojnika (konjica) srednjega Heiana; „kmetovi“ koji se bore se za plaću

kabuki – tradicionalno kazalište Edo razdoblja, opstalo do danas; karakteristika kazališta su odjeća, šminka i maske, ples i glazba

kagama – muške prostitutke i kabuki izvođači; zabavljači za odrasle iz Edo razdoblja; *kagama* su bili *wakashu* („mladost“) iz *kagemajaye*

kagemajaya – „*kagama* kuća čaja“, tj. javna kuća; čajne kuće nudile su i usluge žena, ali *kagama* su bili muškarci, tj. dječaci (v. *wakashu* i *chigō*)

kanpaku – regent, savjetnik (za odrasle careve); *de facto* vladar (Fujiware Heian razdoblja)

kashindan – vojna grupa, udruženje (tijekom razdoblja mira); v. *gundan*

karō – glavni službenik, stariji (često obiteljski) vazal

ken (県) – prefektura (najviša administrativno-upravna jedinica modernoga Japana (1868. –); nalazi se ispod tijela vlasti, a tvore je distrikti, gradovi, naselja i sela; zamijenila povijesne provincije (7. st. – 1868.) (*ryōseikoku*, 令制国))

kirokusho – zapisnički ured (vladin ured za provjeru legitimnosti diplomatske građe)

kokufu – provincijska sjedišta (unutar *ritsuryō* sustava vlasti); nadređeni uredima distrikata

kondei – sustav „snažnih drugova“ iz 792. g.; novačenje iz sloja činovnika i upravitelja distrikata koji su prethodno vodili Taihō vojske; korijen profesionalnih vojnika

kōwaka – „ratni plesovi“ srednjovjek. Japana; izvođači su imali privilegij glumiti samuraje

kugen – službeni dokument kojim se potvrđuje vlasništvo nad zemljištem

kumi – vojna jedinica ili grupa vojnika istoga ranga (npr. arkebuzeri); – *gumi* ako je sufiks

kuni – provincije (najviša histor. administrativno-upravna jedinica; sastavljena od distrikata)

kyō – centar, sjedište, prijestolnica (npr. Heian-*kyō*)

machi (町) – v. *chō* (町)

machishū – gradska zajednica, nastala tijekom Sengoku razdoblja, zamijenila *shōen* sustav

michi – Put

monofu – ratnik)

monofu no michi – Put ratnika (stariji naziv za *bushidō*)

mura (村) – selo (administrativno-upravna jedinica na nivou naselja; tvore distrikt)

myōshu – višerangirani težaci; posjeduju znatna prava i slobode (na lok. razini)

norikiri – „jaši i sijeci“, taktika samurajske konjice kojom se koriste propusti u formaciji protivnika

norikomi – „jaši i uđi“, taktika samurajske konjice kojom se izviđa stanje protivničke vojske

norikuzushi – „jaši i uništi“, taktika samurajske konjice kojom se jurišem unište protivnički redovi

o-metsuke – inspektor područja (domene), funkcija ispod one *karōa*; ovlašten djelovati neovisno i javljati o poslovima (affairs) područja: pritužbe i pohvale puka, administracija područja, informacije o području, ponašanja visokopozicioniranih retainersa, glasine i sl.

otoko no michi – muževni Put

ran – nemir, incident, razdor

ryōseikoku (令制国) – v. *kuni*

samurai (侍) – ljudi koji služe

samurai – „oni koji služe“; početno, srednji ratnički sloj, „teško pješništvo“, uključuje konjicu

sesshō – regent, savjetnik (za malodobne careve); *de facto* vladar (Fujiware Heian razdoblja)

shaku – mjerna jedinica, iznosi 30.3 cm

shi (市) – grad (izdvojena administrativno-upravna jedinica na razini naselja ili sela; nije dio distrikta niti istoga tvori)

shiki – zemljišni dokumenti, legalna prava na *shōen*

shido (士道) – Put gospode (ratnika); kadšto i Put samuraja (jedan od sinonima za *bushidō*)

shintō (神道) – Put *kamias*, tj. Put bogova

shobunjō – prijenosi privatnoga zemljišta; za izvedbu prijenosa nužno je predložiti *kugen*

shōen – privatni zemljišni posjed; 1) u početku oslobođen dijela poreza, kasnije izuzet od svih dadžbina; 2) u teoriji „nasljedan“ proporcionalno funkciji vlasnika (viša pozicija, više zemlje), ali u praksi obiteljski feud, tj. alodij, nasljedan i izuzet od vlasti vladara; 3) religijske ustanove i hramovi imaju vlastite *shōene* koji su neoporezivi i nasljedni

shudō – „Put mladosti“; praksa homoseksualnih i homoromantičnih veza starijega muškarca (mentora) i mlađega muškarca (tj. dječaka); mentor je bio samuraj, činovnik, plemić ili čak redovnik; odnosi su nalik helenskoj pederastiji, a uključuju određen stil odijevanja, frizure i ponašanja; *wakashu* su bili središnja točka *shudō* prakse te ih se smatralo „trećim spolom“

shugō – vojni upravitelj, vojni guverner; vojni „agent“ *shōguna* na zemljištu

shugyo (修行) – trening

shujō – gospodar (titula careva od 10. st. do 19. st.)

son (村) – v. *mura* (村)

sōson – seoske zajednice, nastaju tijekom Sengoku razdoblja, zamjenjuju *shōen* sustav

sun – mjerna jedinica, iznosi 3.03 cm

taikō – umirovljeni regent

tennō – „Nebeski suveren“, i.e. vladar, car (npr. Kammu-*tennō*)

teppō – tip arkebuze, puške na fitilj; poznata je i pod nazivom *tanegashima*

teppō-shū – vojna jedinica koja koristi arkebuze, npr. *ashigaru teppō-shū* (*ashigaru* arkebuzeri)

todōfuken (都道府県) – jedinstveni naziv za prave prefektore (*ken*, 県), urbane prefektore Kyōto i Osaku (*fu*, 府), „okružje“ ili „teritorij“ Hokkaidō (*dō*, 道) i metropolu Tōkyo (*to*, 都)

umamawari – „konjanička straža“, elitne postrojbe koje su čuvale svoga gospodara

zusa – pješaštvo srednjovjekovnoga Japana; najniži *bushi* sloj

yakata – samurajeva kuća (vila, palača)

yumiya no michi – Put luka i strijele (jedan od sinonima za *bushidō*)

wakashu – „mladost“, tj. mladići i dječaci (~ 11 do 25 godina, godine variraju) koji stupaju u homoseksualne i homoromantične odnose sa starijim muškarcima; pojam je vezan uz *shudō* („Put mladosti“) i mušku prostituciju; uz *wakashu* se spominje i *chigō*

wakō – pirati, gusari, razbojnici

Sažetak

Zamišljen prvenstveno kao sinopsis vojne povijesti i filozofije predmodernoga Japana (i.e., do Meiji obnove), rad iznosi postanak i razvoj samuraja, s naglaskom na promjenama u strukturi vojske, oružju i taktikama. Nastojao se prikazati odmak od staroga načina ratovanja arhajskoga i srednjovjekovnoga Japana, gdje su korišteni lûk i strijele u „časnim dvobojima“ na konjima, u korist masovnijih sukoba „neslužbenih“ jedinica lake pješadije naoružanih vatrenim oružjem predmodernoga Japana. Za potrebe jasnije predodžbe razvoja ratovanja, rad donosi detaljnije prikaze izabраниh bitki. Budući da vojnu povijest nije moguće promatrati u vakumu političkih i društvenih zbivanja, bilo je potrebno dati svojevrsan okvir rada, kontekst u kojemu su se odvijale te vojne promjene. Uz ta dva dijela rada – društveni kontekst i vojni razvoj – posljednji dio rada govori o filozofiji Puta ratnika, kako je do nje došlo te u kakvome je odnosu s ratnicima kojima se pripisuje.

Ključne riječi: samuraj, *shōgun*, *bakufu*, vojna povijest, razvoj ratnika, *bushidō*

Summary

Envisaged, primarily, as a synopsis to military history and philosophy of pre-modern Japan (i.e. until Meiji restoration), this thesis offers origins and evolution of the samurai, with the emphasis on changes in the army structure, weaponry used and tactics employed. Thesis also tries to show the abandonment of the old warfare of the archaic and medieval periods, where bow and arrows were used in „honourable duels“ on horsebacks, in favour of the more numerous conflicts with „unofficial“ light infantry armed with fire arms of the pre-modern period. To show this warfare development more clearly, thesis contains detailed accounts of chosen battles. Since no military history stands in the vacuum to politics and society, it was necessary to present this work with some context in which these changes took place. These two parts – context and military evolution – are accompanied by the final part in which the „Way of the Warrior“ is discussed, how it came to being and in what way it relates to the warriors to whom its creation is attributed.

Key words: samurai, *shōgun*, *bakufu*, military history, evolution of the warrior, *bushidō*

Bibliografija

Aurelius, Marcus; Hammond, Martin: *Meditations*, 2017., Penguin Classics

Benesch, Oleg: *Bushidō: The Creation of a Martial Ethic in Late Meiji Japan*, doktorski rad, 2011., Sveučilište Britanske Kolumbije (<https://dx.doi.org/10.14288/1.0071589>) (pristupljeno: 13. 04. 2022.)

Benesch, Oleg: *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism, and Bushidō in Modern Japan*, 2016., Oxford

Bennet, Alexander; Uozumi, Takashi: *The Complete Musashi: The Book of Five Rings and Other Works*, 2018., Tuttle

Berry, Mary Elisabeth: *Hideyoshi*, 1982., Harvard University

Bryant, Anthony J.: *Early Samurai: 200 – 1500 AD*, E35, 1991., Osprey

Chamberlain, Basil Hall: *Invention of a New Religion*, 2002., Blackmask Online

Chaplin, Danny: *Sengoku Jidai. Nobunaga, Hideyoshi, and Ieyasu: Three Unifiers of Japan*, 2018., CreateSpace

Craig McCullough, Helen: *Ōkagami, The Great Mirror: Fujiwara Michinaga (966 – 1027) and His Times*, 1980., Princeton University Press

Cioran, Emile Michele: *O nedaći biti rođen*, 2013., Jesenski i Turk

Cummins, Antony: *Old Japan: Secrets from the Shores of the Samurai*, 2018., The History Press

Cummins, Antony; Minami, Yoshie: *Samurai Arms, Armour & the Tactics of Warfare: The Collected Scrolls of Natori-ryū*, 2018., Watkins

Daidōji, Yūzan; Wilson, William Scott: *Budōshoshinshū: Essential Teachings on the Way of the Warrior*, 2018., Shambhala

Deal, William E.: *Handbook to Life in Medieval & Early Modern Japan*, 2006., Facts on File

Dunn, Charles J.: *Everyday Life in Traditional Japan*, 1989., Tuttle

- Esposito, Gabriele: *Japanese Armies 1868 – 1877, The Boshin War and Satsuma Rebellion*, 2020., Osprey
- Farris, William Wayne: *Heavenly Warriors: The Evolution of Japan's Military, 500 – 1300*, 1995., Harvard University Press
- Farris, William Wayne: *Japan's Medieval Population: Famine, Fertility and Warfare in a Transformative Age*, 2006., University of Hawai'i Press
- Farris, William Wayne: *Japan to 1600: A Social and Economic History*, 2009., Hawai'i Press
- Friday, Karl F.: *Hired Swords: The Rise of Private Warrior Power in Early Japan*, 1992., Stanford University Press
- Hillsborough, Romulus: *Samurai Revolution: The Dawn of Modern Japan Seen Through the Eyes of the Shogun's Last Samurai*, 2014., Tuttle
- Hubbard, Ben: *The Samurai Warrior: The Golden Age of Japan's Elite Fighters, 1560 – 1615*, 2017., Amber Books
- Hubbard, Ben: *The Samurai: Swords, Shoguns and Seppuku*, 2014., The History Press
- Josipović, Ivo: *Ratni zločini – priručnik za praćenje suđenja*, 2007., Centar za mir, nenasilje i ljudska prava
- Kaempfer, Engelbert; Bodart-Bailey, Beatrice M.: *Kaempfer's Japan: Tokugawa Culture Observed*, 1999., University of Hawai'i Press
- Kimer, Karlo: *Meiji restauracija i modernizacija Japana do 1889. godine*, diplomski rad, 2019., Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Osijek, Filozofski fakultet (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:439392>)
- Marshall, Tim: *Prisoners of Geography: Ten Maps That Tell You Everything You Need to Know About Global Politics*, 2015., Elliott and Thompson Limited
- Mason, R. H. P.; Caiger, J. G.: *A History of Japan*, revised edition, 1997., Tuttle
- Mass, Jeffrey P.: *Lordship and Inheritance in Early Modern Japan: A Study of the Kamakura Sōryō System*, 1989., Stanford University Press
- McClain, James L.: *Japan: A Modern History*, 2002., W. W. Norton & Company

- Mitford, Algernon Bertram: *Tales of Old Japan: Folklore, Fairy Tales, Ghost Stories and Legends of the Samurai*, 1876., Dover Publication
- Nitobe, Inazō: *Bushidō: The Samurai Code of Japan*, 2019., Tuttle
- Parker, Geoffrey: *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500 – 1800*, 1988., Cambridge University Press
- Plato; Rowe, Christopher: *The Last Days of Socrates*, 2010., Penguin Books
- Plutarch; Talbert, Richard J. A.: *On Sparta*, 2009., revised edition, Penguin Books
- Rankin, Andrew: *Seppuku – A History of Samurai Suicide*, 2011., Kodansha
- Ravina, Mark: *The Last Samurai: The Life and Battles of Saigō Takamori*, 2004., John Wiley & Sons, Inc.
- Seneca, Lucius Aeneas; Butler-Bowdon, Tom (ed.): *Letters From a Stoic*, 2021., Capstone
- Seward, Jack: *Hara-kiri – Japanese ritual suicide*, 1968., Tuttle
- Shakespeare, William: *Timon of Athens*, 2016., Simon & Schuster
- Sharpe, Michael: *Samurai Battles: Japan's Warrior Lords in 700 Years of Conflict*, 2009., Chartwell Books, Inc.
- Souryi, Pierre François; Roth, Käthe (transl.): *The World Turned Upside Down: Medieval Japanese Society*, 2001., Columbia University Press
- Takuan, Sōhō; Wilson, William Scott: *The Unfettered Mind: Writings from a Zen Master to a Master Swordsman*, 2012., Shambhala
- Tokitsu, Kenji: *Miyamoto Musashi: His Writings and Life*, 2012., Weatherhill
- Tomaš, Marin: *Sekigahara – bitka koja je ujedinila Japan*, završni rad, 2020., Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
- Totman, Conrad D.: *A History of Japan*, 2nd Edition, 2005., Blackwell Publishing
- Tsunoda, Ryusaku; de Bary, Wm. Theodore; Keene, Donald: *Sources of Japanese Tradition*, vol. 1., 2015., Columbia University Press

- Turnbull, Stephen: *Japan 1543 – 75: Samurai versus Ashigaru*, 2019., Osprey
- Turnbull, Stephen: *Katana: The Samurai Sword*, 2010., Osprey
- Turnbull, Stephen: *Nagashino 1575: Slaughter at the Barricades*, 2012., Osprey
- Turnbull, Stephen: *Samurai Armies 1467 – 1649*, 2008., Osprey
- Turnbull, Stephen: *Samurai Armies 1550 – 1615*, 1992., Osprey
- Turnbull, Stephen: *Samurai Warfare*, 1996., Arms and Armour Press
- Turnbull, Stephen: *The Book of the Samurai: The Warrior Class of Japan*, 2010., Gallery Books
- Turnbull, Stephen: *The Gempei War 1180 – 1185: The Great Samurai Civil War*, 2016., Osprey
- Turnbull, Stephen: *Toyotomi Hideyoshi*, Osprey, 2010.
- Turnbull, Stephen: *War in Japan 1467 – 1615*, 2008., Osprey
- Turnbull, Stephen: *Warriors of Medieval Japan*, 2009., Osprey
- Turnbull, Stephen: *Weapons of the Samurai*, 2021., Osprey
- Žižek, Slavoj: *Sublimni objekt ideologije*, 2002., Arkzin, Zagreb
- Walthall, Anne: *Japan: A Cultural, Social, and Political History*, 2006., Charles Hartford
- Yagyū, Munenori; Wilson, William Scott: *The Life-Giving Sword: Secret Teachings From the House of Shogun*, 2012., Shambhala
- Yamamoto, Tsunetomo; Bennett, Alexander: *Hagakure: The Secret Wisdom of the Samurai*, 2014., Tuttle
- Yumoto, John Masayuki: *The Samurai Sword: A Handbook*, 2008., Tuttle

ČLANCI:

Bodiford, William M.: „Lives and Afterlives of *Bushidō*: A Perspective from Overseas“, Azijske študije: *Bushidō in Transformation*, 2018. (<https://journals.uni-lj.si/as/issue/view/641>) (pristupljeno: 19. 03. 2022.)

El Baghdadi, Ali: „Društvo Japana u ranom novom vijeku“, *Rostra*, vol. 3., br. 3., 2010, str. 155. – 176. (<https://hrcak.srce.hr/170062>) (Preuzeto: 04. 11. 2022.)

Friday, Karl F.: „*Bushidō* or Bull? A Medieval Historian’s Perspective on the Imperial Army and the Japanese Warrior Tradition“, *The History Teacher*, vol. 27., br. 3., 1994. (<https://doi.org/10.2307/494774>.) (pristupljeno: 24. 09. 2022.)

Friday, Karl F.: „Teeth and Claws: Provincial Warriors and the Heian Court“, *Monumenta Nipponica*, vol. 43, br. 2., 1988., str. 153. – 185. (<https://doi.org/10.2307/2384742>) (Pristupljeno: 24. siječnja 2023.)

Fujita, Tatsuo: „The Three Unifiers of the State (tenka): Nobunaga (1534–82), Hideyoshi (1536–98), and Ieyasu (1543–1616)“, *The Tokugawa World*, ed. Leupp, Gary P.; Tao, Demin, 2022., Routledge

Hashimoto, Yorimitsu: „White Hope or Yellow Peril?: *Bushidō*, Britain, and the Raj“, *The Russo-Japanese War in Global Perspective: World War Zero*, vol. II., ed. David Wolff et al., 2007., Brill

Hurst, G. Cameron: „Death, Honor, and Loyalty: The *Bushidō* Ideal“, *Philosophy East and West*, vol. 40, br. 4., 1990. (<https://doi.org/10.2307/1399355>) (pristupljeno: 16. 10. 2022.)

Hōya, Tōru: „A Military History of Boshin War“, *The Meiji Restoration: Japan as a Global Nation*, ed. Hellyer, Robert; Fuess, Harald, 2020., Cambridge University Press

Ikegami, Eiko: „Shame and the Samurai: Institutions, Trustworthiness, and Autonomy in the Elite Honor Culture“, *Social Research*, vol. 70, br. 4, 2003. (<http://www.jstor.org/stable/40971973>) (pristupljeno: 19. 10. 2022.)

Kawakami, Tasuke: „*Bushidō* In Its Formative Period“, *The Annals of the Hitotsubashi Academy*, vol. 3, br. 1, 1952. (<http://www.jstor.org/stable/43751264>) (pristupljeno: 18. 10. 2022.)

Kitagawa, Joseph M.: „Some Remarks on Shintō”, *History of Religions*, vol. 27, br. 3, 1988., str. 227. – 245. (<http://www.jstor.org/stable/1062277>) (pristupljeno: 28. 12. 2022.)

Marder, Arthur J.: „From Jimmu Tennō to Perry: Sea Power in Early Japanese History”, *The American Historical Review*, vol. 51., br. 1., 1945., str. 1. – 34. (<https://doi.org/10.2307/1843074>) (pristupljeno: 01. 04. 2023.)

Osamu, Wakita: „The Emergence of the State in Sixteenth-Century Japan: From Oda to Tokugawa”, *Journal of Japanese Studies*, vol. 8., br. 2., 1982., str. 343. – 367. (<https://doi.org/10.2307/132343>) (pristupljeno: 01. 04. 2023.)

OSTALI IZVORI:

1. <https://100poets.wordpress.com/2013/06/11/not-quite-done-yet-poem-number-68/> (pristupljeno: 15. 11. 2022.)
2. <https://www.britannica.com/biography/Go-Daigo> (pristupljeno: 13. 11. 2022.)
3. <https://www.britannica.com/topic/manorialism> (pristupljeno: 16. 11. 2022.)
4. <https://www.sabaton.net/discography/the-last-stand/shiroyama/> (pristupljeno: 07. 02. 2023.)
5. <https://www.sacred-texts.com/shi/hvj/hvj069.htm> (pristupljeno: 15. 11. 2022.)
6. <https://www.youtube.com/watch?v=3vUkSyBjLAA> (*shudō*) (pristupljeno: 24. 11. 2022.)
7. <https://www.youtube.com/watch?v=M8YqOyuyoWg> (*chigō*) (pristupljeno: 24. 11. 2022.)
8. <https://www.youtube.com/watch?v=RgTLs9p8IpM> (*kagema*) (pristupljeno: 24. 11. 2022.)

Izjava o pohrani završnog diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Marin Tomaš

Naslov rada: Bushidō i katana: duh i tijelo ratnika

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Vrsta rada: diplomski rad

Mentor/ica rada:

Josip Vrandečić, prof. dr. sc.

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Tonija Andrić, prof. dr. sc. (član povjerenstva)

Ivan Matijević, prof. dr. sc. (predsjednik povjerenstva)

Josip Vrandečić, prof. dr. sc. (član povjerenstva)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i

visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu

b) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

Split, 25. svibnja 2023. godine

Potpis studenta/studentice:

A rectangular area containing a handwritten signature in dark ink. The signature is cursive and appears to be a name, possibly starting with 'M'. The background of the signature area is a light, slightly blurred grey.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Marin Tomaš, kao pristupnik/~~pristupnica~~ za stjecanje zvanja magistra/~~magistrice~~ povijesti i hrvatskog jezika i književnosti, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 25. svibnja 2023. godine

Potpis:

